

A
KORMÁNYZÓI MÉLTÓSÁG
A MAGYAR
ALKOTMÁNYJOGBAN

ÍRTA

D^r. GÁBOR GYULA

ATHENAEUM

IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT NYOMÁSA

BUDAPEST

FELELŐS KIADÓ: DR. GÁBOR GYULA

58281. — Athenaeum r. t. *könyvnyomdája, Budapest.*

I. RÉSZ.

I. FEJEZET.

A magyar királyi kormányzói tisztségnek, valamint a trón-üresedés ideje (interregnum) alatti országhelyettesítésnek összefoglaló története mindezekig nincs megírva. Sajátságos jelenség ez, mert mint az alábbiakban ki fogjuk mutatni, az ország nagyon sokszor volt kormányzói, vagy kormányzótanácsi igazgatás alatt; mindenesetre sokkal többször, mint ahány eset emléke a köztudatban fennmaradt. Oka és magyarázata ennek a jelenségnek nyilvánvalóan az, hogy a kormányzói hatalommal egybekötött hatáskört a régibb évszázadokban esetről-esetre adott megbízólevelek szabályozták, amelyek publicistáink előtt kevéssé ismertek, a Hunyadi János kormányzóvá választásával kapcsolatosan megalkotott, s a kormányzói hatáskört szabályozó 1446: VI—IX, t.-cikk és az 1447. évi törvénycikke & pedig a magyar törvénytár régibb kiadásai felvéve nincsenek,¹⁾ s így jóformán egyedül a törvénytárba is felvett nádori cikkek (articuli de officio palatinali), valamint a Szilágyi Mihály kormányzó 1485. évi decretuma azok a közismert források, amelyeket közjogászaink felhasználni szoktak. Ily körülmények között érthető, hogy amikor 12 év előtt az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikket a nemzetgyűlés megalkotta, a kormányzói hatalom szabályozásánál a történelmi tradíciók tói több helyen történt eltérés. Az 1920. évi I. t-e. 13. §-ának indokolása azt mondja ugyan, hogy a kormányzói

¹⁾ Az 1446. évi törvénycikkeket közli *Kovachich József Miklós* a «Vestigia Comitiorum» című műve 253. és köv. lapjain, az 1447. éveket pedig a «Supplementa ad Vestigia Comitiorum» című műve II. kötete 52. és köv. lapjain. Egybefoglalva mind a kettőt kiadta ugyanő a «Sylloge Decretorum» 108—135. lapjain. Az 1446. évi VI., VII., VIII. és IX. törvénycikkeket a Corpus Juris Hungarici millenniumi kiadása közli. (I. köt. 305. 1.)

jogkör az alkotmány történelmünk praecedens eseteinek és különösen az 1446. évi L, VI., VII., VIII. és IX. törvénycikkekben Hunyadi János kormányzósága alkalmából megállapított elveknek megfelelően» állapított meg, valósággal azonban ez a törvény a kormányzói hatáskört annyira megnyirbálta, hogy végül kénytelen volt kifejezetten elismerni, — két helyen is, — hogy a kormányzói jogkör szabályozásánál a köztársasági alkotmányok, illetve a köztársasági elnökök közjogi helyzete szolgált mintául. Márpedig a magyar királyi kormányzói tisztség legalább is annyira különbözik a köztársasági elnök tisztségétől, mint a magyar királyság alkotmánya valamely köztársaság alkotmányától.

Az 1920. évi I. t.-e. az állami főhatalom gyakorlását «ideiglenesen» rendezi. Erre mutat a törvény címében használt kifejezés («ideiglenes rendezéséről») s ezért mondja a törvény 12. §-a, hogy a nemzetgyűlés kormányzót választ «az államfői teendők *ideiglenes* ellátására». Ez az ideiglenesség egyébként a dolog természetéből folyik: Mihelyt a királyi szék be lesz töltve, megszűnik a kormányzói tisztség szüksége. Ámde, ha a törvény struktúráját és indokolását figyelemre méltatjuk, akkor nem lesz kétségünk az iránt, hogy a törvényhozó testület nem gondolt olyan hosszú interregnumra, mint aminő tényleg bekövetkezett. Egész^biztosra vehetjük, hogy ellenkező esetben azokat a korlátozásokat, melyekkel az ideiglenes államfő (kormányzó) alkotmányjogi hatáskörét megszorította, vagy részben, vagy talán egészben is mellőzte volna és úgy véljük, hogy a kormányzó hatáskörének megállapítása több tekintetben másként fogantatott volna, ha az 1920. évi I. t.-c. megalkotásakor fennforgott súlyos viszonyok és zavaros idők — amelyekre egyébként maga a törvény is utal (indokolás a 13. §-hoz) — a törvényjavaslat nyugodt előkészítését megengedték volna s ha akkor rendelkezésre állott volna egy oly monográfia, amely a kormányzói méltóság keletkezését és történetét az eredeti forrásokból megvilágítja. Maga az a körülmény, hogy a nemzetgyűlés az 1920. évi I. t.-c. kihirdetése után aránylag rövid idő alatt (már az 1920, évi XVH. t.-c.-ben) jónak látta a kormányzónak az országgyűlés elnapolása, berekesztése és feloszlata, valamint az általános kegyelem adása körül megadni azokat a jogokat, amelyeket az 1920. I. t.-c. 13. §-ában jóformán teljesen megtagadott, bizonyítéka annak, hogy a törvényjavaslat

nem volt kellően előkészítve. Ugyanezt bizonyítja az is, hogy az országgyűlés felsőházáról szóló 1926. évi XXII. t.-c. 48. §-a szükségesnek találta annak kimondását, hogy amennyiben a kormányzói tisztség az államfői hatalom gyakorlásának végleges rendezése előtt üresednék meg, a magyar alkotmánynak mely szerve lesz hivatva az államfői tennivalók végzésére. (A minisztertanács.) Ez az intézkedés feltétlenül szükséges lett volna már az 1920. évi I. t.-c.-ben is és úgy véljük, ha a törvényalkotójának tudomása lett volna arról, hogy a múltban a kormányzónak helyettese is szokott lenni (alkormányzó), akkor vagy ezt az intézményt élesztette volna fel, vagy pedig ugyancsak a minisztertanácsra bízta volna az intézkedés jogát, miként azt az 1926. évi XXII. t.-c. teszi.

Ami pedig a kormányzói tisztség történelmi múltját illeti, ezek ismerete mellett bizonyára nem vonták volna el a kormányzói hatáskörből azon felségjogok gyakorlását, melyeket a régi századok kormányzói — mint alább látni fogjuk — gyakoroltak. Eltekintve a nemességadományozástól és a főkegyúri jogok gyakorlásától, a felelősségre vonás lehetőségétől, melyekről alább bővebben lesz szó, ehelyütt csupán arra a feltűnő korlátozásra kívánjuk a figyelmet felhívni, hogy az 1920. évi I. t.-c. a kormányzónak nem adja meg a törvényszentesítési jogot, hanem csupán azt teszi kötelességévé, hogy a törvény kihirdetéséről gondoskodjék. Az indokolás idevonatkozóan azt mondja, hogy: «A nemzetgyűlésnek, mint az egész törvényhozó hatalom kizárólagos szervének állásából következik, hogy a kormányzó nem lehet a törvényhozás olyan egyenrangú tényezője, mint az országgyűlés mellett a király». Ebből a szövegezésből az látszik folyni, hogy a kormányzó nem a szuverenitás teljességének hiánya miatt, hanem azért nem gyakorolhatja a törvényszentesítési jogot, mivel a nemzetgyűlés egykamara rendszerű. A törvényszentesítés szempontjából nem egészen világos mi különbség van abban, hogy a törvényt nemzetgyűlésen vagy országgyűlésen alkották-e és hogy egykamara, vagy kétkamara rendszerű törvényhozó testület alkotta-e azt. Nem szükséges azonban e tekintetben a kérdés fölött soká immorálnunk, mivel a felsőházzal szóló 1926. évi XXII. t.-c. 47. §-a értelmében «a kormányzó jogköre az országgyűléssel szemben ugyanaz marad, mint amely őt az 1920. I. és XVII. törvény-cikkek értelmében a nemzetgyűléssel szemben megilleti», vagyis

a kormányzó most sem szentesít, hanem csak a kihirdetésről gondoskodik, a, törvény tehát mégsem a parlamenti rendszer mineműségéből, hanem a szuverenitás korlátozott voltából, hogy ne mondjuk hiányából meríti a kormányzói hatáskört megszorító rendelkezését. Csakhogy a magyar alkotmánytörténelem erre az állásfoglalásra nem nyújt alapot, az 1920: I. t.-c. indokolása tehát ismét a köztársasági alkotmányt s a köztársasági elnököknek idevonatkozó jogkörét kénytelen például venni.

Hogy miért szükséges különben ezt a disztinkciót megtenni, az nem világos. A kötelező erő szempontjából nincs különbség a királyi szentesítéssel ellátott és a kormányzói kihirdetési záradékkal ellátott törvények között. Egyformán kötelező mindegyik s a magyar közjognak a törvények végrehajtására s a törvények megváltoztatására vonatkozó rendelkezései egyformán vonatkoznak mind a kettőre. A különbség kizárólag stiláris jellegű és ha eltekintünk attól az igazán lényegtelen külsőségtől, hogy a király a törvény bevezetését és záradékát többes számban (plurális majesteticus) mondja el, míg a kormányzó egyszerű egyes számban beszél: «E törvénycikk kihirdetését ezennel elrendelem, e törvénycikket, mint a nemzet akarátát, mind magam megtartom, mind másokkal is megtartatom», — az egész szentesítési kérdés mindössze abban csúcsosodik ki, hogy az 1867 óta alkotott törvények, kihirdetési záradékában béiine van az a szó is, hogy «szentesítjük», ellenben az 1920 óta alkotott törvények záradékából ez a szó hiányzik.⁸⁾

A «szentesítés» szó annyit jelent, mint «sanctiot» adni a törvénynek. A «sanctio» kifejezés pedig a «kötelező erőt»

²⁾ A «szentesítés» szó az 1867. évi törvénycikkek megerősítési záradékában fordul elő először. Maga a szó a nyelvújítás korának szüleménye, a latin «sanctionare» szónak a magyar nyelvbe való átültetése, a régi «megerősíteni» helyett. (Szily: A magyar nyelvújítás szótára, 1.30.§.) Sanctio=szentesítés, megerősítés. Sanctio legis—törvény ereje, törvény megerősítése. (Törv. tud. műszótár, 1847., 410. 1.) A törvényt megerősíteni annyi, mint a törvényt erővel (kötelező erővel) felruházni. Hogy pedig a törvényt megerősítő záradéknak az a kitétele, mely szerint az államfő arra kötelezi magát, hogy az illető törvényt mind maga megtartja, mind pedig mások által megtartatja, egyértelmű a törvény szentesítésével, arra nézve utalunk Kovachichnak arra a meg^jegyzésére, amelyet az 1474. évben az ország rendéi által I. Mátyás király távollétében megalkotott törvény magyarázata kapcsán mond: «Mirari subit, quod Mathias, alias jurium suorum tenacissimus rex in

jelenti, amije pedig — gondoljuk ez nem lehet vitás — az 1920 óta alkotott törvényeinknek is megvan. Amennyiben azonban a törvény alkotója szentesítés alatt azt a régi századokból átvett, terjengős frazeológiai érti, amellyel 1920. évi törvényeink bevezetését és záradékát megfogalmazni szokás volt: «hozzájuk királyi megegyezésünket, jóváhagyásunkat adtuk, s azokat királyi hatalmunknál fogva helybenhagytuk, megerősítettük és szentesítettük», — úgy megnyugtathatunk mindenkit, hogy ezek a stiláris fordulatok benne voltak a kormányzók által megerősített törvények záradékaiban is, amire példát találunk magában a törvénytárban is, horogszegi Szilágyi Mihálynak, Magyarország kormányzójának 1458. évi decretumában, melynek bevezető részében (2. §.) azt olvassuk, hogy az ország rendéi törvénycikkelyeket terjesztettek a kormányzó elébe, «kérvén és kívánván, hogy azokat és a bennük foglaltakat jóváhagyni, elfogadni és egyszersmind megígérni méltóztassunk...» A kuriális stílus alkotmányjogi jelentőségének túlbecsülése volna ezekben az irányfordulatokban keresni a szentesítés lényegét. A szentesítés lényege a kihirdetésben és abban foglaltatik, hogy az államfő kötelezőleg kijelenti, hogy a szóbanforgó kihirdetett törvényt úgy maga meg fogja tartani, mint másokkal is meg fogja tartatni. Ez pedig megvolt a régi törvényekben is és megvan a maiakban is. Ha azonban a szentesítés alatt azokat a külső kellékeket értjük, amelyeket alkotmányjogunk a múltban is, ma is, mint a törvény érvényességének és kötelező erejének feltételeit megkövetel, úgy bátran állíthatjuk, hogy az 1920. évi I. törvénycikkben foglalt korlátozás dacára is az 1920 óta alkotott törvényeink a kormányzó által szentesítve vannak, mert azokat a kormányzó aláírásával, pecsétjével és a kihirdetési záradékkal ellátta.

Ezek az elgondolások indítottak arra, hogy egybegyűjtsük mindama forráshelyeket, amelyek a kormányzói tisztség kelet-

conclusionē decreti huius clausula illa: *nos ipsi observabimus et per alios observari faciemus*, status uti permiserit, ipsa enim haec clausula vim et substantia *sanctionis* continet, quae soli regi propria est, cum legum observantia non nisi *per potestatem executivam* procurari possit. haec autem virtute constitutionis hungaricae penes solum regem resideat. Verum genuina *constitutionis* theoria aevo illo nondum satis evoluta fuit et ideo stylus legislationis frequenter fluctuavit.» (Supplem. II. 238. 1.)

kezesére és fejlődésére vonatkozóan törvénytárunkban és okleveles gyűjteményeinkben feltalálhatók. Az államfői hatalom gyakorlásának egykor bekövetkezendő végleges rendezésénél felhasználhatók lesznek úgy a nemzet történetéből merített adatok, mint a most lefolyt több, mint tíz év tapasztalatai. Bizonyos aktualitást is adott ennek az elhatározásnak az a körülmény, hogy az 1930. évben a magyar nemzet nagybányai vitéz Horthy Miklós úrnak Magyarország kormányzójává történt megválasztatása decenniumát ünnepelte. A nemzet hálójának és bizalmának felfogásunk szerint misem adná eklatánsabb bizonyítékát, mint az, ha a törvényhozás ezeket a sem alkotmányjogi, sem történelmi tekintetben nem indokolt korlátozásokat törölné. A kormányzó a király megszemélyesítője; ő a király nevében, személyében, vagy amint régente mondták, a király képében kormányoz. Természetes, hogy egy alkotmányos államban a királyi hatalomnak is vannak korlátai. De az ezeken túlmenő olyan korlátozások, amelyek a kormányzónak, mint államfőnek szuverenitását sértik, végeredményben magának a királyi hatalomnak megcsorbítását jelentik és odavezethetnek, hogy az államfői hatalom végleges rendezésénél ugyancsak a köztársasági államfő jogállása fog mintául szolgálni.

II. FEJEZET.

Hazai, történelmünkben az államfői jogok ideiglenes gyakorlását vagy egyes személyre, vagy kormányzótanácsra szokták volt bízni. Már e helyütt reá kell mutatnunk arra, hogy amikor az államfői hatalom ideiglenes gyakorlása egyes személyre bízott is, mellette akkor is létezett kormányzótanács, ami természetes folyománya annak, hogy alkotmányunk értelmében még a király mellett is ott működött a királyi tanács s az oklevelek óriási számában jut kifejezésre, hogy a király elhatározásai tanácsosainak meghallgatása alapján jöttek létre. Csak természetes tehát, hogy a kormányzó sem uralkodhatott autokratikusabb alapon, mint maga a király.

Az állami főhatalomnak akár egyes személy, akár kormányzótanács általi gyakorlása a következő esetekben fordulhatott elő: a királyi szék megüresedése alkalmával (interregnum), a királynak az országból való távolléte esetén, a királynak kiskorúsága esetén (gyámkormányzóság), a királynak az

uralkodói jogok gyakorlásában való akadályoztatása (esetén (pl. ha a királyt fogságba vetették az ország rendéi, mint Salamon, IV. László és Zsigmond esetében), végre gyámkormányzóságnak lehetett helye a király gyöngelműsége esetén is, amire azonban hazai történelmünkben példa nincsen).

A kormányzói tisztségnek számos elnevezésével találkozunk forrásainkban: gubernátor³⁾, gubernator generalis⁴⁾, protector⁵⁾, moderator et gubernator⁶⁾, gubernator supremus⁷⁾, praeses⁸⁾, tutor⁹⁾, dominus¹⁰⁾, dominus at que tutor¹¹⁾, dominus et capitaneus¹²⁾, antecessor et capitaneus¹³⁾, persona regiae majestatis¹⁴⁾, vicarius, vicarius generalis¹⁵⁾, gubernator et vicarius generalis¹⁶⁾, Locumtenens¹⁷⁾, Gerhaben und Verweser¹⁸⁾,

³⁾ Endre, királyi herceg, III. László király gyámkormányzója 1204-ben. (*Fejér:* III/1. 25. 1.) Albert osztrák herceg, Zsigmond király kormányzója. (*Fejér:* X/4. 140—144. Γ.)

⁴⁾ Hunyadi János, az 1446. évi törvény bevezetésében. (*Sylloge:* 108. 1.)

⁵⁾ Thuróczi krónikája. (*Schwandtner:* Scriptorum, 324—325. 1., az 1445. évhez.)

⁶⁾ Mátyás főherceg (az 1608. kor. e. törv. bev. 1. §.).

⁷⁾ Mátyás főherceg (az 1608. kor. e. törv. bev. 3. §.). Az oklevelekben azonban Mátyás főherceg is csak egyszerű *gubernator* elnevezést használ. (*Károlyi:* IV. 33. 1.)

⁸⁾ Hunyadi János, V. Lászlónak 1453 január 30-iki oklevelében. (*Teleki:* X. 347. 1.)

⁹⁾ Endre királyi herceg. (*Mon. Germ. Script.* IX. 621. 1.) Zsigmond (*Pray:* Ann. II. 164. 1.) *Aschbachnál:* Beschützer.

¹⁰⁾ Zsigmond 1387-ben. (*Fejér:* X/1. 327. 1.)

¹¹⁾ Zsigmond 1386. (*Monum. Slav. Merid.* IV. 231. 1.)

¹²⁾ Zsigmond 1387-ben. (*Zichy:* IV. 324. 1.)

¹³⁾ Zsigmond 1387-ben. (*Anj. Dipl. Eml.* III. 620—621. 1.)

¹⁴⁾ Az 1474. évi dekrétum 12. §-a. Kétségtelen, hogy kormányzóról van szó, mert a törvényt az ország rendéi a király távollétében alkották (in absentia regis). Egyébiránt a törvénycikk címében «locumtenens» kifejezés használtatik.

¹⁵⁾ Kanizsai János esztergomi érsek 1414-ben. (*Fejér:* X/5. 517.1.); *Károlyi:* II. 12.1.; D. L. 10.308. — 1433-ban (D. L. 12.531. a kirendelt kormányzótanács tagjait nevezik így.)

¹⁶⁾ Kanizsai János esztergomi érsek 1414. év július 21. (D. L. 10.241. Ugyanő 1415-ben (*Kovachich:* Monum. vet. legisl. II. 16—26.11.)

¹⁷⁾ Nádori cikkek 10. pont; Báthory István 1528-ban (*Károlyi:* III. 175. 1.); Werbőczy István 1540-ben (*Károlyi:* III. 224. 1.); Nádasdy Tamás 1554-ben (N. R. A. fasc. 622. Nro. 31.).

¹⁸⁾ Albert osztrák herceg 1440 április 10. (*Teleki:* Hunyadiak kora, 81. 1.).

fejedelem¹⁹⁾, princeps³⁰, vezérlő fejedelem ²¹⁾, rector⁸⁸⁾, kormányzó, kormányzó elnök²³⁾).

A forrásokban előforduló elnevezésbeli különbségek egyébként a kormányzói hatáskör tekintetében nem jelentenek különbséget. Valamennyi alatt kormányzót kell érteni, aki az államfőt teljes hatalomkörben helyettesíti, azon korlátok között, amelyeket a kormányzói kinevezés, vagy a törvény megszabnak. Egyedül az 1485. évi nádori cikkek 2. §-a látszik különbséget tenni a gyámkormányzó és a király távollétében való helytartó között (10. §.) és míg az előbbire a szövegben «tutor» (gyám), a paragrafus címében «tutor vel curator» (gyám vagy gondnok) kifejezést alkalmaz, addig az utóbbit «locumtenens» (helytartó) elnevezéssel illeti, s a gyámkormányzónak kötelességévé csak a kiskorú király (trónörökös) védelmei[^] írja elő. Látni fogjuk azonban, hogy a gyakorlatban a gyámkormányzó és a király távollétére kirendelt kormányzó között fogalmi különbség nincsen.²⁴⁾

A teljesség kedvéért megjegyezzük, hogy a gubernátor kifejezéssel nemcsak az ország kormányzóját, hanem egyes országrészekét is jelölik forrásaink. így pl. Calanus pécsi püspök egyszermind Dalmát- és Horvátországok kormányzója.²⁵⁾ Lonsonci László szlavón bán 1389-ben a Dráván-túli részek kormányzói tisztét viseli.²⁶⁾

Viselik a Dráván túli részek kormányzói tisztségét királyi

¹⁹⁾ Bocskai István, 1605 április 20., szerencsi országgyűlés; Bethlen Gábor, pozsonyi országgyűlés, 1620 január 20. (*Demkó: A magyar-cseh konföderáció. Századok, 1886., 296. 1.*).

²⁰⁾ Bethlen Gábor, 1620 január 29. (Bethlen aláírása, *Óvári: 3. I.*, és kormányzói érme, *Szilágyi: Magy. nemz. tört. VI. 257. 1.*).

²¹⁾ II. Rákóczi Ferenc 1705 szeptember 16. (szécsényi országgyűlés); 1707 június 23. (ónódi országgyűlés).

²²⁾ Eleonóra özv. császárné, 1711-ben.

²³⁾ Kossuth Lajos, 1849-ben.

²⁴⁾ A gubernátor kifejezés a régi magyar nyelvbe is átment. «A király halála után való ország gubernátora az új király választásáig: interrex». (*Páriz—Pápai: Bővített latin szótára, 1767-ből.*) «Ország-gubernátorra választották: in gubernationem regni electus est.» (*Veres Balázs: Werbőczy Decretoma. Szótár 263.*); M. Nyt. Szót. I. 1126.

²⁵⁾ «Tocius Dalmacie atque Croacie gubernátor», III. Béla király 1193-ban kelt oklevele záradékában. (*Knauz: Mon. I. 146. 1.*)

²⁶⁾ *Anj. Dipl. Eml. 674. I.*

hercegek is, akik ez esetben néha a királyi (rex)²⁷⁾, néha a hercegi (dux)²⁸⁾ címmel élnek.

A gubernátor kifejezést előszeretettel használják az egyháznagyok is,²⁹⁾ de találkozunk várnaggyal is, aki magát gubernátornak nevezi.³⁰⁾

Hasonlóképpen alkalmazzák forrásaink egyes országrészek kormányzóinak megjelölésére a «vicarius» elnevezést is.³¹⁾

Újabbkori törvényhozásunk Fiúmé közigazgatásának vezetőjét szintén kormányzó címmel ruházta fel,³²⁾ aki mellé az 1901. évi IX. t.-c. 2. §-a kormányzói tanácsot is szervezett.

Ennek a dolgozatnak azonban kizárólag azon kormányzói méltóság története képezi a tárgyát, amely kormányzói méltóság hatásköre a magyar szent korona országainak egész területére kiterjedt, s amely méltóság viselőjének hivatása volt, hogy a király személyét a kormányzás minden ágában az egész országra kiterjedőleg helyettesítse.

Ezekután tekintsük végig kronologikus sorrendben történelmünk azon időszakait, amelyekben a fentebb felsorolt okok

²⁷⁾ Álmos herceg 1091-ben Horvátország kormányzója, király címmel, «tempore, quo Ulâdislaus Pannoniorum rex, Croatie invadens regnûm, domnum Almu suum nepotem in illo statuit regem». (*Wenzel*: XI. 28. 1.)

²⁸⁾ II. Béla király fia, Endre, 1198-ban Dalmácia és Horvátország kormányzója király címmel. (*Wenzel*: XI. 63. 1.) Ugyanő 1200-ban csak «dux» címet visel (*Wenzel*: XI. 73., 74., 76. 11.), míg a záradékban arra történik az utalás, hogy a királyi székből Imre ül. «Régnante fratre nostro Hemrico.» (*Wenzel*: XI. 78. 1.)

²⁹⁾ Demeter érsek az esztergomi egyház gubernátora 1386 június 18. (Muz. lt. törzsanyag.) «Thomas de Debrenthe gubernator abbatiae scti Martini sacri montis Pannonie.» (D. L. 14.293., 1149 szept. 2.) Bornemisza Pál «gubernator eppatus Nittriensis» 1564-ben. (Orsz. Ltár. Conc. exp. 1564. évi 749.)

³⁰⁾ Nos magiste Vincencius plebanus rivuli dominarum, gubernatorque castris Mwnkach vocati. 1449-ben. (Kállay-csal. lt.)

³¹⁾ Leustachius «Slavoniae vicarius» 1358-ban. (*Fejér*: IX/2. 748. 1.) Dénes, erdélyi vikárius 1366-ban. (*Fejér*: IX/3. 558. 1.) Rendszerint azonban a «vajda» (Wayvoda) elnevezés volt használatos Erdélyben, amely elnevezést a Diploma Leopoldinum «gubernator summus»-ra változtatott meg. »Supremum status *directorem* nostrum pristinis temporibus vajvodam dictum ...» (Dipl. Leopold. 7. pontja.) L. az 1595. évi dekrétumhoz csatolt erdélyi békekegyezés 2. cikkelye 6. §-át is: «gubernatoréin seu vajvodam».

³²⁾ 1807: IV. t.-c. Előbbi törvényeink közül az 1836. évi XIX. t.-c. 5. §-a is.

valamelyikéből az ország igazgatásának élén kormányzó, vagy kormányzótanács szerepel.

Az első példákat a királyi szék megüresedésének esetei szolgáltatták. Az ország igazgatásában a király halálával, vagy elüzetésével hézagnak beállania nem volt szabad. Ebben az időszakban (*interregnum*) az ország kormányát az országnagyok tanácsa vezette, akiknek legfontosabb teendője volt a királyválasztó országgyűlést összehívni.³³⁾ Ez a tanács, (királyi tanács, *regalis senatus*), melyet már Szent István király törvénykönyve is ismer,³⁴⁾ melynek tagjai voltak a főpapok, a nádor, a többi zászlósok és főbb nemesek, kik magukat okmányaikban: «*Prelati, Barones, Nobiles et proceres Regni Hungarie universi*» nevezték, állandóan működésben volt, mivel a zászlós urak tisztsége a király halálával sem szűnt meg. Krónikáinkban többször látjuk példáját annak, hogy ez az országos tanács királyválasztást fogatosít, vagy ebből a célból az országgyűlést egybehívja. Az első példa reá Aba Sámuel megválasztása 1041-ben, amit az országnagyok Péter király elüzetése után fogatosítottak.³⁵⁾

³³⁾ *Knauz*: Az országos tanács és az országgyűlések története 1445—1452.; 8—9. lapok.

³⁴⁾ Szent István törvénykönyve, I. k. 7. fejezet.

³⁵⁾ A krónikák meglehetősen egyformán emlékeznek meg az esetről: «*Anno igitur Regni Petri tertio, Principes Hungarorum, & milites, consilio Episcoporum, convenerunt, adversus Petrum Regem; & sollicite quaerebant, si aliquem de regali progenie, in Regno tunc invenire possent, qui ad gubernandum Regnum esset idoneus, & eos a tyrannide Petri liberaret. Cumque neminem talem in Regno invenire potuissent, elegerunt in semetipsis, quendam Gomitem, nomine Abam, sororium Sancti Regis Stephani, & eum super se Regem constitueront*». Hasonló értelemben ír Kézai krónikája (*Podhracky* kiadása, 51. lap) és a bécsi képes krónika XLIV. fejezete. Az országos tanácsnak az *interregnum*beli hatáskörét illetően még többet mond *János* gercsei főesperes krónikája «*Duces, episcopi, comités, ad quos regno providere pertinebat, sibi metuentes, . . . Samuelem ducem, Oba dictum, qui ex primis Ungarorum ducibus, Ethes nempe descenderat, regem dicunt*». (*Fejér*: X/II. VI. lap.) A krónikának ezt a helyét idézi *Knauz* is (Id. m. 8. lap), újabban azonban kétségbe vonják a hitelességét és egyenesen a hamisítványok közé sorolják. (*Marcali*: A magyar történet kútúi az Árpádok sorában 1880. 132. lap, továbbá az ő nyomán *Pauler*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, 1.528. lap, 145. sz. jegyzet.) Ellenben hitelesnek mondja a krónikát *Sufflay Milán*. (János gercsei főesperes krónikája töredékéről. Századok, 1904., 511—536. oldal.)

Második nyoma az országos tanács interregnum alatti működésének II. István megkoronáztatása 1116-ban.³⁶⁾

A gyámkormányzóság első esetével II. Gézánál találkozunk, aki 1141 február 16-án, még nem egészen 11 éves korában lépett a trónra s úgylátszik nem a nemzet választása alapján, hanem Géza király anyjának, Ilona özvegy királynénak kívánságára Belos (Bél) bán, mint gyámkormányzó magához ragadja a kormány gyeplőit. Ez a Belos bán Ilona királynénak fivére, vagyis II. Géza királynak nagybátyja volt.³⁷⁾

A gyámkormányzóság újabb esetét látjuk Imre királynak 1204 november 30-án bekövetkezett halála után. Imre lázadó öccsét, Endre herceget, a későbbi II. Endre királyt, elfogatta és Kéme várába záratta. Közeledni érezvén élete végét, Endrét szabadon bocsátotta és őt halála esetére László fiának gyámjaként kormányzóvá nevezte ki. Endre ezt a megbízást el is fogadta.³⁸⁾ László herceg — mint III. László — trónra is került Imre halála után és Endre, mint az ő gyámkormányzója, kormányzóvá történt kirendeltetését III. Incze pápával közölte, aki azt tudomásul is vette.³⁹⁾ Endre hercegnek kormányzói minőségben tett egyik intézkedése, hogy az esztergomi érsek halálával megüresedett esztergomi érseki székre posztulál Cala-

³⁶⁾ «Potentiores Regni, Stephanum, Colomani filium, in Regem coronaverunt.» (*Thuróczi krónikája*, I. rész, 63. fejezet; bécsi képeskrónika, 68. fejezet.)

³⁷⁾ *Pailler*: A magyar nemzet története, I. 250. lap.

³⁸⁾ *Pauler*: Magy. nemz. tört., II. 36. 1. A Cont. Claustr. Cod. Scot, tévesen az 1203. évhez teszi s abban is téved, hogy Endre herceg csak Imre halála után szabadult volna ki fogságából: «Quo defuncto frater de catenis eripitur et sub nomine tutoris filii fratris sui, quem pater infantulum coronaverat, super regnum Vngarie sublimatur». (Moisy. germ. Scriptorum IX. 621. lap.)

³⁹⁾ III. Ince pápa levele 1205. VII. Calend. Maj. «dilecto filio nobili viro Duci Andreáé, regni Vngarie *Gubernatori*...» A pápa idéztén Endre levelét: «quod quum *ex regis ipsius dispositione*, ob teneram filii eius Ladizlai aetatem, pueri curam et regimen regni susceperis». .. egyben a gyermekkirályt és az ország ügyeit Endrének gondjaiba ajánlja, «ac pro eo regni negotia diligentius procurare .. . quum auctore Deo adultam pervenerit ad aetatem». (*Fejér*: II/4. 455—456. lap.) ' Lásd még III. Ince pápa levelét: «... Andreáé duci, *gubernatori regni Vngariae*» 1205. VI. Cal. Julii. (*Fejér*: II/4. 463. lap.)

nus kalocsai érsek érdekébe⁴⁰ A papír azonban nem erősítette meg a választást, mivel az szabálytalanul történt, amennyiben mindössze egy püspök adta reá szavazatát. Erről a pápa az esztergomi káptalan tagjai által megválasztott János érseket értesítette.⁴¹⁾

III. László rövid uralkodása után Endre herceg, mint II. Endre 1205-ben a trónra került. Uralkodásának idejéből két példája van a király távolléte miatti kormányzórendelésnek. Az egyik példa Gertrud királynénak kormányzóvá való kinevezése akkor, amikor II. Endre király a bolgárok ellen hadba vonult. A királyné mellett kormányzótanács működik, melynek tagjai Berthold kalocsai érsek, Miklós királynői udvarbíró és győri, Tiborcza mosoni, Bagun fehérmegyei és Péter csanádi főispánok.^{42*)}

A másik példa II. Endrének három hónapig tartó távolléte a Szentföldön 1217-ben, a III. Honorius pápa által sürgetett keresztes hadjáratban.⁴³⁾ A király kormányzónak János esztergomi érseket⁴⁴⁾ rendelte ki, míg a kormányzótanács tagjaivá

¹⁰⁾ III. Ince pápa levele Endréhez 1205. VIII. Cal. Julii. «...Andreae, domino Vngariae. . .» van címezve. «Licet ergo per primas litteras, quas nostro apostolatui destinasti, postquam ad regni gubernaculum ascendisti . . .» (*Fejér:* II/4. 460. lap.)

^{4X)} «Et licet carissimus in Christo filius noster A(ndreas) Vngarie rex illustris, tunc dux et regni Vngarie L(adislai) nepotis sui regis nomine, cuius tutelam et regni curam ipsi fráter ejus commiserat, gubernátor, precum suarum primitias ad nos pro predicti Colocensis postulacione transmiserit ...» 1205. 2. nonas Octobris. (*Fejér:* III/1. 25. lap.)

⁴²⁾ Gertrud királyné 1213-ban melléje rendelt bírakkal egy ügyben ítélt. Az ítéletlevél elmondja, hogy az ügyben II. Endre király személyesen kívánt ítélni. « Impeditus demum necessariis regni suis causis, puta profecturus valida manu in exercitum contra gubatos (a bolgárok) nobilissime Gertrudi regine Vngarie et nobis scilicet oenerabili Bertoldo Colocensi Archiepiscopo et unwersis principibus in curia circa ipsam reginam tunc temporibus commorantibus pleno jure secundum justicie tramitem dimisit diffiniendam. » (*Wenzel:* 1.132. lap.) Wenzelnél a kelet kétségtelenül hibás, mert Gertrud királynőt már 1213-ban meggyilkolták.

⁴³⁾ *Thuróczi* krón. I. 73.

⁴⁴⁾ «Cum enim nos assumpte peregrinacionis debitum reddituri ultra mare in subsidium terre sancte fuissemus profecti et ex regie sollicitudinis providencia Regnum, positum in pace optima et quiete, commissemus nostris fidelissimis, iamdicto Johanni archiepiscopo et aliis quibusdam, in statu, in quo nobis recedentibus fuerat, gubernandum.» II. Endre 1219-ben kelt oklevele. (*Knauz:* Monum. I. 222. lap.)

Gyula nádort, Raphayn erdélyi vajdát, Bánk bánt és Oghuz országbíró⁴⁵⁾ A pápa Endre király kérelmére néhány főurat, akik már felöltötték volt a keresztet, már előbb fölmentett a hadjáratban való részvétel alól, hogy mint a kormányzótanács tagjai itthon maradhassanak.⁴⁶⁾

Hogy milyen gyöngeskedő kormányzó volt János érsek s mily szerencsétlen időszak volt a kormányzótanács működése, azt Endre királynak abból a leveléből ismerjük, amelyben elpanaszolja, hogy milyen siralmas állapotban találta visszatértekor az országot.

(Kun) László király megkoronáztatásakor, 1272 szeptember 3-án, 10 éves volt s így gyámkormányzóságot kellett melléje kirendelni. A kormányt a gyermekkirály nevében édesanyja, a Kun Erzsébet, az özvegy anyakirályné, V. István özvegye vezette. Adományokhoz, intézkedésekhez beleegyezését kérték.⁴⁷⁾ Erzsébet királyné mellett kétségtelenül szintén működött egy kormányzótanács, melynek tagjai közül ismerjük Joachim tótországi bánt, Habsburgi Rudolf buzgó párthívét, Kun Erzsébet kegyencét⁴⁸⁾ és Omodé nádort.⁴⁹⁾

Erzsébet királyné kormányzói minőségben birtokadományozást gyakorol, mely esetben az oklevelek a gyermekkirály

⁴⁵⁾ *Pauler*: Magy. nemz. tört. II. 58.

⁴⁶⁾ Honorius pápa 1217. V. Cal. Mártii értesíti a magyar főpapaokat, hogy II. Endre király kérelmére «aliquot de cruce signatis regni sui, quos idem clegerit, uí *eis lutelam /Worum suorum et custodiam ejusdem regni* committat, ab huiusmodi voto» feloldotta. {*Fejér*: III/I. 190. lap.)

⁴⁷⁾ *Pauler*: Id. m. I. 303. lap; *Szabó Károly*: Kun László (Tört. Életrajzok), 20. lap, n. 2.

⁴⁸⁾ *Szabó Károly*: Kun László, 7. lap. Joachim bán Székesfehérváron 1272-ben, in quindenis S. Steph. regis, kemény levelet intéz a király (László) nevében Trau városához, hogy hozzá (Joachim bánhoz) hívek legyenek. {*Fejér*: V/II. 37. lap.) Trau városa még aug. 31-én elhatározta, hogy az általa kiadott oklevelekbe ezen szavak iktatandók: «Regno Ungariae vacante», Joachim főnti parancsát 1272 szeptember 18-án vette s erre hódoló követeket küldött a királyhoz. {*Lucius*: De regno Daim, et Croatiae, 288. lap.) Idézi *Szabó*: i. m. 8. lap, 1. jegyzet.

⁴⁹⁾ Ezt mutatja III. Endre 1290-ben kelt oklevele: «quod idem Omodeus post obitum domini incliti regis Stephani, cum adhuc dominus rex Ladislaus propter puerilem etatem non posset ad plenum tarn late parentis regni climata gubernare», Omode számos szolgálatot tett «pro sublimitate regalis culminis et honore eorone». (*Wenzel*: V/2. lap.)

és a királyi tanács hozzájárulását is főlemlítik,⁵⁰⁾ vagy pedig azok egyenesen a gyermekkirály nevében állítatnak ki, mely esetben az oklevelekben az anyakirályné és a királyi tanács hozzájárulása említetik.⁵¹⁾

Erzsébet királyné mint kormányzó gyakorolta László király nevében a főkegyúri jogot is. Az 1272. év végén kegyencét, Miklós erdélyi prépostot és királyi alkancellárt akarta az esztergomi érseki székbe emelni, de a többség Benedek aradi prépostot választotta meg. Ennek dacára Miklós a királyné pártfogásával az esztergomi érseki székbe helyeztetett, de néhány hónap múlva, «mikor a királyné a kormányzói tiszttől eltávolított», ő is az érseki székről távozni kényszerült.⁵²⁾

A gyámkormányzóság 1277-ig tartott, amikor IV. László 15 esztendőssé lett és mint törvényes korra jutott király, személyesen átvette a kormányzatot.⁵³⁾

IV. Lászlót 1280. év nyarán az ország rendi fogságba vetették. Hogy azonban ezen fogság alatt alakult-e kormánytanács, annak nyoma nem maradt fenn. A fogság egyébként augusztusban érhetett véget, mikor a király a pápai legátusnak hűséget fogadott.⁵⁴⁾

III. FEJEZET.

Az Árpádház kihalta után Vencelt koronázták királlyá a rendek 1301 augusztus 27-én. Miután atyja, az ugyancsak Vencel nevet viselő cseh király fiát Magyarországon nem látta elég biztonságban, az ellene keletkezett ellenszenves hangulat hatása alatt visszavitte őt Prágába, de bár a király ekként

⁶⁰⁾ 1273-ban Erzsébet királyné saját nevében cserébe birtokot adományoz «de conniventia, consensu et voluntate karissimi filii nostri regis et omnium baronum nostrorum». (*Szárnyas*: I. 13. lap.)

⁶¹⁾ IV. László 1273-ban szeptember 1. előtt saját nevében adománylevelet állít ki, «de consensu et voluntate domine regine matris nostre charissime et omnium baronum nostrorum». (*Szárnyas*: I. 14. lap, *Wenzel*: IX. 11. lap.)

⁶²⁾ *Fraknoi*: Kegyúri jog, 33. lap.

⁶³⁾ «Gum adepto regni nostri gubernaculo, domino concedente in etatem legitimam pervenissimus.» (*Haz. Old.* VII. 164. lap.) «Ad regni nostri gubernacula feliciter pervenissimus» mondja IV. László 1278-ban. (*Fejér*: V/II. 445. lap.) Mindkettőt idézi *Szabó*: i. m. 57. lap.

⁶⁴⁾ Az év meghatározását illetően lásd *Szabó*: i. m. 96. lap.

visszavonult, nem mondott le magyar királyságáról, hanem Németújvári Iván grófot kinevezte az ország kormányzójává, rábízván a vezérletet és az erős várakat.⁵⁵⁾

Az országnagyok tanácsa fogadja királlyá Róbert Károlyt 1307-ben a Rákoson tartott országgyűlésen.⁵⁶⁾

Nagy Lajos király 1342 július 21-én, 16 éves korában koronáztatott meg magyar királlyá. Trónraléptekor az anyakirályné Erzsébet viszi a kormányt. Bár a királyi privilégiumokat és egyéb okleveleket Lajos király nevében és pecsétje alatt adták ki, az oklevelekben legtöbbször hivatkozás történik Erzsébet anyakirályné consensusára, mintha az utóbbi fiának régense lenne. Sőt akkor is kimutatható az anyakirályné befolyása, amikor Lajos király már elérte a nagykorúságot. Amikor Lajos király az országból távol volt, anyja mint teljhatalmú helytartója intézkedett, nevében és pecsétjével okleveleket adott ki.⁵⁷⁾ Így 1347 november 11-én, mikor Lajos király a nápolyi hadjáratra elindult és vele együtt Giletfi nádor is hadba vonult, átadta a kormányt Erzsébetnek.⁵⁸⁾

Nagy Lajost halála után leánya, Mária követte a trónon, aki 1382 szeptember 17-én Székesfehérvárott megkoronáztatott. Ugyanekkor Mária még csak 11 esztendősen lévén, a gyámkormányzói tisztet az ifjabb Erzsébet, Nagy Lajos özvegye vette a kezébe.⁵⁹⁾ A Mária nevében kiadott oklevelekben a kancell-

⁵⁵⁾ *Pór*: Az Anjouk, *Szilágyi* III. 20. lap. Pór Antal nem jelöli meg a forráshelyet. Kétségtelen azonban, hogy az osztrák *Hornecki Ottokár* rimes krónikája az általa használt forrás:

«der kunic emphalch zehant
gráf Ybanen daz lant
und bürge unde veste,
swaz man der weste,
die er het in gewer,
hie mit der kunice und sin her
den Ungern urlaebe gap».

(*Monum. Germ. Hist. Scriptorum*, qui Vernacula Lingva Vsi Sunt, Tomi V. Pars II, 83.823—83.827. verssorok.) A rimes krónikában említett «Graf Yban» nem más, mint Németújvári Iván.

⁵⁶⁾ Név szerint felsorolt 11 főúr; prelati, ceterique barones in presenti regni congregacione presentes. (*Kooachich*: Vestigia, 157. lap.)

⁵⁷⁾ *Pór*: Nagy Lajos király, I. 37. lap.

⁵⁸⁾ *Pór*: Az Anjouk és örököseik. *Szilágyi*: Magy. nemz. tört. III. 187. lap.

⁵⁹⁾ U. o. 352. lap.

lária Erzsébet királynénak és az országos tanácsnak hozzájárulásira szokott utalni.⁶⁰⁾ Bár az oklevelekben Erzsébet Is Magyarországnak királynéjának neveztetik, kétségtelen, hogy az anyakirálynő nem kormány társ, hanem gyámkormányzó volt.⁶¹⁾ Kiténik ez különösen az 1385-ik évben Budán tartott országgyűlés végzemenyéből, mely egyedül Mária királyné nevében adatott ki s amelyben Erzsébet királyné nem is említettik.⁶²⁾

Mária királyné 1385-ben férjhezment Zsigmond brandenburgi örgrófhhoz, a későbbi Zsigmond királyhoz, akit a rendek Magyarország gyámja címmel tüntettek ki (regni Hungarie tutor), aki tehát királlyá koronáztatásáig — ami 1387-ben következett be — Magyarország kormányzója volt.⁶³⁾

Még ugyanezen év végén egy trónkövetelő, Durazzo Ká-

⁶²⁾ «De consilio, consensu et beneplacita voluntate Serenissime et excellentissime Principis domine Elizabeth premissa dei gratia regine Hung. Polonie, Dalmacie, etc., genitricis nostre earissime Prelatorumque et Baronum regni nostri» megerősíti Raguza város privilégiumát. (Anj. Dipl. Eml. III. 503. lap.) Mária királynő 1384 május 25-én kelt adománylevele elmondja, hogy Kaplai János vajda és testvére, Dezső «*in nostram et serenissime principis domine Elisabeth dei gracia regine Hungarie, Polonie Dalmacie, etc. genitricis nostre charissime venientes presentiam*» hűségük jutalmául birtokadományt kértek. Erre Mária királynő «*de consensu et beneplacita voluntate ipsius charissime genitricis nostre, prelatorumque et baronum nostrorum consilio prematuro*» adományozza a kért birtokot. (Sztáray: I. 467—468. lap.)

⁶¹⁾ Márki: Mária királynő, 36. lap, 1. sz. jegyzetben felsorolt forráshelyek.

⁶²⁾ Sylloge: 53. és kov. lapok.

⁶³⁾ «Abhic Sigismundus, quoad nuptiae cum Maria coalescerent, Tutoris Hungariae nomen gessit.» (Pray: Annales, II. 164. lap.) «Nam in diplomate de anno 1409. ita ipse loquitur: «Porro ipso domino Ludovico rege ex hujus laboriosae vitae certamine in perennis regni pátriám translato et antefata serenissima principe domina Maria regina ipsius nata in solium paternum haereditatis jure succedente, dum eodem tempore nos, ipsius regni Hungarie tutor existendo, certis provocationibus in certam Massoviae exercitum duxissemus.» (U. o. 18. sz. jegyzet.) «Der Gemahl der ungarischen Königin wurde darauf zum Beschützer des Reiches ernannt und ihm auch schon der Name König beigelegt, obwohl dazu die ungarischen Grossen noch nicht ihre Bestimmung gegeben hatten.» (Aschbach: Geschichte Kaiser Sigmunds, I. 25. lap.) «Damals führte Sigmund aber in den Urkunden nur den Titel Regni Hungarie Tutor, nicht Rex.» (U. o. 11. sz. jegyzet.) Utal Pray; Ann. II. 164-re és arra, hogy csupán 1387-beli koronáztatása után nevezi magát az okiratokban királynak.

roly (mint király Kis Károly néven ismeretes) vonult be Budára s ott híveivel országgyűlést rendeztetvén, magát kormányzóvá kiáltatja ki.⁶⁴⁾

Kis Károlynak 1386 július 25-én történt megöletése után a nápolyi párt a két királynőt és kíséretét Gyakováron megtámadta, nagy vérengzést okozott s a királynőket Novigrad várában elzárta. Zsigmond, aki ezidőtájt magát «Magyarország urának és gyámjának» nevezi,⁶⁵⁾ kormányzótanácsot szervez,⁶⁶⁾ melynek tagjai közül Szécsi Miklós nádort és Bebek Imre országbírót ismerjük. Ez a kormányzótanács a saját külön pecsétje alatt, adta ki okleveleit.⁶⁷⁾

⁶⁴⁾ *Marc.zali*; Magyarország. története, 1911., 239. lap. *Pór*: Az Anjou-ház és örökösei, *Szilágyi* id. m. III. 372. lap. A források szerint csellel jutott a kormányzói tisztséghez. «Rex Carolus (Kis Károly) calliditatis arte quadam, gubernatoris sibi nomen usurpât et nomine sub hoc, castrum regale ingreditur.» (*Thuróczi*: Chronica, Scriptores, 259. lap.) Ugyanígy *Monaci*: Chronicon de rebus Venetis, 330. lap.

⁶⁵⁾ Zsigmondnak 1386 november 22-én Veszprémben kelt adománylevele «regni Hungarie dominus atque tutor»). (Monumenta spect. hist. slavorum merid. IV. 231. lap.)

⁶⁶⁾ Történetíróink úgy tüntetik fel a dolgot, hogy az országnagyok a saját kezdeményezésükkel alakultak kormányzótanácsa és Zsigmond ezen kormánytanács hozzájárulásával vette fel a «Magyarország ura és védője» címet. (*Szilágyi*: Magy. nemz. tört. III. 394—395. lapok.) Mi azonban valószínűbbnek tartjuk, hogy az országos tanács létesítését maga Zsigmond kezdeményezte, aki már akkor Magyarországon tartózkodott.

⁶⁷⁾ A kormányzótanács pecsétje közölve van Praynál (*Syntagma historicum de sigillis*, 64. lap), aki az apostoli kettős keresztről szólva említi, hogy: «Ipsos etiam regni status et ordines his insigniis usos fuisse, ipsa, quae supersunt, sigilla, documento sunt». A X. táblán 9. szám alatt közli az országos tanács pecsétjének rajzát, melyet akkor készítettek, amikor Mária királynőt és anyját, Erzsébetet foglyul ejtették s amelyet a tanács Mária királynő távolléte alatt használt: «status regni . . . sigillo, quod instar auctoritatis regiae esset, usi sunt». Pray forrást nem említi, sem azt, hogy hol találta a pecsétet. A pecsét készítésének idejét tévesen 1385-re teszi. Ezt a pecsétet *Szentpéteri Imre* professzor találta fel a Magyar Nemzeti Múzeumban. (*Szentpéteri*: Magyar Oklevéltan, 211. 1. és ugyanott 17. sz. jegyzet.) A pecsét rajzát közli *Bárczay Oszkár* is. (A Heraldika kézikönyve, 373. lap, 695. ábra.) Bárczay állítása szerint ez a pecsét egy 1389-iki oklevelén volna felfedezhető. Hogy az oklevél hol őriztetik, azt sajnos nem mondja meg. Az 1389-es év azonban kétségtelenül téves, mert Zsigmond már 1387-ben Mária mellé társkirályul választatott és így a kormányzótanács tovább nem működhetett s 1389-ben a saját pecsétje alatt oklevelet ki sem adhatott.

Úgylátszik ezidőben készítetteti Zsigmond király azt a pecsétet is, amelyben magát Magyarország vikáriusának nevezi.⁶⁸⁾

1387 január havában a rendek Zsigmondot az ország főkapitányának választják meg⁶⁹⁾ és még ugyanabban az évben március hóban királlyá választják neje Mária királynő mellé.⁷⁰⁾ Még abban az évben március 31-én meg is koronázták.⁷¹⁾ Ily módon tehát két koronás királya is volt hazánknak egyszerre, Mária és Zsigmond. Példátlan eset történelmünkben, de a monarchikus elvvel is merőben ellenkező dolog. Fraknói úgy oldja meg a kérdést, hogy Zsigmondot «*társkirályul* megválasztottnak mondja.⁷²⁾ Ámde a tényleges helyzet az volt, hogy Mária királynő, aki 1387 június hó 4-én börtönéből kiszabadult, mindinkább háttérbe szorult s idővel Zsigmond egyedül gyakorolta az uralkodói jogokat.⁷³⁾

⁶⁸⁾ «Sigismunclus. dei. g. hung. et. sac. ro. imp. vicar, et reg. boem. gubnat.» Alatta Pray feljegyzése: «Qua gubernatoris Hungariae.» (Pray: Synt. Tab. XI. Fig. 10.)

⁶⁹⁾ Zsigmondnak 1387. die dominico post convers. Pauli (január 27.) kelt adománylevele: «*regnique Hungarie dominus et capitaneus*». (Zichy: IV. 324.) Egy március 1-én (feria 6^w ante domin. reminisc.) kelt levelében csak «regni Hung. dominus ...» (Fejér XI. 325. 1.) Mint «regni Hungarie dominus et capitaneus» állít ki 1387 február 10-én egy birtokadomány felőli oklevelet, gyűrűs pecsétje alatt, «présentés eciam dum nobis in specie reportate fuerint, eadem in formam nostri privilegii redigi faciemus». (Apponyi: I. 215. 1.)

⁷⁰⁾ Az országos tanács 1387-ben kiadott oklevele felsorolja azokat a feltételeket, amelyek megtartására Zsigmond brandenburgi örgróf «illustrissime principis et domine domine Marie regine Hungarie consors preclarus, ejusdem regni *antecessor et capitaneus*» magát az országgyűlésen kötelezte. (Anf. Dipl. Eml. III. 620. lap.) Az ott felsorolt cikkelyek (articulusok) kétségtelenné teszik, hogy Zsigmondot a székesfehérvári országgyűlés királlyá választotta, bár ez az oklevélben, mely csak töredék, nincs megemlítve. A befejező mondat: «Idcirco nos prelati, barones et nobiles supradicti, ejusdem domini marchionis, capitanei et antecessoris nostri», itt a szöveg megszakad. Egyébként Barbo Pantaleon, Velence magyarországi követe, 1387-ben kelt jelentésében «Sigismundus rex Hungarie»-t ír (Anj. Dipl. Eml. III. 623. 1.) és ugyanígy címezi őt VI. Orbán pápa is, 1387-ben hozzá intézett levelében. (U. o. 633. 1.)

⁷¹⁾ Szilágyi: Magy. Nemz. Tört. III. 397. lap.

⁷²⁾ Fraknói: Kegyúri jog, 73. lap.

⁷³⁾ 1387-ben még együttesen postulálnak két püspöki stallumért (Anf. Dipl. Eml. 649. lap), de ugyanazon évben Zsigmond már egyedül a saját nevében is ad ki okleveleket. (U. o. 627. lap.) Viszont Mária

Az 1401. évben forradalmi jellegű kormányt an ács veszi kezébe az ország ügyeinek vezetését. Húsvét után az ország-nagyok Budán összegyülekeztek és Kanizsai János esztergomi érsek és Bebek Detre nádor vezetése alatt felelősségre vonták Zsigmond királyt többrendbeli alkotmánysegéseért, s mivel Zsigmond ellenszegült, elfogták őt s előbb Visegrádon, majd Siklóson fogságba vetették;⁷⁴⁾

Az országos tanács tagjai közül ismerjük még Széchenyi Frank vajdát és Marczali Miklós temesi főispánt.⁷⁵⁾ A tanács «Prelati, barones ac proceres regni Hungarie universi» címmel él, külön pecsétet használ, melyen damaszkolt mezőben talpas apostoli kettőskereszt látható, egészen olyan, aminőt 1446-ban készített az országos tanács,⁷⁶⁾ de annál valamivel kisebb (34 mm átmérőjű) és a kettőskereszt egy szívalakú pajzsra van helyezve.⁷⁷⁾

Az országos tanács közjogi helyzetét és joghatóságának forrását (auctoritas) érdekes megvilágításba helyezik az általa kiadott oklevelek. A bíraskodás a királyi felségjogon nyugszik. Ámde a király fogságban van, a királyi hatalom gyakorlásában szünet állott be. Az országnagyok azonban a nemzetet, mint a magyar államnak a király melletti másik alkotóelemét nem tartják arra feljogosultnak, hogy a bíraskodást az ideiglenes

királynő 1390 május 8-án saját neve alatt ad ki egy adománylevelet «habita igitur matúra deliberacione unacum memorato domino Sigismundo rege, consorte nostro amantissimo, de beneplacita voluntate ejusdem, fideliumque nostrorum prelatorum et baronum consilio». (Sztáray: I. 491. lap.) Még 1388-ban találkozunk Mária királynénak saját nevében, de Zsigmond és a királyi tanács hozzájárulása mellett kiadott oklevelével. (Hazai: V. 180. lap.)

⁷⁶⁾ Szilágyi (Magy. Nemz. Tört. III. 447. lap) szerint április 28-án történt. Fejér (X/4. Bevezetés, III. old.) az elfogatás napját, forrás megjelölése nélkül, 1401 március 21-re teszi.

⁷⁷⁾ Hazai: II. 167. lap.

⁷⁸⁾ Az 1401. évi országos tanácsra nézve lásd *Szentpétery Imre* értekezését. (Századok: 1904. évi köt. 759-767. lapok.) Az országos tanács pecsétjére pedig Nagy Imre megjegyzését a gróf Zichy-család oklevéltárában. (V. köt. 254—255. lapok.)

⁷⁹⁾ A pecsét úgylátszik csak május 8-ika után készült el, mert egy, 1401 május 8-i oklevél két záró gyűrűs pecséttel van ellátva. (Forgách: lt. Múz.) Az 1401. évi május 22-én kelt oklevélen az országos tanács pecsétjének köriratából csak: «*Sigillum . . . regni Hungarie*» szavak betűzhetők ki.

kormány tanácsra reábízza s ezért bíraskodási joguk forrása gyanánt magát a szent koronát jelölik meg.⁷⁸⁾ Az országos tanács működésének tartama alatt Kanizsai János esztergomi érsek magát nem a király udvari kancellárjának, hanem az ország *„szent koronája kancellárjának»* címezi.⁷⁹⁾

Az országos tanács legfőbb feladatának tekintette, hogy az országlakosokat jogaikban megvédje. Eme kötelezettséget a tanács tagjai eskü alatt fogadták meg.⁸⁰⁾ A védelem leginkább abban nyilvánult meg, hogy az országos tanács esedékessé vált adósságok megfizetésére haladékot engedett⁸¹⁾ és hogy a folyamatban volt perekben perhalasztást rendelt el s arra az ország összes bíróságait utasította.⁸²⁾ A bírák erre a pereket tényleg el is halasztották.⁸³⁾ Miután pedig az országnagyok tanácsa maga is bíraskodik, ennél fogva a saját maga előtt folyt perket is elhalasztotta.⁸⁴⁾ Az általános halasztóparan-

⁷⁸⁾ 1401 július 26. (*in festo beate Anne*). Az országnagyok Székesfehérvárott kelt parancsa Szatmár megye hatóságához, melyben *«auctoritate jurisdictionis sacre corone»* a panaszosoknak bizonyos birtokokba való bevezetését elrendelik. (*Kállay: es. lt. Múz. 1401. évi 84. sz.*) — 1401 október 8. Esztergomban kelt vizsgálati parancs *«auctoritate jurisdictionis sacre corone regni»*. (*Hazai: VII. 431. lap.*)

⁷⁹⁾ *«Sacre corone regni Hungarie cancellarius.»* (1401 május 29. *Zichy: V. 257., 259., 260. lapok.*) Amikor Zsigmond a rendekkel megbékült, — október végén — akkor a király nevében kibocsátott oklevelekben János érsek már ismét *«aule nostre cancellarius»* néven jelöltetik meg. Például a spéci lis praesentia által 1401 nov. 4-én Visegrádon kiadott perhalasztásban. (*Zichy: V. 273. és 274. lapok.*)

⁸⁰⁾ *«Nos unanimiter. . . iure jurando assumpsimus»*, mondják az országnagyok föntebb⁷⁸⁾ alatt idézett oklevelükben.

⁸¹⁾ Ilyen moratórium jellegű halasztás példája 1401 feria 5^m ante pentecostes kelettel. (*Zichy: V. 257. lap.*)

⁸²⁾ Esztergom 1401 május 21. Az országnagyok utasítják a nádori, országbírói és személynöki ítélőmestereket, hogy az előttük folyó pereket *«propter motum regni»* halasszák el. (*Zichy: V. 254., 255. lapok.*) — Zákány, 1401 október 24. Az országnagyok utasítják Bebek Detre nádort, hogy *«cum nos univērsas causas regnicolarum propter praesentem motum regni generaliter decreverimus debere prorogari»*, halasszon el egyelőtte folyó ügyet. (*Forgdch lt. Múz.*)

⁸³⁾ Szécseni Frank országbíró perhalasztása 1401 május 29. (*Zichy: V. 255. 1. és számos más oklevél ebben a kötetben.*) — Bebek Detre nádor perhalasztása 1401 május 30. (*Kisfaludy es. lt. Múz.*)

⁸⁴⁾ Buda, 1401. Szent György oktavájának 8-ik napjáról történik a halasztás. (*Forgdch csal. lt. Múz.*)

csön kívül külön halasztórendeletet intézett az országos tanács a királyi különös jelenlét bíróságához is.⁸⁵⁾

Az országos tanács működésének nyomait megtaláljuk a honvédelem terén is. A cseh-morva betörés elleni védekezésre felhívják a csallóközi nemességet, jelezvén, hogy az országos tanács három tagja Detre nádor, Frank vajda és Marczali Miklós temesi főispán oda fognak utazni az ellentállás megerősítésére.⁸⁶⁾ Ezenfelül erősen foglalkoztatták az országos tanácsot Nápolyi László trónkövetelőnek a királyi hatalom magáhozragadására irányuló kísérletei és végül a fogoly Zsigmond királlyal való tárgyalások is.

Az utóbbiak 1401. évi október hó végén sikerre vezettek. Október 29-én Zsigmond kibékül az ország rendéivel és eskü alatt fogadja, hogy az országos tanács tagjait üldözni nem fogja.⁸⁷⁾ János érseknek is megbocsát minden excesszust, «etiam et crimen lesae majestatis».⁸⁸⁾ Az 1401 november 4-én Visegrádon a specialis praesentia regia által kiadott bírósági okmány már Zsigmond király nevében kelt és ebben Kanizsai János érsek ismét mint «aule nostre «ancellarius» említetik.⁸⁹⁾ Feltűnő azonban, hogy az országbíró és a nádor még november 5-én, 6-án, sőt 8-án is a prelati et barones rendeletére való hivatkozással halasztja el a folyamatban levő pereket.⁹⁰⁾

A kormányzói méltóság történetében fontos mérföldkövet jelent az a szerződés, melyet Zsigmond király Albert osztrák herceggel kötött az 1402. évi szeptember havában tartott pozsonyi országgyűlés rendéinek hozzájárulásával. Ez alkalommal Zsigmond király Albert herceget, az utóbbinak élete

⁸⁵⁾ Ezért mondja Kanizsai János esztergomi érsek (a specialis praesentia regia bíróságának főnöke) egy Visegrádon 1401 május 29-én kelt oklevelében, hogy egyelőre folyt pert «ez specialis decreto et deliberatione prelatorum et baronum dicti regni elhalaszt. (Zichy: V. 257. l.)

⁸⁶⁾ Esztergom, 1401 május 22-én kelt oklevél. (Múz. törzsanyag. Közölve Hazai: II. 167. l.)

⁸⁷⁾ Fejér: X/4. 75—77. lapok.

⁸⁸⁾ Fejér: X/4. 230. lap.

⁸⁹⁾ Zichy: V. 273—274. lapok.

⁹⁰⁾ Detre nádor 1401 nov. 6. «ex generali commissione prelatorum et baronum regni elhalaszt egy pert. (Múz. törzsanyag. — Kállay es. lt. Múz. ugyanazon napról öt perhalasztás.) — Frank országbíró 1401 nov. 5. «ex deliberativo decreto prelatorum et baronum» és hasonló indokból nov. 6-ról és nov. 8-ról. (Zichy: V. 274., 275. és 276. lapok.)

tartamára, minden esetben, amikor Zsigmond az országból távol tartózkodni kénytelen, az ország kormányzójává nevezi ki. Az 1402 szeptember 17-én kiállított oklevélben⁹¹⁾ egyben gyámkormányzónak rendeli ki Zsigmond király Albert herceget az esetre, ha ő Albert előtt kiskorú gyermekek hátrahagyása mellett halna el. Ugyanazon napon kelt másik oklevelében Albert herceg, részére a kormányzói tisztség szünetelése esetére-évi 12.000 aranyforint tiszteletdíjat és megfelelő szállást biztosít.⁹²⁾ Minderről Zsigmond az országlakosokat szeptember 23-án kelt parancsában értesíti.⁹¹⁾

Zsigmond az országgyűlés befejezése után Bécsbe utazott a csehek elleni hadjárat megszervezésére.⁹⁴⁾ Albert hercegnek tehát alkalmá nyílt kormányzói tisztsége megkezdésére, aminek emléke abban az 1403 február 21-én kelt, Vas vármegyéhez intézett levélben maradt fenn, amelyben azt a király iránti hűségre szólítja fel a Nápolyi László pártjára szegődött főurak ellen. A levél körlevél volt, aminőt Albert az összes megyékhez intézett.⁹⁵⁾ Egyben követek útján sürgősen hazahívta Zsigmond királyt.⁹⁶⁾

Albert herceg rövid kormányzóságának története⁹⁷⁾ azért fontos, mert az ő kormányzói kirendelése a legrégebb, melynek okirati formája fennmaradt. Ezekből a fentérintett oklevelekből tudjuk, hogy Zsigmond király idejében a kormányzó kirendelése az országgyűlés hozzájárulásával történt és hogy a kormányzó (vicarius et gubernátor) hatásköre minden ügyre (in omnibus factis et negotiis, magnis et parvis) kiterjedt, hogy ő a királyt a szó szoros értelmében helyettesítette s úgy intézkedett, mintha maga a király tenné (simili modo, ac si iusmodi huiusmodi négocia expediremus vei tractaremus). Mindent tehet a gubernátor, teljes királyi hatalommal (plena et omnimoda nostra potestate). Szóval, a királyi méltóságban az ő távolléte dacára hézag be nem áll, mert helyette (loco nostri)

⁹¹⁾ Lásd a függelékben I. sz. alatt.

⁹²⁾ Függelék: II. sz.

⁹³⁾ Függelék: III. sz.

⁹⁴⁾ *Szilágyi*: Magy. Nemz. Tört. III. 455. lap.

⁹⁵⁾ A levelet a hg. Batthyány-család körmendi levéltára őrzi. Idézi *Szilágyi* i. m. III. 457. lap³⁾ jegyzet.

⁹⁶⁾ U. o. 457. lap.

⁹⁷⁾ Albert herceg (Albrecht der Geduldige), Albert magyar király atyja, már 1404-ben meghalt. (*Lorenz*: Geneal. Hdbuch, Tafel 22.)

ott van a kormányzó. Figyelemre méltó dolog azonban, hogy a távollevő király nincsen teljesen kikapcsolva az ország kormányzásából. A királyt az ország határain kívül is elkísérik az ő legközelebbi tanácsosai és vele van mindenütt az udvari kancellária is. A király tehát a távol idegenben is intézkedik, jogokat osztogat, parancsokat intéz a hatóságokhoz, szóval kormányzati cselekményeket végez, amire alább még visszatérünk.

Említést tettünk fentebb a Nápolyi László pártjára állott főurak lázadásáról. Ezek a főurak Zsigmond király távollétében kormányzótanácsot alakítottak, élükön Kanizsai János esztergomi érsekkel. Ez a kormányzótanács szintén «Praelati, barones ...» stb. címzéssel adta ki okleveleit, de az országnagyok pecsétje helyett, melyet a felkelő urak 1401-ben készítettek, de amelyet a Zsigmonddal való megbékülés után bizonyosan megsemmisítettek, két piros és két zöld viaszba nyomott gyűrűs pecsétet használnak. Az oklevelek a durazzói párt parancsait tartalmazzák, melyekkel általuk elfoglalt városok átadására hívják fel a lakosságot.⁹⁸⁾

A lázadás elfojtattott. Zsigmond a főurakkal ismét kibékült, és a további tíz éven át maga vezette a kormány gyeploit és bár közben a velencei háborúban távol volt, a közvetlen szomszédságban tartózkodván, a harctérről személyesen intézkedett.⁹⁹⁾ A háború befejezte után hazaküldötte Borbála királynőt, őt rendelte ki helyetteséül s melléje tanácsosokul a primást és a nádort.¹⁰⁰⁾ Borbála királyné adta ki a Hervoja

⁹⁸⁾ A Zalatnak városában kelt parancs 1403 április 7-éről (D. L. 8877.) értesíti Wynye város lakosságát, hogy az országos tanács a várost (oppidum seu districtus) a Bánifyak részére lefoglalta. — A Hédcren (Hedreh) 1403 március 23-án kelt oklevél pedig az országnagyok intézkedését tartalmazza Ewrek-birtok felől. — V. ö. *Kovachich*: Suppl. I. 301. és 302. lapokat, ahol idézve van a lázadó országnagyoknak egy, 1403 május 24-én a pozsegavári táborban kelt oklevele, melyben az a szándékuk, hogy nápolyi Lászlót koronázzák királlyá, kifejezésre jut. Ezen, a hártýára írt oklevélen (az előbbi kettő papír) öt pecsét látható.

⁹⁹⁾ *Szilágyi*: i. m. III. 527. lap.

¹⁰⁰⁾ «... ab anno 1412. Sigism. rex abi'uerit, diversas provincias lustrans . . . Hinc crédita Barbaráé regináé Hungária, sub palatini Nicolai de Gara, Joannis archieppi Strig., uti ex titulo colligimus, et Eberhardi cancellarii consiliis . . . Neque liaec conjecturando seribimus. At donationes plane regináé Barbaráé de bonis immobilibus factae reperiuntur. Mandata item diversa.» (*Kerehelich*: Hist. eccl. Zagrab. I. 153. lap.)

spalatói herceg elleni hadbahívó parancsot az ország rendéinek,¹⁰¹ és őhozzá, valamint az ország főuraihoz intézi mentegetődző levelét 1412-ben Hervoja herceg.¹⁰²) Az általa kiadott okleveleken azonban nem használja Borbála a «vicaria» elnevezést, aminek természetes magyarázata, hogy mint megkoronázott magyar királynő, a magasabb méltóságot jelentő «regina» elnevezéssel élt.¹⁰³)

Zsigmond király Velencével 1413 április 17-én Castelletóban (Friaul) fegyverszünetet kötött. Ezután Tirolban, Salzburgban, Svájcban, majd Felső-Olaszországban utazgatott és tárgyalásokat folytatott XXIII János pápával a megtartandó egyetemes zsinat egybehívása felől, amit a pápa 1413 december 9-én kelt bullájával el is rendelt és a zsinatot 1414 november 1-ére Konstanzba egybe is hívta. Miután Zsigmond ekkor már elhatározta, hogy a zsinatnak és általában a német birodalom ügyeinek több időt szentel, de a német rendek is követelték, hogy a király jöjjön közéjük és koronáztassa meg magát,¹⁰⁴) Zsigmond pedig Borbálát is meg akarta koronáztatni, miévből a királynénak is el kellett hagynia Magyarországot, ennél fogva Zsigmond 1414 január 6-án Cremonában kelt oklevelében Kanizsai János esztergomi érseket és Garai Miklós nádort kormányzókká nevezte ki távolléte idejére.¹⁰⁵)

¹⁰¹) *Szilágyi*: III. 515. lap.

¹⁰²) «Domine regine et baronibus regni Hungarie.» «Item a (I) reginali majestate et prelatis et baronibus regni Hungarie sepius volui intimare et nunquam ad ipsos iudem permiserunt nuncium meum», mondja Hervoja. (*Fejér*: X/5. 384—387. lapok.)

¹⁰³) 1412. Kemlék. Borbála királyné a császámai káptalanhoz határjáró parancsot intéz azzal, hogy a foganatosításról a királynak kell jelentést tenni («domino regi fideliter rescribatis»). (*Fejér*: X/5. 345. lap.) — 1414. f. 4^a. ante Fabiani et Sebastiani. Borbála királyné megengedi, hogy Kőszeg városától úgy szedjék be a harmincadot, mint a soproni polgároktól. (*Fejér*: X/5. 521. lap.) — 1414. f. 4ⁿ. ante purificat. Borbála királyné Pozsony lakosságát a vámfizetés alól fölmenti. (*Fejér*: X/5. 523. lap.) E helyütt a hártýára felnyomott piros pecsétről is megemlékezik Fejér. A pecsét baloldalán négy pólya látható, mint az ország címerében. Sajnos nem mondja meg, hogy az eredeti hol őriztetik.

¹⁰⁴) *Szilágyi*: III. 517. lap.

¹⁰⁵) A kinevező oklevél szövegét lásd a Függelék IV. sz. alatt. Eredetije az *Országos* Levéltárban D. L. 39.278. sz. alatt. *Közi Fejér*: X/8. 546—551. lapok. Regesztáját már előbb, a Gornides-féle kézira-

A kinevező oklevélben elmondja Zsigmond király, hogy a német-római birodalmi ügyek annyira igénybe veszik az idejét, hogy Magyarország és társországainak kormányzatával kellőképpen foglalkozni nem tud. Nehogy tehát az országlakosok fejetlenül, igazgató és kormányzó nélkül álljanak (veluti acephali, rectore et gubernátore destituti) és kénytelenek legyenek még kisebbtermészetű ügyekben is messze földre utazni a királyhoz, kinevezi Kanizsai János esztergomi érseket és Garai Miklós nádort Magyarország és társországainak kormányzóivá és királyi helyetteseivé (regnorum nostrorum gubernatores et vicarios nostros générales). Kormányzói hatalmuk a kinevezés értelmében együttes volt (coniunctim), úgy azonban, hogy ha kettejük valamelyike távol lenne, elhalna, vagy egyébként törvényesen akadályozva lenne, a másik teljes hatáskörrel intézkedhessen az adott királyi felhatalmazás értelmében.

A kormányzósági jogkört a felhatalmazás a következő tárgyakra terjesztette ki: 1. az igazságszolgáltatás minden nemére, fellebbezés kizárásával; 2. az összes királyi jövedelmek kezelésére, arany- és ezüst-, kisebb és nagyobb pénzek veretési jogának, a királyi kamara jövedelmeinek bérbeadására; 3. mindennemű tisztségek, méltóságok és hivatalok adományozására s ezen tisztségek, méltóságok és hivatalok elvételére; 4. mindennemű hivatalos személyektől számadások követelésére; 5. a királyi városoktól a kincstárba befizetni szokott jövedelmek felhasználására; 6. a szükséghez képest az ország védelme céljára a királyi városokra, várakra és falvakra hadiadónak kivetésére és felhasználására; 7. az akkor forgalomban volt pénzérmekek megjavítására és a szükséghez képest — azonban az országos tanács előzetes meghallgatása mellett — új pénz veretésére; 8. mindennemű, a király kezeihez szállott és «zállandó birtokok és birtokjogok elfoglalására; 9. az akkortájt üresedésben levő s a király rendelkezése alá tartozó mindennemű egyházi javak elfoglalására s azok jövedelmei felőli gondoskodásra mindaddig, míg a király azok felől nem rendel-

tokból kiadta (*Fejér*: X/5. 520. lap), de tévesen ezt mondja: «Integrum obtinere non potui, videtur sonuisse: ut res arduae ad reditum regis in regnum differantur.» Későbbben mégis feltalálta az Orsz. Levéltárban őrzött eredetit is.

kezik; 10. a kiszabott bírságok elengedésére s a levelesített (proscribált) országlakosoknak a király személyében való kegyelem adására. Nem terjedt ki a kormányzói felhatalmazás a megkegyelmezésre a hűtlenség büntette miatt (nota infidelitatis) elítéltek, valamint a fej- és jószágvesztésre ítélték irányában. A király az ilyen személyeknek való megkegyelmezést, valamint a birtokok adományozását és az egyházi javak fölötti rendelkezés jogát kizárólag saját magának tartotta fenn. A király meghagyja tehát az összes hatóságoknak, hogy a két említett kormányzónak minden tekintetben úgy engedelmesskedjenek, mint neki magának (tanquam majestati nostre).

János érsek és Garai nádor a most részletezett kormányzói hatalmat tényleg gyakorolták is Zsigmond királynak az 1419. év elején történt hazatértéig. János érsek még 1413-ban Zsigmond király udvari kíséretében tartózkodott, de még ugyan-ezen évben Magyarországra visszatért¹⁰⁶⁾ és 1414 január havában Garai nádorral együtt átvette az ország kormányzatát.¹⁰⁷⁾

Az érsek és a nádor együttes kormányzósága nem tartott soká.

Ügylátszik Garai nádor 1414. év elején visszatért Zsigmond környezetébe és ezidő alatt János érsek egyedül kormányzott.¹⁰⁸⁾

¹⁰⁶⁾ 1413 május 25-én Friaul tartományban (Udinében) kelt parancssal utasítja Zsigmond király Rozgonyi Simon országbíró, hogy fejessen be egy pert, amelyet azért kellett elhalasztani, mivel János érsek is elutazott Zsigmond királlyal, «tamen quia prelátus dominus archieppus, nunc in regno nostro Hungarie per nos nostra in persona deputatus, in propriis residenciam fac.it personalem» — a per befejezésének nincs akadálya. (*Fejér*: X/5. 414. lap.)

¹⁰⁷⁾ Már 1414 január 10-én együttesen vannak jelen, amikor Stibor vajda a vágújhelyi klostrot alapítja: «presentibus . . . domino Johanne , . . . aule regis romanorum cancellario, ejusdem per regnum Hungarie *vicario generali*, item viris magnificis dominis Nicolao de Gara, regni Hungarie palatino ...» (*Fejér*: X/5. 549. lap.)

¹⁰⁸⁾ Zsigmond király Ast (Este) városában 1414 április hó 25-én kelt parancsa egyedül János érsekhez van intézve: «Johanni archiepi-M:opo Strigoiiniensi . . . ejusdem regni nostri Hungarie *gubernátort el vicario generali* per nos specialiter constitute.» (*Fejér*: X/5. 512. lap.) Ugyancsak egyedül János érsekhez intézi Zsigmond király egy parancsát, amely 1414 július 7. napján kelt Saladeróban (D. L. 10.239.). Még július hó 21-én Magyarországon van János érsek, mert ezen a napon kelt

Hogy ez alkalommal mennyi ideig maradt a nádor a király oldalán, azt nem tudjuk, bizonyos azonban, hogy Borbála királynét ő kísérte Aachenbe, ahol Zsigmondot és a királynét november hó 8-án megkoronázták s onnan a királyi pár kíséretében Konstanzba utazott a zsinaton való részvétel céljából. Ezidő alatt a kormányzóság tisztje egyedül az agg esztergomi érsekre nehezedett. Az ezidőben kelt oklevelekben egyedül János érsek említetik kormányzó gyanánt.

Kanizsai János érsek 1415 február hó 3-án ismét Konstanzba érkezik. Feltűnő, hogy már 1415 február 9-én Konstanzban keltezett bírósági parancsot intéz Zsigmond király János érsekhez s így az érsek vagy csak nagyon rövid ideig időzhetett Zsigmond környezetében, vagy pedig a hozzá intézett parancsot még Konstanzban vette át a hazában leendő foganatosítás végett¹⁰⁹⁾ Kétségtelen azonban, hogy az érsek 1415 év folyamán Magyarországon tartózkodott.¹¹⁰⁾

Az 1417. év folyamán úgy János érsek, mint Garai Miklós

egy ítéletlevele, melyet mint «in regnis Hungarie, Dalmacie, Croacie gubernátor et vicarius generalis» hozott (D. L. 10.241.), de már július hó 27-én ismét Zsigmond környezetében van, aki ezen a napon Speyerben tartózkodik. Ezen napon Zsigmond király János érseknek kérelmére két oklevelet ír át. Az erre vonatkozó kérelmet a király előtt személyesen megjelenvén («nostram accedens presenciam»), közvetlenül terjesztette elő: «nos igitur humillimis et devotis prefati domini Joannis archiepiscopi Strigoniensis supplicacionibus, quibus supra, subjective oblati Majestati, regia benignitate exauditis et clementer admissis», Zsigmond király átírja a leveleket. (D. L. 9932.) Ezt az oklevelet Eberhard zágrábi püspök, Zsigmond király főkancellárja állította ki. A kiállítás helye nincs kitéve, de Zsigmond az itinerariumok tanúsága szerint, július 27-én Speyerben volt. Már 1414 október hó 4-én Esztergomban állít ki János érsek egy perhalasztó parancsot. (*Károlyi*: II. 12. lap.)

¹⁰⁹⁾ D. L. 10.308.

¹¹⁰⁾ 1415 május 17-én Beremend baranyamegyei községben Zsigmond király nevében és pecsétje alatt kiadott oklevélén a Reláció domini Johannis archiepiscopi Strigoniensis vicarii generalis regie mafestatis» följegyzés olvasható. (*Zichy*: VI. 361. lap.) — Ugyanezen év december 27-én Avignonban kelt értesítő levélben tudtára adja Zsigmond király János érseknek, a macsói bánnak, a zágrábi püspöknek, a temesi főispánnak és a szlavón bánnak, hogy Töttös Lászlót családostól különös királyi védelmébe fogadta, « viceque nostre majestatis persone vestre commiserimus tuicioni». Utasítja őket a király, hogy Töttös Lászlókat védelmezzék. (*Zichy*: VI. 385. lap.)

nádor Magyarországon tartózkodtak.¹¹¹⁾ A nádor 1417 elején tért haza a külföldről.¹¹²⁾

Végre 1418 január 3-án egyedül Garai Miklós nádorhoz intézi Zsigmond király egy Konstanzban kelt parancsát.¹¹³⁾ János érsek még 1418 május 30-án meghalt, 1419-ben pedig Zsigmond király külföldi útjáról hazaérkezett, mire a kormányzói megbízatás megszűnt.

Láttuk fõntebb Kerchelichnek azt az állítását, hogy Zsigmond király Eberhard kancellárt is a vikáriusok sorába vette. (100. sz. jegyzet.) Ugyanezt vallja Aschbach is¹¹⁴⁾, azonban olyan okmányt, amelybõl Eberhard püspök vikáriusi minõségére lehetne következtetni, eddigelé nem találtak. Az azonban kétségtelen, hogy Borbála királyné ezen idõ alatt tényleges részt vett az ország kormányzásában, amikor az országban tartózkodott.¹¹⁵⁾ Ezt bizonyítja egyébként a királynõ által kiadott okleveleken alkalmazott az a formula is, hogy az oklevélre foglalt ügylet Zsigmond király által utólag megerõsítendõ lesz.¹¹⁵⁾

¹¹¹⁾ Egy peres fél felkeresi Zsigmond királyt Konstanzban s ott személyesen elõadott panaszra folytán Zsigmond király bírói eljárást rendel el a kormánytanács által kitüzendõ határnapra. Az 1417 december 22-én Konstanzban kelt parancs: «Reverendissimo in Xpo patri domino Johanni archiepiscopo Strigoniensi aule nostre Romane regie sumpmo cancellario et magnificis (!) Nicolao de Gara, predicti regni nostri Hungarie palatino, eiusdem regni nostri Hungarie vicariis generalibus per nos constitutis, item comiti Petro de Peren, judici curie nostre et Johanní de Pelsch magistro Thavarnicorum nostre majestatis» van intézve. (D. L. 10.513.)

¹¹²⁾ Szilágyi: id. m. HI. 532. lap.

¹¹³⁾ «Nos Sigismundus dei gracia Romanorum rex semper augustus, Hungarie etc. rex, Nicolao de Gara, palatino et vicario in regno Hungarie per nos constituto ...» utasítást ad, hogy egy határjárást, melyet Borbála királyné meghiúsítani törekszik, foganatosítson. (Fejér: X/6. 85. lap: Kerchelich: Hist. eccl. Zagrab, p. 159.)

¹¹⁴⁾ Aschbach: Kaiser Siegmund, I. 397. lap. Forrást nem jelöl meg.

¹¹⁵⁾ 1416 december 22-rõl olvassuk a zágrábi káptalan Libri citationum et sentenciarum címû könyvében: «secundum nostram adjudicationem, quam quidem nostram adjudicationem barones regni coram domina nostra Barbara regina de mandato ejusdem domine nostre confirmarunt ...» (Tkalcic: Monum. Zagrab. VI. 40. lap.)

¹¹⁶⁾ «Ad felicem rediturn eiusdem domini regis, consortis nostri, confirmationem . . . post harum emanationem fiendam.» (Kerchelich után Katona: Hist. Crit. XII. 177. lap.)

János érsek és Garai Miklós nádor kormányzói működésének legtöbb emléke bírósági aktusokról szól. Fennmaradt azonban annak az emléke is, hogy János érsek egy megüresedett püspökség jövedelmének kezelése felől intézkedett, ezt azonban a király külön utasítására tette,¹¹⁷⁾ ami azért feltűnő, mivel a cremonai felhatalmazás értelmében arra különben is joga volt. A cremonai megbízás különben is erősen korlátozta a kormányzók jogkörét. Különösen szembeötlők a megszorítások, ha a cremonai kinevező levelet összehasonlítjuk azzal, amelyet Zsigmond 1402-ben Albert osztrák hercegnek adott. Az utóbbit Zsigmond király minden olyan esetre, amikor ő maga az országban nem lehet jelen, teljes királyi jogkörrel nevezi ki helyettesévé. Mindent úgy tehet, mintha azt maga a király tenné és minden ügyben fenntartás nélkül eljárhat, mintha maga a király lenne az ő személyében itthon Magyarországon. Ezzel szemben a cremonai megbízás, miként láttuk, lényegesen megszorítja a kormányzói jogkört s éppen azokban a kormányzati ágakban, amelyekben a legnagyobb mértékben mutatkozik meg a középkori királyi hatalmi fenség, saját magának tartotta fenn a király a rendelkezési jogot. De nemcsak ezen fenntartott kormányzati ágakban intézkedett a király még távolléte alatt is, hanem saját maga végezte az intézkedéseket még olyan ügyekben is, amelyekben különben a cremonai megbízólevél teljes rendelkezési jogot biztosított a kormányzók részére.

¹¹⁷⁾ Zsigmond király mondja Győrött 1416 január 6-án kiadott oklevelében, hogy Kanizsai érsek a győri püspök elhunytá után a püspökség jövedelmének kezelését Kanizsai István királyi főajtónállóra bízta. A püspökség jövedelmeinek lefoglalását Zsigmond király János érseknek («vicario nostre majestatis») hagyta meg. Mivel azonban «ipse dominus archiepiscopus erga nostram Maj estât em versus partes Alemanie existit profecturus», utasítást ad a király, hogy a püspökség jövedelmeit János érsek nevében Kanizsai István főajtónállómesternek, «quem ipse dominus archiepiscopus ad hoc duxerat deputandum», szolgáltassák ki. {*Fejér*: X/5. 690. lap.) A király természetesen nem volt személyesen Győrött, hanem a kancellár, Eberhard zágrábi püspök, aki a király nagyobb pecsétjét kezelte, a király nevében állította ki az oklevelet. *Fraknoi* (Kegyúri jog, 113. lap) tévesen mondja, hogy «a helytartók» bízták meg Kanizsai Istvánt, mert a szóbanforgó oklevél, — mely különben is nem «helytartói rendelet», hanem Zsigmond király oklevele — egyedül János érsekről mondja, hogy Kanizsai István főajtónállót rendelte ki a püspökség jövedelmeinek kezelésére.

Zsigmond király távollétének egész ideje alatt magával vitte udvartartását s ami a fő, udvari kancelláriáját is. A felek a külföldön is fölkeresik a királyt panaszaikkal és kérelmükkel s a király a környezetében időző főurak tanácsában meghallgatja azokat és intézkedik felőlük.¹¹⁸⁾ A király által külföldi tartózkodása alatt kiállított oklevelekben találunk azután nemességadományozást,¹¹⁹⁾ birtokadományozást,¹²⁰⁾ egyházi méltóság adományozását,¹²¹⁾ védelmi levelet»¹²²⁾ különösen azonban bírói parancsokat, amelyekben vizsgálat rendeltetik ek ügyek elintézése sürgettetik stb.¹²³⁾ Végül a közigazgatásnak a legvegyesebb természetű rendelkezéseit találjuk Zsigmond király eme külföldön kiállított okleveleiben.¹²⁴⁾

Nagyon sok fejtörést okozott egyideig az a körülmény, hogy Zsigmond király külföldi tartózkodásának ideje alatt számos oklevéllel találkozunk, amelyek ugyanezen időben Magyarországon (Budán, Visegrádon, Esztergomban stb.) keltek és ugyancsak Zsigmond király nevében Zsigmond királyi pecsétje alatt vannak kiadva. Történetíróink, csakhogy magyarázatát adják ennek a látszólagos ellentmondásnak, sokszor dicsérendő buzgalommal állították föl a hipotéziseket.¹²⁵⁾

¹¹⁸⁾ Példák: *D. L.* 9932., 10.308., 10.513: *Zichy*: VI. 385. lap. *Hazai okit.* 365., 368., 370.

¹¹⁹⁾ *Fejér*: X/5. 678., X/6. 141.: *Sztarag*: II. 189.; *Hazai*: II. 201. lap.

¹²⁰⁾ *Blagay*: 332.; *Hazai okl.* 368. (vásárjog adományozása); *Sziámij*: II. 200. lap.

¹²¹⁾ *Szdray*: II. 183. lap.

¹²²⁾ *Blagay*: 237. lap.

^{12a)} *Blagay*: 240., *Zichy*: VI. 392., *Hazai okl.* 370., *Hazai*: II. 209., 211. lapok.

¹²⁴⁾ *D. L.* 10.239., 10.513.; *Zichy*: VI. 385.; *Hazai okit* 365., 368. lapok.

¹²⁵⁾ *Katona* (Hist. Grit. XII. 201. lap) abban a tévhitben, hogy Zsigmond király az ő neve alatt kiadott oklevelek keltezésékor személyesen van jelen az oklevél keltének helyén, csodálkozik azon, hogy Zsigmond király 1415 január elsején Konstanztban van és mégis január 6-án Esztergomban ad ki egy oklevelet: «Dicitur nobis ...» kezdettel. Még váltott lovakon is napjában 24 mérföldet kellett volna megtennie a királynak, hogy január 6-án Esztergomban lehessen. («Ut ista conciliari possint, dicendum est, Sigismundum quotidie per equos dispositos 24. milliaria circiter emensum fuisse.») *Kovachich* is fennakad ezen egy 1432. évben Zsigmond király neve alatt kibocsátott oklevélnél, amely Budán, január 20-án (in festo Beatorum Fabiani & Sebastianii

Mindezeket egybevetve megállapíthatjuk, hogy Zsigmond király külföldi tartózkodása alatt a hazában a királyi kormányzat nem szünetelt s a két kirendelt kormányzó, de az ország egyéb hatóságai is állandóan kapták az utasításokat a királytól s így a kormányzók tulajdonképpen nem a király személyesítői, hanem a királyi akarat végrehajtói, tehát tisztviselők voltak, ami különben természetes is, ha megfontoljuk, hogy egy királyságban több, mint egy államfő, alkotmányjogilag el sem képzelhető.

De meg kell állapítanunk még egy fontos körülményt, egy nagy közjogi jelentőségű különbséget az Albert herceg 1402. évi és a János érsek s Garai Miklós nádor 1414. évi kormányzói kinevezése között. Míg ugyanis az első az országgyűlésen történt,¹²⁶⁾ addig az utóbbi Zsigmond király saját ténye volt,

Martyrum) kelt. *Kovachich* (Suppl. I. 344. 1. h. jegyzet) kételkedik az oklevél keltének helyességén, mert hisz számos történelmi emlék bizonyítja, hogy Zsigmond ez időben távol volt Magyarországtól. Később *Kovachich* (Suppl. I. 415. lap) az ellentmondást «donec certiora edoceamur», úgy magyarázza meg, hogy Zsigmond 1431. őszén Magyarországra jött és a telet itt töltvén, 1432. év elején tért vissza Olaszországba. Ez azonban téves, mert Zsigmond 1432. január 20-án Piacenzában volt. (*Ráth Károly*: i. m. II. 152. lap.) Ma már a történet tudomány megfejtette ezt a látszólagos ellentmondást. Bizonyos ügyekben, különösen bírósági ügyekben, a király személyes jelenlétének (esetleg a király különös jelenlétének) bírósága a király bírói becsétje alatt, a király nevében adja ki az okleveleket a király távollétében is. Ez adja magyarázatát annak, hogy pl. 1416. augusztus 30-án *Budán* Zsigmond király nevében perhalasztás adatik ki, minthogy azonban Eberhard zágrábi püspök, aki ez időben Zsigmond király udvari kancellárja s a királyi bírói pecsét kezelője, távol van Budától és a bírói pecsét vele van, az oklevelet a kancellária Eberhard püspöki pecsétje alatt adja ki. («Présentes autem, propter absenciam venerabilis patris domini Eberhardi episcopi ecclesie Zagrabienensis, aule nostre cancellarii, et sigillorum nostrorum erga ipsum habitorem, sigillo eiusdem fecimus consignari.») *Fejér*: X/5. 664., 665. lap.) így értjük meg, hogy Zsigmond király neve alatt, aki mint fentebb láttuk, 1413-tól 1418-ig távol van az országból, 1414. szeptember 4-én és szeptember 8-án *Visegrádon*, 1416. szeptember 7-én és november 17-én *Budán*, 1417. szeptember 1-én ugyancsak *Budán* bírói parancsok bocsátatnak ki. (*Szilágyi*: II. 138., 139., 170., 173., 179. lapok.) Ez adja a magyarázatát annak is, amit fentebb a ¹²⁶⁾ sz. jegyzet alatt megjegyeztünk. A keltezés körül mutatkozó ezen jelenségre legelőször *Nagy Gábor* hívta fel a figyelmet. (Tud. Gyűjt. 1836. III. kötet, 7—9. lapok. Lásd még alább a ¹²⁷⁾ sz. jegyzetet is.)

¹²⁶⁾ *Szilágyi*: i. m. 454. lap.

melyet, amint láttuk, külföldön — Cremonában — ütött nyélbe, ahol tehát országgyűlést egybehívni módjában sem állott. Az első tehát a magyar nemzet alkotmányjogi aktusa volt, — amit kétségtelenül az Alberttel kötött örökösödési szerződés tett szükségessé — míg az utóbbi, a királyi hatalomnak a középkorban nálunk is ismert patrimoniális jellegéből folyt.

Zsigmond király 1430-ban ismét külföldre utazik német-római császárrá való koronáztatásának előkészíttetése végett, kormányzókká a királynét és apósát rendelve ki.¹²⁷⁾ Melléjük a legelőkelőbb főurakból kormányzótanácsot alakít.¹²⁸⁾

Történetíróink szerint Zsigmond a nádort, az esztergomi érseket, Rozgonyi Péter győri püspököt, Pálóczy országbíró és Rozgonyi János kincstartót bízta meg az ország kormányának vezetésével.¹²⁹⁾ Borbála királyné kormányzásáról az általa kiadott adománylevelek és egyéb rendelkezések tanúskodnak,¹³⁰⁾ míg az országos tanács működéséről perhalasztások¹³¹⁾ tesznek tanúságot, de országgyűlést is tarthattak Tatán, amelynek rendelkezéseire Zsigmondnak Nürnbergben 1431. április 8-án

¹²⁷⁾ A Frangepán Miklós zengi gróf által Velencébe küldött tudósítás: «t 430. die (i. julii in rogatis . . . rex Hungarie ivit in Alemaniani et dimisit ad gubernationem regni reginam, comitem Cilié, magnum comiteni et quendam episeopum . . . » (Mon. Slav. Merid. XXI. 44.)

¹²⁸⁾ «Hex Sigismundus . . . dispositis in regno ex viris praestantioribus pro eiusdem lutein, custodibus, versus urbem Románam, suoruni ílexit habenas equorum.» (*Thurriczy*: Chronica Hungarorum, P. TV, C. XXI.)

¹²⁹⁾ *Décsényi Gyula*: Zsigmond király és Velence összeköttetései-nek történetéhez. (Századok: 1891. 757. lap.)

¹³⁰⁾ *Katona*: Hist. Crit. XII. 5)2. és köv. lapok.

¹³¹⁾ Pálóczi országbíró egy ügyet «ex commissione et délibérai ioné prelatorum et baronum regni» elhalaszt 1131. vízkereszt nyolcadjárói május 1-re. (*Zichy*: VIII. 481. 1. a jegyzetben.) Hasonló példa, mikor az ügyet a nádor halasztja el. (*Sztdray*: II. 293. lap.) Ugyancsak perhalasztás az országos tanács rendeletére 1132. húsvét nyolcadjárói október tí-ra. [*Zichy*: VIII. 188. lap, **) jegyzet.) 1433. vízkereszt nyolcadjárói augusztus elsejére halaszt el egy ügyet a nádor: «quia prelati et barones universas causas nobilium comitatus Posoniensis, Nytriensis et Trinchyniensis comitatum generaliter prorogare decreverunt». (*Zichy*: VTII. IX l.l. jegyzet.) Lásd a következő jegyzet is.

kelt oklevele több helyen vitai.¹³²⁾ Ők intézkednek háborús dolgokban is.¹³³⁾

A vikáriusok gyanánt főtebb megnevezett személyek sorában változás nem történik, csak az az egy, hogy Zsigmond királynak egy, Ferrarában 1433 szeptember 16-án kelt oklevelében Henrik fia Péter kincstartó (Brezeviczey Péter) mellett már Rozgói János említetik tárnokmester minőségben.¹³⁴⁾ Az 1434. évben György esztergomi érsek, aki a nádori széknek Garai Miklós halálával történt megüresedése után nádori helyettesi tisztet is visel, egyedül nevezetik az ország vikáriusának s ő maga egyedül ad ki ilyen minőségben okleveleket.¹³⁵⁾

Ennek az országos tanácsnak nyilvánvalóan nem volt külön pecsétje, aminőket az 1387. és az 1401. évekbeli országos tanácsok használtak s aminővel a Hunyadi János kormányzósága

¹³²⁾ *Hazai oklt.*: 390. és köv. 1. (Lásd az alábbi jegyzetet is.)

¹³³⁾ Buda, 1432 szeptember 7. György esztergomi érsek, Kelemen győri püspök. Garai Miklós nádor, Pálóczi Máté országbíró és Henrik fia, Péter tárnokmester utasítják Várdai Miklóst és társait, hogy csapataikkal csatlakozzanak a király seregéhez. «Notum est vestre fraternitati, qualiter nuper coiweioneibus in hunc locum quasi imiversis prelatibus et baronibus huius regni et de quolibet conlitate certis nobilibus, eui quidem conveniendi et vos interhiistis, habito diligenti tractatu taliter conclusum fuit», hogy a nemesség tartozzék fölkelni (consurgere). Most tehát «secundum premissam dispositionem et continenciam litterarum domini nostri regis superin de emanatarum» felhívják Várad iék at a parancs teljesítésére. (*Zichy*: VIII. 182. lap.)

¹³⁴⁾ Zsigmond király parancslevele: «Fidelibus nostris reveiendissimo in Xpo patribus dominis Georgio Archiepiscopo Strigoniensi. Petro de Rozgon episcopo Agriensi, necnon magnificis Nikolao de (iára. predicti regni nostri Hungarie Palatino, comiti Mathyus ile Palouc judici curie nostre, Petro filio Henrii magistro tauarnicorum et Johanni de Rozgon, thesaurario nostre majestatis, *nostris vicariis yeneralibus per nos in regno nostro Hungarie constitutis*», Kanizsai Lászlónak Kelemen valószínűleg győri püspök elleni ügyében. Kelt «Ferrarié, tercio die festi exaltacionis sancte crucis». (*D. L.* 12.531.) Ezt az oklevelet idézi *Kovachich*: Suppl. I. 423. 1. *) jegyzet alatt. Az oklevélben említett Péter, Henrik fia, kétségtelenül azonos a *Zichy*: VIII. 482. 1. alatt közölt «Herrici Péter» néven említett tárnokmesterrel.

¹³⁵⁾ 1434 augusztus 2. «Nos Georgius miseracione divina archiepiscopus ecclesie Strigoniensis, *vicariusque regni Hungrie*, ac iudex in causis in presencia palatinali vertentibus, ipsa sede palatinali vacante per serenissimum principem dominum Sigismundum . . . deputatus.» (*D. L.* 12.611., hasonló *Fejér*: X/7. 593., X/7. 576. és 582. lapok; *Sztáray*: II. 304., 306. lapok.)

alatti országos tanács oklevelein későbbben találkozni fogunk. Az országnagyok saját pecsétjüket alkalmazták az okleveleken, mint azt a fõntebb idézett 1432 szeptember 7-én Budán kelt oklevélen látjuk, amelyen négy pecsét függ.¹³⁶⁾

Zsigmond király ez alkalommal való távolléte alatt is, éppúgy, mint az 1414—1419. évekre terjedõ külföldi utazgatásai alkalmával, magával vitte kancelláriáját és mindenkori tartózkodási helyérõl gyakorolta felségjogait és utasította az ország hatóságait. így 1431 október 2-án Feldkirch-ben a Jersaisaládnak nemességet adományoz,¹³⁷⁾ 1431 február 18-án Nürnbergben és 1432 október 28-án Sienában kelt oklevéllel birtokot adományoz.¹³⁸⁾ Milánóban 1431 december 16-án a mácsói bánoknak egy pörbeli ítéletét hatályon kívül helyezi.¹³⁹⁾ Honvédelmi ügyben a vikáriusokat utasítja.¹⁴⁰⁾ Sõt országgyûlés egybehívására is utasítja az országos tanácsot, aminek példája az 1433. évi országgyûlés, amely Zsigmond király katonai regulamentumát megalkotta.¹⁴¹⁾

Az egész idõ alatt természetesen itthon is állítanak ki okleveleket Zsigmond király nevében, mintha azok kiadásánál õ maga jelen lett volna.¹⁴²⁾

¹³⁶⁾ A fõntebbi 133. számú jegyzetben idézett oklevélen.

¹³⁷⁾ *Hazai*: I. 326. lap.

¹³⁸⁾ U. o. II. 247. és 248. lapok.

¹³⁹⁾ *Zichy*; VIII. 464. lap.

¹⁴⁰⁾ Zsigmond király Seniaeben 1433 február 3-án parancsot intéz a királyi városokhoz, hogy nyújtsanak segílyt Pozsonynak a husziták elleni védelemhez. Tanácskozzanak e felõl «in terminis, qui per *nos* in regno nostro Hungarie vicarios et locumtenentes, quibus similiter scripsimus, statuentur et prefigentur». Ezután úgy rendelkezik Zsigmond a vikáriusok útján («*scribatur vicariis*»), hogy Buda város közönségét semmi teherviselésre ne szorítsák. (*Katona*: Hist. Grit. XII. 604. 1.)

¹⁴¹⁾ «Sigismundi Regis Regestum exercituationis Anni 1433 . . . Art. 1. Videtur itaque Regiae Majestati, quod DD. Praelati, et Barones in unum locum, et ad certum terminum facerent generalem convocationem.» (*Sylloge*: 416., 417.1., lásd még *Kovachich*: Suppl. I. 348. és kõv. 1.)

¹⁴²⁾ 1433 június 4-én Budán kelt oklevélben: «Dicitur nobis ac praelatis et baronibus nostris.» (*Hazai*: V. 228. 1.) A fõntebb, a 125. jegyzet alatt említett 1432 január 20-án Budán kelt oklevél is ezek közé sorozandó. Ebben az oklevélben a forgalomban lévõ pénz értéke állapítottatik meg. Az oklevelet kétségtelenül a király vikáriusai állították ki, amit annál inkább feltételezhetünk, mivel fõntebb láttuk a Zsigmond király által Cremonában 1414-ben kiadott oklevélben, hogy a pénzek forgalombahozatalával kapcsolatos teendõkre a kormányzók hatalmaztattak föl. (Függelék: III.)

Zsigmond király német-római császárrá történt megkoronázás után 1434-ben Magyarországra hazatért s ezzel a vikáriusok megbízatása meg is szűnt.

Zsigmond királynak 1437 december 9-én bekövetkezett halála után az ország kormányzatát az országos tanács veszi a kezébe.¹⁴³⁾

Az 1438 december 18-án tartott országgyűlésen a rendek Albert osztrák herceget, néhai Zsigmond király vejét, magyar királlyá és feleségét, Erzsébetet, Zsigmond király leányát, magyar királynévá választották meg. A koronázás 1438 január elsején történt meg. Ismét két királya volt az országnak, de kétségtelen, hogy ezt a magyar közjogba már a monarchikus elvnel fogva sem illeszthető állapotot az a körülmény idézte elő, hogy jog szerint a trón örökösödés jogán Erzsébetet illette volna meg, viszont Zsigmond király maga érezte a helyzet súlyát és nem kívánt a trónra női uralkodót s ő maga jelölte vejét, Albertet.¹⁴⁴⁾ A valóságos helyzet az lett, hogy Erzsébet csak formailag volt királyné megválasztatása és megkoronáztatása alapján. Tényleg azonban 1438 március közepe táján Albert kénytelen volt az országot elhagyni és a cseh trón kérdését fegyverrel megoldani. Körülbelül egy évig volt távol s ezen idő alatt ismét vikáriusok kormányozták az országot,¹⁴⁵⁾ élükön

¹⁴³⁾ Ismerjük egy Székesfehérvárott 1437 dec. 31-én kelt perhalyasztó parancsukat, melyet a királyválasztó országgyűlésre való tekintettel bocsátanak ki. Az oklevelet kiadják: «Miseracione diuina Georgius archiepiscopus Strigoniensis etc. Petrus Agriensis, Clemens Jauriensis et Simon Wesprimiensis ecclesiarum episcopi, Laurentius de Hedrehuara regni Hungarie palatinus, Petrus Cbeh Waywoda Transsilvaniensis, Emericus de Marczaly magister curie regie, Michael Orzag summus thesaurarius et Paulus agazonum regalium magister, ceterique prelati et barones regni Hungarie.» (Közölve Knauznál: Az országos tanács, 10. 1.) Héderváry Lőrincet Prágában 1437 március 7-én nevezte ki Zsigmond a Pálóczy Máté halálával megüresedett nádori tisztségre, «ut nimirum incolis dicti regni nostri Hungarie ex nunc notabilibus ex causis nostra personali presenciam viduati, iudicii et justicie debitum moderamen ministretur». (*Fejér*: X/7. 846—7. lapok.)

¹⁴⁴⁾ «Quam principaliter hoc regnum iure geniture concernere dignoscitur», mondatik Erzsébetről. (*Fejér*: XI. 257. 1.) Kimondja ezt Albert király 1439 május 30-án kelt törvénye is: «Ex quo est haeres huius regni.» (XII. pont.)

¹⁴⁵⁾ Egy, Albert király nevében 1438 június 23-án kiadott bírói parancson olvassuk a jelzetet: «De commissione prelatorum et baronum vicariorum» és ugyanezt a följegyzést olvassuk az oklevélre nyomott

a királynéval, Erzsébettel. A királyné által kiállított oklevelek tanúskodnak arról, hogy királyi felségjogokat gyakorolt ezen idő alatt, ámde mégsem tekinthetjük őt másnak, mint koronás kormányzónak.¹⁴⁶⁾

pecsét helyén is. (*Kállay*: Múz.) Erről olvasunk Ziegler krónikájában is ad an. 1438. « . . . die Königin in Albrecht's Abwesenheit mit voller Macht das Reich zu verwaltend». Idézve *Fejérről*: XI. 140., 141. lapok. Számos oklevélen olvassuk azonban a királynői parancsra való utalást: «Gommissio propria domine regine», így pl. 1438 június hó 21-én Budán Pozsony város részére Erzsébet királyné által kiadott protekcionális levélen (*Fejér*: XI. 146—148. lapok), az ugyanazon év június 17-én Erzsébet királyné által Budán a pozsonyiak részére kiadott vámmentességet megerősítő oklevélen. (*Fejér*: XI. 144. 1.) *Fejér* közli Erzsébet királynőnek Budán 1438 aug. 27-ikén kiadott oklevele regesztáját is (eredetije Pozsony város levéltárában), melyhez következő megjegyzést fűzi: «Elisabetha ab Alberto remissa, facta est in illius absentia regni vicaria.» (*Fejér*: XI. 144. 1.) Ezt a nézetet megerősíti az a körülmény, hogy találkozunk oklevéllel, amely «*De commissione domine regine, ac prelatorum et baronam vicariorum*» formulát használ, a király minden fölemlítése nélkül. Ilyen oklevelet idéz *Kovachich* (*Suppl.* I. 473. L) 1439 február 14-ről. A főkegyúri jogokat is gyakorolta Erzsébet. Az ő bemutatására hivatkozva folyamodik 1440 szept. 15-én Debrenthei Tamás a pápához a veszprémi prépostságban való megerősítésért (*Fraknoi*: Oklevéltár a főkegyúri jog tört.-hez, 16. 1.); a tőle nyert kegyúri jogokat ruházza át 1440 okt. 1-én Czillei Frigyes Zólyomi Benedek zágrábi püspökre. (U. o. 17. 1.) Olvassuk azonban az országos tanács hozzájárulásának feltüntetését is s ami különösen megjegyzésre méltó, egyidejűleg a király hozzájárulását is, holott a király távol volt. Pl. az Erzsébet királynénak Rozgonyi István részére szóló birtokadományáról 1438 április 2-án kiállított oklevélben: «De consensu eciam et beneplacita voluntate prefati domini nostri regis, prelatorum eciam et baronum nostrorum ad id accedente.» (*Fejér*: XI. 148—153. lapok.) *Kovachich* fölveti a kérdést, vajjon ez a vikariátus nem-e a Zsigmond által 1432-ben szerveztetnek a maradványa, avagy Albert által távolléte idejére létesített-e, — azonban nem dönti el «velut minus ad propositum faciens hoc loco non vacat definire». (*Suppl.* I. 474. 1.)

¹⁴⁶⁾ Ez következik különösen abból, hogy Albert halála után uralkodói minősége megszűnt s nemcsak a nemzet, de ő maga is születendő gyermekét és V. László megszületése után a gyermek Lászlót nem trónörökösnek, hanem egyenesen királynak tekintették. Lásd alább a 147. sz. jegyzetet. Hogy valóságos királynő volt-e Erzsébet, erősen vitatott körülmény. «Elisabeth reginam Alberti consortem in administratione reipublicae magnas partes habuisse, jam alii observarunt, ut adeo existimaverint, eam inter et Albertum divisum fuisse impérium, alii non tantum potestatem, sed etiam dignitatem regiam cum Elisabetha communicatam esse censerent: Chronista denique Mellicensis eandem

1439 május havában változik a helyzet annyiból, hogy Albert király és a nemzet között szerződés jön létre, amely a Budán, 1439. évi május hó 30-án tartott országgyűlésen törvénybeiktattott, mely törvény szerint Albert király a kormányt feleségével együttesen viseli.¹⁴⁷⁾ A kormányzás együttes vitelére mutatnak az oklevélformulák is.¹⁴⁸⁾

Albert király 1439 október 27-én elhunyt. Erzsébet erre haladéktalanul átvette a kormányzatot és pedig nem csupán Magyarországon, hanem férjének többi tartományaiban is, a végrendeletileg felkért gyámok minden befolyása nélkül.¹⁴⁹⁾

reginam evasisse insinuât, ut haec Katona Hist. Grit. T. XII. p. 823. refert et refellit.» (*Kovachich*: Suppl. I. 472. 1.) Kovachich a főntebb (145. sz. jegyz.) idézett oklevél alapján úgy vélekedik, hogy Erzsébet nem csupán a közigazgatásban« hanem az igazságszolgáltatásban is társa volt a királynak. (*Suppl.* I. 472. 1.) Társuralkodónak mondja Erzsébetet *Szabó Dezső* is. (Küzdelmek a nemzeti királyságért, 9. és 10. lapok. V. ö. még *Szilágyi*: i. m. III. 611. 1.)

¹⁴⁷⁾ Az 1439. évi dekrétum 12. szakasza megállapítja, hogy Erzsébet királyasszony («Regina») kiknek adományozhat hivatalokat, «mivel-hogy ő ez ország örököse». Ugyanezen törvény záradékának 3. §-ában a királynak és királynénak fogadnak a rendek hűséget s viszont a záradék 4. §-ában a király és királyné együttesen fogadják meg, hogy az országot meg fogják védelmezni s az országnak régi szokásait fenn fogják tartani, (*Sylloge*: 56—59. lapok.)

¹⁴⁸⁾ «De commissione domini regis et domine Elisabeth regine.» (*Fejér*: XI. 271. 1.) «Ad mandátum domini regis et tandem de commissione domine regine.» (*Fejér*: XI. 274.1.) Mindkét oklevél 1439-ben kelt. Az együttes kormányvitelre következtet *Teleki* is (i. m. I. 127. 1.). Ámde az oklevelek szövegmenetéből arra kell mégis következtetnünk, hogy a végrehajtó hatalom tulajdonképpeni birtokosa a király. Az oklevéladó ő maga s a királyné csak hozzájárul. így az első helyen említett oklevélben: «ex certa sciencia nostre majestatis ac de beneplacita voluntate . . . domine Elisabeth regine conthoralis nostre, prelatorum eciam et baronum»; a második oklevélben: «serenissime eciam principis domine Elisabeth regine conthoralis nostre perdilecte, beneplacita ad id accedente voluntate». Hasonló példa még *Fejérnél*: XI. 287. 1. A királynők illetén befolyását a kormányzatba látjuk a megelőző korokban is.

¹⁴⁹⁾ *Teleki*: i. m. I. 157. 1. — 1439 nov. 10-én a főurakkal együtt átveszi a koronát (*Fejér*: XI. 329. 1.); nov. 17-én az esztergomi káptalannak egy folyamatban volt perét a saját személyes jelenléte elé utalja (u. o. 330.1.); dec. 24-én utasítja Késmárk városát, hogy a királyi bérből 100 gyalogost fogadjon s a szepesi nemességet az ország védelmére felhívja. (U. o. 324. 1.) A királyi városokat országos tanácskozásra hívja

Albert ugyanis végrendeletében úgy intézkedett, hogy születendő fia Pozsonyban neveltessék, hogy megismerje az ország szokásait s hogy magyarországi embert adjanak melléje «zü verwesern».¹⁵⁰⁾ Gyámja, Frigyes osztrák herceg legyen, Ennek ellenére Erzsébet királyné 1440 április 10-én arról értesíti Bécs városát, hogy «ainen mandlichen Erben, genant Lasla, geperet haben», akit is egy «Gerhaben und Verweser» gondjaira bízott. Ez a kormányzó Albert osztrák herceg, a legközelebbi rokon, akinek a rendek hűséggel és engedelmességgel tartoznak, amíg László király 16-ik életévét eléri.¹⁵¹⁾

Az ezidőtájt kiadott oklevelekben Erzsébet «királynőnek» nevezi magát és így címezik őt a hatóságok is.¹⁵²⁾ Ámbár Erzsébet 1440 február 22-én fiúgyermeket szült, magát tovább is Magyarország királynéjának címezi és címezteti,¹⁵³⁾ de több oklevélben kifejezésre hozza azt, hogy az ország királya és ura a gyermek László.¹⁵⁴⁾

A nemzet azonban meg van oszolva. Ámbár koronázott királynő volt, aki magát a trón «törvényes örökösének» tar-

egybe és Pozsony városát utasítja, hogy arra 2—3 személyt küldjön ki. (*Lichnovszky*: *Gesch. d. Hauses Habsburg*, VI. köt. XXVII. 1.) Egyedül, a saját személyében gyakorolja a kegyúri jogokat 1440 dec. 6-án és 1441 febr. 6-án. (*Fraknoi*: i. m. 18. és 19. lapok.) Ő prezentálja Debrenthei Tamást a veszprémi prépostságra. (*Fraknoi*: *Oklevt. a Kegyúri jog tört.* 16. 1.)

¹⁵⁰⁾ *Fejér*: XI. 322. 1.

¹⁵¹⁾ «uncz der benant vnser lieber Sun Kunig Lasla Sechczenen Jar alt ist.» (*Teleki*: X. 81. 1.)

¹⁵²⁾ «Regina Hungarie, Dalmacie, Croacie ...» 1439 okt. 18. (*Teleki*: i. m. X. 76. 1.) «Wir Elizabeth von gotes genaden zu Hungern, Dalmacien, Groacien etc. Künigin . . .» 1439 dec. 23. (U. o. X. 78. 1.) Egy Albert király halála után (statim mortuo . . . Alberto) előfordult esetből kifolyólag Erzsébet Szatmármegye hatóságához 1440 január 7-én parancsot intéz, melyen «commissio propria domine regine ex deliberatione prelatorum et baronum facta» jelzés olvasható. Az oklevél «Dicitur nobis ac prelatibus et baronibus nostris» szavakkal kezdődik. (*Kállay*: 1440. évi 373. sz.) 1440 febr. 15-én az adó behajtása iránt «auctoritate regia, qua pro nunc, uti hères huius regni légitima et ad quam totius regalis potestatis plenitudo condescendit, fungimur», rendelkezik. (*Szilágyi*: IV. 10. 1. 2. jegyzet.)

¹⁵³⁾ Példák *Telekinél*: X. 94., 95., 109., 111., 112. lapok.

¹⁵⁴⁾ 1440 június 21. «. . . bechennen fur vns vnd den durchlewchtigen fürsten, vnsern lieben Sun künig Lasla, auch der yeczgenanten Künigreich vn lannd Kiinig vnd herr.» (*Teleki*: i. m. X. 85. 1.)

totta László születéséig, azóta pedig társuralkodónak tekintette magát, az országos tanács mégis aktivitásba lépett és mintha a trón megüresedett volna, 1440 március 12-én megbízottaik útján Ulászló lengyel királyt meghívták a magyar trónra.¹⁵⁵⁾ Ulászló bevonult az országba, Erzsébet azonban 1440 május 15-én a birtokában volt szent koronával, a négyhónapos gyermeket, Lászlót megkoronáztatta. Ezzel szemben Ulászlót 1440 július 17-én a székesfehérvári országgyűlés királlyá választotta és meg is koronázta, de nem a Szent István koronájával. Erzsébet ezt nem veszi tudomásul. Továbbviszi a kormányt, birtokokat adományoz és azokat, akik Ulászló király pártjára állottak, hűtlenség bélyege alá veszi, birtokait elkobozza és a kis király híveinek adományozza.¹⁵⁶⁾ Másrészről azonban az országos tanács is működik tovább és éppen ezzel Erzsébet királynéval is alkudozik a béke megkötése és különösen a koronának kiszolgáltatása iránt.¹⁵⁷⁾ A rendeknek

¹⁵⁵⁾ Az országos tanács tagjai Benedek győri püspök, Héderváry László pannonhalmi apát, Héderváry Lőrinc nádor, Rozgonyi István és György pozsonyi főispánok, Maróti László, Pálóczi Simon főlovászmester, Perényi János máramrosi főispán, Homonnai István, Cseh László, Széchenyi László, Tari Rupert királynői főlovászmester, Dombói Frankó, Gerselyi Pető és Hatvani Mátyás, akik megbízást adnak Simon veszprémi püspöknek, Újlaki Miklós macsói bánnak, Pelsőczy Imre székely ispánnak és Héderváry Istvánnak, hogy Ulászlót a magyar trónra hívják meg. A megbízás 1440 március 12-én kelt. (Regesztája közölve van a *Héderváry-család* oklevéltárában, II. 365. 1.)

¹⁵⁶⁾ 1440 július 25. Erzsébet királyné birtokbahelyezési parancsa, melyét saját titkos pecsétje alatt állít ki («secreto sub sigillo») és intéz a pozsonyi káptalanhoz, a saját birtokadománya alapján. (*Hazai okit*, 404. 1.) — 1441 november 4. Erzsébet királyné birtokadománya megszakadás alapján egy birtokra, amely «et ex eo de prefati regni nostri antiqua, aprobata, laudabilique et prescripta consuetudine rite et legitime ad sacram huius regni coronam et nostram majestatem, filiumque nostrum carissimum regem Ladislaum prenotatum devolutam fore perhibetur» (akadémiai ktár oklev. gyűjt.). Pozsony, 1442 július 18. Erzsébet királynő Mesterfalva helységet, mely részint megszakadás folytán, részint tulajdonosaiknak hűtlensége folytán, mivel azok Ulászló hívei, a szent koronára, Erzsébet királynőre és László királyra szállottak, új adományozás címén adományozza «omni eo jure, quo nostram majestatem, filiumque nostrum predictum regem Ladislaum, ac sacram eius coronam concernit, nostreque et eiusdem incumbit collacioni.» (*Teleki*: i. m. X. 114. 1.)

¹⁵⁷⁾ Buda, 1441 szeptember 10. Az ország rendéi: «Prelati, barones, comités, milites, proceres et nobiles regni Hungarie Bude

ez a törekvése azonban egyelőre nem vezetett sikerre s ezért Ulászló király adománylevelei Werbőczy szerint mindannyian érvénytelenek.¹⁵⁸⁾

A helyzet tehát az volt, hogy volt az országnak egy megválasztott és meg is koronázott nőkirálya, továbbá egy megkoronázott, de országgyűlésileg meg nem választott királya, végül egy országgyűlésileg megválasztott, de nem a Szent István koronájával megkoronázott királya. A magyar alkotmányjog szerint azonban Erzsébet királynőt most sem tekinthetjük másnak, mint a gyermek László király gyámkormányzójának, aki királynővé megválasztva és megkoronázva is lévén, a királynői cím viselésére is jogosult volt. Egyébként ezt a címet mint Albert király özvegye is jogosan viselhette és nyilván ez az oka, illetve magyarázata, hogy még Ulászló is királynőnek (*regina Hungarie*) címezi őt.¹⁵⁸⁾

Ulászló végre 1442 december 13-án békét kötött Erzsébettel, de az utóbbi négy nappal utóbb meghalt s úgy a korona, mint a kis László király gyámjánál, Frigyesnél maradt.

Ulászló uralkodása alatt ismét vikáriusok veszik át az ország kormányzatát, mikor a király a törökök ellen megindítja azt a szerencsétlen hadjáratot, amely az 1444. évi november hó 10-én megívott várnai csatával nyert befejezést. Ulászló 1444 augusztus 4-én határozta el a háborút és bizonyára már akkor kirendelte az ideiglenes kormány tagjait, élükön Hédervári Lőrinc nádorral.¹⁶⁰⁾

congregati totum jeopus regni Hungarie representantes», az Erzsébet királynéhoz küldött keveseknek meghatalmazást adnak, hogy a királynéval alkudozzanak.

¹⁵⁸⁾ Werbőczy: Trip. II. 14. 34. §.

¹⁵⁹⁾ 1442 augusztus 17. (*Teleki*: X. 118. 1.)

¹⁶⁰⁾ A király szeptember 22-én lépte át a török birodalom határát. 1444 szeptember 29-én egy perben elrendeli alperes újbóli perbeidőzését. Az oklevél Budán kelt és «*Commissio propria domini regis ex deliberatione baronum, uicariorum et prothonotariorum in iudicio facta*» jelzetet visel. Rajta fedett pecsét, mely az ország címerét pajzsban a kettős keresztrel és a négy pólyát mutatja. (*Zichy*: IX. 83—85. lapok.) A pecsét a kisebb kancellária által használt királyi bírósági pecsét (*sigillum iudiciale*). Pontos leírását és rajzát adja *Dőry Ferenc*. (Turul: XXXVI. köt. 32. 1.) A király parancsára való utalás a királytól az útról érkezett utasítás lehetett. Hogy kik voltak a vikáriusok, azt nem tudjuk. A magyar követ Velencében 1444 novemberében «pro parte . . . regis et quatuor principalium baronum regni Hungarie, regenciurn ad

IV. FEJEZET.

A szerencsétlen kimenetelű várnai ütközet után az ország kormányzását illetően a legteljesebb bizonytalanság uralkodott. Ulászló felől még nem tudták, életben van-e? Volt viszont az országnak egy, még 1440-ben négyhónapos korában megkoronázott királya, V. László, aki Frigyes német király udvarában tartózkodott s akit a német király a szent koronával együtt azon a címen tartott magánál vissza, hogy Erzsébet anyakirálynő a gyermek László részére őt rendelte ki gyámul.¹⁶¹⁾ Az ideiglenes kormányzatot az ötesztendő V. László trónra léptéig az országos tanács gyakorolta, melynek tagjai voltak a főpapok, a zászlósok s az ország főnemesei, akik okmányaikat «Prelati, barones, nobiles et proceres regni Hungarie universi» cím alatt adták ki.¹⁶³⁾

presens illud regnum» tesz előterjesztést. (*Szilágyi*: i. m. IV. 65. 1., 2. jegyz.) Csak azt tudjuk, hogy a nádor küldi el a követeket az oláh vajdához, hogy az elfogott Hunyadi Jánost bocsássa szabadon. V. ő. *Héderváry* es. okit. II. XXIX.)

¹⁶¹⁾ «. . . ex quo sue majestati prelátus patruelis suos (t. i. V. László) ab illustrissima matre sua . . . commissus est . . . tanquam proximo consanguineo suo,» mondják Frigyes király megbízottai a magyar követeknek adott válaszukban, 1445 október 13-án. (*Fontes lier. Austr.* III. köt. 578. 1. fejezet.)

¹⁶²⁾ *Knauz*: Az országos tanács, 9. 1. — Az ideiglenes kormány felől még máig is nagyon ellentétes felfogások uralkodtak. A vélemények szétágazását az okozta, hogy *Dlugoss* szerint a várnai csata után megtartott első országgyűlés az ország kormányzására vikáriusokat rendelt: «Placuit tandem conventum haberi in Pesth, illucque . . . convenientes . . . vicarios regni ordinant.» (XIII. könyv, 4. 1.) Vikáriusokra való utalást olvasunk *Aeneas Silviusnak* Lajming Leonhard passauai püspökhöz intézett, 1445 okt. 28-án kelt levelében is: «... illic prelati, baronesque regni convenientes unanimo voto Ladislaum, Alberti filium, in regem eligunt, vicarios regni ordinant . . .», majd ugyanezen levélben ismertette van a Frigyes német császár és a magyar rendek között László király és a szent korona kiadatása tárgyában folytatott tárgyalás, mely szerint Frigyes azt feleli, hogy: «... Obligationen!, quam hungari petebant, absque ooluntate oicariorum regni puerum (t. i. V. László) /ion abduci, fieri non decere, quia cesari solum tanquam proximo consanguineo et per matrem et per alios conimendatus puer fuisset . . .», végre ugyanezen levélben idézve van a magyar követek kívánsága: «. . . coronam in manibus oicariorum regni servari volumus ...» (*Fontes Herum Austr.* LXI. köt. 568., 576. és 577. lapok.) Ezeket a vikáriusokat azután íróink némelyike azonosította azzal a hat főkapitánnyal, akiket

Az ideiglenes kormányzás módozatainak megállapítása végett Hédervári Lőrinc nádor már 1445 február 6-ára Székes-

az 1445: V. t.-c. szerint az ország rendjének helyreállítása végett az országgyűlésen megválasztottak, helyesebben újra megválasztottak. (*Kovachich: Sylloge*, 99. 1.) A hat főkapitány: Hunyadi János, Újlaki Miklós, Rozgonyi György, Ország Mihály, Bebek Imre és Szentmiklósi Pongrác. Ezekhez járult hetediknek Giskra János, akit az 1445: V. t.-c. ugyan nem említ fel, de akit úgy Knauz (id. m. 24. 1. és 123. sz. jegyz.), mint Fraknói (*Szilágyi: Magy. Nemz. Tört. IV. 66. 1.*) az országgyűlés által megválasztott főkapitánynak ismernek el. Ámbár azonban Hunyadi János viselte is a vikárius címet kormányzóvá való megválasztása előtt («Nos Johannes de Hunyad, wajwoda Transsylvaniensis, Banus Zeveriniensis, capitaneus castris Nándor Albensis *et hujus Hungarie regni vicarius etc.*» szól egy 1446 január 15-én kelt oklevele, közölve a nagybányai és felsőbányai levéltár eredetije után Kaprinaynál, II. 121. 1.) és Werbőczy nyomán tudjuk, hogy ezzel a címmel élt Újlaki Miklós is (« . . . usque ad electionem Joannis de Hunyad in gubernatorem regni hujus Hungariae, Nicolaus de Wylak ... in capitaneum ejusdem regni deputatus erat *et proin vicarium quoque regni Hungariae* intitulati se faciebat», Hk. II. 14., 38.), Knauz mégis kétségbe vonja, hogy ezen vikáriusok egyáltalán léteztek volna (id. m. 27. 1.). Knauz figyelmét nyilván elkerülte az az oklevél, melyben a magyar rendek és Frigyes német király közötti alkudozások pontozatai le vannak szögezve. (Közli *Teleki: id. m. X. köt. LXXVII. sz. és a Fontes R. Austr. 61. köt. 573. 1. a. jzet.*) A *Fontes Herum Austr. 61. kötete* (569. 1. a. jzet) ezenfelül közli még a magyar rendek első petícióját, melyet Frigyeshez intéztek. (A *Fontes 61. kötete* 1909-ben jelent meg s így Knauz ezt a petíciót nem ismerne ite.) Ez a két oklevél nem kevesebb mint öt helyen emlékezik meg a vikáriusokról s így egészen nyugodtan állíthatjuk, hogy Hunyadi Jánosnak kormányzóvá történt megválasztásáig igenis voltak vikáriusok s eme három oklevél szövegmenetéből a működési körükre is lehet némileg következtetni. A petíció bevezető mondata: «Prima petitio dominorum prelatorum et baronum regni Hungarie ...» mutatja, hogy a kérelmet az országos tanács terjeszti Frigyes elé. Ugyanezen petíció 3-ik pontja azt kéri, hogy Frigyes kötelezze magát arra, miszerint László királynak a kért újabb megkoronáztatása előtt bekövetkezendő halála esetén a szent koronát *^prelatis et baronibus, vicariis scilicet regni Hungarie* vissza fogja adni. A Frigyes által 1445 okt. 13-án adott válaszban foglaltatik: «*item quod etiam fiat oportuna dispositio vicariorum, consiliariorum, officialium et capitaneorum inter et in metis regni pro ejus bono regimine.*» Ugyanott: hogy László király a koronázás után Győrben tartsa udvarát «*et quod sex vicarii deputati cum certo numero personarum se majestati sue deberent inscribere ...*» és gondoskodni tartozzanak, hogy Frigyes László királyt és a koronát Győrből az ő tudtuk nélkül el nem viszi és viszont mindezekre Frigyes «*se . . . eisdem oicariis obligaret...*» Azután trtassék Pozsonyban országgyűlés és «*ibidem etiam tractari poterit de oicariis, de regimine et aliis necessarilis*

fehérvárra országgyűlést hirdetett,¹⁶³⁾ de azt azután április 4-ére halasztották¹⁶⁴⁾ és négy héttel a kitűzött határnap után Pesten meg is tartották. A február 6-i gyűlés végzeményei nem maradtak fenn, ellenben az eredetileg április 4-ére egybe-

rebus ...» A szövegmenetből tehát megállapíthatjuk, hogy a vikáriusok nem azonosíthatók az 1445. V. t.-c.-ben említett főkapitányokkal s hogy a vikáriusok együtt az országos tanács egyik elemét alkotják és pedig V. László kiskorúságának megszűntéig gyámkormányzói tanács formájában, aminővel később, II. Lajos király uralkodása idején az 1518. évi bácsi dekrétum 39. cikkelyében és az 1519. évi bácsi dekrétum 27. cikkében fogunk találkozni. A vikáriusok megválasztását *Teleki* (id. m. I. 475.1.) az 1445. évi május 7-én berekesztett pesti országgyűlésre teszi. Nevüket abból az okmányból lehet megállapítani, mellyel az országgyűlést 1446 febr. 9-re Székesfehérvárra összehívták. A meghívó Zsámbékon, 14-15 decemb.r 17-én kelt. A Pozsony városához intézett levelet idézi *Knauz* (id. m. 34. 1.), a Körmöcbánya városához intézettet pedig *Teleki* (id. m. X. 180. 1.). A meghívót nem az országos tanács bocsátotta ki, hanem a vikáriusok, név szerint: Dénes esztergomi érsek, Péter váci és László nyitrai püspökök; Hédervári Lőrinc nádor, Újlaki Miklós erdélyi vajda, Rozgonyi György országbíró, Garai László macsói bán, Pelsőczi Imre és István, Olnodi Czudar Simon, Tari Rupert és serkei Lőrántfi György. Az utolsó négyet *Teleki* «kisebb állásuknál fogva» nem meri a királyi «helyettesek» közé számítani. Hunyadi János neve nem szerepel ugyan a meghívót kibocsátó vikáriusok között, de ez megmagyarázható Hunyadi távollétével. A meghívón nem az országos tanács pecsétje látható, hanem hét gyűrűs pecsét, közülök három vörös és négy zöld viaszba van nyomva. (*Knauz*: id. m. 127. I., 156. jzet.)

¹⁶³⁾ Hédervári Lőrinc nádornak Budán, 1444 dec. 22-én kelt levele Perényi Jánoshoz: «et quia in brevi solemnibus prelatorum et baronum ac aliorum fratrum nostrorum congregatio celebrabitur», melyben az utóbbit bizonyos egyezés megbeszélése végett Vácra hívja. (*Zichy*: IX. 90.1.) A tervbe vett országgyűlés 1445 febr. 6-án lett volna, de csak az országos tanács ült össze. (*Knauz*: id. m. 18. és köv. lapok.)

¹⁶⁴⁾ Székesfehérvár, 1445 febr. 8. Dénes esztergomi érsek, Mátyás veszprémi püspök, Hédervári Lőrinc nádor, Újlaki Miklós és Hunyadi János erdélyi vajdák meghívják Töttös Lászlót Pestre az ország ügyeiben való tanácskozársra. A meghívó, melyen két vörös és három zöld viaszba nyomott gyűrűs pecsét volt, április 4-re szól: «octavo die festi Pasce domini nunc venturo in civitatem Pestensem, quo et ceteros fratres nostros, per totum regnum convocavimus». Elmondják, hogy az ország sok bajának orvoslása végett most is tartottak gyűlést (conventionem) «distulimus tamen conclusionem facere usque ad vestrum et aliorum interessé, volentes, ut quouomnes pariter concernit, vestro et omnium aliorum consilio fiat». (*Zichy*: IX. 91—93. lapok. A regeszta tévesen Budát mond kelet gyanánt.) V. ö. *Knauz*: id. m. 18. 1. és 122. 1. 77. jegyzet.

hívott gyűlés határozmányai 1445 május 7-i kelettel közzétették¹⁶⁵⁾ A-dekrétum még nem döntötte el a királykerdest véglegesen, hanem úgy határozott, hogyha Ulászló király május hó 30. napjáig (usque octavum diem festi sanctae trinitatis proxime venturum) vissza nem térne, vagy életbenléte az országgyűlés által kiküldött követség előtt hitelesen nem igazolható, akkor a rendek királyukul elismerik László herceget, feltéve, hogy Frigyes német király őt és a szent koronát ki fogja szolgáltatni. Ha ez meg nem történék, akkor a rendek királyról, illetve államfőről fognak gondoskodni.¹⁶⁶⁾ A dekrétum maga 23 cikkelyből áll, mely cikkelyek az interregnum alatti közigazgatás és igazságszolgáltatás rendjét szabályozzák.¹⁶⁷⁾ A főhatalmat az ország rendéi saját maguknak tartották fenn és azt az 1445. évi pesti országgyűlés eloszlása után az országgyűlés kifolyásaként továbbgyakorolták.¹⁶⁸⁾ A székesfehérvári országgyűlésen (illetve országtanácsi ülésen)¹⁶⁹⁾ megválasztott főkapitányokat újból megválasztották s ezek, valamint a hivatalukban megmaradt nádor, országbíró és a többi országos tisztségek az országos tanácsnak rendeltettek alá. A kegyúri jog gyakorlását az 1445: XV. t.-c. teljesen az országos tanácsra bízta, ellenben a korábbi időkben, — Erzsébet királyné és Ulászló király által — eszközölt adományok érvénye feletti döntést, a pénzverés jogát s a nagyobb hatalmaskodások esetében való bíraskodást felfüggesztették az új király megkoronáz-

¹⁶⁵⁾ Sylloge: 91 107. lapok.

¹⁶⁶⁾ «. . . providebimus de rege et principe, cuius sub regimine ipsum regnum a suis periculis et oppressionibus valeat optime Jiberari.» (1445. évi dec. praef. 8. §.)

¹⁶⁷⁾ Az Erzsébet királyné és Ulászló adományai feletti határozást «usque ad tempus coronationis regis» felfüggesztették. (2. t.-c.) A nagyobb hatalmaskodást ügyekben való ítélőhatal «simileter ad illud tempus diferatur». (3. t.-c.) A pénzverés szüneteljen «usque ad regis voluntateni». (8. t.-c.) Országos bírói pecsét készüljön «usque coronationem regis». (15. §.)

¹⁶⁸⁾ *Fraknoi:* id. m. *Szilágyi:* Magy. Nemz. Tört. IV. 71. t. Az országos rendeknek Pesten, 1445 május 12-én kelt kiadmánya «ex deliberacione prelatqrum baronum etc.» az 1445. évi 1. t.-c. végrehajtásaként vizsgálati parancsot intéz egy birtokfoglalás dolgában. Az okmányon a rendek pecsétje. Kőrirta már nem olvasható: (D. L. 13.851.)

¹⁶⁹⁾ Az országos rendek kiadmányait sokan országgyűlési határozmányoknak tekintik. Az erre vonatkozó vitát lásd Knauznál, id. ni. 18. és köv. lapok.

tatásáig. Az országos tanács használatára új pecsét vésetett (1445: XV. t.-c.) s a bírósági ügyiratokat is ezen pecsét alatt adták ki a panaszos teleknek. A pecsét az ország jelvénye gyanánt a hármashalomból kiálló kettőskeresztet viselte.¹⁷⁰⁾ A rendek pecsétje még az országgyűlés alatt elkészült s a dekrétum kiadmányaira reá is nyomtatott.¹⁷¹⁾

Az országos tanács az országgyűlés május 7-én történt berekesztése után együtt maradva, május 11-én megválasztja a maga kebeléből a Frigyeshez küldendő követeket, segítséget kér a török ellen a pápától és a francia királytól, bírósági parancsokat bocsát ki, december 8-ára Székesfehérvárra országgyűlést hirdet, ezt 1446. évi február hó 9-re elhalasztja, majd — valószínűleg Hunyadi János távolléte miatt — ezt is elhalasztja március elejére s akkor az országgyűlésen jelen is van

¹⁷⁰⁾ Az 1 445: XV. t.-c. «Sculpatur sigiilum regni et hoc, usque coronationem regis literae judiciales signentur. §. 1. Item: Quod disponatur unum sigiilum, in quo sit signetum crucis, sicuti signetum regni Hungariae. §. 2. Et illud sigiilum servetur in civitate Budensi. §. 3. Ut querulantes habeant, s'ub illó sigillo literas querimonialies, et procedatur justitia, secundum quod decet, usque coronationem regis.» (*Kovachich*: Syloge, 103. 1.) A pecsétnek jó rajza látható a Szilágyi-féle Magy. Nemz. Tört. IV. köt. 71. lapján. Körirata: f SIGILLVM t UNIVERS IT ATI S t RENGNI f HVNGARIE. A «Rengni» szóban vésési hiba van, amit *Szenpétery Imre* észlelt először. (Turul: 1902. évf. 153. és köv. lapok.) Ennek a pecsétnek kisebb alakja a «Sigiilum minus regni Hungarie» köriratot viselte (D. L. 14.350. és 27.(506. V. ö. *Szentpétery*: Héderváry Imre 1447-iki fölmentő levele. Turul: 1902., 153. és köv. lapok), végül a harmadik alakja a «Sigiilum prelatorum, baronum et nobilium regni Hungarie» köriratú, -melyről az irodalomban sok szó esik, de amelynek legalább ezidőszerint - csak egyetlen néldftánya ismeretes. Az *Érdi* által (Tudománytár, Új folyam 2. köt.) s az ő nyomán *Teleki* által (Hunyadiak kora, I. 514. 1. 2. sz. jegyz.) említett sárgaréz pecsétnyomó nyilvánvaló hamisítvány s úglátszik erről készült az: a lenyomat is, amely után *Pray* (Syntagma: Tab. XII. fig. f.) rajza készült. Az egyetlen ismét, illetve állítólag létező ilyen pecsét a pozsonyi káptalan levéltárában őriztetik s arról közli *Knauz* (iü. m. 174. 1.) a rajzot. Az eredetét megtekinteni eddig nem állott módomban, de azt az értesítést vettem dr. Rápant i'ölevéltáros úrtól, hogy a Knauz által közölt körirat szövege nem felel meg az eredetinek.

¹⁷¹⁾ A dekrétum záradékának 2. §-a szerint az eredetire még az országos tanács tagjai saját pecsétjüket illesztették reá: «§. 2. Haruni literarum nostrarum, quibus uniuscujusque sigilla nostra appendi fecimus, vigore et tctimonio mediante.» De a kiadmányokon már csak a rendek felragasztott pecsétje (sigiilum universitatis) szerepel.

utóbb egybehívja az országgyűlést 1446 június 5-re, kormányzóválasztás végett.¹⁷²⁾

Az országgyűlés valószínűleg már néhány nappal előbb ült össze a Rákos mezején és miután a Frigyessel való alkudozásra kiküldött követek eljárásuk sikertelenségéről beszámoltak, az országgyűlés elfogadta az előbbi székesfehérvári országgyűlésen elhatározott törvénycikkelyeket a kormányzóválasztásra vonatkozólag,¹⁷³⁾ lemondván ekként az 1445-ben fenntartott szabadkirályválasztási jogról.

Eredetileg öt cikkelyt alkotott az 1445. évi székesfehérvári országgyűlés, amelyekre az 1446. évi országgyűlésen jelen voltak meg kellett esküdniök.¹⁷⁴⁾ Ezen öt cikkely közül a második a Hunyadi János által 1446 június 13-án kiadott dekrétumban kettéosztatott s így keletkeztek az 1446. évi I—VI. törvénycikkek. Ezen cikkek elseje elrendeli, hogy kormányzó választassék. («Quod eligent et deputabunt unum gubernatoréin». Kovachich, Sylloge, 108. 1.)

Az 1446. évi június hó 5-én, pünkösd vasárnapján a rendek óriási lelkesedéssel kormányzóvá választották Hunyadi János erdélyi vajdát.¹⁷⁵⁾

¹⁷²⁾ Knauz: id. m. 27—41. lapok.

¹⁷³⁾ Knauz: id. m. 40—41. lapok. Nyilván az a körülmény, hogy már 1445-ben tárgyalt az országgyűlés a kormányzó választás felől, okozta, hogy Thuróczi és Bonfini a kormányzóválasztást 1445-re teszik. (V. ö. Teleki: id. m. I. 504. 1. 1. jegyz.) Mindenesetre feltűnő, hogy a Hunyadi János által, már mint kormányzó által 1446 június 13-án (Kovachich szerint — Sylloge, 116. 1. — hibásan július 13-án) kiadott dekrétum előszava a székesfehérvári országgyűlésre, mint a *minap* («nuper») megtartottra hivatkozik.

¹⁷⁴⁾ Pozsony, Buda, Kassa és Székesfehérvár követei nem tették le az esküt. (Knauz: id. m. 41. 1.) A törvénycikkelyek eredeti fogalmazványa a következő feliratot viseli: «*Super istos articulos jurare debent omnes.*» (Kállay es. lt. Múz. 1446.) Ezek a cikkelyek azonban az 1445. évi dekrétumba nem vétettek fel.

¹⁷⁵⁾ A Rákos mezején egybegyűlt rendek «de regni commoditate, deque eo, quern interim, donee rex Ladislaus, filius regis Alberti, puellus, suae aetatis quintum agens annum, mentem ad consilia, manumque ad arma extendere valeret, *ejusdem regni in protectorem* ligerent, muLn cum discretionem tractabant». Miután János vajda (Hunyadi János) érdemeit mérlegelték, őt találták egyedül alkalmasnak. «Electus est igitur *omnium regis et regni negotia tangentium rerum in gubernatorem.*» (Thuróczi: Chron. az 1445. évhez. Schwandtner: Scriptoros, 324—325. lapok.) Ugyanott leírja Thuróczi a közlekedést és a vetélytársak rejtett elkeseredését.

Hunyadi János kormányzói tiszte a gyámkormányzóság esete, V. László király kiskorúsága miatt van elrendelve az országgyűlés által. Ezt maga Hunyadi János mondja a kormányzóvá történt megválasztását törvénybeiktató 1446. évi dekrétum bevezetésében,¹⁷⁶⁾ valamint a kormányzósága elején kiadott oklevelekben.¹⁷⁷⁾ Ezt a választást Cilley Ulrik sérelmesnek találta, mert vérrokonsági címen magának vindikálta az ország kormányzásának jogát¹⁷⁸⁾ és pedig annál inkább, mert amikor Széchy Dénes esztergomi érsek a csecsemő László királyt Székesfehérvárott megkoronázta, a kis király nevében ő, Cilley tette le a királyi esküt.¹⁷⁹⁾ A rendek tehát sem Albert király végrendeletét, mely szerint Frigyes német királynak szánta a gyámságot, sem Erzsébet királyné rendelkezését, aki Albert osztrák herceget kívánta gyámnak, nem respektálták.¹⁸⁰⁾

Az ország belső rendjét szabályozó cikkelyeket (1446. évi I—VI. t.-cikk) ezek után az immár megválasztott kormányzó elé terjesztették s miután ő azok megtartására magát esküvel kötelezte, kérte, hogy a kormányzói méltóság hatásköre körülírassék.¹⁸¹⁾ Az országgyűlés «érett megfontolás után» meg-

¹⁷⁶⁾ «Nos Joannes de Hunyad, pro illustrissimo infante Ladislao, nato condam Alberti regis, electus regni Hungariae gubernator generalis et vaivoda Transylvanus, notum facimus...» (*Sylloge*: I. 108.)

¹⁷⁷⁾ «Johannes de Hwnyad, nomine et in persona inclitj domini Ladislai electi nati quondam domini Alberti regis Hungarie, ejusdem regni gubernator...», egy 1446 július 31-én kelt oklevélen. (*Teleki: Hunyadiak*, X. 186. 1.)

¹⁷⁸⁾ «Nam ipse comes Ulricus . . . aegre ferebat . . . dominum comitem Joannem, regni Hungarie potiri. Hunc quidem titulum consanguinitatis jure sibi supra omnes competere judicabat.» (*Thuróczi: Chron.*, Schwandtner, Scriptorum, 345. 1.)

¹⁷⁹⁾ «Ulricus Giliae comes, Elisabethae avunculus reginæ proximus adfuit (t. i. a koronázáskor), et quum rex se regni libertatém, leges, sanctiones et plébiscita omnia populorum nunquam violaturum jurare debeat, is pro Ladislao rege juravit.» (*Bonfini*, Dec. III. Lib. IV.)

¹⁸⁰⁾ Albert osztrák herceg még életben volt. (L. Lorenz: *Geneal. Handbuch*, 22. tábla, mely szerint VI. Albert csak 1462-ben halt meg.)

¹⁸¹⁾ «. . . limitatam habuissimus viam et modum, quibus et officium gubernatoris hujusmodi et debitum ejusdem, regnique hujus tuitionem exerceremus», mondja Hunyadi János az 1446: I—VI. t.-cikk utáni előadásban, mely elé a dekrétum kiadmányában következő szavak vannak téve: «Acceptatio praemissorum articulorum per gubernatorém.» (*Sylloge*: I. 110—111. lapok.)

alkotta ezeket a szabályokat¹⁸²⁾ és tíz pontba szedve (1446. évi VII—XVI. t.-cikkek) a kormányzó elé terjesztette elfogadás végett. Hunyadi János a kormányzói hatalomnak illetően meghatározását és korlátozását elfogadta és esküvel kötelezte magát azok tartására.¹⁸³⁾ A kormányzói méltóság hatásköre a következőkben állapított meg:

A megválasztandó¹⁸⁴⁾ kormányzónak akkora hatalma legyen, mint aminő a királynak lenne. (1446: VII. t.-c. 1. §.)

Örökadományokat a törvényben megállapított korlátokon túl nem adhat. (U. o. 2. §.)

Az országlakosok tudta, tanácsa és megkeresése nélkül senkit hűtlenség vétké címén nem levelesíthet. (U. o. 3. §.)

A hűtlenség vétké alá esett bűnösöknek az ország főpapjai, zászólói és az országlakosok hozzájárulása nélkül kegyelmet nem adhat. (U. o. 4. §.)

Érsekségeket, püspökségeket és nagyobb apátságokat a maga tanácsosainak tudta, akarata, beleegyezése és hozzájárulása nélkül nem adományozhat. (U. o. 5. §.)¹⁸⁵⁾

¹⁸²⁾ «Quapropter iidem domini praelati, barones et nobiles universi, post matúram superinde factam deliberationem, articulos infrascriptos, limitationem petitam in se continentes, nobis praesentarunt, hanc seriem verbalem in se continentem», mondja Hunyadi János kormányzó az előbbi jegyzetben említett «acceptation 3. §-ában.

¹⁸³⁾ «§. 1. Nos igitur hujusmodi potestatis nostrae gubernationis limitatione, ab eisdem dominis praelatis, baronibus et nobilibus regni, modo praemisso articulata, recepta, juxta eandem obtulimus eisdem omnem diligentiam, sollicitudinem et curam nostram, facereque et exercere officium gubernatoris hujusmodi, melius, ut possumus.

§. 2. Atque sub juramento, modo quo supra, promittimus, limitationem et articulos suprascriptos in nullo excedere velle.» Hunyadi János megerősítő záradéka (conclusio) az 1446. évi dekrétumhoz. (Sglloge: I. 115. 1.)

¹⁸⁴⁾ Az 1446: VII. t.-c. 1. §-a «Gubernátor *eligendus*» kifejezést használ, holott a dekrétumot Hunyadi János, már mint megválasztott kormányzó szentesítette. Ennek magyarázata, hogy a törvényhely a mindenkori kormányzóra gondolt, V. László király kiskorúsága idején változás állhatott be a kormányzó személyében. Az 1447: XXXI. t.-c. 2. §-a értelmében minden év pünkösöd ünnepén az összes országnagyok, közöttük a kormányzó is, kötelesek voltak hivatalukat letenni és új választás alá estek. Úgy látszik e felől már az 1445. évi dekrétum megalkotásakor megegyeztek az ország rendéi.

¹⁸⁵⁾ A törvény szövege: «*Archiepiscopatus et abbatias majores*» kétségtelenül íráshiba. Nem tehető fel, hogy a püspökségek adományo-

A birtokadományozás korlátait az 1446: XII. és XIII. t.-cikkek szabják meg és pedig úgy, hogy a kormányzó azoknak, *akik a szent koronát hűségesen szolgálták*, a magszakadás és bizonyos hűtlenségi esetek folytán a szent koronára háromlott javakat, amennyiben azok 32 teleknél nem nagyobbak, adományozhatja. Városokat, várakat és birtokokat, mégha azok a fenti címeken a szent koronára háromlottak is, ha azok 32 teleknél nagyobb kiterjedésűek, 32 teleknagyságú részekre feldarabolni és az ilyen módon keletkezett 32 telek nagyságú részeket eladományozni nem szabad, hanem fenn kell azokat a szent korona részére tartani. A kormányzó egy személy részére csak egy ízben eszközölhet adományt. Mivel pedig a városok, várak és birtokok adományozása királyi jog (jus regium), annál fogva az adományosok kötelesek lesznek annak idején (tempore suo) a király elé járulni az adományozás megerősítése végett.

A vagyonek Kobzást maguk után vonó bűncselekmények elkövetésével vádolt személyek javait elfoglalni és eladományozni csak jogerős ítélet alapján szabad. (1446: XIV. t.-c.)

A kormányzónak jogában álland bármely királyi vagy királynői várban, erődítményben vagy városban székelni. Ezek s a királyi és királynői birtokok kötelesek a kormányzónak mindenkor megengedni a beszállást. (1446: VIII. t.-c.)

Az ország legfőbb kormányzószerve a királyi tanács marad, melyet Knauz Nándor sokszor idézett műve nyomán a jogtörténeti és történeti irodalom «országos tanács») elnevezéssel illet.¹⁸⁶⁾ Ezen tanács (consilium) kebelén belül még két tanácsot

zása tekintetében korlátlanabb jogot akartak volna a kormányzóra ruházni, mint a nagyobb apátságok tekintetében. Egyébként látni fogjuk, hogy a püspökségek adományozásánál is kikérte Hunyadi a tanácsosai hozzájárulását.

¹⁸⁶⁾ A «királyi» és «országos» tanács közötti elnevezésbeli különbség legfeljebb annyiban talál, hogy amikor a királyi méltóságot teljeskorú fejedelem tölti be, akkor az okleveleket maga a király adja ki a saját neve és pecsétje alatt a királyi kancellária útján és azt, hogy az oklevélben foglalt jogügylet létesültekor a király a tanácsot is meghallgatta, magában az oklevél szövegében volt szokás megemlíteni («de consilio praelatorum et baronum»), addig a királyi szék betöltetlensége idején, vagy mint V. László esetében — az annak 1453-ban bekövetkezett nagykorúvá váltaig tartott időszakban a királyi tanács a saját nevében (Nos praelati, barones et nobiles regni címzéssel) és a saját pecsétje alatt (Sigillum Universitatis, Sigillum praelatorum et baronum) adta ki az okleveleket. Ámde 1446-ban az országgyűlés a megkoronázott királyt

szervezett a kormányzó mellé az 1446. évi dekrétum. Az egyik a királyi udvarban ítélkező bíróság helyettesítésére szolgáló 12-tagú tanács, mely két főpapból, két világi zászlós úrból, a nádorból, az országbíróból és hat választott nemesből állott; ez a tanács a nyolcados törvényszék ülészaka alatt (*tempore celebrationis iudicii octavarum*) működött. A másik egy négytagú szűkebb, kormányzótanács, amelynek tagjai egy főpap, egy világi zászlós és két nemes voltak, akik a törvénykezési időn kívül (*medio tempore*) voltak a kormányzó kíséretében s akikkel együtt a kormányzó az országlakosok panaszait meghallgatta s akikkel azután jelentést tett az országos tanácsnak (*consilio eisdem faciet relationem*). Ezeket a tanácsosokat — úgy a bírósági mint a kormányzótanácsi tagokat — az országgyűlés választotta meg. Ezeken felül joga volt a kormányzónak a főpapok, zászlósúruk és nemesek sorából annyit, amennyit és akiket jónak talált, kinevezni. A választott és kinevezett tagok egyeteme képezte az országos tanácsot. A kormányzó és a tanácsosok javadalmazása a királyi jövedelmek terhére történt. Az utalványozást a királyi jövedelmek felől tájékozott két főpap és két világi zászlósúr eszközölte. (1446: X. t.-c.) A kormányzó bírósági hatáskörét illetően fontos, bár nem eléggé világos rendelkezést tartalmaz még az 1446. évi dekrétum XV. cikkelye, mely felhatalmazza a kormányzót arra, hogy előforduló ügyekben a tanácsosok távollétében maga is ítélkezhetik, ha azonban az így hozott ítélet az ország szokásjogával ellenkeznék, úgy az ország rendes bírái azt megváltoztathassák.¹⁸⁷⁾

királyának elismerte, Hunyadi János magát V. László nevében kormányzó államfőnek vallotta s így a «királyi tanács» elnevezés találóbb lenne Hunyadi kormányzósága alatt is. Tekintve azonban, hogy a fennforgó helyzet annyiból mégis különleges volt, hogy a király Frigyes udvarában, az országon kívül volt kénytelen tartózkodni s hogy írónk általában az országos tanács elnevezést használják, megmaradtunk mellette.

¹⁸⁷⁾ A szóban forgó törvényhely így szól:

¹⁸⁸⁾ 1. Item: valeat (t. i. dominus gubernátor) in absentia consiliariorum facere relationem et expeditionem in occurrentibus causis.

§. 2. Quae si iudicialiae fuerint et hujusmodi relatio inventa iuerit contra jus consuetudinarium, huiusmodi relatio et expecütio per iudices ordinarios regni valeat emendari, prout temporibus regum fieri consueverunt.» Ha ebben a szövegben a «*relatio*» szót a szokásos «*elő-*

A dekrétum végre megállapítja, hogy a kormányzó a saját személyében köteles hadbaszállni, ha a szükség úgyhozza magával (XI. t.-c.) és hogy a királyi jövedelmeknek a hadviselés költségei után fennmaradó részén az elzálogosított királyi városokat, várakat és birtokokat kell a kormányzónak visszaváltani és a szent korona részére visszajuttatni. (XVI. t.-c.)

Az 1446. évi pesti országgyűlés nem fejezte be az ideiglenes kormányzásra vonatkozó törvényalkotást, hanem folytatta azt 1447-ben és március hó 25-én (in festo annunciationis Mariae virginis) kiadta az 1446. évi artikulusokat is magában foglaló és megerősítő új dekrétumot.¹⁸⁸⁾

adás» értelemben vesszük, akkor nem érthető, kiknek adta elő az ügyet a kormányzó, ha a tanács tagjai távol voltak? Különösen feltűnő a 2. §. azon kijelentése, hogy az ilyen módon hozott határozatokat az ország rendes bírái felülbírálhatták, amint ez a királyok idejében szokásban van. Arra ugyanis, hogy a király által a maga személyében hozott bírói határozatot az ország bármely bírása felülvizsgálta s megváltoztatta volna, példa nincsen, de nem is lehet, mert ez a királyság eszméjével merőben ellenkeznék, már pedig a kormányzónak, mint láttuk, a királyi hatáskörét biztosította a dekrétum.

¹⁸⁸⁾ Ezt a dekrétumot «Regnicolarum Constitutio tertia A. 1447.» cím alatt közli a *Sylloge* (116. l.). Az első t. i. az 1445. évi, a második az 1446. évi törvény volt. Az 1447. évi dekrétum prefációja mondja: «§. 3. Alios verō (t. i. articulos) certis ex causis suspendendo, prorogavimus, ut major circa illos et maturior fieret circumspectionis ruminatio.» Az 1447. évi országgyűlés tehát elhatározta, hogy úgy az 1446. évi, mint az új törvénycikkeket egybefoglalja («in unum redigi et ordiri volumus et volumus articulatim»). Az 1447. évi dekrétum tehát kihagyva az 1446. évi I. törvénycikket és a VI. t.-c. utáni konklúziót, valamint a megerősítő záradékot, újból közli az 1446. évi II—VI. t.-cikket és *folytatja* az 1447. évi új artikulusokkal. Ezzel szemben Kovachich a *Sylloge*-ban ezt a körülményt megjegyezvén, az 1447. évi törvénycikkeket előlről számozza. Szükségesnek véltük erre az olvasót figyelmeztetni, mert némely írónk, így Fraknoi is, az 1447. évi dekrétumot az Országos Levéltárban őrzött eredeti után idézik s így a cikkelyek száma nem egyezik a *Sylloge* által közölt cikkelyek számával. E helyütt legyen szabad még arra is reámutatnunk, hogy az 1447. évi dekrétum prefációjának az a kitétele, hogy az 1446-i végzemény «in forma decreti sub nostrae universitatis et magnifici domini Johannis de Hunyadi gubernatoris sigillis» adatott volna ki, nem elég szabatos. Hunyadi Jánosnak 1446 június 13-án még nem készült el a kormányzói pecsétje, minélfogva a dekrétumot erdélyi vajdai pecsétjével («sigillo nostro, quo ut Vaivoda Transylvanorum utimur») erősítette meg.

Az országgyűlésnek tulajdonképpen pünkösdkor kellett volna megtartatni, de bizonyos okokból már előbbre, március 12-ikére hivatott egybe.¹⁸⁹⁾ Az országgyűlési meghívót Hunyadi János is és az országos tanács is külön-külön kibocsátották.¹⁹⁰⁾

Az 1447. évi új artikulusok száma negyvenhét, 1 Ezek némelyike az ország általános igazgatására vonatkozik, míg néhány törvényszakasz a kormányzó joghatóságának további szabályozását tartalmazza. Ez utóbbiak részben közelebről körülírják a kormányzót, mint a királyi hatalom ideiglenes birtokosát megillető kormányzati jogokat, részben azonban korlátozzák a kormányzói hatalmat.

Az általános jelentőségű igazgatási szabályok közül különösen fontosak a következők:

A XIII. t.-c, mely az 1445. évi pesti országgyűlésen kreált országos kapitányságokat megszüntette és a XXX. t.-c, mely a király netáni elhalálózása esetére a királyválasztó országgyűlés felől intézkedett.

A kormányzó jogkörének szabályozását, illetve kiterjesztését tartalmazzák a következők:

Az I. t.-c, mely a királyi jövedelmek kezelését és igazságos felosztását a kormányzóra bízta.; a II. t.-c, mely felhatalmazta a kormányzót, hogy a vármegyék megkeresése alapján a nádort törvénykezési közgyűlések tartására utasíthassa; a VII. t.-c, mely felhatalmazza őt, hogy a levelesített bűnpártolóknak s a VIII. t.-c szerint a levelesített gonosztevőknek

¹⁸⁹⁾ «certis ex causis diéta, que in festo penthecostes celebrari debebat, anticipata est ad proximum festum beati Gregory pape» (azaz március 12-re), mondja Hunyadi János kormányzónak Pozsony város hatóságához intézett országgyűlési meghívója. (Közli *Knauz*: id. m. 58. 1.) A pünkösöd körüli országgyűlés országos szokás volt. Erre mutat az 1445. évi és 1446. évi országgyűlés dátuma. Kifejezetten pünkösöd ünnepére írja elő az évenkénti országgyűlés kötelező megtartását az 1447: XXXI. t.-c. («singulis annis, ad festum pentecostes . . . convenient»), valamint az 1458: LI. t.-c. («ut in singulis festivitibus pentecostes omni anno congregatio generalis . . . publicetur»).

¹⁹⁰⁾ «. . . uti eciam ipsi prelati et barones per litteras suas superinde vobis missas requirunt et hortantur.» (*Knauz*: id. m. 58. 1.), mondja Hunyadi meghívója. Lásd még az országos tanácsnak Bártfa városához intézett meghívóját (kelt Budán, 1447 febr. 25-én), mely az országgyűlés tárgyaira is utal. Ez a meghívó hivatkozik az országos tanácsnak már előbb kelt meghívó levelére is. (*Kovachich*: Suppl. II. 51. 1.) Függelék V. sz.

javait lefoglalhassa. Fontos rendelkezést tartalmaz a XII. t.-c, mely a kormányzó személyét, támadások ellenében ugyanolyan védelemben részesíti, mint az országot magát, megengedvén, hogy a kormányzó a lázadók ellen általános hadjáratot is rendelhessen.¹⁹¹⁾ A XIII. t.-c. értelmében az országos kapitányságok megszűnvn, csak természetes, hogy a kapitányok által gyakorolt igazgatási hatalom a kormányzó kezébe szállott; a XXVIII t.-c. 19. §-a felhatalmazza a királyt vagy a kormányzót, hogy a törvényben megállapított okirati díj-szabást megszegő káptalanokat és konventeket pecséteiktől örökre megfoszthassa. Végül a XXXVI. és XLII. t.-c.-re kell felhívunk a figyelmet, mely szerint az egyházi javadalmakra való bemutatás és kinevezés (*praesentatio et nominatio*) joga, tehát a legfőbb kegyúri jog gyakorlása a királyt vagy a kormányzót, — tehát a király nagykorúságáig egyedül a kormányzót illeti meg.¹⁹²⁾

A kormányzói jogkör korlátozása felől intézkednek: a III. t.-c, mely a székesfehérvári országgyűlés előtt elkövetett hatalmaskodási esetek feletti bíraskodást a király megkoronázásáig felfüggeszteni rendeli; a IX. t.-c, mely szerint a kormányzó általános felkelést csak nagy veszedelem esetén rendelhessen el, ha a királyi jövedelmekből fenntartott seregek és a zászlósarak s a főpapok bandériumai nem lennének elég erősek az ellenséggel megbirkózni; a XXVIII t.-c. 19. §-a szerint a kormányzó az okiratiállítási szabályokat megszegő káptalanok és konventek megbüntetését csak a nyolcadas törvény-széken¹⁹³⁾ rendelheti el.

¹⁹¹⁾ «Art. XII. Item: si aliquis regnicolarum contra dominum gubernatoréin, aut totum regnum in aliquo insurgeret, extunc ipse gubernátor contra talem exercitum generalem, aut tot comitatus, quot sibi sufficere videbuntur, consurgere faciet et promulgabit.» (*Sylloge*: I. 121. 1.)

¹⁹²⁾ «Art. XXXVI. §. 2. Statuimus, ut nullus omnino clericorum seu religiosorum virorum *absque praesentatione et nominatione regis, vei nostra* aliquam ecclesiam cathedralem, vei quodcunque beneficium ecclesiasticum sibi per sédem apostolicam conferri et se in eisdem consecrari facere . . . audeat.» (U. o. 130. 1.)

«Art. XLII. §. 1. Gubernátor ecclesias vacantes tempore debito, cum consiliariis deputatis, personis idoneis, *juxta traditam sibi potestatem*, confērât.» (U. o. 133. 1.)

¹⁹³⁾ «. . . per regiam majestatem, aut gubernatoréin, consiliariosque deputatos sigillis priventur.» A «consiliiarii deputati» alatt az

Vitás értelmű a törvény XXXI. cikkelyének az a rendelkezése, hogy *minden év pünkösdje körül* (singulis annis ad festum pentecostes) országgyűlés tartandó, melyen a többi világi zászlósurakkal és tanácsosokkal együtt *a kormányzó is legye le a hivatalát* és valamennyien tárgyaljanak az ország dolgairól.¹⁹⁴) Felfogásunk szerint olyan törvényi rendelkezéssel állunk itt szemben, amelyet nem foganatosítottak. Ügylát-szik, a törvénycikkkel a kormányzói tisztségnek örökletesség válását akarták ilymódon megakadályozni, de Hunyadi erős egyénisége s az ország állapota, mely Hunyadit nélkülözhetlenné tette, szükségtelessé vagy inkább nem kívánatossá tette a törvénycikk végrehajtását.¹⁹⁵)

A XXXVII. t.-c. szerint azoknak, akik V. László ellen pártoskodtak, s ezért hűtlenség bűnébe estek, sem a király, sem a kormányzó kegyelmet ne adhasson; a XXXVII. t.-c. szerint az elítéltnak vagy levelesítettnek a kormányzó csak akkor adhasson kegyelmet, ha a sértett már elégtételt nyert.

1446: IX. t.-c. 1. §. értelmében a kormányzó mellé rendelt 12 tagú törvénykezési tanácsot kell érteni. («Stabuntque cum eodem tempore celebrationis iudicii octavarum duo praelati ecclesiastici et alii duo barones seculares una cum palatino et iudice curiae ac sex nobilibus, ad id deputandi.» *Sylloge*: I. 112. 1.)

¹⁹⁴) «§. 2. In eademque die et loco *gubernátor ipse officium gubernatoris*, ceterique barones et consiliarii honorem et officia ipsorum deponent, tractentque ibidem ulterius de factis regni.» (*Sylloge*: I. 128.1.)

¹⁹⁵) *Péczeli* (A magyarok története, II. 220. 1.) azt a véleményt nyilvánítja, hogy ez a törvény nem ment foganatba. *Teleki* (Hunyadiak kora, I. 517. 1. 2. jegyz.) «a különben igen pontos Péczeli» véleményét helyteleníti. *Fraknoi* (Hunyadiak és Jagellók kora, Szilágyi: id. m. IV. 91.1.) szerint a pont «nem egészen világos». Nem tartja feltehetőnek, hogy a kormányzói és egyéb hivatalokat évenként új választás útján töltötték volna be. Szerinte az ezen hivatalokra ruházott hatalom az országgyűlésre szállott vissza az országgyűlés tartama alatt. Felfogásunk szerint Fraknoi téved. Szem elől téveszti azt, hogy ez a törvényhely logikai kapcsolatban áll az 1446: IV. t.-c. rendelkezésével, mely szerint a zászlós urak tisztjüket az akkori országgyűlésnek (in praesenti congregatione) rendelkezésre és adományozás céljára visszabocsátani kötelesek (manibusque et dispositioni ac distributioni aliorum dominorum praelatorum, baronum et regnicolarum . . . committent et assignabunt). Így magyarázza *Koachich* is a törvényhely címfeliratában («*novae statuum collationi substernan*h). Kétségtelen, hogy az 1447. évi dekrétum ezt a rendelkezést ki akarta terjeszteni minden év pünkösdi országgyűlésére. Hogy a törvény azután papíron maradt, nem példátlan eset ebben a korban.

A XXXIX. t.-c. magának az országgyűlésnek tartotta fenn a pénzérmekek megváltoztatásának jogát,¹⁹⁶⁾ a XL. t.-c. pedig a pénzverdék⁷ vezetésére hivatott szakbizottságnak kiküldését,¹⁹⁷⁾ valamint azok "ellenőrzését rendelte el."¹⁹⁸⁾

Végül az országos tanács meghallgatását írta elő a dekrétum XLII. cikkelye az egyházi javadalmak adományozásához is.¹⁹⁹⁾

V. FEJEZET.

A törvény ekként szabályozta a kormányzó hatáskörét. Lássuk már most, miképpen működött a valóságban az ország kormányzatának gépezete.

Az országot belső bajok és külellenség — török és német — fenyegették. Úgy a kormányzónak, mint az országos tanácsnak legfőbb gondja tehát a honvédelem volt s a még mindig Frigyes udvarában erőszakkal visszatartott gyermekkirály kiszabadítása. A Frigyessele kötött fegyverszünet s a törökök elleni fegyverszünet többször tette szükségessé az országgyűlésnek a törvényben meghatározott időn (pünkösdi körül) kívüli egybehívását. Így 1447 szeptember 14-ére összehívták és meg is nyitották Budán,²⁰⁰⁾ mely országgyűlés legfontosabb két határozata volt, hogy az időközben elhalt Hédervári Lőrinc nádor helyébe Garai Lászlót választották meg és hogy Buda vára parancsnokságát Hédervári Imre kezeiből kivették és Hunyadi János kormányzóra bízta,²⁰¹⁾ aki az országgyűlésen maga is jelen volt. Dekrétumait nem ismerjük.

Újabb országgyűlés hivatott egybe 1448 április 24-re, amely azonban csak május közepén nyílt meg s e hó vége felé oszlott el. A meghívót Hunyadi János kormányzó bocsátja

¹⁹⁶⁾ «Art. XXXIX. §. 3. Quae (t. i. moneta) nunquam immulari possit, nisi cum consensu totius communitatis.» (Sylloge: I. 132. 1.)

¹⁹⁷⁾ «Art. XL. §. 1. Ad cuius quidem monetae cusionem et incrementa (?) prudentes, experti et fideles homines de civitatibus per totam communitatem regnicolarum eligi et deputari debeant.»

¹⁹⁸⁾ «Art. XL. §. 3. De quibus tempore suo tota communitas regnicolarum, vel hi, quos tota communitas ad id deputaverit, rationem recipere valeant, atque possint.»

¹⁹⁹⁾ Lásd fentebb a 192. sz. jegyzetet.

²⁰⁰⁾ Knauz: id. m. 74. és 75. lapok.

²⁰¹⁾ Szentpéteri Imre: Hédervári Imre 1447-i fölmentő levele. (Turul, 1902. évf. 153. és köv. lapok.)

ki.²⁰²⁾ Ennek az országgyűlésnek a végzeményeit sem ismerjük, tudjuk azonban, hogy ezen az országgyűlésen rendelték el, hogy Hunyadi Jánosnak az országból való távolléte idején a kormányzatot Újlaki Miklós vezesse.²⁰³⁾ Ezután harci készürlődés folyt és 1448 okt. 19-én lezajlott a szerencsétlen kimenettelű rigómezei csata, amely után maga Hunyadi János is foglyul esett és csak 1448 december 24-én tért vissza Szegedre. Itt székelt akkor az országos tanács, mely fáradhatlan erélyt fejtett ki a kormányzó kiszabadítása érdekében.²⁰⁴⁾

Az 1449. évben nincs nyoma országgyűlésnek, ellenben 1450 június 11-én együtt voltak a rendek Pesten. Végzeményeiket nem ismerjük.²⁰⁵⁾

Az 1451. évben ismét nem találjuk nyomát országgyűlésnek, de 1452 febr. 13-ra az országos tanács ismét országgyűlést rendelt, minek foganatosításaként Hunyadi János a rendeket Pozsonyba egybehívta.²⁰⁶⁾ Az országgyűlésen Hunyadi János is jelen volt. Végzeményei nem maradtak fenn. Végre országgyűlést tartott Hunyadi Budán 1452 szeptember elején, melyen kiküldöttek azokat a követeket, akik Bécsben V. László előtt az ország nevében megjelentek. Az országos tanács utolsó ténykedéséül kell ezt az ünnepélyes aktust tekintenünk, amikor V. László — legalább névleg — átvette az uralkodást és Hunyadi János Bécsben a kormányzói tisztet a király kezébe

²⁰²⁾ *Knauz*: id. m. 80. és 82. lapok. Ugyanott közölve van a Hunyadi János által Pozsony város közönségéhez intézett országgyűlési meghívó is. Lásd a Függelékben VI. sz. alatt. Várdai Miklóst is erre a napra hívta meg a kormányzó. (*Zichy*: IX. 184. 1.)

²⁰³⁾ *Knauz*: id. m. 83. 1. Lásd alább a 254. sz. jegyzetet.

²⁰⁴⁾ U. o. 86. 1.

²⁰⁵⁾ U. o. 95—97. lapok.

²⁰⁶⁾ A meghívó Budán kelt 1452 január 30-án, A kormányzónak Szabolcs megye közönségéhez intézett meghívójában — 1. a Függlékben IX. sz. alatt — felhívás foglaltatik, hogy a megye a kebeléből tizenötöd napra két vagy három előkelő személyt (potiores) küldjön Pozsonyba az országgyűlésre. A meghívó szerint «cum omnibus illis dominis prelatibus et baronibus regni, cum quibus in præsenti iurum in hac civitate Budensi conveniendum fecimus et tenemus, maturo et sano ad id ipsorum concurrente consilio deliberavimus, ymmo omnino decrevimus, cum eisdem ad civitatem Posoniensem iterum proximo accedere et illinc denuo debere convenire», hogy László király és az ország dolgában tanácskozzanak. (V. ö. *Teleki*: id. m. 190—203. lapokat és *Knauz*: id. m. 108. 1.)

letette. Az országos tanács ugyanekkor természetesen királyi tanácsá alakult.²⁰⁷⁾

A hadviselés terén Hunyadi János, mint államfő, hadvezéri minőségben teljesítette azokat a kötelezéseket, amelyeket az 1446: XI. t.-c. reárótt. Tényleg személyesen vett részt a kormányzósága alatt folytatott háborúkbán. E tekintetben legyen elég hivatkoznunk a történelmi irodalom közkézen forgó kiadmányaira.

Ami már most az ország igazgatásának egyéb területeit illeti, azokon Hunyadi János államfői szereplését az egykorú forrásokból következőkben világhatjuk meg.

A középkori társadalmi és jogintézmények legfontosabbja az egyház. A törvény (1446: VII. t.-c. 5. §. és 1447: XLII. t.-c.) a főkegyúri jognak az egyházi javadalmak adományozása terén való gyakorlását a kormányzóra ruházza, egyedül azt a korlátozást kötvén ki, hogy az adományozásnál az országos tanács hozzájárulása kikérendő. Hunyadi János élt is ezzel a joggal, aminek számos okleveles emléke maradt fenn.²⁰⁸⁾

²⁰⁷⁾ *Knauz*: id. m. 112. 1. és *Fraknoi*: id. m. (*Szilágyi*: IV. 118. 1.) Az 1453. évi országgyűlést már V. László «király» hívta egybe. A meghívó élén: «*commissio domini regis in eonsilio*» jelzés áll. (*Fraknoi*: id. m. 116. 1.)

²⁰⁸⁾ 1446 június 16. Hunyadi János és az országos tanács az egi püspökséget Debrenthei Tamásnak adományozzák. A szövegben: «... ne s Johannes gubernátor, auctoritate nostre gubernacionis, *specialiter nobis in conferendis dignitatibus et beneficiis ecclesiasticis ac honoribus secularibus . . . concessa . . . duximus conferendum.*» *Fraknoi*: Okit. a Kegyúri joghoz, VI. 1.) 1447 aug. 23. V. Miklós pápa Péter mestert a zágrábi olvasókanonokságban, melyre őt a kormányzó kinevezte, megerősíti. A supplicatióban előadja a folyamodó, hogy «. . . Johannes de Hunyad ... gubernátor, de eonsilio et assensu prelatorum et principum dicti regni, *nomine et in persona serenissimi Ladislai . . . regis, ad quem jus paironatus prefati lectoratus pertinet.*» — adományozta neki a kanonokságot. Erre a pápa feleli: «Johannes de Hunyad . . . gubernátor . . . prefatum lectoratum sic vacantem, ad id dilectorum filiorum prelatorum et baronum dicti regni eonsilio et assensu accedentibus, prefato Petro contulit.» (*Fraknoi*: Kegyúri jog, 161.1. 1. sz. jegyzet és 162. 1. 1. sz. jegyzet.) — 1448-ban Hunyadi János Lasóczki Miklóst kalocsai érsekké nevezi ki s az erről szóló kinevezésben mondja: «vos in archiepiscopum . . . *vigore nostri officii*, legitime elegimus et ipsum archiepiscopatum *in persona regni* vobis duximus conferendum». (*Fraknoi*: id. m. 151. 1. 2. jegyz. További példák u. o. 154. és 155. lapok.) — 1447-ben «*consilium prelatorum et procerum . . . ac . . . gubernátor, asserentes provisionem et*

Hunyadi különben nemcsak gyakorolta a törvény által reáruházott jogot, de mint a magyar királyt megillető felségjogot, megvédte azt még a szentszékkal szemben is. Így történt, hogy a zágrábi püspöki szék betöltésekor a pápa nem is vonta kétségbe a kormányzó hivatottságát arra, hogy a kormányzó a stallum betöltésére befolyást gyakoroljon, sőt amit koronás uralkodók irányában sohasem tett, világosan kifejezte abbeli elhatározását, hogy a zágrábi püspökség ügyében a kormányzó (Hunyadi János) előterjesztése alapján kíván eljárni.²⁰⁹⁾

A felségjogok második csoportja a világi hivatalok adományozása, E tekintetben is maradtak fenn emlékek, bár számra kevesen A nádori tisztség Hunyadi kormányzósága alatt csak egy ízben ürlt meg és pedig 1447 augusztus végén, Hédervári Lőrinc halálával. Ezt a tisztelet az országgyűlés 1447 szeptemberében töltötte be Garai Lászlóval s ugyanakkor Hunyadi János kormányzó az országgyűlésen — mint fentebb említettük — személyesen jelen volt. Bátran úgy tekinthetjük tehát Garai nádorrá választását, mint Hunyadi János kormányzói tényét, mert hiszen az 1439: II. t. -c. úgy rendelkezik, hogy a nádort a király a főpapok, bárók és az ország nemeseinek tanácsára válassza meg,²¹⁰⁾ az pedig nem lehet vitás, hogy az országgyűlésen az történt, amit a királyt helyettesítő kormányzó és az országos tanács előzőleg javasolt. Hunyadinak különben ehhez az 1444: II. t.-c. értelmében is joga lett volna, de e jogával — bár a dekrétum e tekintetben nem korlátozta — nem élt.²¹¹⁾ Ismerjük továbbá Hunyadi János-

omnimodam dispositionem didi monasterii ad se tunc perlinere», a zágrábi egyházmegyei tapolcai ciszterciarendű apátságot adományozzák. (Fraknoi: id. m. 159. 1. 4. jegyzet.) — 1450-ben Hunyadi János a Csanádi prépostságra bemutatja V. Miklós pápának Wargyas Tamást, miről a pápa 1450 július 31-i bullájában ezeket mondja: «pro quo . . . gubernator, asserens . . . seipsum utendi jure patronatus huiusmodi et presentandi. . . sua gubernacione huiusmodi durante, potestatem habere . . . supplicavit». (Fraknoi: id. m. 159. 1. 1. jegyzet és Okltár: 36. 1.)

²⁰⁹⁾ *Fraknoi: id. m. 147. 1. V. ö. Fraknoi: A Hunyadiak és a Jagellók kora. (Szilágyi: Magy. Nemz. Tört. IV. 108. 1.)*

²¹⁰⁾ «... quod regia majestas palatinum regni ... ex consilio prelatorum ac baronum et regni nobilium, pari voluntate leigat.» (1439: II. t.-c.)

²¹¹⁾ A nádorválasztás joga egyébként az Albert király főtudéztett törvénye által (1439: II. t.-c.) megszűnt a király kizárólagos felségjoga lenni, ámbár már 1342-ben is találkozunk annak nyomával, hogy a

nak két főispáni kinevezését is.²¹²⁾ A főispánságot Hunyadi kormányzói hatásköréből folyólag és visszavonásig adományozza, mint a király szokta.²¹³⁾

Az országos tanács is élt kinevezési jogával. Így 1446-ban az országbírói tisztet Rozgonyi Györgytől elveszi és Pálóczi Lászlóra ruházza,²¹⁴⁾ s ugyancsak 1446-ban (június 20-án) Váradi Miklóst és Kállai Lőkös Jánost Szabolcs megye főispánjaivá nevezi ki.²¹⁵⁾

A középkor további fontos, mondhatnók legfontosabb kormányzási területe a birtok, nemesség és egyéb jogok adományozása (donatio). A birtokadományozást a törvény csupán a háramlási jog (jus regium) útján a koronára szállott javakra vonatkoztatja, a gyakorlatban azonban Hunyadi János

rendek a nádorválasztás aktusába befolytak. (*Fraknoi*: id. m. 117. 1. és a 4. sz. jegyzet.) A nádori cikkelyekkel azután a nádorválasztás joga végleg a rendek hatóságába ment át, melyre a király az 1608: (ante cor.) III. t.-c. értelmében a kijelölés útján folyt be.

²¹²⁾ Pest, 1447 június 23. Hunyadi János kormányzónak Moson megye közönségéhez intézett utasítása: «Quia nos honorem seu spanatum ipsius comitatus magnifico domino Laurencio de Hedehwar, ejusdem regni Hungarie palatino . . . auctoritate nostre gubernacionis dedimus et contulimus, beneplacito perdurante», ennél fogva őt a megye főispánjának ismerjék el és neki engedelmességedjenek. (*Héderváry*: I. 244. 1.) Majd Héderváry Lőrinc időközben bekövetkezett halála miatt (*Héderváry*: II. XXX. 1.) ezt a tisztséget Héderváry Imrének adományozza. Ezért írja utóbbi, már mint mosonmegyei főispán Kemenei László alispánnak, 1447 aug. 7-én: «Ecce dominus gubernátor honorem illius comitatus iterum et de novo nobis contulit». (*Héderváry*: I. 247. 1.)

²¹³⁾ V. ö. *Gábor*: A megyei intézmény. 56. és 57. lapok.

²¹⁴⁾ «demum eodem honore judicatus curie regie per dominos prelatos, barones et proceres regni Hungarie universos ab ipso comite Georgio ablato, nobisque in eundem honorem sublimantibus», mondja Pálóczi László országbíró. (D. L. 17.108.)

²¹⁵⁾ «Prelati, barones, nobiles et proceres regni Hungarie universi. . . Nicoiao de Warada et Johanni Lewkes de Kalló» Szabolcs megye főispánságát adományozzák. (*Kállay*: 1446. Nro 540.) Az okmány kelte: «Datum in congregacione nostra generali prope Pesth celebrata. 1446. feria 2^a ante festum nativitatis b. Joannis Baptiste». Hogy az oklevél az országos tanácsnak és nem az országgyűlésnek a kiadmánya, kimutatja *Knauz*: id. m. 48. 1. Mindenesetre feltűnő, hogy ezen a kinevezésen a kormányzó nem szerepel, pedig alig tehető fel, hogy ilyen nagyfontosságú tisztséget az országos tanács a kormányzó hozzájárulása nélkül adományozott volna.

nem csupán ilyen, hanem úgynevezett «új adományokat» (nova donatio) is eszközöl és adományainak tárgyai között birtok, nemesség, címeres levél, vásárjog, bírságelengedés, adómentesség, szabadispánság (pallosjog), királyi harmincadszedési jog is szerepel. Ezen adományok tekintetében utalunk az eddigi publikációkra.²¹⁶⁾ A jelen dolgozat tárgya szempontjából fontosaknak azokat az oklevélbeli kitételeket tekintjük, amelyek megvilágítják Hunyadinak és az országos tanácsnak felfogását a felségjogoknak a kormányzó általi gyakorlása felől.

A dekrétum, mint fentebb láttuk, az adományozás jogcíme gyanánt a szent korona iránti hűséges szolgálatokat jelölte meg («his, qui fideliter sacrae regni coronae serviverunt»). Ámde a kormányzói adománylevelek mutatják, hogy a *kormányzónak* tett szolgálatok éppúgy a szent korona javára tett szolgálatoknak számítottak, mintha azok a *király személyének* szolgáltak volna.²¹⁷⁾ Birtokcseréhez megadja a «*királyi jóváhagyást*²¹⁸⁾ hivatkozással a dekrétumban foglalt felhatalmazásra, kétségtelenül az 1446: VII. t.-e. 1. §-ára. Új adományt ad «*nove regie donacionis titulo*»,²¹⁹⁾ vagy «*sub jure regio*» adományoz.²²⁰⁾ Kormányzói joghatóságából kifolyólag tett adományait a saját hatáskörével, az országos tanács és a kormányzói szűkebb tanács beleegyezésével és hozzájárulásával

²¹⁶⁾ Különösen *Teleki*: Hunyadiak kora. X. köt. és *Hajnal István*: Kivonatok Hunyadi János kormányzói okleveleiből (Levéltári Közlem. I. 98—125. lapok) című művekre.

²¹⁷⁾ «pro fidelibus serviciis et multiplicibus complacenciis . . . sacre regni Hungarie corone et exposit nobis . . . exhibitis» mondja a kormányzó 1446 június 27-én az esztergomi Szt. Tamás egyház prépostjának tett adományáról szóló oklevélben. (D. L. 13.518.) Hasonló példák: D. L. 14.055., 14.135., 14.139., 14.472., 38.530. számok alatt, — «pro multimodis fidelitatibus et serviciorum gratuitis meritis egregy Odoardi . . . sacre regni . . . corone et tandem nobis . . . exhibitis et impensis» a magyar honfűságot és nemességet adományozza Hunyadi János. (D. L. 24.761.) — Lásd még *Teleki*: X. 196. 1.

²¹⁸⁾ «auctoritate nobis per universitatem dominorum prelatorum, baronum et nobilium hujus regni generali decreto in hac parte concessa regium consensum prebuerimus et assensum.» (D. L. 38.839.)

²¹⁹⁾ D. L. 14.135., ámbár rendszerint csak «*nove nostre donationis titulo*» kifejezést használ.

²²⁰⁾ D. L. 15.312.

szokta megindokolni,²²¹⁾ éppúgy, mint a királyok a maguk adományait a királyi tanácséval. Megerősít²²²⁾ és újraadományoz²²³⁾ előbbi fejedelmek által eszközölt birtokadományokat. Végül említsük fel, hogy királyi jövedelmek felől nemcsak a dekrétum értelmében, országos érdekű célra, de a saját maga — ha nem is anyagi értelemben vett — hasznára is rendelkezik,²²⁴⁾ vagy országos jelentőségű érdekből királyi birtokot adományoz, elad vagy elzálogosít.²²⁵⁾

²²¹⁾ «premissa nostra auctoritate ac ex certa sciencia, necnon dominorum prelatorum et baronum ad hoc accedente consensu». (D. L. 13.518.) — «ac eisdem nostre gubernacionis auctoritate, necnon voluntate et consensu universorum dominorum prelatorum et baronum huius regni, necnon consiliariorum nostrorum ad id accedencium, nostrum consensum benivoluntate prebuimus pariter et assensum». (D. L. 13.970.) — «auctoritate nostre gubernacionis ac omni eo jure, quo nostre rite et legitime incumbit collacioni». (D. L. 14.196.)

²²²⁾ Buda, 1446 június 27. Hunyadi János megerősít Erzsébet királynő által 1440-ben kiállított három rendbeli adománylevelet. (D. L. 13.518.) — 1446 július 1-én megerősíti I. Ulászlónak 1443 március 12-i oklevelét: «quas quidem literas ipsius domini Wladislai regis et sue serenitatis regium consensum per omnia ratificamus, acceptamus, roborque et vires habere volumus perpétue et in sempiternum». (*Héderody*: I. 238. 1.)

²²³⁾ Gergely corbaviai gróf Dubrawcze helységet Hotothin Györgynek adományozza. Ezt az adományt Erzsébet királynő 1445 szeptember 21-én királynői consensussal megerősítette. Ez után Hunyadi János Hotothin György kérelmére ezt a községet neki 1447-ben újra adományozza, «auctoritate nostre gubernacionis necnon consensu et voluntate universorum prelatorum et baronum, ad id accedencium». (M. Tud. Akad. oklevélgyűjteménye.)

²²⁴⁾ A maga lelki üdvéért («ob spem et refrigerium salutis anime nostre») kormányzóságának tartamára a pálosok bizonyos birtokai után az adókat elengedi. (D. L. 14.538.)

²²⁵⁾ Szentfalu, 1447 ápr. 11. Hunyadi János kormányzó a Küsküllővár királyi birtokhoz tartozó Tatárlaka falut a törökök elleni háborús költségek fedezéséhez szükséges 1500 arany forintért Pogány Miklós és Zyndy Imre tordai polgároknak elzálogosította. (Múz. lev. Gróf Bethlen-család letété.) A kötelezvény úgy szól, hogy Tatárlaka átadatik a két hitelezőnek azzal, hogy «dum et quando regia majestas, aut persona regiam majestatem representant» azt visszaváltani akarná, azt csak az 1500 frt. megfizetése ellenében tehesse. Hunyadi János 1447 május 3-án utasította a kolosmonostori konventet, hogy a hitelezőket Tatárlaka birtokába iktassa be, aminek 1448 február 23-án történt fogantatásáról a kolosmonostori konvent jelentést is tesz. (A konvent ebben a jelentésben Hunyadi «illustis princeps» névvel.)

Bár a nemesség a középkorban a hivatali és birtokképeség tekintetében elengedhetetlen kellék, a dekrétum a kormányzónak nemesség- és azzal egybekötött címeradományozási jogát nem említi, de nem tartalmaz olyan rendelkezést sem, mely a kormányzót ebben korlátozná. Ez különben természetes is. Hunyadi mint kormányzó fel volt jogosítva birtokadományozásra, már pedig a birtokadomány nemesítéssel járt; ebből következik, hogy címert is adhatott, mert ez viszont a nemességnek volt járuléka.²²⁶⁾ Egyébiránt okleveles forrásaink több emlékéért örökítették meg annak, hogy Hunyadi János élt ezzel a joggal és az emlékek egyben tanúsítják azt is, hogy Hunyadi ezen a téren is alkotmányosan járt el s az országos tanács hozzájárulását is kikérte.

Emlékeink négy esetet örökítettek meg, amelyekben Hunyadi János a nemesség-, illetve címeradományozás felségilleti.) A «*persona regium majestatem representans*» alatt a kormányzó kétségtelenül saját magát értette.

A kormányzó a záloglevelet az országos tanácsnak bemutatta és az utóbbi 1448 június 12-én kelt tanúsítványával bizonyította, hogy Hunyadi János kormányzó őket «*instanter super eo requisiverit*», miszerint azt a zálogszerződést, amellyel «*ex causa legitima*» a küüllő-megyei Tatárlaka nevű királyi birtokot «*circumspectis viris Nicolao Pogan el Emerico Zyndy civibus civitatis Thordensis*» impignorálta s amiről a záloglevelet nevezetteknek már ki is adta. Az országnagyköz tehát kijelentik, hogy «*considérantes huiusmodi necessitatis articulum, in quo pro utilitate dicti regni ipse dominus gubernátor premissam sumpmam florenorum auri a prescriptis Nicolao et Emerico mutuo et super hujusmodi possessionaria impignoracione recepisset et habuisset, eandem impignoracionem, quantum ex dispositione generalis decreti nostri pestiensis fieri potuit, ratam habentes . . . approbamus*». (*Bethlen* csal. letété u.-ott.) — Királyi birtok *eladásának* esetét mutatja a Hunyadi által Szentlőrincen 1451 szeptember 14-én kiállított oklevél, mely szerint Csongrád királyi birtokot, melyet Albert király és Erzsébet királyné Kátai Fülöpnek elzálogosítottak, de amely birtokot «*quam nos ex auctoritate nostra, nobis per dominos prelatos, barones, nobiles et proceres regni Hungarie universes tempore electionis nostre in gubernatorem facte concessa*» tőlük visszaváltott (utalás az 1446: XVI. t.-c.-re), a Giskra elleni hadjárat költségeinek fedezése végett Földeák Ambrusnak ezer arany forintért örökáron eladja («*damus, vendimus, tradimus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam*»), elvállalván egyben a király nevében (in persona regie majestatis) az eladót terhelő törvényes szavatosságot. (*Károlyi*: II. 291. 1.) — Királyi birtok donatíója tekintetében lásd alább a 228. sz. jegyzetet.

²²⁶⁾ *Fejérváthy László*: Monum. Herald. II. 21.

jogát gyakorolta. Az eseteket időrendbe szedve, első a Pogány Miklós tordai polgár részére történt nemesi címeradományozás.²²⁷⁾ A címerlevél 1447 október 13-án Temesváron kelt és «Tekintetes Pogány Miklós tordai polgárnak» (*«tibi circumspecto Nicoiao Pogan civi civitatis Thordensis»*) szól. A címeres levél magáról a nemességadományozásról nem szól, aminek az a magyarázata, hogy Hunyadi János 1447 október 12-én (a címeres levél kelte előtti napon) Pogány Miklósnak adományozta a Küküllővárhoz tartozó Tatárlaka királyi birtokot, ami őt jogilag már amúgyis nemesítette.²²⁸⁾ A címeres levél szokásos formulája: «A claro lumine troni regie majestatis» a jelen esetben «. . . troni principis» szöveggel van helyettesítve.

²²⁷⁾ A címerlevél közölve van: Turul, 1889. évf. 78. 1. és *Fejérpataki*;: Monum. Herald. II. 53. 1.

²²⁸⁾ Itt tehát az az eset forog fenn, amikor a dekrétum tilalma ellenére valamely birtok feldaraboltatott. Az eset így alakult. A kormányzó 1447 április 11-én zálogba adta Küküllővárt és a hozzátartozó Tatárlaka falut. (V. ö. a 225. sz. jegyzettel.) A statutiót a zálogbirtokokba foganatosította a kolosmonostori konvent 1448 febr. 22-én a kormányzónak 1447 május 3-án kelt parancsa folytán. Időközben Hunyadi a vártól elkülönítette Tatárlaka falut és azt örökül adományozta a két hitelezőnek: «possessionem regálém Tatharlaka vocatam in comitatu de Kykellew parcium Transylvanarum existentem, ad castrum regale Kykellewar pertinentem *ab eodem castro alienando et sequestrando, eandem de manibus nostris . . . auctoritate nostre gubernacionis, növe nostre donacionis tituto*» Pogány Miklósnak és Szyndy Imrének «*in perpetuum duzimur conferendam*». Az adománylevél — első eset, hogy városi polgár nemesi birtokot nyer adományul — Temesvárott, 1447 okt. 12-én, a címeres levél előtti napon kelt. (A polgár nemesítését indokolja az ado mányié vél: «... cum eorum sanguinis effusione, rerumque et bonorum ipsorum amissione», szavakkal.) A statutio foganatosított okt. 18-án az erdélyi káptalan által. Utóbbinak jelentése 1447 november 1-én kelt. A kormányzót «illustis princeps»-nek nevezi. (Múzeumi lt. Gróf jBetffifen-család letété.) Jól sejtette tehát *Hajnal István*, hogy Hunyadi túltette magát a dekrétum korlátain, ha arra megfelelő jogi alapot talált. (*Levéltári közlem.* I. 99. 1.) Jelen esetben a jogi alapot a honvédelem kényszerítő kívánalma adta meg. A donatióhoz Hunyadi azért kérte ki utólag az országos tanács hozzájárulását, mert az eldarabolás a dekrétumba ütközött. «Nova donatio»-ról pedig azért beszél az oklevél, mert az elzálogosítást úgy tekintették, mint első donatiót.

Az eldarabolásra további példa Bikkes birtoknak ugyancsak Küküllő vártól való elkülönítése és «auctoritate nostre gubernacionis, ac omni eo jure, quo nostre rite et legit ime incumbit coñacioni» a Guthi Ország testvéreknek való adományozása. (D. L. 14.196.)

A második eset címeradományozás Berekszói Péter nemes embernek. A címerlevél kelt 1448 február 16-án Tordán.²²⁹⁾

A harmadik eset magyar honfiúsítás és egyben a magyar nemesség adományozása a flórenci származású Manini Odoard főkamrás és mármarosi főispánnak és testvéreinek. Az adománylevél kelt 1450 február 25-én «ex certa nostra ac dominorum srelatorum et baronum regni sciencia et gracia speciali.»²³⁰⁾

A negyedik eset nemesség adományozása Kussáni Jodoknak, — a netzpáli Justh-család ősenek. Az oklevél kelt Korjonán 1451 október 27-én.²³¹⁾ Ez az oklevél különösen azért 'igyelemreméltó, mivel azt a kormányzó az országos tanácsosai együtt adja ki s a főurak pecsétjével is meg van erősítve.

A teljesség kedvéért megemlítjük még, hogy Hunyadi János 1449 április 13-án (in festő pasce) törvényszéket ülve, ítirja a Békássy-család nemesi címerét, melyet nekik 1417-ben Zsigmond király adományozott.²³²⁾ Miután a bírósági kiadmány élére maga a címer is le van festve, mint a felségjog, gyakorlásának esetét idesoroztuk.

A magyar királyt a pénzverés körül megillető felségjog gyakorlását az 1445: VIII. t.-c. az új király trónraléptéig felfüggesztette.²³³⁾ Az 1447: XXXÍX. és XL. törvénycikkek izután odamódosították ezt a rendelkezést, hogy a pénzverés felségjogát maga az országgyűlés gyakorolja, általa választandó fel ügyelőbizottság útján. Az çrmék mennyiségét, vegyülékét (kétszáz dénárt érjen egy aranyforint és annak egyharmada 2züst legyen) az utóbbi törvény állapította meg. A kormányzó szerepéről a pénzverés körül nem tesz említést a törvény. Forrásaink azonban mutatják, hogy Hunyadi ezt a felségjogot

²²⁹⁾ A címeres levél «Nos Johannes de Hunyad, regni Hungarie »gubernator» bevezetéssel kezdődik. A kormányzó a címet: «ex certa sciencia necnon auctoritate nostre gubernacionis, qua fungimur» adományozza. (Közölve van Turul: 1890. évf. 41. 1. és *Fejérpataky*: Monum. Herald. I. 69.)

²³⁰⁾ D. L. 24.761. Az oklevél másolatát lásd a Függelék VII. sz. a.

²³¹⁾ Magy. Nemz. Múz. levéltára, a Justh-család letéte. Lásd Függelék VIII. sz. a.

²³²⁾ Turul 1808. évf. 39. 1., *Fejérpataky*: Monum. Herald. II. 19-20. lapok.

²³³⁾ «Art. 8. Item: cusiones monetarum exnunc cessari debeant et in omni loco, usque ad regis voluntatem, sub poena communi regni ab antiquo statuta et décréta.» (*Sylloge*: I. 100.1.) A cikkely regesztája «Monetae cusio, usque secuturam novi regis ordinationem suspenditur.»

is teljes mértékben gyakorolta. Ismerjük a bányavárosokhoz intézett utasítását, hogy a bányászatilag és aranymosás útján termelt aranyat és ezüstöt. egyedül a kolozsvári pénzverde előljáróinak adják el.²⁸⁴⁾ Megengedi Lévai Lászlónak, hogy Németújvárott bécsi dénárokat verethessen.³³⁵⁾ Értesíti Brassó városát, hogy az országos tanáccsal folytatott tanácskozás alapján velük egyetértőleg új, egységes pénz kibocsátását rendelte el.²³⁶⁾ Értesíti a pozsonyi pénzverőkamara alá tartozó hatóságokat, hogy az országgyűlés határozata értelmében új pénzt veret. A nagyobbalakú dénárok 200 obulust, a kisebbek 400 obulust érnek. Más érmék elfogadását és forgalomba-hozatalát megtiltja.²³⁷⁾

Mindezeknél a rendeleteknél azonban beszédesebben fejezik ki Hunyadi Jánosnak ezen tekintetben való közjogi állását a kormányzóságának ideje alatt kibocsátott érmék rajzai és köriratai. Különösen érdekes a Hunyadi János aranyforintja, melyen a Hunyadiak címere látható és az ezüstobulus, melyen az ország jelvénye, a kettőskereszt látható.²³⁸⁾

²³⁴⁾ Szeged, 1446 aug. 23. A kormányzó utasítja Offenbach, Zalatna és más erdélyi városok bányaművelő és aranymosó lakosait, (*Teleki: X. 187. 1.*)

²³⁵⁾ 1451 okt. 22. (*Hazai: VII. 470. 1.*)

²³⁶⁾ Ősi, 1452 okt. 24. « . . . matúra deliberacione prehabita, consilioque et consensu universorum prelatorum et baronum regni Hungarie ad id accedencium unam novam et stabilem, per totum hoc regnum currentem (t. i. monetam) fieri instituimus.» (*Teleki: X. 341. 1.*)

²³⁷⁾ *Katona: Hist. Grit. XIII. 551. 1.*

²³⁸⁾ *Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae, II. köt. 22—23. lapok és a 10. sz. táblázat (152-168. sz. érmek), az 1444—1446. évbelieket «Kormányköz» névvel jelöli. Az 1446 1453. éviék pedig Hunyadi János kormányzó érmei. Az érmek négy csoportba oszthatók.*

Az első csoportbeliek Hunyadi János nevét és kormányzói címét, a második csoport I. Ulászló király és Hunyadi nevét és címét, a harmadik csoport Y. László királyét és Hunyadiét viseli, végre a negyedik csoport Hunyadi nevét és címét és a neki meghódolt Brankovics György szerb deszpota alakját mutatja.

Ezen pénzdarabok rajzát közli *Fraknoi: Hunyadiak és Jagellók c. művében (Szilágyi: id. m. IV. köt.) és pedig: Hunyadi János aranyforintját a 88. lapon, az ezüst dénárét és obulusét a 90. lapon, a Brankovics-félét a 104. lapon. Ezek leírása és körirata a következő:*

I. csoport. 1. Ezüst obulus; előlapján dobor pajzsban a magyar pólyák és a következő körirat: f M(oneta) REGNI VNGARIE. A hát-lapon kettős kereszt, N—A. pénzverdési jelzet és következő körirat:

A felségjogoknak a bíraskodás terén való gyakorlása céljából, mint láttuk, az 1446: IX. t.-c. egy 12 tagból álló tanácsot szervezett a kormányzó mellé. Ez az a bírósági testület, amelyből néhány évtized múltán a királyi ítélőtábla (tabula regia judiciaria) kifejlődött.²³⁹⁾ Ezt a bírósági testületet, mely éppúgy, mint a teljes országos tanács, a maga határozatait «Praelati, barones, nobiles et proceres regni...» cím alatt adta ki, látjuk működni egészen 1453-ig, amikor V. László trónra lépett és Hunyadi János kormányzói tisztét letette. Ezen okmányokon az országnagyok a «Sigillum Universitatis Regni Hungarie» koriratú, a kettőskeresztet feltüntető bírósági pecsétet alkalmazzák.²⁴⁰⁾ Ámde az országnagyok ezen bírás-

TEMPORE 10 (hannis).GVBER(natoris). (A Magy. Nemz. Múzeum éremgyűjteményében. Corpus. II. 156. sz.)

2. Arany forint. Előlapján négyeit pajzs, 1. és 4. mezejében a magyar pólyák, a 2. mezőben kettős kereszt, a 3. mezőben a Hunyadiak címerének hollója. Körirata: t IOHAN(n)ES · D(e). HW(nyad) · R(egni) · VNGA(r)IE · GVB(ernator). A hátlapon Szent László képe (a középkori pénzek szokásos jelképe) N. pénzverdési jegy és következő körirat: S(anctus) · LADISLAVS · REX · Szent László képe balján a pénzverdési ispán címere. (A múzeumi gyűjteményben. Corpus. II. 154. A. sz.)

II. csoport. Ezüst dénár; előlapján osztott pajzs, felső mezejében nyit korona, alsó mezejében a magyar pólyák. Körirata: t IOANNAES (így, vésési hibával Î). · DE · HWNIADÉ. A hátlapon hármás halomból kiemelkedő kettős kereszt, N—O. pénzverdési jelzés és következő körirat: · M(oneta) · WLADISLAI · REGIS · -CA. (A múzeumi gyűjteményben. Corpus, II. 162. sz.) Ez az érem még a kormányzóság, sőt az interregnum ideje előtti, helytelenül van idecsoportosítva. Hogy minő címen szerepel Hunyadi az I. Ulászló pénzein, még megfejtésre vár.

III. csoport. Előlapján horgas kettős kereszt körül: © MONET A · LAD ISLA I · DEI · G(ratia); a hátlapon: gyöngykör és vonalkör a cseh oroszlán körül. Körirata: t TEMPORE · IO(hannis) · GVBER · NATORI(s). (A múzeumi éremgyűjteményben. Corpus, II. 165. szám.) (V. ö. Arch. Ért. új foly. XV. 431. 1.)

IV. csoport. Brankovics György ezüstpénze. Előlapján négyeit pajzs, 1. és 4. mezejében oroszlán, a 2. és 3. mezőben holló. Körirata t IOHANES · D(e) · H(imyad) · G(ubernator) · HVNGARI(e). A hátlapon Brankovics alakja és következő körirat: · GVROS · DESPO(tes). (A múzeumi gyűjteményben. Corpus, II. 168. sz. érem.)

A Corpus Nummorum összesen tizenhárom darab különféle olyan érmet közöl, melyeken Hunyadi János neve fel van tüntetve.

²³⁹⁾ Schiller: Főrendiség, 3S. és 40. lapok és *Hajnik*: Perjog, 53—54. lapok.

²⁴⁰⁾ Ezt a pecsétet az 1445: XV. t.-c. bírósági pecsét gyanánt az új király megkoronáztatásáig rendeli használni.

ködása mellett látjuk Hunyadi János kormányzónak saját nevében, saját pecsétje alatt, az országos tanácsban történt megvitatás alapján kiadott bírósági okmányait is. Ezekben az esetekben azonban, melyek kiadmányai formailag hasonlatosak az ország nagybíráinak (nádor, országbíró, tárnokmester stb.) bírósági ügyirataival, a kormányzó nem mint az ország egyik nagybírója jár el, hanem mint a király élő helyettesítője. Az igazságszolgáltatás azért királyi felségjog, mert egyben királyi kötelesség is, melyre a kormányzó éppúgy szokott hivatkozni, mint a király.²⁴¹⁾ Az ügyek, amelyekben a kormányzó bíraskodik, — amiben a középkor még a közigazgatási teendőket is egyesíti — részint olyanok, amelyeket annak fontossága folytán a kormányzó már első folyamodásban a saját vagy a saját és az országos tanács színe elé rendel,²⁴²⁾ részint olyanok, amelyeket felülvizsgálás vagy perújítás címén visznek a kormányzó elé,²⁴³⁾ végül olyanok, amelyek oda más bíróságtól tétettek át.²⁴⁴⁾

²⁴¹⁾ «nos . . . auctoritate nostra gubernatoria tenemur quemlibet in suis justis juribus conservare», mondja Hunyadi 1452 okt. 19-én Óbuda városához intézett parancsában (D. L. 14.583.); «et quia nos hujusmodi actus potenciaris per quempiam regnicolarum, *durante officio nostro gubernacionis* patrari, committi, commissosque simpliciter nolimus pertransire», ezért 1449 június 12-i parancsában egy előtte emelt panasz folytán vizsgálatot rendel. (*Zichy*: IX. 223. és köv. lapok.) — «. . . et quia nos neminem suis justis juribus destitui volumus seu privari», az egri káptalanhoz 1449 június 23-án intézett parancsában, (D. L. 14.269.) Hasonló példák: D. L. 14.418., 14.170. (utóbbiban perújítást engedélyez). D. L. 14.078. «et quia nos quorumlibet lapsorum casus nocivos juris tramite sublevari intendimus», egy 1447 ápr. 13-án kelt oklevelében.

²⁴²⁾ Ilyenek különösen a nagyobb hatalmaskodási esetek, melyek már Zsigmond király nagyobbik végzeménye óta gyakran kerültek a király személyes jelenlétének bírósága elé. (*Hajnik*: Perjog, 38. 1.) Ezt a bíróságot pótolta az országos tanács a kormányzó elnöklete alatt. Példák: D. L. 14.155., 14.269., 31.592., 14.418., 14.443., 14.473., 31.622. — *Zichy*: IX. 171. 1.

²⁴³⁾ *Buda, 1447 ápr. 3.* A kormányzó egy esküre kötelező ítélettel befejezett pert megvizsgál és «de consilio dominorum plerorum et baronum» megsemmisíti az eskü le nem tételéről a kapornaki konvent által kiállított tanúsítványt, mert a fél az esküt azért nem tehette le, mivel az ország érdekében távol volt. (D. L. 14.078.). *Budán, 1448 június 19.* A kormányzó új bizonyítékok alapján a pernek újrafelvételét rendeli el. (D. L. 14.170.) *Tordán, 1449 május 13.* A kormányzó elutasítja a perújítási kérelmet, mert a megtámadott ítélet «nobis ac dominis prelati et baronibus nobiscum existentibus» igazságosnak találtatott. (D. L. 14.254.)

²⁴⁴⁾ 1452 szept. 15. Egy per az esztergomi érsektől a kormányzó

A kormányzó és az országos tanács bíraskodása egymás mellett párhuzamosan folyik. Ez az egyetlen körülmény, amelyben a királyi hatalom auktoritása a kormányzóét túlszárnyalja. A királyi tanács ugyanis kizárólag tanácsadó, konzultatív testület. Saját nevében nem bíraskodik, nem intézkedik, oklevelet nem bocsát ki. A kisebb (szűkebb) királyi tanács, a bírósági testület, a király nevében bíraskodik s az általa használt bírósági pecsét (sigillum iudiciale) a király pecsétje. Ezzel szemben az országos tanács kiadmányai élén a: «Praelati, barones ...» stb. címzést látjuk, külön pecsétje van, viszont Hunyadi Jánosnak, mint kormányzónak kiadmányain az ő saját neve, kormányzói méltóságát feltüntető, néha, különösen kormányzósága elején, a László király kiskorúságára való utalással egybekötött címzés²⁴⁵) s az okmányokon a saját kormányzói pecsétje látható.

Ámbár azonban az országnagyok tanácsának kiadmányai-val sűrűen találkozunk,²⁴⁶) azokból a legtöbb esetben nem lehet megállapítani, hogy a tágabb országos tanácsból, avagy a kormányzó mellé rendelt bírósági tanácsból keltek-e. Azt azonban megvilágítják ezek az okmányok, hogy minő volt a közjogi viszony a kormányzó és az országos tanács között. A kormányzó által az ország nagybíráihoz és más hatóságaihoz intézett iratok (mandátum, commissio) *parancsjellegűek*, melyekben a királyi hatalom felsőbbbsége nyilatkozik meg, ellenben az országos tanácshoz intézett iratok a megkeresés (requisitio) jellegét tüntetik fel, kifejezésre hozván azt a közjogi gondolatot, hogy az országos tanács az országgyűlésben megnyilvánuló nemzeti akarat folytatója és az államfővel együtt gyakorolja azokat a felségjogokat is, amelyeket a király a megkoronázás tényével reá átruházott hatalomnál fogva egyedül

és az országnagyok elé áttétetvén. Hunyadi János a budai káptalant az idézés kibocsátására utasítja. (D. L. 8840.)

²⁴⁵) Ilyen címzéssel él, mint fentebb láttuk (176. sz. jegyzet) az 1446. évi dekrétum bevezetésében. Bizonyos stílusfordulatokat olvassunk néha ezen címzésekben, pl. «Joannes de Hunyad regni Hungarie in persona serenissimi principis domini Ladislai . . . gubernátor» (1446 június 26. D. L. 13.933.), vagy «. . . pro illustrissimo infante . . . Ladislao . . . electo rege gubernátor generalis. (1446 június 27. D. L. 13.518.)

²⁴⁶) *Knauz*: id. m. 59., 69., 70., 74., 77., 87., 89., 93. lapokon; az országos tanács ítéletlevele: u. o. 53. l.

gyakorol, amelyek tehát ideiglenesen a kormányzó és az országos tanács között meg vannak osztva.²⁴⁷⁾ Ámde az oklevelek kiállítási formájában és a pecsétek elhelyezési sorrendjében — amire a középkorban nagy súlyt helyeztek — még így is kifejezésre jutott, hogy a kormányzó a királyi felséget képviseli.²⁴⁸⁾

A kormányzónak az országos tanácshoz való viszonyát megvilágítja még az a körülmény is, hogy míg az ország nagybírái az országos tanács elé jelentés (relatio) alakjában terjesztik az ügyeket, addig a kormányzó előterjesztésének formája az utasítás, parancs, (commissio), éppúgy, mintha a király

²⁴⁷⁾ «Quocirca vobis, magnificis dominis, palatino et judici curie, vestrisque in iudicatu vicesgerentibus *firmiter committimus*», szól a kormányzó 1447 szeptember 21-én kelt parancsa, hogy a nádor és az országbíró a pozsonyi polgárokat a tárnokmesteri bíraskodástól el ne vonják. (Teleki: X. 221. l.) Ezt látjuk a perhalasztásoknál is. így a nádor «*de commissione et litteratorio mandate domini Johannis de Huny ad regni Hungarie gubernatoris*» halasztja el a pert. (Kdlla: 1450. évi 656. sz.) Ugyanő a kormányzó és az országos tanács együttes parancsára halasztja el az ügyet, «*de commissione domini gubernatoris ac prelatomm et baronum*». (Kállay: 1451. évi 681. sz.) Ugyanígy az országbíró. (Kállay: 1451. évi 667. sz.) Amikor azonban a per az országos tanács előtt folyik, akkor a tanács a perhalasztást a kormányzó «megkeresésére» *md litteratoriam requisicionem* magnifici domini Johannis de Hunyad gubernatoris» rendeli el. (Kdlla: 1451. évi 678. sz.) Hogy pedig ez az oklevélbeli formula teljesen öntudatos, mutatja egy, a Kállay-család levéltárában őrzött perhalasztás, melyben az országos tanács («prelati, barones, nobiles et proceres regni Hungarie universi») egy pert elhalaszt, ahol a szövegben eredetileg «*ad litteratorium mandatum domini Johannis de Hwnyad gubernatoris*» állott, utóbb azonban a «mandatum» szó áthuzatott és helyébe «*requisicionem*» íratott. (A jegyző ügyetlenül továbbra is semleges neműnek hagyván meg a «litteratorium» jelzót l) Kállay: 1448. évi 585. sz.

²⁴⁸⁾ Az országgyűlés 1447-ben elvette Héderváry Imrétől Buda várának parancsnokságát és átadták Hunyadi Jánosnak. Az erről kiállított oklevélen az első név Hunyadi János kormányzóé s utána következik az összes jelen voltak felsorolása, «*totum corpus ac idempnitatem regnicolarum repraesentantes*». Az okmány felpecsételését illető záradék: «*sigillis regni atque nostri, scilicet gubernatoris necnon nonnullorum nostrorum appensionibus*». A pecsétek itt úgy vannak elhelyezve, hogy balról kezdve az első helyen a rendek pecsétje függ s Hunyadié a második helyen. Ellenben a Jodok nemesítő levelén (lásd a Függelék: VIII. szám) már a kormányzó pecsétje megelőzi az országos tanácsét s a neve természetesen elől van.

terjesztené elő.²⁴⁹⁾ Meg kell e helyütt jegyeznünk, hogy ez a kancelláriai gyakorlat ellenkezni látszik az 1446: IX. t.-c. 3. §-ával, mely szerint a kormányzó az ő szűkebb — négytagú²⁵⁰⁾ — tanácsával «jelentést tesz az országos tanácsnak» («*consilio eisdem faciei relationem*»). Ámde itt kétségtelenül csak helytelen latinsággal fogalmazott törvényszöveggel állunk szemben.²⁵¹⁾ Okleveles forrásainkból megállapítható különben, hogy Hunyadi János már I. Ulászló életében a királyi tanácsban, majd a várnai csata és az ő kormányzójává történt megválasztatása közötti időben az országos tanácsban erdélyi vajdai minőségéből folyólag kivételes jogot gyakorolt, amennyiben már akkor is utasítások alakjában vitte ügyeit a tanács elé.²⁵²⁾ Hunyadinak kivételes közjogi helyzetét kétségtelenül hadvezéri állásából és győzelmes hadjárataiból kell magyaráznunk²⁵³⁾ és ez adja talán elfogadható magyarázatát annak, hogy Ulászló pénzein Hunyadi János neve is szerepel a királyéval együtt. (Lásd fentebb a -238. sz. jegyzetet.)

A kormányzónak, amikor az országból távol tartózkodott, helyettese (vicarius) volt, éppúgy, mint a királynak. Hunyadi János vikáriusa Újlaki Miklós erdélyi vajda volt.²⁵⁴⁾

²⁴⁹⁾ 1445 június 27. Az országos tanács bírósági intézkedésén: «Reláció domini palatini». (*Zichy*: IX. 96. 1.) 1451 aug. 12. Hunyadi János oklevele alatt: «reláció domini Ladislai de Palocz iudicis curie». (*Zichy*: IX. 295. 1.) Ezzel szemben a kormányzói előterjesztések feljegyzése: «Arf *commissionem dominorum Johannis gubernatoris et consiliariorum deputatorum*», az országos tanácsnak 1447 márc. 31-én kelt kiadványán. (*Knauz*: id. m. 67. 1.). Vagy csak: «*commissio propria domini gubernatoris*», Hunyadinak 1450 szept. 24-i kiadványában. (U. o. 101. 1.)

²⁵⁰⁾ Fraknóinál tévesen 8 tagúnak mondatik. (Id. m. 86. 1.)

²⁵¹⁾ Már Fraknói is megállapította (Jagellók és Hunyadiak, Szilágyi: IV. 93. 1. 1. jegyz.), hogy az 1447-ik évi végzemény «feltűnően gyarló latinsággal, homályosan, helyenkint értelmetlenül van szerkesztve, amit úgy magyarázunk, hogy eredetileg magyarul fogalmaztatott». Ez a megállapítás áll az 1446. évi dekrétumra is.

²⁵²⁾ «ex commissione special! wayvodalis dignitatis», 1443-ból. (*Kállay*: 1443. évi 457. és 458. sz.) — «*commissio propria domini vayvode*», Hunyadinak Aradon, 1445 június 8-án kelt oklevelén, melyben egy részbirtokát Serjéni Orros György csanádi alispánnak adományozza. (*Sztdray*: II. 367. 1.)

²⁵³⁾ «Hunyadi Jánosban a tőle kivívott diadalok után az Istenből küldött hadvezért látták.» (*Fraknói*: id. m. 31. 1.)

²⁵⁴⁾ 1448 október 16-án megjelent a bácsi káptalan előtt «*niagnificus dominus Nicolaus de Wylak inter ceteros honores regni Hungarie*

Hunyadi Jánosnak az ország igazgatása körüli teendők írásbeli részének elvégzésére megvolt a maga kancelláriája is. Hogy ennek személyzete mennyire függött össze a királyi kancelláriáéval, csak külön kutatás alapján volna megállapítható.²⁵⁵⁾ Okleveles adataink szerint Hunyadi János kancellárja *Sary Péter* fehérvári örkanonok volt.²⁵⁶⁾ A kormányzó

vicarius generalis, waywodaque Transsylvanus et comanorum comes. (D. L. 34.116.) *Knauz* szerint az 1448. évi május 8. és 17. között megnyílt országgyűlés választotta meg Újlakit kormányzóhelyettesnek, (íd. m. 83. forrást nem jelöl meg.) *Werbóczi* szerint ez a megválasztás az I. Ulászló halála és Hunyadi kormányzóvá történt megválasztása közötti időben történt. («Post obitum autem praelibati domini Wladislai Poloniae regis usque ad electionem Joannis de Hunyad in gubernatoréin regni huj us Hungariae, Nicolaus de Wylak, alias Waywoda Transsylvanus, in capitaneum ejusdem regni deputatus erat *et proin vicarium quoque regni Hungariae intitulari se faciebat.*» (Hk. II. R. 14. c. 38. §.) *Cziráky* szerint még Ulászló maga tette meg őt vikáriusnak, (Hist. Juris. 98. 1.) amihez *Teleki* azt a megjegyzést fűzi, hogy *Cziráky* állítása nem felel meg az események menetének. (*Teleki*: I. 511. 1. 3. jegyz.) *Teleki* szerint «valószínűleg» már a kormányzó megválasztásakor kielégítették Újlaki nagyravágását azzal, hogy ha az új kormányzó a hazából távol van, ő a helyettese legyen. — Az elmondott vélemények egyike sincs forráshellyel alátámasztva. *Cziráky* állítása nem lehetetlen, mert hiszen főntebb láttuk, hogy I. Ulászló rendelt vikáriusokat, mikor a várnai ütközetbe állt. Köztük lehetett Újlaki is. *Werbóczy* állítása annyiból felelhet meg a valóságnak, hogy az 1445: V. t.-c. tanúsága szerint Újlaki tényleg egyik országos kapitány lett, de hogy «ennélfogva» (proin) nevezte magát vikáriusnak, semmi esetre sem áll meg. (A *Corpus Juris* millenáris kiadásában a fordításból a «proin» szó magyarja kimaradt.) Bizonyos azonban, hogy a *Werbóczi* és *Cziráky* állításai — ha igazak volnának is — nem vonatkozhatnak Hunyadi helyettesítésére. Újlakinak vikáriusi minőségben kiadott rendeletét vagy egyéb oklevelét nem ismerjük. A bácsi káptalan föntidézett oklevelét *Pray* tévesen az aradi káptalantól eredőnek mondja. (Hist. reg. II. 339.1.)

²⁵⁵⁾ *Szilágyi Loránd* nagyon értékes dolgozata: «A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458—1526.» (Turul: 1930. évf.) az interregnum alatti kancelláriára nem terjed ki.

²⁵⁶⁾ «. . . *Petro de Sary cancellario* illustris domini *Johannis de Hwnyad regni Hungarie gubernatoris*» nevezi őt a budai káptalan egy 1451 ápr. 24-én kelt tanúsítványában. (*Károlyi*: II. 283. 1.) Később mint Hunyadi János Beszterce örökös főispánjának kancellárja szerepel, «. . . egregius magister *Petrus de Sary cancellarius spectabilis domini Johannis de Hwnyad comitis perpetui Bisztriciensis*» mondja *Pálóczi László* országbíró 1455 február 10-én kelt tanúsítványa. (*Károlyi*: II. 303. 1.) Ugyanő 1459-től 1463-ig a specialis praesentia regia élén állott, mint alkancellár. (*Hajnik*: Perjog, 9. I.)

kancellárjáról, de név megjelölése nélkül, tesz Pozsonyváros számadáskönyve is említést.²⁵⁷⁾ Tudjuk, hogy ítélőmestere *Ivanich Pál*, császmái kanonok volt.²⁵⁸⁾ Bírósági parancsainak végrehajtásánál a kormányzói kiküldött (homo gubernatoris) éppúgy szerepelt, mint máskülönben a homo regius.²⁵⁹⁾

Hunyadi Jánosnak kormányzói hatalomköréből folyt, hogy ebbeli minőségét feltüntető pecsétet használt az általa kiadott vagy az általa megerősített okleveleken.²⁶⁰⁾ Amikor azonban őt az 1446. évi országgyűlés kormányzónak megválasztotta s ő a végzeményeket 1446 június 13-án megerősítette, még nem volt kormányzói pecsétje, miértis a dekrétumot erdélyi vajdai pecsétje alatt erősítette meg.²⁶¹⁾

²⁵⁷⁾ «...des Gubernátor Caneler . . . » (*Knauz*: id. m. 162. 1., 435. és 168. 1. 481. jegyz.)

²⁵⁸⁾ «Dilecto filio, proto-notario domini gubernatoris Hungarie, salutem», — írja *Zrednai* (Vitéz János) 1448 márc. 18-án Ivanicsnak. (*Schwandtner*: II. 13. és köv. lapok.) Schwandtner szerint «olim cancellariae regiae notarius». Ő gyűjtötte össze *Zrednai* leveleit és hozzájuk megjegyzéseket fűzött.

²⁵⁹⁾ «unacum prefato Stephano . . . homine ejusdem domini gubernatoris» lefolytatott határjárásról tesz jelentést a leleszi konvent 1451 március 14-én. (*Teleki*: X. 286. 1.) A kormányzói utasban «homo noster». (U. o. 289. 1.) A kiküldött kormányzói «ember» dragomérfalvai Iván deák. (U. o. X. 290. 1.)

²⁶⁰⁾ Két pecsétjét ismerjük. Az egyik — a korábbi — álló pajzsot mutat, rajta jobbra néző, egy ágon álló holló, csőrében gyűrűvel. A pajzs baloldali felső sarkában hold. A pajzsot balranéző angyal tartja. Ilyen pecsétet látunk az Országos Levéltárban D. I., 13.518. sz. alatt őrzött, 1446 június 27-én kelt oklevélen. Ezen a pajzsot tartó angyal alakja már letöredezett. Kőirratából olvasható: «. . . *ivniad regni Ungarie gubernatoris*». Az angyalt is mutató pecsétet látunk a Magy. Nemz. Múzeumban őrzött Koffai/-levéltár 1446. évi 526. sz. oklevélen, amely 1446 június 23-án (in vigilia Johannis baptiste) kelt. A második pecsét abban tér el a korábbitól, hogy a holló nem ágon áll és nincs gyűrű a csőrében s a pajzsot tartó angyal helyett pajzsdisz tölti be az alapot. Jól olvasható kőirrata a D. L. 14.379. szám alatt őrzött, 1450-ben kelt oklevélen: *S * Johannis # de * Hwniad » Gubernatoris · Regni * Vngar* ». Ilyen pecsét rajzát közli *Knauz* is (id. m. 175. 1.), de úgy látszik hibás rajzban, mert a kőirratban «Vngrie» szót hoz. A Szilágyi Sándor által szerkesztett Magyar Nemzet Története 66. lapján közötti pecsétet nem tünteti fel Hunyadi János kormányzói minőségét. Kőirrata: «f * S.(igillum) * a(liud) * Johannis »Hunyad * * ».

²⁶¹⁾ A dekrétum konklúziójában mondja Hunyadi János: «. . . praesentes literas nostras . . . sigillo nostro, quo ut Vaivoda Tran-

Pecsétjének használata körül a kormányzói kancellária a királyi kancellária bevett gyakorlatát követi. Alkalmazza az okmány szövege alá felnyomott pecsétet (sigillum appressum), de alkalmazza különösen a privilegiális oklevelek alatt a függő, hiteles (sigillum autenticum) pecsétet is, néha az országos tanács pecsétje mellett.²⁶²⁾

Hunyadi János mint kormányzó a pecsételéshez veres viaszt használ, ami a középkorban a legfőbb hivatali előkelőség jele,²⁶³⁾ mert csak a fejedelmek és azok a természetes és jogi személyek alkalmazhatták, akik ehhez kitüntetésképpen jogot kaptak.²⁶⁴⁾

Volt-e az országos tanácsnak külön kancelláriája, ezideig felderítve nincsen.

syvanorum utimur, inpendenti communitas, duximus concedendas». Feltűnő, hogy az 1447. évi dekrétum (praef. 2. §.) erről úgy emlékezik meg, hogy a pesti országgyűlés végzéseit «in forma decreti, sub nostrae universitatis et magnifici domini Johannis de Hunyad gubernatoris, sigillis nostris feceramus». (*Syllogc*: I. 116. 1.) Lehet, hogy csak pongyola a szövegezés, mert hiszen nem a gubernatori pecsétet ütötték a dekrétumra, hanem a vajdait, mi pedig az 1447. évi dekrétum praefatiójának 2. §-ában mondottakat illeti, abból Kovachich azt következteti, hogy a dekrétum több példányban adatott ki; némelyik egy, némelyik két pecsét alatt. (*Suppl*. II. 55. 1. c) jegyzet.)

²⁸²⁾ « . . . harum nostrarum literarum, quibus sigillum nostrum, quo nunc cew gubernator hujus regni utimur, sed et sigillum universitatis ejusdem regni Hungariae penes sigillum nostrum, de nostro beneplacito ac dictorum prelatorum et baronum assensu sunt appensa, vigore et testimonio mediante», mondja Hunyadi János egy 1446 június 27-én kiadott privilegiális oklevelében. (D. L. 13.518.) — « . . . présentes concessimus . . . literas nostras privilegiates, pendentis et autentici sigi li nostri munimine roborates», 1446 július 1-én. (*Hedervdry*: I. 238. 1.) — Egyedül a kormányzó függő pecsétje van egy 1447 május 18-iki privilegiális oklevelén. (*Teleki*: X. 196.1.) Ugyancsak egyedül a kormányzó függő pecsétjével van megerősítve a Manini Odoard nemesítő levele (D. L. 24.761. — Lásd a Függelék VII. sz.), viszont a Kussáni Jodok nemesítő levelén a kormányzó pecsétjén kívül az országos tanácsé és további öt országnagy saját pecsétje is függött, külön záradékban említve föl, hogy: «... penes sigilla prefatorum domini gubernatoris ac universitatis dominorum et baronum et regni nobilium eciam nostra sigilla in testimonium cerciorem (!) et firmiorem (!) apponi fecimus*». (Függelék, VIII. sz.)

²⁶³⁾ Még mint erdélyi vajda és szörényi bán csak zöld viaszba nyomja a pecsétjét. (1445 június 8. *Sztdray*: II. 367. 1.)

²⁶⁴⁾ V. ö. *Hajnal István*: id. m. Lev. Közl. I. 101. 1.

Hunyadi Jánost mint kormányzót közönségesen «*nagyságos és tekintetes*» (magnificus et spectabilis) titulussal címezték.²⁶⁵⁾ Előfordul az is, hogy az intuláció a «*nagyságos és tekintetes*» kifejezést használja, ellenben az okirat szövege a «*celsitudo vestra*» címmel él.²⁶⁶⁾ Idővel meghonosodik a szokás, hogy a hatóságok «*fejedelem*» (princeps) címmel és «*illustris*» jelzővel titulálják őt.²⁶⁷⁾ Hunyadi Mátyás következetesen a «*néhai nagyságos fejedelem*» (*condam illustris princeps*) jelzővel címezi.²⁶⁸⁾ Íróink ezt a címezést arra vezetik vissza, hogy V. Miklós pápa 1448-ban Hunyadi Jánosnak hercegi (princeps) címet adományozott.²⁶⁹⁾ Ezt a felfogást azonban nem tartjuk

²⁶⁵⁾ Pl. a leleszi konvent jelentésében 1447-ben. (*Kállay*: 1447. évi 564. sz.) így címezi őt V. László király is, mikor az uralkodást átvette. (*Teleki*: X. 418., 420., 422. lapok.) Német nyelvű forrásokban: «zu unserm Gnedign herrn Gubernátor». (Pozsony város számad. könyvei. *Knauz*: id. m. 162. 1.)

²⁶⁶⁾ A leleszi konvent 1449 dec. 15-én kelt jelentése négy helyen is. (*Károlyi*: II. 277., 279., 281. lapok.)

²⁶⁷⁾ Az erdélyi káptalan 1447 nov. 1-én kelt jelentése *illustris princeps*-nek szólítja. (*Bethlen* cs. let. Múz.) Ugyanígy a kolozsmonostori konvent jelentése 1448 febr. 22-én. (U. o.) Ugyanígy: «Nicolaus de Vízakna partium Transylvan arum vicegubernator, ac Joannes Geréb de Wingarth castellanus de Gergeny et *per illustrissimum principem dominum Joannem de Hunyad regni Hungariae gubernatorem in medio sicularum sedis Marus judices constituti...*» 1451-ben. (*Teleki*: X. 301. 1.) Egyszerűen «*illustris*» a budai káptalan 1451-ben kelt kiadmányában. (*Károlyi*: II. 284. 1.) «Juxta edictum regium, jussionemque *illustris domini* Johannis gubernatoris», a pozsonyi káptalan 1454 jan. 1-ei jelentésében. (Múz. Tö. a.)

²⁶⁸⁾ 1458 márc. 2. (*Károlyi*: II. 318. 1.); 1458 május 10. (*Teleki*: X. 584. 1.); 1458 június 7. (*Teleki*: X. 589. 1.); 1458 aug. 6. (*Teleki*: X. 596. 1.); 1460 márc. 7. (*Hederváry*: I. 293. 1.); 1460 nov. 11. (*Teleki*: X. 642. 1.). Az «*illustris*» címet «*nagyságos*»-nak fordítja a *Corpus Juris Hungarici* millenáris kiadása is. (Werbőczy-kötet, 267. 1.)

²⁶⁹⁾ *Teleki* (id. m. II. 64—65. 1.) elmondja, hogy a pápai brévért és a hercegség jelvényét, egy aranynyakláncot a megfeszített Megváltó képével Miklós krakkói dékán hozta magával Hunyadi részére. Ugyancsak Telekinél olvassuk (u. o. 1. sz. jegyzet), hogy Hunyadi a keresztet később a fehérvári káptalannak ajándékozta. Forráshelyet *Teleki*, sajnos, nem jelöl meg. A pápai brévért nem ismerjük. Ellenben ismerjük Hunyadi Jánosnak 1448 május 29-én a pápához intézett levelét, melyben köszönetet mond bizonyos kitüntetésért és neki adományozott jelvényért, de mint puritán érzésű katona arra kéri a pápát, hogy kitüntetés helyett inkább katonákat adjon neki a törökök ellen. («*Quamobrem, si me, vei potius communis nostrae religionis statum, in me*

alaposnak. Eltekintve attól, hogy Hunyadi János maga sohasem élt ezzel a címmel, de özvegye Szilágyi Erzsébet sem írja azt Hunyadi János címei közé,²⁷⁰⁾ sőt maga V. Miklós pápa sem nevezi Hunyadit «princeps»-nek későbbi okleveleiben;²⁷¹⁾ eltekintve továbbá attól, hogy egyedüli forrásaink is csak mint a pápa *szándékát* említik a hercegi címmel való kitüntetést («dominus papa volebat Johannem gubernátorem creare in principem», 1. a 269. sz. jegyzetet), kétségtelen, hogy oklevelés adataink szerint magyar hatóságok már korábban, 1447-ben és 1448 február 22-én (tehát május előtt!) «illustrissimus princeps» címmel illetik őt. Sokkal kézenfekvőbb tehát az a feltevés, hogy a magyar nemzet Hunyadit, a győzelmes kormányzót, fejedelemnek tekintette, minden pápai beavatkozás és cím-adományozás nélkül is.

Hunyadi János kormányzati ténykedéseiben a királyi hatalom él, melyet ideiglenesen a kormányzó gyakorol és pedig nem «Isten kegyelméből» mint a király, hanem a nemzet által

Sanctitas Vestra honoratum esse volet, si denique *collata insignia* inhaerere mihi, quam dabi satius ducit: ferat opem effectui, ut non appellasse solum Beatitudo Vestra, sed effecisse principem videatur.» *Schwandtnernél*, II. köt. *Joannis de Zredna: Epistolae*. 33. sz. levél.) Ivanics Hunyadinak ehhez a leveléhez következő megjegyzést fűzi: «In ista epistola fit gratiarum actio Domino Apostolico super quadam re, de qua hic, *quasi sub nube loquitur*, sed ut apparet, quod *dominus papa volebat Johannem gubernatorem creare in principem*. Ipse veró gubernátor regratiatur super benivolentia sed exprimit se non posse gerere principatum, nisi habuerit notabile auxilium contra tureos.» (*Schwandtnernér*: II. 49. 1. 1. sz. jegyz.) Teleki nyomán Fraknói is elfogadja, hogy a pápa hercegi címmel tüntette ki Hunyadit. (*Szilágyi*: *Magy. Nemz. Tört.* IV. 95. 1.) A szóban forgó aranylánc nincs a gyulafehérvári káptalan kincstárában. Azonos lenne azzal, melyet Hunyadi a rigómezei csatában viselt s ami fölött a két martalóc összeveszett? («Pendebat aurea crux, domini gubernatoris in collo.» *Thuróczi*: *Ghron. Hung.* cap. XLVII.)

²⁷⁰⁾ «Nos Elizabeth relicta condam spectabilis et magnifici Johannis gubernatoris de Hunyad, comitis Bisztriciensis ...» írja Szilágyi Erzsébet a Garai László leányával, Annával kötendő házassági szerződés dolgában, 1458 jan. 5-i oklevelében. (Közli: *Birk*: *Vertrag der Witwe des Gubernators Hunyad.*)

²⁷¹⁾ «. . . dilectus filius nobilis vir, Johannes de Hunyad, regni Ungarie gubernátor „ . . . » mondja V. Miklós pápa 1450 július 31-én kelt oklevelében. (*Fraknói*: *Oklt. a kegyúri joghoz*, 36. 1.)

reá átruházott hatáskörben.²⁷²⁾ De bár ekként Hunyadi János «uralkodik»,²⁷³⁾ forrásaink világosan kifejezésre juttatják, hogy az országnak koronás királya is van és hogy a kormányzó a főhatalmat a király nevében gyakorolja.²⁷⁴⁾ Különösen szembeötlik ez a közjogi helyzet az igazságszolgáltatásban. A király személyes jelenlétének egyik képviselője a királyi udvarban (*curia regia*) az országbíró (*judex curiae*).²⁷⁶⁾ A királyi udvar bírósága elé az országbíró Hunyadi János kormányzósága idején is úgy idézi a feleket, mintha a király maga uralkodnék.²⁷⁶⁾ Ezekben vázoltuk Hunyadi János kormányzói tevékeny-

²⁷²⁾ «auctoritate et poi estate nobis per universaliaem regnicolarum in hac parte concessa» mondja Hunyadi 1446 június 27-én kelt oklevelében. (D. L. 13.518.) — «auctoritate nobis per universiatem dominorum prelatorum baronum et nobilium hujus regni, generali decreto in hac parte concessa, regium consensum prebuerimus et assensum», 1449 szept. 10-én. (D. L. 38.839.)

²⁷³⁾ V. ö. *Hajnal*: id. m. 104. 1.

²⁷⁴⁾ 1452 szept. 6. adománylevél «auctoritate nostre gubernacionis et in persona regie majestatis». (D. L. 14.572.) Ez él a köztudatban is. Péter mester supplicatióján a zágrábi olvasó kanonokságért 1447 aug. 23-án olvassuk, hogy Hunyadi azt «nomine et in persona serenissimi Ladislai . . . regis, ad quem jus patronatus prefati lectoratus pertinet» adományozta neki. (*Fraknoi*: Kegyúri jog, 161. 1. 1. sz. jegyz.)

²⁷⁵⁾ *Hajnik*: Perjog, 38. 1.

²⁷⁶⁾ Míg a kormányzó saját nevében adja ki a bírósági parancsot, — pl. 1451 szept. 1-én a leleszi konventhez, hogy egy panaszlottat «ammoneat eundem, dicatque et committat eidem *verbo nostro*» és fogantatosítson egy bizonyos osztályt, (*Zichy*: IX. 304. I.) addig Pálóczy László országbíró 1450 dec. 27-én úgy utasítja a leleszi konventet, hogy idéztesse be a panaszlottat, «ammoneat eundem, dicatque et committat eidem *verbo regio*», hogy kártalanítsa a panaszost, ellen esetben idézze be «*regiam in presenciam*» azzal, hogy «sive ipse in dicto termino *coram dicto domino nostro rege* compareat, sive non, *idem dominus noster rex*» a megjelent fél kérelmére igazságot fog szolgáltatni. Minderről pedig a konvent «*dicto domino nostro regi*» tegyen jelentést. (*Zichy*: IX. 272. és köv. lapok.) Hasonlóképpen a budai káptalan az országbíró rendeletére fogantatosított vizsgálat eredményét 1449 március 31-én «*Serenissimo principi domino regi Hungarie*» jelenti azzal, hogy a feleket «*Vestre Serenitatis evocassent in presenciam*». (*Kállay*: 1449. évi, 621 sz.) Némely esetben a királyt meg is nevezi a jelentés. Pl. Ungmegye hatósága 1451 febr. 13-án Pálóczi László országbíró parancsára egy peres ügyet «ob majoris justicie evidenciám *Vestre Serenitatis in presenciam* . . . transmissimus discuciendam». Címzése: «*Ladislao electo regi Hungarie*». (*Hazai oklt.* 416. 1.) Hasonló példa: a kapornaki konvent jelentése, 1448 január 4-én. (*Hédervár*: I. 260. J.)

ségét úgy a történelmi jelentőségű események közepette, mint a mindennapi élet igazgatási feladatai nagy tömegében. Hunyadi erős egyéniségét, nagy lelki erejét és egy ország kormányzására való elhivatottságát nemcsak a harctéren, hanem a kancelláriában is meg tudta mutatni. Találóa jegyzi meg róla hazánk egyik kiváló történettudósa, *Salamon Ferenc*: «Az ország halárain kívül lévén a király, egy koronátlan. urat választott magának (t. i. az ország) — s ez Hunyady János volt kormányzói címmel, de uralkodói hatalommal fölruházva. Hunyady hat évi kormányzása (1446—1452) arról is meggyőző a nemzetei, hogy nem éppen multhatatlanul szükséges oly uralkodóért nézni körül, ki idegen koronákat is egyesít fején. Egy hazafias, hősi főnemes még jobban országolhat, mint egy királyi vérből származottkirály».^{277,1)}

VI. FEJEZET.

Magyarország rendéi 1450 október 22-én Frigyes német királlyal békét kötve, vele oly megállapodásra léptek, hogy a gyermek László király 1458-ig, vagyis 18 éves koráig marad Frigyes gyámsága alatt s addig fog tartani Hunyadi János kormányzósága is. Viszont Frigyes elismeri Hunyadi kormányzóságát és őt tiszte teljesítésében támogatni fogja.²⁷⁸⁾ Az események azonban úgy alakultak, hogy Frigyes kénytelen volt László királyt már előbb kiadni a kezéből. A magyar és az osztrák rendek 1452 március 5-én Bécsben szövetséglevelet kötöttek a gyermekkirály kiszabadítása érdekében.²⁷⁹⁾ Frigyes erre a gyermeket szeptember 4-én Ciliéi Ulriknak kiadta. Az

²⁷⁷⁾ *Salamon Ferenc*: A magyar királyi szék betöltése, 26. 1.

²⁷⁸⁾ *Kurz*: Österreich unter Kaiser Friedrich, IV., I. 258. 1. Idézve Fraknóinál, (Szilágyi: id. m. 101. 1. 4. sz. jegyz.). A rendek képviselőjében egyedül Hunyadi János szerepelt. A kormányzó hozzájárul, «ut ipse dominus rex Ladislaus unacum predicta corona in et sub tutela, cura et potestate dicti domini nostri Friderici romanorum regis usque ad legitimum etatem suam, videlicet decern et octo annorum etatis sue complete permaneat». Viszont Frigyes német király «in et ad gubernacionem nostram in predicto regno Hungarie usque ad pretactum legitime etatis dicti domini regis Ladislai suum consensum et assensum prebendo».

²⁷⁹⁾ A 84. pecséttel ellátott okmányt kiadta *Chmel*: Materialien I. 374. 1.

együtt volt budai országgyűlés most már hódoló követséget küldött Bécsbe a király elé, aki október 16-án már a saját nevében kibocsátotta az azon év november 11-én Bécsben megnyitandó országgyűlésre szóló meghívót. Hunyadi János maga december 28-án érkezett Bécsbe s onnan értesítette a hatóságokat, hogy van már királya Magyarországnak. Következő év január elején ünnepi formaságok között tette le Hunyadi a király kezébe a kormányzói tisztelet az «Am Hof» nevezetű piacon.²⁸⁰⁾ A király Hunyadit érdemeiért nagy adományokkal, az evégből alakított beszercei örökös főispánsággal és Görgény várával jutalmazta meg.²⁸¹⁾

Hunyadi János kormányzósága azonban csak névleg szűnt meg. László király őt az ország rendéinek kifejezett kívánságára Magyarország királyi főkapitányává és a királyi jövedelmek kezelőjévé nevezte ki.²⁸²⁾ *avagy is a királyi helytartó tiszteletét bízta reá és hatalmi állása csak annyiban változott, hogy azt azontúl nem az ország, hanem a király megbízásából foglalta el. Amiért is a királyi kinevezés kormányzóvá történt megválasztásának megerősítése gyanánt volt tekinthető.*^{283.)} Ez volt a fel-

²⁸⁰⁾ V. ö. *Fraknói:* id. m. 118. és köv. lapokat és *Teleki:* id. m. II. 267. 1.

²⁸¹⁾ « . . . volentes dignitatem illam gubernatoris temporalem, quam hactenus . . . ad prefinitum tempus tenuit, in aliam perpetuam commutare . . . », őt beszercei örökös ispánnak nevezi ki. (V. László 1453 január 30-i adományalevele, *Teleki:* X. 347. 1.) — Görgény várának adományozása, *Teleki:* X. 356. 1.

²⁸²⁾ Címe ezentúl: «*Capitaneus regie majestatis in regno Hungarie constitutus, administratorque proventuum regalium.*» (*Teleki:* id. m. X. 379. 1.) Az 1453 április 20-án Sforza Ferenchez, Milánó fejedelméhez intézett levélben Hunyadi magát «a királyi felségnek Magyarországon főkapitánya »-ként írja alá. (*Fraknói:* id. m. Szilágyinál, IV. 122. 1.) — «spectabili et magnifico Johanni de Hwnyad comiti Bistriczensi, capitaneo nostro generali in regno Hungarie constituto, ac inter cetera administratori proventuum nostrorum regalium», — szól V. Lászlónak 1453 november 20-án kelt parancsa. (*Károlyi:* II. 297. 1.) «Oberster Hauptmann in dem Königreich von Ungern», — így címezi magát Hunyadi egy 1453 október 27-én kelt, V. László által is megerősített oklevélben. (*Fontes Herum Austr.* II. 31. 1.) — «*Capitaneus generalis.** (*Károlyi:* II. 307.1.) Ezt a kinevezést az 1454: I. t.-c. be is cikkelyezte az 1454. év tartamára.

²⁸³⁾ *Fraknói:* id. m. Szilágyi, Magyar Nemz. Tört. IV. 119.1. így tekintette a kinevezést maga V. László is, 1454. tavaszán Hunyadihoz intézett levelében: «Nos présente prelatorum, baronum et nofaiilum

fogás a külföldön is ²⁸⁴⁾ és hatóságok s magasállású személyiségek továbbra is kormányzónak tartották és címezték Hunyadit.²⁸⁵⁾

Hunyadi hatalmi állásának megerősítéséhez lényegesen hozzájárult egy körülmény. Kormányzóvá történt megválasztásakor a törvény a kormányzó birtokadományozási jogát bizonyos korlátok közé szorította. Ezt a rendelkezést az az érthető feltékenység szülte, hogy a kormányzó a korlátlan birtokadományozással magának netán olyan pártot találna toborozni, amellyel a királyi koronát is megszerezheti. De kimondatott az is (1446: XIII t.-c. 3. §). hogy minden adományos köteles lesz majdan a királyhoz folyamodni az adomány megerősítése végett.²⁸⁶⁾ Ettől azonban V. László 1453. évi első dekrétuma (1453: VIII. t.-c.) eltekintett és a kormányzónak az 1446. évi dekrétum erejénél fogva tett adományait generaliter megerősítette.²⁸⁷⁾ Werbőczy behatóan foglalkozik Hunyadi adományainak jogerejével és megállapítja, hogy csak azokat kell megtartani, amelyek Hunyadi kormányzósága tartama alatt keltek s amely adományok tárgya a harminckét jobbágy teleknél nem nagyobb. Ha pedig a kormányzó valamely feltételtől függő jogügyletet erősített meg, ennek jogereje csak akkor van, ha a feltétel még Hunyadi kormányzósága

regni nostri Hungarie copiosa multitudine in civitate nostra Viennensi. .. *ipsum regimen* ac eciam omnium proventuum et utilitatum ejusdem regni. . . levacionem et percepcionem tue fidelitati committimus.» {*Katona*: XIII. 982. 1.) Ugyancsak maga V. László király mondja 1457 március 21-én Garai László nádor, Újlaki Miklós erdélyi vajda és más főurak részére kiadott menedéklevelében, hogy mikor Hunyadi Jánosnak minden felrótt bűnét megbocsátotta, «*et mutató solo nomine gubernatoris in capitaneum generalem hujus regni nostri Hungarie ipsum proficiendo, regnum ipsum, nobis ad suscipiendam coronam pretacti regni nostri Bohemie proficiseentibus in manibus suis cum omnibus et singulis proventibus regalibus commiserimus.*» (D. L. 24.766. Az oklevél facsimiléje Fraknóinál id. m. Tévesen nevezetik «ítéletlevelé»-nek.)

²⁸⁴⁾ «Der Hunyad Janus blibet noch ein czale jar gubernátor», mondja 1453 febr. 24-én a szász követ. (*Fontes rerum Austr.* XLII. 115. 1.)

²⁸⁵⁾ *Fraknoi*: id. m. 119. 1.

²⁸⁶⁾ «. . . dominus gubernátor quibuscunque donationem prae-misso modo fecerit, illi, tempore suo teneantur accedere ad dominum regem, pro earum confirmât ioné.» (*Sylloge*: I. 114. 1.)

²⁸⁷⁾ «Donationes per dominum gubernatoréin juxta vigorem decreti factae in suis vigoris confirmant vir.» (1453: VIII. t.-c.)

alatt következett be, «mivel» — úgymond — «a kormányzó a reá ruházott hatalom határait túl nem léphette; továbbra és nagyobb dolgokra terjedő hatalmat pedig részére sem nem adtak, sem jogosan nem adhattak, mivel az említett Albert királynak, noha még gyermekkorú, de . . . már régen megkoronázott fia, az említett László úr, akit a szent korona joghatóságának teljessége illetett, akkor életben volt».²⁸⁸⁾ Werbőczy tehát Hunyadi kormányzói hatáskörét V. László király trónraléptével megszüntnek mondja s valamivel alább (14. cím, 46. §.) még világosabban kifejti.²⁸⁹⁾ Werbőczy ilyen módon ellentétbe kerül magával V. László király állításaival. Az ellentét azonban csak látszólagos. A valóság az, hogy Hunyadi 1452 december végéig magát a királyt helyettesítette. Az ő személyében a királyi hatalom nyilatkozott meg. Ezzel szemben 1453 januárjától kezdve Hunyadi csak mint hivatalnok működött, míg a királyi jogok magának a királynak a kezeiben nyugodtak. Az országos tanácsból királyi tanács lett újból, a királyi jogkörből folyó kiadmányok élén V. László király nevét, záradékuk alatt a király pecsétjét látjuk. A kancellária feljegyzése ismét: «*commissio propria domini regis*», míg Hunyadi a királyi tanácsban csak mint «*referens*» szerepel.²⁹⁰⁾ Van azonban tényleges ellentét is Werbőczy megállapításai és László király, illetve az udvar felfogása között abban, hogy Werbőczy szerint Hunyadi a gyermek László királynak gyámkormányzója volt,²⁹¹⁾ míg az udvari felfogás szerint a kormányzóságot a király távolléte tette szükségessé.²⁹²⁾ Kétségtelen, hogy az igazság Werbőczy oldalán van. Erre vall Hunyadinak

²⁸⁸⁾ Werbőczy: Hk. II. R. 14. c. 39., 40. és 41. §§.

²⁸⁹⁾ «Megtartjuk továbbá . . . Lászlónak . . . Albert király fiának az Úr ezernégyszázötvenkettedik évétől kezdve, amikor a kormányzó kormányzói tisztét (amelyet hét éven át szerencsésen viselt) letette, egész halála napjáig, tudniillik az üdvösség 1457. esztendejéig kiadott kiváltságlevelét.» (Hk. II. R. 14. c. 46. §.)

²⁹⁰⁾ «*commissio domini regis, domino Johanne comitē perpetuo Bistriciensis referente.*» 1454 febr. 12. (Teleki: X. 418. 1.)

²⁹¹⁾ «. . . László király . . ., aki akkor még gyermek volta miatt nem uralkodhatott és nem kormányozhatott.» (Hk. II. R. 14. cím, 37. §.)

²⁹²⁾ «. . . et quod laudum suarum cumulus est, unanimes omnium prelatorum, baronum et procerum regni censu et singulari amore in nostra absentia et sub nostro nomine totius regni Hungarie preses factus extitit et gubernátor», — mondja V. László 1453 jan. 30-iki adománylevelében. (Teleki: X. 347.1.) «... tandem verő per prelatos et barones

az 1446. évi dekrétum bevezetésében és számos oklevelén használt címezési formulája is (pro infante Ladislao . . . electus . . . gubernátor).²⁹³⁾ A dolog magyarázata az, hogy Hunyadinak a gyermek László feletti gyámságát sem Frigyes német király, sem Ciliéi Ulrik nem voltak hajlandók elismerni. (V. ö. a 178. sz. jegyz.)

László király 1453 szeptemberében Csehországba utazott, hogy ott királlyá koronázzák. Hunyadi János mint országos főkapitány a fenyegető török támadás megelőzése céljából 1454 január 1. napjára Budára országgyűlést hív egybe a király nevében.²⁹⁴⁾ László király az országgyűlésen nem volt jelen, de Hunyadi, bizonyára mint teljhatalmú helytartó, László király nevében 1454 január 25-én kiadta az országgyűlési végzeményt, melynek I. cikkelye törvénybe iktatta Hunyadinak a felállítandó hadsereg főkapitányává való kirendelését. László király ezalatt Csehországban tartózkodik és február hónapra az országgyűlés egybehívását rendeli el. A kiküldött biztosoknak egy emlékiratban adja át utasításait.²⁹⁵⁾ Ezeknek tárgyukat érintő részei az ország kormányzására vonatkoznak. Ezek: válasszon az országgyűlés hozzáértő és egyben önzetlen tanácsosokat, akik tartózkodjanak az udvarnál, hogy a magyarországi ügyeket az ő tanácsuk kikérése mellett intézhesse el. Ezenfelül válasszon az országgyűlés még egy nagyobb számú tagokból álló tanácsot, akik viszont tartózkodjanak az országban (intra regnum) és joguk legyen az egész ország nevében határozatot hozni, mivelhogy nem könnyű dolog az ország rendéit bármikor egybehívni.²⁹⁶⁾ Az

ac regni nostri nobiles, ea consideracione, quod in absencia nostri directore aliquo carere non poterant, in gubernatorem huius regni nostri, nomine nostro fuerat deputatus», — mondja László király 1457 március 21-iki oklevelében. (Teleki: X. 547. 1.)

²⁹³⁾ Lásd fentebb a 176. és 177. sz. jegyzeteket.

²⁹⁴⁾ A Duna áradása miatt az országgyűlésen megjelenni nem tudott pozsonyi követek nyilatkozata 1454 január 1-én mondja, hogy az országgyűlés «juxta edictum regium, jussicnemque illustrissimi gubernatoris» volt január 1-re egybehíva. (Múz. Tö. a.)

²⁹⁵⁾ Kiadta Birk: Beiträge. (Quellen und Forschungen, 245—246. I. IX. Memorial für die Gesandten Königs Ladislaus an die ungerischen Stände.)

²⁹⁶⁾ «Similiter wit dominus rex, ut intra regnum Hungarie eligantur aly consiliary in majori numero, vt si quando contingant majora négocia, que per consiliarios, cum rege exeuntes forte comode illic expediri non

emlékirat Hunyadi helytartói jogkörét is szabályoztatni kívánja s e tekintetben a biztosoknak adott írásbeli és szóbeli utasításra hivatkozik.²⁹⁷⁾

Az országgyűlés ezt a tanácsot meg is alakította és pedig tizennyolc tagból, akik közül hatan voltak főpapok, hatan zászlósurak és hatan köznemesek. Hunyadi ebben a tanácsban csak mint egyszerű tanácstag szerepelt volna. Az egykori ideiglenes államfő önérzetét bántotta ez a lealacsonyítás és panaszt intézett miatta a királyhoz.²⁹⁸⁾ A király azt feleli, hogy ő Bécsben és Prágában tett intézkedéseivel Hunyadira bízta az ország kormányzatát és jövedelmeinek beszedését és kezelését.²⁹⁹⁾ A 18-tagú kormánytanács az ő híre és tudta nélkül alakult meg. Ha azonban Hunyadi egy illetén kormánytanácsot kívánna alakítani a király távolléte idejére, akár tizennyolc, akár kevesebb vagy több tagból állót, az ellen kifogása nincsen.³⁰⁰⁾ Ha pedig bárki is a kormányzást vagy az országban bármi hatalmat magához akarna ragadni,³⁰¹⁾ azt ne tűrje Hunyadi.

possent, dominus rex possit hujusmodi *alys consiliarys intra regnum existentibus* scribere, *qui plenam facultatem habeant super omnibus rebus nomine totius regni respondendi et concludendi.* Et hoc ideo, quia non semper de facili vniversitas regnicolarum convocari postet.» (U. o.)

²⁹⁷⁾ «Postremo *de facto gubernatoris, quem vlt dominus rex in sua abseneia constitui capitaneum generalem,* prout lacius colligitur ex litteris domini regis et ambasciatorum.» (U. o.) *Birk* abból, hogy az 1454:1, t.-c. Hunyadinak főkapitánnyá választását becikkelyezi, arra következtet, hogy ezen országgyűlési utasítások az 1454 januári országgyűlést megelőző időben keltek. Ez azonban annál kevésbbé valószínű, mert mint főtebb láttuk (282. sz. jegyzet), Hunyadi már 1458. tavaszán viselte ezt a hivatalt. A szóban forgó leveleket sajnos nem ismerjük.

²⁹⁸⁾ Hunyadi az országgyűlésen nem volt jelen. Panaszos levelét nem ismerjük, de V. László az erre Prágából 1454-ben adott válaszában Hunyadi panaszát ismerteti: «*quomodo praelati, barones et nobiles regnicolae regni nostri Hungariae discern et octo, sex ex praelatis, sex ex baronibus et sex ex nobilibus ejusdem regni pro regimine ejusdem regni nostri Hungariae deputassent,* ut tua fidelitas neque sub gubernatoris, sed neque capititis (capitanei?) titulo, sed solum tantum ut alter inhabitator hujusmodi regni nostri Hungariae existere debeat.» (Közli *Katona*: Hist. Crit. XIII. 981—985. lapok.)

²⁹⁹⁾ «*ipsum regimen* ac etiam omnia proventuum et utilitatum ejusdem regni nostri Hungariae levationem et perceptionem *tuae fidelitati commisimus.*» (U. o.)

³⁰⁰⁾ «*tempore absentiae nostrae* pro consilio et auxilio . . . *regimen illud rectums* et pro omni statu meliori directurus.» (U. o.)

Hunyadi a király parancsára támaszkodva most már zavartalanul viselte helytartói tisztét. A török elleni hadjárat megszervezése végett *önhatalmából, a király tudta nélkül* december közepére az ország rendeit országgyűlésre hívta egybe Péterváradra. A rendek meg is jelentek, amivel kétségtelen tanúságát adták annak, hogy Hunyadit az ország kormányzójának, illetve királyi helytartónak ismerik el. A gyűlés által kiadott oklevélen Hunyadi neve a névsor élén, a nádor előtt áll és Hunyadi többé nem a «királyi felség főkapitánya», hanem «*Magyarország főkapitánya*» (capitaneus regni Hungariae generalis) címzést használja. Hunyadit tekinti a német császár is a főhatalom birtokosának, vele tárgyal a török elleni hadjárat felől.³⁰²⁾ Hunyadi most már a maga kormányzótanácsának az élén áll és míg László király Bécsben a királyi tanácsban tárgyalja az ügyeket, addig Hunyadi «a király személyében» itthon adja ki a hatóságokhoz szóló parancsokat.³⁰³⁾

Helytartói tisztsége Nándorfehérvár alatt 1456 augusztus 11-én elszenvedett hősi halálával szűnt meg.³⁰⁴⁾

VII. FEJEZET.

V. László király 1457. évi november hó 23-án váratlanul elhunyt. A kormányt ismét az országos tanács vette a kezébe és már december hó elsején kiküldötte az 1458 január 1. napjára Pestre szóló országgyűlési meghívót a királyválasztás

³⁰¹⁾ «*redorinm regimen, vei aliquam potestatem in regno nostra Hungariae assumere.*» (U. o.)

³⁰²⁾ *Fraknói id. m. Szilágyinál:* IV. 138—139. lapok.

³⁰³⁾ Kőszegen 1454 november 27-én kiadott parancsa alatt: «*commissio propria domini comitis Bistriciensis.*» (*Teleki:* X. 432. 1.) Hasonló példa 1455 aug. 20-ról. (*Teleki:* X. 476.1.) Budán, 1455 május 23-án az ország összes hatóságaihoz a pozsonyi polgárság védelmében kiadott parancsában: «*vestras igitur dominaciones . . . requirimus et . . . in persona domini nostri regis firmiter precipiendo mandamus . . .*» Az okmány alatt: «*Commissio propria domini comitis.*» (*Teleki:* X. 449—450. lapok.) Ugyancsak a «király személyében» van kiadva a Temesvárott 1456 aug. 20-án, a hét száz székhez intézett fölkelési parancs. (*Teleki:* X. 526. 1.) — Ugyanekkor V. László király tanácsa Bécsben tárgyal és kiadmányai alatt a «*commissio domini regis in consilium*» jelzést olvassuk. (1455 aug. 24. *Teleki:* X. 477. 1.)

³⁰⁴⁾ Hunyadi János kormányzói működését a legnagyobb lelkesedés hangján méltatja *Bonfini*. (Dec. III. Lib. VII.)

foganatosítása végett.³⁰⁵⁾ Az országgyűlés 1458 január 24-én Hunyadi Mátyást királlyá, egyben melléje öt évi időtartamra nagybátyját horogszegi Szilágyi Mihályt kormányzóvá választotta meg.³⁰⁶⁾ A rendek célzata a kormányzóválasztással nem egészen világos. *Thuróczy*³⁰¹⁾ és *Bonfini*³⁰⁸⁾ Mátyás fiatal korát adják okul, tehát gyámkormányzáság létesítésére céloznak, viszont *Thomasi* velencei követ jelentéséből az látszik, hogy távollét miatti helytartóságot és a fiatalkorúság miatti gyám-ságot kívántak létesíteni.³⁰⁹⁾ Helytartóságra azonban nem volt

³⁰⁵⁾ A meghívót Szécsy Dénes esztergomi érsek, a váci, egri, győri és boszniai püspökök, Garai László nádor, Újlaki Miklós és Rozgonyi János, a két erdélyi vajda, Perényi János tárnokmester, gúti Ország Mihály főudvarmester, továbbá Marczali János és olnodi Gzudar Simon b csátották ki úgy a maguk, mint az országos tanácsnak Budán megjelent többi főpapjai és zászlurai nevében «pro electione novi regis, pro cuius electione una voluntate fienda instituimus congregationem feneralem in civitate Pestiensis ad festum circumcisionis domini. . . celebrandam». (Közölve: *Kovachich*, *Vestigia*, 290. 1. és *Cziráky*: *De modo consequendi summum imp.*, 238. 1.)

³⁰⁶⁾ A rendek nemcsak a királynak, hanem Szilágyi Mihály kormányzónak is hűségesküt tettek. A városok által letett hűségeskü mintája következő volt: «Das uns Gott helffe, unsere Liebe Frau und alle Gottes Heiligen, das wir von der Stadt N. wegen, kein anderen König haben wellen, noch erwelen werden, den den Herrn Waydafia Matyasch und wellen im gehorsam seyn und dienen mit Recht und worer trew, als unserem gnädigen Herrn, und dergleichen dem Grossmächtigen Herrn Zilaggi Mihdl an seines stat, dieweil und er Gubernátor ist.» (*Kovachich*: Suppl. IL 137. 1.)

³⁰⁷⁾ «Et quia pueriles ejusdem comitis Matthiae artus, tarn vasti negotii regni, occurrentium rerum prae magnitudine, sufferre non valere cogitabant: jam dictum avunculum ejus (t. i. Szilágyi Mihályt) donec Phaetontis axis quinquies annuales perageret cursus, in ejusdem regni et ipsius electi regis gubernatorem praefecerant.» (*Thuroczi*: *Chron. Hung.* IL Gap. 63.)

³⁰⁸⁾ «Praeterea in eodem quoque conventu, quum Matthias annos septendecim natus esset, et nondum tanti regni compos existimaretur, pontifices cum optimatibus decrevere, ut adolescenti gubernátor adiceretur, ne quid ex inscitia ac parva serum experientia, detrimenti respublica pateretur". Quare antequam conventus ille solveretur, ex decreto patrum *Michael gubernátor pronunciat et in quinquennium potestas summa traditur* . . . Itaque Michaeli gubernatio data et adducendi regis negotium delegatum.» (*Bonfini*: *Decad.* III. Lib. IX.)

³⁰⁹⁾ A király megválasztása után «per la gioventu del quai, per esser ancor in Boemia e non in liberta, *hanno eletto el Governorator*». Thomasi követ 1458 január 24-iki jelentésében. (Idézve *Fraknoínát*: *Key-üri jog*, 69. 1. jegyz.)

szükség, hiszen a távollét csak napokig tarthatott, — tényleg csak 12 napig tartott, mert Mátyás már február 5-én átlépte az ország határát — ezalatt az idő alatt az országos — immár királyi — tanács bizvást tovább vihette volna az ország kormányzatát. De a kiskorúság miatti gyámkormányzóság sem volt indokolt. Mátyás király ugyanis 1440 február 13-án született és így királlyá választásakor a 17-ik életévét betöltötte volt, az akkori jogszokás értelmében tehát az uralkodásra képes volt. (I. Ulászló és V. László fiatalabb korban vették át az ország kormányát!) Kézenfekvő tehát Fraknoi felfogása, hogy a kormányzóválasztásnak ez alkalommal politikai háttére lehetett.³¹⁰⁾ Ezért mondja Szilágyi Mihály okiratainak címzésében, hogy ő «az újonnan megválasztott Mátyás király nevében és személyében kirendelt kormányzó», minden célzás nélkül a király kiskorúságára vagy távollétére.³¹¹⁾

A király és a kormányzó megválasztása felől alkotott törvény vagy okmány nem maradt fenn. A kormányzó hatáskörét megállapító jogszabályról sincsen tudomásunk. Egyedül azt tudjuk s azt is csak Thuróczi és Bonfini fentidézett munkái nyomán, hogy öt évre szült a választás. A kormányzói működés rekonstruálásánál egyedül az okleveles anyagra vagyunk utalva.

Szilágyi Mihály első kormányzói ténye, a még a királyválasztás napján az országgyűlés által megalkotott dekrétum szentesítése. A végzemény külső formája teljesen a királyok által használt irályminta, mint azt már fentebb a dekrétum

³¹⁰⁾ Szilágyi Mihály és Hunyadi János özvegye, Szilágyi Erzsébet 1458 január 12-én Szegeden szerződéses szövetséget kötöttek Garai László nádorral, hogy Mátyás király feleségül fogja venni a nádor leányát, Garai Annát. Szilágyi Mihály pedig esküvel fogadta, hogy Mátyást csak e házasság megkötése után fogja a trón és atyai öröksége birtokába bocsátani. Ennek csak az esetben felelhetett meg, ha a főhatalmat a házasság megkötéséig a kezében tartja. (*Fraknoi: id. m. Szilágyinál: IV. 180. 1.*)

³¹¹⁾ Mindjárt a királyválasztás napján, 1458 január 24-én, értesíti a kormányzó Kassa városát az örvendetes eseményről. A levélen olvasható aláírás: «Michael Zilagy de Horogzeg Banus Machouiensis et Gapitaneus Nandoralbensis, ac *nomine et in persona Serenissimi principis et domini domini Mathie* dei gracia HungarL., Dalmacie, Croacie etc. *növi éledi Regis Gubernátor* in Regno Hungarie constitutus etc.» (*Teleki: id. m. X. 571. 1.*)

bevezetésének 2. §-ára nézve megjegyeztük (1. a. 7.1.).³¹²⁾ A dekrétum rendelkezéseinek megtartását a kormányzó úgy a maga, mint Mátyás király nevében fogadja. Ahol pedig az egyes törvénycikkelyek az államfővel szemben tilalmat vagy rendelkezést tartalmaznak, ott a törvényszöveg a királyt és a kormányzót együttesen említi.³¹³⁾ Kivételt csak a 2., 7. és 14. cikkelyek tesznek. A 2. t.-c. csak a királyt említi, mivel az ő feladatává teszi, hogy az országot a saját jövedelmeiből tartozik megvédeni. A 7-ik cikk szintén csak a királyt említi, kimondván, hogy egyházi méltóságokat, hivatalokat és örökségeket külföldieknek ne adományozhasson. Itt azonban nyilvánvalóan csak szövegezési pongyolaság forog fenn, mert, mint alább látni fogjuk, Szilágyi Mihály is gyakorolta a kegyúri jogot és a birtokadományozást. Végre a 14. t.-c. egyedül a kormányzót említi, mikor elrendeli, hogy a köfallal körülvett városokat és várakat az ő kezéhez kell azonnal kiszolgáltatni. Itt a törvényszöveg: «azonnal» (statim) mutatja, hogy *sürgősen*, vagyis a király hazaérkeztéig foganatosítandó rendelkezésről van szó.

Szilágyi Mihály kormányzói tevékenységét mutatja, hogy 1458 január 29-éig érdemes honfiaknak birtokot adományoz. Teszi ezt a király nevében, de a saját kormányzói hatalmából kifolyólag.³¹⁴⁾ Gyakorolja a királyt megillető felségjogot

³¹²⁾ Sőt e tekintetben az irály mint a szolgálai utánzásban túl is lő a célon, amidőn az országgyűlés helyének megjelöléséül «in hanc civitatem *nostram* Pesthiemem» kifejezést használ, amihez — mint már Kovachich helyesen megjegyezte (*Suppl.* II. 135. 1.) — kormányzói minőségéből folyólag joga nem volt, («*clausula illa, sibi, qua gubernatori, minime compéte utitur*»). Szerinte ezt talán azért írták így, mivel Szilágyi a dekrétumot nem a maga, hanem a király nevében erősítette meg. A végzemény a *Corpus Juris*ban is közölve van.

³¹³⁾ Hogy sem a király, sem a kormányzó adót ne vethessen ki. (5. t.-c.) Akik az erősségeket le nem rontják, azokat a király, vagy a kormányzó hűtlenség miatt megfenyíthesse. (6. t.-c.) Úgy a király, mint a kormányzó kötelesek igazságot szolgáltatni. (11. t.-c.) Az országgyűlésen meg nem jelenők birtokait a király vagy a kormányzó foglalja le. (13. t.-c. 1. §.) A jobbágyok szabad költözését megakadályozó birtokosok birtokait a király vagy a kormányzó foglalja le. (15. t.-c. 2. §.)

³¹⁴⁾ Szilágyi Mihály 1458 január 29-én Kendefi Lászlónak és Kenderest Jánosnak, érdemeikért bizonyos hunyadmegyei birtokokat adományoz «*in persona serenissimi principis domini Matthie electi regis, auctoritate nostre gubernacionis*» és utasítja az erdélyi káptalant az iktatás

az igazságszolgáltatás terén, mint azt egy 1458 február 2-án kelt ítéletle vele,³¹⁵⁾ valamint egy hatalmaskodási perben 1458 március 2-án ívelt s a tótországi hatóságokhoz intézett parancsa mutatja.³¹⁶⁾ Gyakorolja a királyi főkegyúri jogot Hangácsi Albertnek csanádi püspökké való kinevezése és az egri prépostság megtartásának egyidejű megengedése által.³¹⁷⁾ Az országos tanácsban, — melyet Mátyás királynak Budára történt bevonulása (1458 február 14.) óta királyi tanácsnak tekintünk — a hatáskörébe utalt ügyek a kormányzó *parancsára* intézettek el,³¹⁸⁾ éppúgy, mint Hunyadi Jánosnál láttuk. Rendelkezéseiben utal ugyan arra, hogy azok a király nevében történnek, de hozzáteszi a kormányzói hatáskörére (antoritas) való célzást is.³¹⁹⁾ Hogy Szilágyi Mihálynak külön kormányzói kancelláriája volt-e, nem állapítható meg. Bizonyos azonban, hogy a kormányzói minőségét feltüntető pecsétet használt és pedig kettőt, egy nagyobb és egy kisebb pecsétet.³²⁰⁾

eszközlésére, amit az utóbbi március 12-én kelt jelentése szerint a káptalan kiküldöttei «unacum prefato Demetrio *homine regio, per ipsum dominum gubernatorem ad id specialiter deputato*» foganatosítottak, (Múz. Tö. a.)

³¹⁵⁾ *Teleki*: X. 578. 1.

³¹⁶⁾ Szilágyi Mihály Budán, 1458 február 2-án «unacum dominis prelatibus, baronibus et nobilibus regni Hungarie Bude constitutis et existentibus» törvényszéklet ülve ítéletet mond «*auctoritate nostra iudicialia mediante*». (*Károlyi*: II. 313. 1.)

³¹⁷⁾ II. Pius pápa 1458 október 11-én kelt bullájában olvassuk, hogy elődje, III. Calixt pápa Hangácsi Albertet csanádi püspökké nevezte ki és egyben megengedte, hogy az egri prépostságot is megtarthassa: «*accedente hoc consensu . . . Michaelis Zylagy de Horogzeg, qui tunc regnum Hungarie, absente . . . Mathia rege Hungarie noviter electa, gubernabat et in eodem regno jus et potestatem regiam exercebat.*» (*Fraknoi*: Kegyúri jog, Okit. IX. 1. 2. jegyz.)

³¹⁸⁾ «*Commissio propria domini gubernatoris*», 1458 január 24-én. (*Teleki*: X. 571. 1.) «*Commissio propria domini gubernatoris ex deliberatione dominorum prelatorum et baronum generaliter facta.*» 1158. március 2. (*Teleki*: X. 578. 1.)

³¹⁹⁾ «*Ideo vobis in persona domini aostri regis et auctoritate nostre gubernacionis, qua fungimur . . .*» ad ki egy parancsot 1458 márc. 2-án kelt oklevelében. (*Teleki*: X. 580. 1.)

³²⁰⁾ A kormányzónak Lippán, 1458 március 20-án kelt, Szeben városához intézett levelében, Hunyadi László temetése tárgyában: «*Absque* (Telekinél: *absentia* I) *sigilli aostri maioris, sigillo minori fecimus consignari.*» (*Teleki*: X. 583. 1.) Szilágyi kormányzói pecsétjének ép példánya van meg az Országos Levéltárban D. L. 15.220. szám

Címe: «Magnificus et Spectabilis» vagy csak «magnificus»,³²¹⁾ de a külföldi források az «illustris» és «illustrissimus» címzést alkalmazzák.³²²⁾

Forrásaink alkormányzóját is említik Geréb János személyében.³²³⁾

Az 1458 március hó közepén a kormányzó közjogi helyzetében különös fordulat állott be. Mátyás király kezébe vette a kormányt és Szilágyi ettől kezdve az intézkedés jogától teljesen megfosztva, egyedül mint tanácsadó említetik az oklevelekben, amelyeket most már Mátyás király a saját nevében, saját aláírásával, a maga pecsétje alatt ad ki és Szilágyi kormányzói hozzájárulása és az ő pecsétjének a királyé melletti alkalmazása «nagyobb látszat okából» (propter majoris rei evidentiam) említetik fel.³²⁴⁾ Szilágyi tehát egyedül a kormány-

alatt őrzött, 1458 március 12-én kelt oklevélen. Kőrira: Sigillum) Michaelis Zilagy de Horogzeg Gubernatoris Regni Hung(arie). A pecsét a Szilágyiak címerét tünteti fel. Ugyanezen pecsét látható a D. L. 15.271. sz., ugyancsak 1458-ban kelt oklevélen. Mind a kettő függő pecsét, vörös viaszba nyomva.

³²¹⁾ D. L. 15.220., *Károlyi*: II. 318. 1., *Teleki*: X. 575. 1.

³²²⁾ «L'illustre Governator», Thomasi velencei követnek 1458 ápr. 21-én kelt jelentésében. (*Diplom. Eml.* I. 16. 1.) «Lettere deli Illustrissime Governator.» (U. o. 19. 1.)

³²³⁾ «1458. feria 2^a ante festum B. Philippi et Jacobi apostolorum. Joannis Geréb Vice-Gubernatoris litterae, ut saxonos in rationem census fisco regio provenientis 350 marcas abministrent.» *Kemény*: Not. Capit. Alb. I. 177. 1. Említve *Telekinél*: id. m. III. 41. 1. 5. sz. jegyzet. A kelet meghatározása nehéz. Fülöp és Jakab apostolok ünnepe éppen hétfőre esett s így szokatlan a «*feria 2^a ante festum*» napmeghatározás, ami április 24-ike lenne.

³²⁴⁾ Már abban az oklevélben, amelyben Mátyás király Magyarországra való hazatérte után alig három héttel 1458 március 2-án Bajoni Istvánnak és Gecsei Sebestyén fiainak birtokot adományoz olvassuk, hogy az adomány «. . . ex certa nostre majestatis sciencia, magnifico eciam Michaelis Zylagy de Horogzeg fidele nostro . . . nomine nostro dicti regni nostri Hungarie gubernátoré etc . . . consenciente» történt és hogy: «iuxta eciam sigillum nostrum sigillum prefati domini Michaelis Zylagy gubernatoris, avunculi nostri propter majoris rei evidens documentum apprimi iussimus ac eciam scripto manus nostre proprie consignavimus. Mathias rex, manu propria.» (*Károlyi*: II. 318—319. lapok.) — Hasonlóképpen olvassuk Mátyás királynak Budán, 1458 március 12-én, Nagyszombat és Szokolca városok fenntartása céljából fölvetett kölcsönről kiadott levelében: «de voluntate et consensu riustris domine Elizabeth, genitricis nostre et magnifici Michaelis

zói címet tarthatta meg, a vele járó hatalom nélkül. Ez a helyzet annál feltűnőbb, mivel Mátyás király Budára történt bevonulása után néhány nappal, február 20-án, minden kormányhatalmat Szilágyi Mihály kormányzóra ruházott.³²⁵⁾ Ez a fordulat egyébként csak természetes következménye volt annak a közjogilag képtelen helyzetnek, amit Szilágyi kormányzóvá történt megválasztása jelentett, mikor a már uralkodásra érett király, testi és szellemi képességeinek egész birtokában, itthon van az ország területén és uralkodni akar! Az összeütközés a király és a kormányzó között elkerülhetlen volt. Megtörtént, hogy Mátyás a kormányzónak utasítást adott, bár udvarias formában, a más hatóságokhoz intézett parancsok rideg stílusánál enyhébb alakban.³²⁶⁾ Az országgyűlésre a rendeket már ő maga hívja egybe és ő maga halasztja el 1458 ápr. 24-ről május 28-ra Szilágyi Mihály kormányzónak a törökök elleni harcokban való elfoglaltsága miatt.³²⁷⁾ Ámde lassanként az ügyek intézésénél még a konzultatív részvétele

Zylagy de Horogzewg, gubernatoris hujus regni nostri Hungarie, consilioque prelatorum et baronum nostrorum ...» A keltezés után pedig külön záradékban: «Et nos domina Elisabeth, genitrix prefati domini regis et Michael Zilagy de Horogzewg, nomine prefati domini nostri regis gubernator hujus regni Hungarie, fatemur prefatam *disposicionem memorati domini nostri regis de nostro scitu et consensu factam fuisse et esse.*» A kötelezvényben foglaltakra magukat is obiigárván: «et in hujus rei evidenciám et firmitatem penes sigillum prefati domini nostri regis eciam sigilla nostra presentibus appendi fecimus.» (D. L. 15.220.)

³²⁵⁾ Buda, 1458 febr. 20. Mátyás király meghagyása Horvátország főkapitányaihoz, hogy miután az ország rendéi horogszegi Szilágyi Mihályt az ország kormányzójává megválasztották és ő maga is minden kormányhatalmat Szilágyira reáruházott, ennél fogva ez utóbbi minden leveleinek és parancsainak úgy engedelmeskedjenek, mintha azokat magától a királytól vennék. (Eredetije Bécsben, a császári könyvtárban. Közli: *Horváth Mihály*: Magyar regeszták. Magy. Tört. Tár: IX. 162. 1.)

³²⁶⁾ Mátyás király 1458 március 23-án szemére veti Szilágyi Mihálynak («gubernatori hujus regni nostri»), hogy bár a kalocsai érsekség a *lucrum camerae* fizetése alól fel van mentve, mégis «vos jam plura dampna et nocumenta . . . intulissetis. Unde *requirimus vos, quatenus . . . bona archiepiscopatus . . . impedire aut turbare nolletis.*» (*Zichy*: X. 6. 1.)

³²⁷⁾ «ad convencionem generalem . . . per nos indictam», mondja Mátyás király 1458 május 6-án kelt halasztó levelében. (*Zichy*: X. 9. 1.)

is elmarad és Mátyás a királyi tanácsban mint teljesen önjogú uralkodó gyakorolja felségjogait.³²⁸⁾

Szilágyi Mihályt érhetően elkeserítette Mátyás király bánásmódja és még az év augusztus havában a kormányzói méltóságról lemondott.³²⁹⁾ Hogy pedig annak idején kormányzóvá történt megválasztatása nem a magyar alkotmányjog követelménye volt, legvilágosabban tanúsítja, hogy a kormányzói tisztség újból betöltve nem lett.

Mátyás király Szilágyi Mihályt Beszterce örökös ispánságával és a Hunyadi birtokok tekintélyes részével kárpótolta, egyben Erdély kormányzójának nevezte ki s így a «gubernátor» címet tovább is viselte.³³⁰⁾

Ezek után Hunyadi Mátyás király egyedül viselte az ország kormányát és egy ideig kormányzó kinevezésére még akkor sem gondolt, ha az országból távol volt. Ámde a kormányzási módja által okozott elégedetlenség arra indította őt, hogy mikor 1471. év kora tavaszán Morvaországban tartózkodott, távolléte tartamára helytartókat rendeljen, élükön az esztergomi érsekkel, akiket Iglából lát el utasítással, hogy az ország védelméről a király nevében («in persona nostra») gondoskodjanak.³³¹⁾ Mátyás július végén hazatért és átvette a kormányt.

Ismét elhagyta az országot 1474 július végén és Sziléziába utazott. Fontos ügyek elintézését Szapolyai Imre szepesi főispánra és Báthori István országbíróra bízta,³³²⁾ de nem

³²⁸⁾ 1458 május 19-én szabad ispánságot (jus gladii), 1458 május 23-án birtokot és nemességet, 1458 június 8-án adómentességet adományoz, a kormányzó hozzájárulásának említése nélkül. (Mind a három oklevél a Múzeum törzanyagában.)

³²⁹⁾ Thomasi velencei követ 1458 aug. 13. és 23-iki jelentései. (Idézve *Fraknóinál*, Szilágyi: Magy. Nemz. Tört. IV. 190.1. 3. jegyzet.)

³³⁰⁾ «Comes perpetuus Bistriciensis ac partium Transsilvanarum gubernátor» címzés egy általa 1460 április 10-én kiadott bírósági parancslevelében. (*Teleki*: X. 637. 1.) Ugyanígy 1460 október 6-án. (*Teleki*: X. 640. 1.) Egyidejűleg azonban az erdélyi vajdai tisztség is be van töltve Rozgonyi János személyében. (*Teleki*: X. 638. 1.)

³³¹⁾ Erről 1471 május 25-én Iglából értesíti Vasmegeye hatóságát. A helytartók: Vitéz János esztergomi érsek, guthi Ország Mihály nádor, Rozgonyi János országbíró és Ernuszt János kincstárnok voltak. (D. L. 17.221. Ernuszt János kincstárnok neve olvashatlan a szövegben; pótlása a Liber Dignitatum Seculí riarum alapján történt.)

³³²⁾ Oppelnben, 1474 aug. 23-án kelt levelében Pozsony város közönségéhez utasítást küld: «Quia ad presens nonnulla dicti regni

nevezte ki őket helytartókká. A szeptember végére egybehívott országgyűlésre pedig biztosokat küldött maga helyett.³³³⁾ Maga az országgyűlés Budán a király távollétében meg is tartott s a 16 cikkelyből álló végzeményt az országgyűlésen jelen volt rendek: «Nos praelati et barones et electi nobiles regni Hungariae . . . totum idem regnum Hungariae repraesentantes» adták ki.³³⁴⁾ A végzeményt Mátyás király hazatértekor utólag erősítette meg.³³⁵⁾

Újabb helytartórendelés szüksége merült fel 1475-ben, mikor Mátyás király október hó közepén a törökök ellen hadba vonult. (Szabács megvívása!) Ez alkalommal Tolnán, 1475 október 28-án kelt oklevelével értesíti Kassa város hatóságát, hogy helytartóul, teljes királyi hatalomkörrel (*«loco nostro, cum plena nostra facilitate»*), Szapolyai Imre szepesi főispánt nevezte ki.³³⁶⁾ Feltűnő azonban, hogy Mátyás király a helytartóját a harctérre is magával vitte.³³⁷⁾ Ügylátszik, inkább Szapolyai Imre kitüntetése volt fontos, nem a király helyettesítése. Mátyás király terveit Szapolyaival alább látni fogjuk.

nostrī Hungariē occurrere nēgocia satis ardua, que nos fidelissime dispositioni spectabilium et magnificorum fidelium nostrorum Emerici de Zápolya comitis terre Scepusiensis, ac comitis Stephani de Bathor iudicis curie nostre submisimus concludenda.» (*Teleki: XI. 511. 1.*)

³³³⁾ *Fraknoi: id. m. Szilágyinál, IV. 254. 1.*

³³⁴⁾ A végzemény föl van véve a Corpus Jurisba is: «Constitutiones Incljtorum Statuum et Ordinum regni Hungariae, in publico eorundem (*in absentia regis a regno*) conventu factae, anno 1474.» Eredeti hiteles példányán (Horvát-Szlavónorsz. levéltárában) 12 pecsét van. (*Kovachich: Lectiones variantes, 21. 1.*)

³³⁵⁾ A megerősítő oklevél 1474 október hó 2-án kelt. (Kiadta *Kovachich: Sylloge, I. 219. 1.*) A dekrétum 12. §-a nem világos. Bizonyos hatalmaskodás! ügyeket megítélés végett egy királyi bíró elé utal («*persona regiae majestatis faciat justitiam*»). A törvénycikk címében «királyi helytartó» (*locumtenens regis*) van mondva, mint aki ezen ügyekben bíraskodni fog. Ez azonban ellene mond a szövegnek, amely szerint a király hazatérte után elkövetett hatalmaskodásokról van szó, már pedig, ha a király a hazában van, akkor nincsen helytartó. A címekről tudjuk, hogy azok a törvényszövegek elé később írtak és így nem bírnak jelentőséggel. Véleményünk szerint a személynököt kell alatta érteni.

³³⁹⁾ *Teleki: XL 546. I. — Lásd a Függelékben: X. sz. alatt.*

³³⁷⁾ 1476 április 26-án Kassa városához intézett parancsa. (*Teleki: XI. 551. 1.*)

VIII. FEJEZET.

A kormányzói méltóság történetének egyik fontos mérföldköve az a rendszabály, melyet a magyar alkotmánytörténetben «Nádori cikkelyek» néven ismerünk. (Függelék: XL sz.) Ez a rendszabály, melyet Szapolyai Imrének nádorrá történt megválasztásakor alkotott az 1485. évi országgyűlés, több olyan rendelkezést tartalmaz, melyek a nádornak, mint a kiskorú király gyámjának és a távollevő király helytartójának jogkörét szabályozzák.³³⁸⁾ Ezek szerint a nádor a kiskorú királynak gyámja (2. cikk).³³⁹⁾ Interregnum esetén országgyűlést hirdetni köteles (3. cikk). Ha a király gyöngé elméjű (simplex) vagy hanyag (negligens), a nádor hallgatja meg a követeket (7. cikk). Ha a király valakinek fekvőséget adományoz és az ellen ellentmondás történik, tartozik a nádor a panaszt a királynak bejelenteni. Ha pedig a király távol van, köteles a nádor a panasz megvizsgálása végett határnap és hely kitűzésére a királyt felkérni (8. cikk). A nádor a távollevő király helytartója némely melléje rendelt tanácsosokkal, akiknek azonban ő a feje. Ebbeli minőségében *mindent tehet*

³³⁸⁾ A «Nádori cikkelyek» a törvénytárba föl vannak véve: «Articuli pronunciatii de officio palatinatus: cum comes Emericus de Zápolya per Matthiam regem ex consensu regnicolarum electus in palatinum esset» felirattal. A nádori cikkek felől közjogi irodalmunkban két irányban is keletkezett vita. Vitássá tették, hogy csakugyan Mátyás király idejében keletkeztek-e? *Bartal* szerint (Comment. III. 203. 1.) nem Mátyás azok szerzője. (V. ö. Magyar Jogi Lexicon, V. kötet, *Nádor* címszavát.) A másik vita a körül forgott, hogy törvény volt-e az «Articuli», vagy csak emlékirat? (V. ö. *Ferdinándy*: Magyarország közjoga, 1902., 428-429. lapok.) A vitát *Fraknoi* vetette fei újból (Századok: 1899. évf., 485—504. lapok.), megváltoztatva előbb vallott nézetét és azt az álláspontot fogadva el, hogy a nádori cikkek nem alkotnak törvényt. A magunk részéről e helyütt nem bocsátkozunk vitába. Csak megállapítjuk *Fraknoi* nyomán, hogy a nádori cikkelyeknek a gyámkormányzói és he iy tartói tisztségre vonatkozó rendelkezései nem mentek hatályba, amit e dolgozat során látni fogunk. Egyébként *Ferdinándy* nézetét valljuk, hogy későbbi törvényhelyek a nádori cikkelyeket törvényerőre emelték, amin nem változtat az, hogy nem tartották meg őket.

³³⁹⁾ A 2. cikk felirata szerint az ország örökösének gyámja vagy gondnoka (tutor veii curator). Feltűnő, hogy a cikkely úgy rendelkezik, mintha örökletes királyság lenne («si quispiam regum haeredem in tenera actate constitutum reliquerit»).

és végezhet, amit a király tehetne vagy köteles volna megtenni. Nem terjed ki azonban a helytartó-nádor hatalma a kegyelmezésre és a birtokadományozásra, valamint «egyéb dolgokra, melyek régi rendtartásnál fogva mindenkor egyenesen a királyi méltósággra tartoztak». (10. cikk). Ez utóbbi rendelkezés a királyi udvar tisztségeinek, az ú. n. kisebb zászlósi méltóságoknak adományozására vonatkozik, aminek jogát fenntartották magának a királynak, még távolléte idejére is.

A nádori cikkelyek tehát kétféle jogkört biztosítanak a nádornak; az egyik az, amely a nádori tisztség rendszerinti gyakorlásából folyik, míg a másik az, amely a nádornak kivételes körülmények között («szükség idején») adatik meg.³⁴⁰⁾ Sajátságos dolog azonban, hogy míg ezt a kivételes hatalmat a nádor mint gyámkormányzó csak igen szűk hatáskörben gyakorolja (a királyt jogaiban megvédeni köteles és országgyűléseket hívhat egybe), interregnum esetén pedig csak az országgyűlés egybehívására ad neki felhatalmazást a törvény, addig a távollét miatti helytartói minőségben majdnem a teljes királyi hatalomkört élvezi. Eme királyi jogkörnek azonban a fentjelzett cikkelyek értelmében hivatalból kellene folyni és a nádort megilletni. Valóságban azonban nem ez következett be.

Mátyás király 1490 április 4-én meghalt. A királyválasztó országgyűlés egybehívásának és vezetésének joga az 1485: III. t.-c. értelmében a nádort illette volna meg. A nádori tisztség azonban nem volt betöltve, a nádori helytartóság pedig nem jogosította fel a viselőjét (Ráskai Balázst) az országgyűlés egybehívására.³⁴¹⁾ Ily körülmények között az országgyűlés egybehívásának joga és kötelessége az ősi gyakorlat értelmében az országos tanácsra hárult volna. E helyett azonban a kormányt Beatrix királynő ragadta magához. Már április 13-án a királynő és Corvin János herceg együttesen állítanak ki egy *salvus conductus*t Czobor Imre részére, saját nevükben, saját pecsétük alatt s a Bécsben, az udvarnál tartózkodó országos tanács az így kiadott okmányra csak a hozzájárulását vezeti

³⁴⁰⁾ « . . . atque regias habenas necessitatis tempore moderari . . . seiat et valeat», mondja a nádorról az «Articuli» bevezetésének 1. §-a.

³⁴¹⁾ A nádori helytartó csak a bírósági teendők végzésére volt kirendelve. Címe: «judex in causis in praesentia palatinali vertentibus» volt.

rá.³⁴²⁾ Április 17-én Beatrix királynő hívja meg a rendeket május 17-re királyválasztó országgyűlésre s az országos tanács a Komáromban kiállított meghívót csak ellenjegyzéssel látja el.³⁴³⁾ Általában mint «Isten kegyelméből Magyarország királynéja» felségjogokat gyakorol. A Majthényiaktól igazságtalanul elvett birtokokat nekik visszaadja.³⁴⁴⁾ A koronára háramlott birtokokat adományoz.³⁴⁵⁾ Amikor azonban július 15-én II. Ulászlót királlyá megválasztották, erről a tényről az ország hatóságait már az országos tanács értesítette.³⁴⁶⁾ A koronázás szeptember 18-án Székesfehérvárott folyt le s ezzel Beatrix kormányzósága tényleg is megszűnt.

II. Ulászló 1456-ban született. Királlyá választásakor teljeskorú lévén, gyámkormányzó kirendelésének szüksége fenn nem forgott. Ellenben felmerült több ízben is annak a szüksége, hogy a királyt távollétének ideje alatt a helytartó helyettesítse. Az 1485: X. t.-c. értelmében a helytartói tisztség a nádort illeti. A valóságban azonban a nádor a helytartói tisztséget csak külön királyi kinevezés alapján viselte.³⁴⁷⁾ Az

³⁴²⁾ «Et nos prelati et barones regni Hungarie prefati, nunc Vienne constitute penes ipsam reginalem Majestatem promittimus et te similiter assecuramus.» Az oklevélre kilenc gyűrűs pecsét volt felnyomva. (D. L. 19.639.)

³⁴³⁾ Az oklevél kelte után: «Prelati et barones regni ejusdem, apud eandem (t. i. reginam) constituti.» *Pray*: Epist. proc. I. 1—3. 1. *Czirákij*: De modo cons. sum. imp. 249. 1. (V. ö. *Fraknoi*: id. m. *Szilágyinál*, IV. 334. 1.)

³⁴⁴⁾ Budán, 1490 május 15-én kelt oklevél. *Szerémi*: Emlékek a Majthényi-család levéltárából. 12. 1.

³⁴⁵⁾ Budán, 1490 július 18. Beatrix királyné egy birtokot «. . . ad sacram coronam, consequenterque *collacionem nostram . . . devolutam** a Bazini grófoknak adományoz. (*Pray*: Epist. proc. I. 3—5. 1.) Fel-tűnő ennél az adományozásnál, hogy július hó 18-án kelt, holott II. Ulászlót már július hó 15-én megválasztották a rendek. A dolog magyarázata az, hogy Beatrix és Ulászló között a királyválasztás előtt megállapodás jött létre, hogy Ulászló Beatrixet feleségül veszi és uralkodótársává fogadja. Ez azonban utóbb meghiúsult.

³⁴⁶⁾ Az értesítést kiadták «Prelati et barones regni Hungarie num.-Bude cum eadem regia majestate constituti», 1490 aug. 12-én. (*Pray*: id. m. I. 8--9. lapok.)

³⁴⁷⁾ II. Ulászló király helytartói kinevező leveleit ismerjük 1509. és 1510. évekből. (L. a Függelékben a XII. és XIII. sz. okleveleket.) Bizonyára ilyen lehetett az 1502. évi megbízó levél szövege is. Már előbből is (1497 ápr. 24.) ismerünk egy II. Ulászló által *Prágából*

első esetet 1502-ből ismerjük, mikor Ulászló Prágában tartózkodott. A helytartói tiszteet Wingarti Geréb Péter viselte, aki 1500 április 24-től 1503 február 22-ig volt az ország nádora.³⁴⁸⁾ Geréb Péter helytartói kinevezését nem ismerjük, de látni fogjuk, hogy Ulászló később is külön kinevező dekrétummal ruházta a nádorra a helytartói hatalmat.

A helytartónak bírósági hatáskörét egy egészen speciális jogterületen külön szabályozta az 1504: XXIII. t.-c. 2. §-a, kimondván, hogy azokat, akik dézsmák végett jogtalanul egyházi átkot és tilalmat mondanak ki, be kell idézni a király elé, «*ß királyi felség távollétében pedig az ő helytartója elé*» (locumtenentis ejusdem evocentur in praesentiam). Ez a törvényi intézkedés tulajdonképpen fölösleges volt, mert az 1485: X. t.-c.-ből már úgy is következett a helytartónak ez a joga, illetve kötelessége.

Ulászló király 1508 nyarán a dühöngő járvány elől menekülve, Csehországban tartózkodik. Távolléte alatt az 1504 április 24-én megválasztott új nádor Perényi Imre, mint királyi helytartó szerepel.³⁴⁹⁾ Rövid időre a király ismét visszatér Magyarországra és Nagyszombatban 1509 január 1-én Perényi Imre nádort újból helytartójává rendeli ki.³⁵⁰⁾ Még ugyanabban az évben visszatér az országba, de már pünkösöd előtt

«Stephano de Zápolya, perpétua comiti terre Scepusiensis, ac dicti regni nostri Hungarie palatino et locumtenenti nostro» címzett parancslevelet. (D. L. 20.559.) De a kinevezési okmány nem maradt fenn.

³⁴⁸⁾ II. Ulászló 1502 március 17-én Prágából parancsot intéz Kanizsai György nándorfehérvári bánhoz és felelősségre vonja, hogy a hadba hívó rendeletnek «prout eciam fidelis noster spectabilis et magnificus dominus *Petrus Geréb, ejusdem regni nostri palatinus et uicegerens noster*, tibi in persona nostra commisit», nem tett eleget. (Múz. Tö. a.) Geréb Péter helytartóságára utal II. Ulászlónak 1503 július 24-ikén Budán kiadott tanúsítványa, mely szerint előtte «coram nostra personali presencia» megjelent fél «mediantibus litteris spectabilis et magnifici *condam Petri Geréb de Wyngarth dicti regni nostri Hungarie palatini, nobis in alio regno nostro Bohemie agentibus hujus regni nostri locumtenentis et loco nostri presidentis*» zálogba adott birtokok visszanyerését igazolja. (D. L. 21.195.)

³⁴⁹⁾ Helytartói kinevezését nem ismerjük, azonban mint «locumtenens» Budán, 1508 július 17-én idézést bocsájt ki «in curiam regiam, nostram scilicet in presenciam». (Múz. Tö. a.)

³⁵⁰⁾ A kinevezés a Függelékben, XII. sz. alatt.

újból Csehországba utazik.³⁵¹⁾ A járvány azonban tovább tart és mikor Ulászló 1510 végén Sziléziába teszi át tartózkodási helyét, megújítja Perényi Imre helytartói kinevezését.³⁵²⁾ A két utóbbi kinevezés szövegéből megállapíthatjuk, hogy az uralkodó a nádornak helytartói minőségét nem tekinti a törvényből Folyónak, hanem a királyi szuverén elhatározáson alapulónak. Az első helyen említett, 1509 január 1-én kelt kinevezésből azt is látjuk, hogy a király már hónapok előtt (*superioribus mensibus*) elhagyta az országot s így néhány hónapon át az ország kormányát a királyi tanács vitte s csak azután rendelt a király helytartót. Hatáskörét illetően a királyi kinevező levél csak annyit mond, hogy ugyanaz a teljes hatáskör illesse, amellyel a király más nádorokat, Perényi Imre hivatali elődeit a király hasonló távollétében felruházott,³⁵³⁾ hogy távolléte alatt a királyi felség helyett és személyében a királyi jogkörrel felruházva (*auctoritate nostra fulcitus*) az ország⁵⁴⁾ védelméről s fenntartásáról és az igazságszolgáltatásról gondoskodjék. A «hivatali elődök» (*praedecessores*) alatt Szapolyai István és Wingarthy Geréb Péter nádorokat érti a király.

Perényi Imre helytartói működésének emléke számos oklevélben fennmaradt. Ezekben helytartói minőségét az intulációban feltünteteti, privilegiális alakban kiadott okleveleire vörös viaszba nyomott függő pecsétet alkalmaz.³⁵⁵⁾ Az oklevélen látható ellenjegyzés: «Ellewelgy» (Elővölgyi), a király személyes jelenléte bíróságának egyik ítélmestere, Werbőczy István ítélmestertársa, ami azt mutatja, hogy Perényi Imre helytartó a bíraskodásban nem mint nádor, hanem mint a királyt helyettesítő szerv működik közre. Kifejezésre is jut-

³⁵¹⁾ «circa festum penthecostes proximo preteritum, post exitum scilicet prefati domini nostri regis nine ad Bohemiam», olvassuk a székesfehérvári keresztetek konventjének 1509 szeptember 23-án Perényi Imre nádorhoz, mint helytartóhoz intézett jelentésében. (Mi'iz. Tő. a.)

³⁵²⁾ A Magyar I íródban, 1510 december <S-án kelt kinevező levél a Függelékben, XIII. sz. alatt.

³⁵³⁾ «cum ea plena auctoritate, cum qua alios nostros Palatinos, suos antecessors in simili nostra absentia reliquimus.»

³⁵⁴⁾ A szövegben «országaink védelméről» (*del'ensioni . . . regnorum nostrorum*) van szó. A többes szám kétségtelenül hibás.

³⁵⁵⁾ Budán, 1509 szeptember 10-én Perényi Imre nádor «. . . ac serenissimi principis . . . Wladislai . . . regis Hungarie . . . impresenciarum in absentia sue majestatis locumtenens» egy előtte eszközölt birtokeladás felől privilegiális alakú oklevelet ad ki. (1). L. 21.046.)

tatja ezt a bírósági kiadmányokban.³⁵⁶⁾ Idéző parancsaiban a «királyi kúriába» hivatja meg a feleket,³⁵⁷⁾ és azt a megjelölést használja, mely szerint a fél ott jelenjék meg, ahol az udvar a kitűzött határnapon tartózkodni fog,³⁵⁸⁾ amely formula alatt mindig a personalis praesentia regia elé szokták a feleket idézni.³⁵⁹⁾

Perényi Imre helytartósága 1510 tavaszán, a király hazatérével megszűnt.³⁶⁰⁾ Újból viseli azonban a helytartói tisztet 1515 nyarán és pedig *annak dacára, hogy a király Magyarországon (Pozsonyban) tartózkodik. Az e tárgyban fennmaradt* Pozsonyban, 1515 június 14-én kelt okmány több tekintetben figyelemre méltó. Királyi parancs az, melyet II. Ulászló intéz Perényi Imre nádorhoz: «*el in absentia noltirt locnmlcentiK* Tehát nem «impresenciarum in absentia», amint rendszerint az oklevelek szólnak,³⁶¹⁾ hanem általánosságban, mintha a nádor helytartói minősége a törvényen és nem külön királyi kirendelésen alapulna. A másik figyelemreméltó körülmény, hogy a király a szóbanforgó oklevéllel ruházza reá Perényire királyi hatáskörét az illető ügyben,³⁶²⁾ amire szükség nem lenne, ha Perényi mint nádor különben is gyakorolná a helytartói tisztégből folyó jogokat. Úgy látszik a király az országból rövid időre eltávoztában adta az utasítást a nádornak, aki az utasítás végrehajtása tárgyában 1515 július 19-én a budai

³⁵⁶⁾ Perényi Imre, mint «*cornes et palatinus regieque majestatis locumtenens*», 1509 június 3-án parancsot intéz a karánsebesi kerület hatóságához «*auctoritate regie majestatis, qua impresenciarum fungimur*». (Múz. Tö. a.)

³⁵⁷⁾ «*in curiam regiam, nostrani scilicet in presenciam*» szól Perényi helytartó idéző parancsa, minek főoganosítását a jászói konvent 1510 ápr. 7-én jelenti. (Múz. Tö. a.)

³⁵⁸⁾ «*coram nobis, ubieunque deo duce tunc constitueniur*», szól Perényi helytartó idéző parancsa 1509. aug. 14-én. (Múz. Tö. a.)

³⁵⁹⁾ *Hajnik*: A király bírósági szem. jelenléte, 11. l.

³⁶⁰⁾ Február 27-iki parancsát (1. a 357. sz. jegyz.) még helytartói minőségben adja ki. Május 22-ikén kelt oklevelében már csak nádornak címezi magát. Ugyanígy május 31-én. (Múz. Tö. a.) Az eredetileg március 12-ére Esztergomba összehívott országgyűlés meghívóját kelet és hely megjelölése nélkül közli *Kovachich*: Suppl. TI. 351. I. De maga sem biztos benne, hogy 1510-re vonatkozik.

³⁶¹⁾ D. L. 21.946., 21.989.

³⁶²⁾ «*auctoritate nostra regia, presentibus vobis in hac parte confessa ... mediante*» (*Károlyi*: III. 94. l.)

udvarbíró utasítja, hogy a király távollétében (*domino vestro absente*) bizonyos elfoglalt birtokot szolgáltasson vissza előbbi tulajdonosának. Az oklevélen Perényi magát nem nevezi helytartónak, csupán: «*cornes et palatinus*» címet használ.³⁶³⁾ II. Ulászló király 1516 március 13-án meghalt. Fiát Lajost, aki 1506 július 1-én született, még 1508 június 4-én királlyá koronázták a rendek. A helyzet tehát Ulászló halálakor az volt, hogy volt az országnak egy tízesztendő gyermekkirálya, — azt, hogy formálisan megválasztva nem lett, senki sem tette kifogás tárgyává — akinek a nevében a koronázási esküt az apja, Ulászló király tette le, ígérvén, hogy?ia, amikor eléri a teljeskorúságot, szintén le fogja azt tenni.³⁶⁴⁾ Ugyanakkor Ulászló király azt is megfogadta, hogy Lajos gyámságát és nevelését nem fogja sem Miksa német királyra, sem más idegen fejedelemre bízni, hanem az országos tanácsra.³⁶⁵⁾ Már maga ez az esküvel erősített fogadalom is merőben fölösleges lett volna, ha az 1485. évi nádori cikkek tényleg érvényben állottak volna, mert hiszen a gyermekkirály gyámjának hivatalánál fogva a nádornak kellett volna lennie. Amikor azután Ulászló halála a kérdést aktuálissá tette, két pártra szakadt az ország. Az országos tanács — és nem a nádor, mint azt az 1485: III. t.-c. előírja — április 24-re egybehívta az országgyűlést.³⁶⁶⁾ A Habsburg-párt a kis királyt Miksa német császár és Zsigmond lengyel király gyámsága alá akarta

³⁶³⁾ *Károlyi*: III. 95. 1.

³⁶⁴⁾ «*promittimus in verbo nostro regio, pro nobis et pro eodem domino illustrissimo filio nostro*», mondja Ulászló király a fia, Lajos nevében kiadott koronázási hitlevélben, hogy az ország törvényeit stb. meg fogja tartani, «. . . *assecurantes insuper dominos praelatos et barones ae ceteros regnicolas nostros, ut dum praefatus illustrissimus dux, filius noster, ad adultam et matúram aetatem perveniet, idem praemissas libertates observabit, (!) similiter in verbo suo regio promittere teneatur.*» (*Sylloge*: 229. 1.)

³⁶⁵⁾ «*Promittimus praeterea, quod nos eundem illustrissimum filium nostrum . . . nec in vita, nec in morte nostra, praenominato domino regi Romanorum, sed neque cuicumque alteri principi forensi, ad educandum vei tenendum seu gubernandum dabimus, sed eundem apud manus dominorum praelatorum ac baronum et procerum atque nobilium et in hoc regno Hungariae dimittemus et relinquemus.*» (U. o.)

³⁶⁶⁾ «*in praesenti diaeta . . . de edicto dictorum dominorum praelatorum et baronum celebrata*», mondja Perényi Imre nádor 1516 május 1-én kelt oklevelében. (Közli *Szabó Dezső*: Országgyűlések II. Lajos alatt. 119. 1.)

helyezni (merő ellentétben nem-csak a törvénnyel, de Ulászló esküjével is), míg a kormányt egy háromtagú kormányzótanács, Bakócz Tamás esztergomi érsek, Brandenburgi György örgróf és Bornemissza János budai várnagy, vitte volna. Ezzel szemben a nemzeti párt a király kiskorúsága idejére (ugyancsak a törvény ellenére) teljhatalmú kormányzót kívánt állítani — hasonlóan a Hunyadi János tisztségéhez — Szapolyai János személyében. Az 1516 április 25-re kihirdetett országgyűlésen a két párt kompromisszumot kötött, mely szerint a tízeszten-dős királyt nagykorúnak tekintik, akinek oldala mellett a királyi tanács intézi az ügyeket. A tanács évenként választandó huszonnyolc tagból álljon és pedig hat főpapból, hat világi országnagyból és tizenhat köznemesből, akiknek fele váltakozva tartózkodjék az udvarnál hat-hat hónapon át.³⁶⁷⁾

A királyi tanácsnak ezt a szervezetét, mely a köznemes-ségnek túlsúlyt biztosított, az 1518 április 24-re egybehívott országgyűlés főúri töredéke egy évi időtartamra módosította,³⁶⁸⁾ de a még ugyanazon évi július hó végén megtartott bácsi országgyűlés visszaállította a királyi tanácsnak azt a szervezetét, melyet az 1516. évi kompromisszum létesített,³⁶⁹⁾ de azzal a módosítással, hogy a hat főpap és hat világi főúr helyébe csak négy főpapot és négy főurat rendelt és választott, a köznemesség túlsúlyát ekként kívánva biztosítani. Tisztüknél fogva jelen voltak még a királyi tanácsban az alnádor, az al-országbíró és az ítélmesterek (1518. bácsi XL. t.-c).

A királyi tanács ezen szervezete határozottan «királyi gyámtanács» volt, mely a király helyett és nevében vitte a kormányzatot és a gyámtanács kezében volt elhelyezve a rendelkezés joga úgy a király, mint az ország összes ügyeiben³⁷⁰⁾ és ez a tanács a királlyal együttesen adományozta és vette el az összes hivatalokat.³⁷¹⁾

³⁶⁷⁾ *Fraknoi*: id. m. Szilágyinál, IV. 413—414. lapok.

³⁶⁸⁾ U. o. 417. 1.

³⁶⁹⁾ A bácsi dekrétumot teljes szövegben közli a *Corpus Juris Hun*», millenáris kiadása. A királyi tanácsra vonatkozó XXXIX. t.-c. a 770-771. oldalon olvasható.

³⁷⁰⁾ «et generaliter summa omnium rerum suae majestatis et regni apud eos maneat.» (1518. bácsi XXXIX. t.-c. 2. §.)

³⁷¹⁾ U. o. — Hogy gyámtanácsról rendelkezik a törvény, arra v. ö. *Timon*: Magyar alkotm. és jogtört., 613. 1. és u. o. a 19. sz. jegyzettel.

A gyámtanács szervezetének, valamint az 1518. évi bácsi dekrétum egyéb rendelkezéseinek érvénye három évre állapítatott meg (XLIV. t.-c). A királyi gyámtanács most említett szervezetét megerősítette/ az 1519. évi bácsi XXVII. t.-c.

Ez a királyi gyámtanács/alkotó eleme volt a tágabb királyi tanácsnak. így magyarázható meg az 1518: XXXIX. t.-c. 4. §-ának és az 1519: XXVII. t.-c.-nek az a rendelkezése, hogy a *lobbi urak és tanácsnok* állása és méltósága is öfelsége tanácsában épségben maradj.

A király 1521-ben betöltvén tizenötödik életévét, uralkodásra érett lett és a koronázási esküt az országgyűlésen december 10-én személyesen letette. Ezzel a királyi gyám tanács szereplése megszűnt. Innen van az, hogy az 1522. évi budai országgyűlés dekrétumában a tanácsról többé rendelkezés nem foglaltatik.⁷²⁾

II. Lajos király 1522 február 24-én Csehországba utazott, már előzőleg, február 16-án Budán kelt oklevelével helytartó-jává Báthori István nádort rendelve ki.³⁷³⁾ A kinevező levél mutatja, hogy a király a helytartói méltóságot nem a nádori tisztségből a törvény értelmében folyónak, hanem érdek Jutalmául a király által adott kitüntetésnek, előléptetésnek tekinti. A király hivatkozik arra, hogy elődei is gyakorolták a távollétük alatti helyettesítésnek azt a módját, hogy a nádort nevezték ki helytartójuknak. A kinevezés hatálya a király visszatértéig szól. Feljogosítja a helytartót, hogy a koronára háramlott javakból harminckét jobbágytelek erejéig adományokat tehet. A király visszatértéig megüresedő egyházi javadalmakat — kivéve mégis az érsekségeket, püspökségeket, székes káptalanok prépostságait és apátságokat, valamint azokat a javadalmakat, amelyekre nézve a kegyúri jogot a király valamely főpapra átruházta — legjobb tudomása szerint adományozhassa, akiknek akarja. A törvény értelmében indított perekben ítélezhessen. Javadalmazását havi ezer forintban állapítja meg a király, amiből azonban kétszáz lovasból álló csapatot kell fenntartania. Az elég magas javadalmazást azzal indokolja a király, hogy a helytartó «hivatalát a királyi méltó-

³⁷²⁾ A II. Lajos régensségére vonatkozóan lásd: *Szabó Dezső* alapos munkáját: A magy. orsz. gyűlések II. Lajos korában, 1909.

³⁷³⁾ A kinevező levél a Függelékben, XIX. sz. alatt.

sághoz illően, melyet távollétünkben gyakorol», megfelelően igazgathassa.³⁷⁴⁾

Ez a kinevezés szűkebb hatáskört biztosít Báthori Istvánnak, mint aminőt az 1446. évi dekrétum Hunyadi Jánosra ruházott s aminőt az 1485: X. t.-c. generaliter a nádorra ruházott, egyedül a birtokadományozás joga az, amivel a helytartó jogköre tágabb a nádorénál. A korlátozások, illetve hallgatolagos mellőzése bizonyos jogköröknek (országgyűlés egybehívása, világi hivatalok betöltése, pénzügyek kezelése stb.) részint arra vezethetők vissza, hogy külön kiemelés nélkül is természetesnek tartották, részint arra, hogy a király távollétét csak rövid tartamúnak vélték.³⁷⁵⁾ A távollét azonban 1523 tavaszáig tartott.

Báthori István helytartói működésének emlékét számos oklevél megőrizte. Lajos király 1522 április 22-én Prágából értesíti a hatóságokat, hogy a honvédelem tárgyában bizonyos rendelkezéseket tett s azok végrehajtását Báthori Istvánra bízta.³⁷⁶⁾ Báthori a királyi rendeletet királyi jogkörben hajtja végre.³⁷⁷⁾ A jobbágyok szabadsága érdekében utasítást ad az ország összes hatóságainak.³⁷⁸⁾ Bírósági intézkedéseit általa hozott ítéletekből és végzésekből ismerjük.³⁷⁹⁾

Az általa kiadott oklevelek intitulációjában a király távolléte miatti helytartóságára utal,³⁸⁰⁾ az általa gyakorolt királyi hatáskörre támaszkodnak rendelkezései.³⁸¹⁾ Az ő paran-

³⁷⁴⁾ «pro dignitate nostra regia, cuius vicibus in absentia nostra fiingitur», mondja a kinevező levél.

³⁷⁵⁾ Szabó Dezső: kl. m. 54. l.

³⁷⁶⁾ «Mandamus autem et fideli nostra spectabili et magnifico Stephano de Bathor eomiti et palatino, ac *locumtenenti nostro*, ut ipse «nines négligentes ad execucionem omnium premissarum *auctoritate nostra sibi concessa* compellat», mondja Lajos király Sárosmegyéhez intézett rendeletében. (Múz. Tö. a.)

³⁷⁷⁾ «in persona auctoritateque prefati domini nostri regis» utasítja 1522 május 14-én Sárosmegyét. (Múz. Tö. a.)

³⁷⁸⁾ Budán, 1522 június 14-én kelt parancsa: Múz. Tö. a.

³⁷⁹⁾ D. L. 23.662., 23.693., 23.714., 23.723. *Hedervánj*: I. 576. I., *Károlyi*: III. 139., 145. I.

³⁸⁰⁾ «Nos Stephanus de Bathor regni Hungarie palatinus et iudex iomanorum ac comes Themesiensis, serenissimiqiie principis . . . Ludovici . . . regis . . . in presentí absentia sue majestatis locumtenens.» D. L. 23.693.)

³⁸¹⁾ «auctoritate regia, qua in presenciarum fungimur», 1522 június 11. Múz. Tö. a., hasonló példa: D. L. 23.723.

csaira utaló kancelláriai feljegyzéseket olvasunk az okleveleken,³⁸²⁾ az irálybeli fordulatok pedig a királyi hatalomkörre emlékeztetnek.³⁸³⁾

A helytartó állandóan összeköttetésben áll a távollevő királlyal, intézkedéseiről jelentést tesz s a király azokat jóváhagyja.³⁸⁴⁾

A király hazatérével Báthori helytartósága eo ipso megszűnt, az 1523 április 24-én megnyílt országgyűlésen azonban felelősségre vonták őt úgy nádori, mint helytartói minőségében kifejtett ténykedéseirért.³⁸⁵⁾ Tárgyunkat különösen az érdekli, hogy a helytartó utólag felelősségre vonatott az országgyűlés által és hogy nádori tisztségéből elmozdított.³⁸⁶⁾ A király a nádori tisztséget egyelőre betöltetlenül hagyta s a nádor hatáskörébe tartozó ügyek intézését magának tartotta fenn. A Báthori nádor és helytartó előtt megindított perek lefolytatását a saját személyes jelenléti bírósága elé utalta.³⁸⁷⁾

A teljesség kedvéért meg kell még említenünk, hogy az 1522. évi (budai) dekrétum LVI. cikkelye említést tesz «az ország helytartóinak» bíraskodásáról (judicia . . . vicariorum hujus regni). Azt rendeli ez a törvénycikk, hogy ez a bíraskodás a hadjárat alatt szüneteljen. A Corpus Juris millennáris kiadásának fordítója a törvényhely «vicariorum» kitétele alatt «szentszéki helyetteseket» lát. Ez azonban nyilván tévedés.

³⁸²⁾ «Ad propriam commissionem domini palatini locumententis regie majestatis.» (D. L. 23.723. és Múz. Tö. a. 1522 június 14.)

³⁸³⁾ «contra formám premissi *gracie* nosíre.» (Múz. Tö. a. 1522 június 16.)

³⁸⁴⁾ «Accepimus litteras vestras, quibus nos de varus rebus cerciores reddidistis», írja Lajos király Báthory Istvánnak, Német Bródban 1522 március 24-én kelt levelében és hozzáteszi: «Rogamus itaque fidelitatem vestram, ut interim curam gerat de istius regni nostri Hungarie defensione, quam fidei et vestre diligencie commendavimus.» (Pray: Epist. proc. I. 149—154. lapok.)

³⁸⁵⁾ V. ö. Szabó Dezső: id. m. 61.—62. lapok.

³⁸⁶⁾ «Ex Ungaria hoc unum est: conventum adhuc agi, palatintim exauatoratum.» (Acta Tomicianae: VI. 290. I.)

³⁸⁷⁾ «. . . causae . . . coram magnifico Stephano de Bathor pridem praedicti regni nostri Hungariae palatino ac in absentia nostra locumententi nostro motae, tandemque praefato Stephano de Bathor dignitate palatinatus nobis ita volentibus privato et causae praedictae in nostram personalem praesentiam deductae . . . fuerint», mondja II. Lajos 1523 július 26-án kelt rendeletében. (D. L. 23.788.)

A «*vicarius regni*» szavakkal sohasem jeleztek egyházi bírót. Kézenfekvő, hogy az 1504: XXIII. t.-c. 2. §-ában érintett helytartói bíráskodásról van szó, mely a király hadbavonulásakor működik.

Végül utolsó helytartórendelési ténye Lajos királynak az volt, amellyel nejét, Máriát, helytartóul rendelte akkor, mikor a törökök ellen 1526 augusztusában hadba vonult. A kinevezési oklevelet nem ismerjük, de alább látni fogjuk, hogy Mária kegyúri jogokat gyakorolt és bíráskodott, amit csak a királytól vett felhatalmazás alapján tehetett, amire különben hivatkozik is.

II. RÉSZ.

I. FEJEZET-

A mohácsi veszedelem után háromfelé tagozódott az ország. A nemzeti párt, mely vonakodott idegen uralkodó fejére tenni Szent István koronáját, az 1526 november 10-én Székesfehérvárott tartott országgyűlésen Szapolyai János erdélyi vajdát választotta meg magyar királlyá. Ezzel szemben a Habsburg-párt az 1526 december 17-én tartott pozsonyi országgyűlésen Ferdinánd osztrák főherceget, a mohácsi ütközetben elesett Lajos király sógorát emelte trónra. A kettéoszlást követte Erdélynek elszakadása és 1547-ben külön fejedelemséggé alakulása. Erdély kormányzói azonban hivatalnokok voltak, a régi erdélyi vajdák tisztségének folytatói,³⁸⁸⁾ minél fogva történetüket ebből a dolgozatból már ez okból is kikapcsoljuk és csak a János és Ferdinánd királyok kormányzóságai-val foglalkozunk.

János király a Ferdinánd elleni hadakozásai során 1528-ban Lengyelországba menekült és 1528 május havától kezdve nyolc hónapon keresztül Tarnowban tartózkodott, honnan 1529 február havában tért haza. Helytartója ezen idő alatt homonnai Drugeth Ferenc volt, kinek ezen minőségében való működéséről egy kegyelmezési ténye tanúskodik.³⁸⁹⁾

³⁸⁸⁾ «Supremum status directorem nostrum, pristinis temporibus vajvodam dictum . . .», mondja a Diploma Leopoldinum 7. pontja. A 8. pont már «gubernátor summus»-nak nevezi a kormányzót.

³⁸⁹⁾ 1529 január 18-án kelt oklevelében «Nos Franciscus Drugeth de Homonna cornes comitatum Ungh et Sáros, ac *locumleneis regie majestatis*» tudtul adja, «quod nos ex nostra benignitate, *in persona regie majestatis domini nostri* graciousissimi, *Joannis regis Hungarie* gráciám fecimus Joanni Dersi.» Missilis alakú okmány, rajta piros viaszba nyomott, gyűrűs pecsét. (Neoreg. Acta fasc. 1565 nro. 23.) Helytartói működésének egyéb nyomát nem ismerjük. Mindenesetre ki kell igazítanunk *Acsády Ignác* azon állítását, hogy János király ezen távolléte alatt törvényes helyettest nem hagyott volna az országban. (Magyarország három részre oszlása. *Szilágyinál*: V. 58. 1.)

János király 1530 december havában Budán országgyűlést tartott, mely karácsony napján ült össze. János király meg akarván jutalmazni azokat, akik Buda várát Ferdinánd ostroma ellen sikeresen védelmezték, Gritti Lajost az ország kormányzójává választatta meg.³⁹⁰⁾ Laszky Jeromos a lengyel követ tanácsolta János királynak, hogy ha Ibrahim pasa barátságát megakarja nyerni, tüntesse ki Grittit valami igen magas méltóság adományozásával.³⁹¹⁾ Amikor János király ezt a tervet a királyi tanácsban előterjesztette, a «gubernátor» cím hallatára nagy keserűség tört ki a tanács tagjai között. Különösen Nádasdy Tamás várnagy ellenezte azt, mint a magyar közjoggal össze nem férő intézkedést, tekintve, hogy a király mai tel j es korú — közel ötven esztendő volt! — és nem beteg.³⁹²⁾

³⁹⁰⁾ Itt ki kell igazítanunk egy tévedést, mely *Bethlen Farkas* és *Istvánffy Miklós* művei nyomán a magyar történelmi irodalomba becsúszott. János király ugyanis az 1530 január havában tartott országgyűlésen alsólvindvai Bánffy Jánost nádorrá választotta meg. (*Bethlen*: Hist. Libri, II. 171. 1.) Ugyanő azt írja, hogy Bánffy nádor halálának következtében János király az országos tanácsi ülésen azt az indítványt tette, hogy Grittit nádornak válasszák meg, de ezt János király saját hívei is ellenezték. (*Istvánffy*: Lib. XII. p. 190., 22., kinek nyomán Bél Mátyás, a Zermegh krónikájához írt megjegyzésben írja: «Captata nimirum occasione a morte Johannis Bánffy, quem Johannes rex palatinum creaverat.» *Schwandtnernél*, Scriptorum: II. 404. lap, f) jegyz.) Bethlen ezt az 1532-ik évre, Istvánffy pedig az 1533. évre teszi. Ez azonban tévedés, mert Gritti megválasztása 1530-ban történt, Bánffy nádor pedig még 1531 április 19-én nemcsak nádori, de helytartói minőségben fungál, 1532-ben, mint nádor ad ki oklevelet (Neoreg. Acta fasc. 1565. nro 36.) és csak 1534 június 9-én és 10-én kelt oklevelekben olvassuk, hogy már meghalt. (Ormosdi Székely Margit «spectabilis et magnifici condam domini Joannis Bánffy de Alsolyndwa regni Hungarie palatini . . . relictæ» bizonyos intézkedéseket tesz. Neoreg. Acta fasc. 1565. nro 50. és fasc. 339. nro 37.) Tévesen írja tehát *Révész Imre is* (Gritti Lajos szereplése Magyarországon, Erd. Múz. 1890. évf. 211. és köv. lapok), hogy Grittit nádornak akarták volna megtenni.

³⁹¹⁾ «ut aliquo insigni titulo Grittium decoraret . . . ut rex hominem gubernator is titulo insigniret.» (*Zermegh*: id. m. *Schwandtnernél*, Scriptorum: II. 404. 1.) Más források szerint maga Gritti kérte ezt a méltóságot. «Joannem interpellavit . . . ut se Hungarie gubernatorém constitueret.» (*Palma*: Notitia rerum hung. III. 20. 1.)

³⁹²⁾ «Gubernatores non nisi pueris principibus, quorum aetas imbecillis, regendoque regno minime habilis, necessarios esse . . . , Regi veró annos prope quinquaginta nato ac muítis domi forisque rebus egregie gestis gloria cumulado, talem virum non solum superfluum,

Laszky és Werbőczy tanácsára mégis kinevezte őt János király,³⁹³⁾ bár majdnem az összes rendek ellentmondtak.³⁹⁴⁾ Gritti külön oklevélben hűséget fogadott János királynak és külön oklevélben fogadta hivatali kötelességeinek pontos teljesítését,³⁹⁵⁾ viszont az országgyűlésen jelenvolt számos ország-nagy dec. 31-én kelt okiratban Grittinek tett hűségi fogadalmat.³⁹⁶⁾

Gritti kormányzói hatáskörét a kinevező okmány csak a legnagyobb általánosságban jelöli meg, mondván, hogy felhatalmazza mindenek megtételére, amik a királyi méltóságra és az ország fenntartására tartoznak.³⁹⁷⁾ Okleveles forrásaink adnak némi képet kormányzati tevékenysége felől. Adót vet. ki és hajt be.³⁹⁸⁾ Birtokot adományoz.³⁹⁹⁾ Felhívja a bányavárosokat (1531 január 6-án), hogy az országgyűlésen jelenjenek meg.⁴⁰⁰⁾ Megdorgálja Erdődy Simon zágrábi püspököt (1532 július 16-án kelt levelében), mivel a király meghívója

verum etiam ancipitem atque periculosum fore.» (*Bethlen Farkas*: Hist. Libri, II. 187. és *Fessier*: Gesch. der Ungern, IV. 450. 1.)

³⁹³⁾ «*Non palatinum, sed gubernatorcm totius regni Hungariae* quo Transylvania quoque complectebatur», nevezte ki őt János király. (*Bethlen*: id. m. II. 187. 1.)

³⁹⁴⁾ A Budán, 1530 december 26-án kelt kinevező oklevél a Függelékben, XVII. sz. a. Kiadta: *Katona*: Hist. Grit. Tom. I. ord. 20. pag. 703—706 és *Pray*: Epist. proe. I. 367.

³⁹⁵⁾ Függelék, XVIII. és XVIII/a. számok.

³⁹⁶⁾ Függelék, XIX. sz.

³⁹⁷⁾ «dantes eidem omnem autoritatem et potestatem agenda tractandi, faeiendique omnia ea, que ad dignitatem nostram, conservationemque regni nostri pertinere videbuntur», mondja a kinevező okirat.

³⁹⁸⁾ «1532. Grithy adót kér vala.» (*Kultsár István* krónikája. Idézve: *Magy. orsz. gy. eml. I. 463. 1. 1. sz. jegyz.*)

³⁹⁹⁾ Gritti el akarja fogadni esküdt ellenségét, Gzibak Imrét. Főurái nem mernek reá vállalkozni. Végre Batthányi Urbán felkínálkozik, ha a kormányzó Gzibak Imre elkobzandó birtokait neki adományozza, s arról részére adománylevelet ad ki. Gritti beleegyezett. «Et statim sine mora cum Urbano litterato, qui erat notarius eorum ambo ac vice-thezaurarius post Joannem Doczi; et ipse statim prescripsit donacionales et allate erant in manibus Vrbani Battanyi.» (*Szerémi György* emlékirata Magyarország romlásáról. *Wemelnél*: Monumenta, írók: I. 331. 1.)

⁴⁰⁰⁾ *Kretschmayr Henrik*: Gritti Lajos. *Magy. Tört. Életr.* 1901. 42. 1-, az Archiv für öst. Gesch. XXI. k. 83. 89. lapok nyomán.

dacára a többi főpapokkal és főurakkal nem jött el Budára.⁴⁰¹⁾ Az 1532-i őszi országgyűlést ő nyitja meg.⁴⁰²⁾ A törökök szövetségének megszerzése és megtartása végett gyakran kénytelen Törökországba utazni s ezért távolléte idejére 1531 január 12-én kelt oklevelével Nádasdy Tamást alkormányzóvá nevezi ki, aki azonban ezt a kinevezést nem fogadta el.⁴⁰³⁾ Okmányain kormányzói minőségét feltüntető pecsétet használ.⁴⁰⁴⁾

Gritti kormányzóságának 1534 szeptember 29-én bekövetkezett halála (kivégeztetése) vetett véget.

Gritti Lajos kormányzóságát a magyar alkotmányjog keretébe beleilleszteni nem lehet. Különösen zavarttá tette a közjogi helyzetet az, hogy a király mellett 1530 január hava óta nádor is van, akinek nemcsak a törvénytől fogva tiszte a távollevő királyt helyettesíteni, de akit a király erre tényleg *külön* is felhatalmazott, dacára annak, hogy Grittit már előzőleg kormányzónak nevezte ki.⁴⁰⁵⁾

Szapolyai János király 1535-ben az országból távol van és helytartója *máriósi Pöstyéni Gergely* országbíró.⁴⁰⁶⁾ Az

⁴⁰¹⁾ Orsz. Levéltár, Kiállítás, 71. sz.

⁴⁰²⁾ Gritti olasz nyelven nyitotta meg az országgyűlést és Dóczy János tolmácsolta. A rendek nagy visszatetszéssel nézték, hogy ez az idegen a hatalmat magához ragadja. Magához János királyhoz fordultak panasszal, aki azt felelte, hogy nem tehet másként, mert Gritti szerezte meg a török pártfogását. «Most tehát, miután ő kormányzótok, ő reá hallgassatok.» Werbőczy is ezt a nézetet vallotta. (Magy. orsz. gy. eml. I. 463. 1.)

⁴⁰³⁾ *Kretschmayr*: Gritti, 43.1. Ugyanő közli a kinevező oklevelet, 148. 1. Lásd a Függelékben, XX. sz. alatt.

⁴⁰⁴⁾ A pecsét körirata: «LVD(ovicus) # GRITTI * GVBERNATOR * REGNI * HVNGARIE.» (Mását közli *Kretschmayr*: id. m. 142. 1.)

⁴⁰⁵⁾ «Nos *Joannes Banffy* de Alsolendwa comes perpetuus comitatus de Werewcze regni Hungarie *palatinus* et judex comanorum, necnon *in presenti absentia serenissimi domini domini Joannis*, dei gracia regis Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. domini nostri clementissimi *locumtenens* . . .», 1531 április 19-én kelt oklevélben Bakács Sándornak adományozza Mártonfalva birtokát, bizonyos, az ország javára teljesített szolgálatokért. Az oklevél szövegében a szolgálatok «nobis» szóval vannak megjelölve. A hártya oklevélen piros [\iaszba](#) nyomott függő pecsét, melynek körirata azonban csak a nádori minőséget tünteti fel.

⁴⁰⁶⁾ Budán, 1535 június 4-én «Comes Gregorius Pesthyeny de Marthonos *iudex curie ac in presenti absentia serenissimi principis et domini domini Joannis dei gracia Hungarie Dalmacie Croacie etc. regis domini* nostri clementissimi *locumtenens* etc.» a veszprémvölgyi apácák

1540. év tavaszán ismét távol van, mikor is helytartója az akkori főkancellár, *Werbőczy István*.⁴⁰⁷⁾

Szapolyai János király 1540 július hó 22-én meghalt. Fia János Zsigmond akkor két hetes csecsemő volt. Az országgyűlés 1540 szeptember 24-ike után a Rákoson a gyermekid rályiit királlyá választotta és egyben János király végrendelete értelmében egy kormányzótanácsra bízta az ország igazgatását, melynek tagjai Izabella királyné, Fráter György, Török Bálint és Petrovics Péter voltak.⁴⁰⁸⁾ Fráter György ebben a régens-tanácsban a többi tanácstaggal egyenlő jogú állást töltött be, a kormányfőnöki tisztséget magának megszerezni nem kívánta, hanem Perényi Pétert kérte fel a kormányzói méltóság elfogadására. Perényi azonban a neki felajánlott tisztséget nem fogadta el, minélfogva György barát, eleinte cím nélkül, a kormány élére állott.⁴⁰⁹⁾ A következő év végén, 1541 december 29-én Gyaluban békeszerződést kötött Izabella királyné Ferdinánddal és úgy ő, mint Fráter György meghódoltak Ferdinánd királynak. A következő év tavaszán tartott torclai országgyűlés a barátot királyi helytartóvá tette meg és melléje egy 22 tagú kormányzótanácsot választott.⁴¹⁰⁾ A barát királyi helytartósága azokra a területekre terjedt ki, amelyeken Szapolyai János uralkodott.⁴¹¹⁾ Ez a helytartói és mellette a kir.

jobbágysai számára protekcionális levelet ád «*audoritate prefati domini nostri regis qua in presenciarum fungimur*». Az oklevél szignatúrája: «*de eomissione domini locumtenentis*». (Károlyi: III. 195. I.) *Fraknői* (id. in. 163. 1.) forrás idézése nélkül említi Pöstyéni Gergelyt, mint helytartót 1536 január 29-től 1540 március közepéig. Ugyanő (id. m. 170. 1.) Pöstyéni Györgyöt (!) említi 1530-tól 1539-ig helytartó gyanánt»

⁴⁰⁷⁾ Budán, 1540. április 4. «*Stephanas de Werbcwcz summ us cancellarius serenissimi principis et domini domini Johannis dei gracia Hungarie Dalniacie Croacie etc. regis ac in presenti absencia sue majestatis locumtenens eiusdeim*, Ketideresy Mihály özvegyének és fiainak minden ügyben perhalasztást ad. Az oklevél szignatúra ja: «*de eomissione domini cancellarii ac locumtenentis regie majestatis*». (Károlyi: III. 224.)

⁴⁰⁸⁾ *Acsdý*: id. m. Szilágyinál, V. 212. 1.

⁴⁰⁹⁾ *Horváth Mihály*: Fráter György, 1882., 117., 118. 1.

⁴¹⁰⁾ *Acsdý*: id. ni. V. 228. 1.

⁴¹¹⁾ Helyesen így címezték: «*ad reverendissimum dominum fratrem Georgium, episcopum Varadiensem, thesaurarium ac locumtenentem Suae Maiestatis in partibus regni Transsilvanis*». (Kiss: Helytartótanács, VI., VII. 1.) Az erdélyi részek alatt természetesen a tiszántúli 9 vármegyét is kell érteni.

kincstartói hatalomkör azonban nem biztosította a barátnak azt a hatalmi elsőséget, amelyre az ország politikája érdekében szüksége volt. A gyámi tanácsban riválisa, Petrovics Péter, vele egyenrangú volt. Ezért kívánta a kormányzóvá való kineveztetést. A török szultán meg is parancsolta úgy a királynénak, mint az ország lakosainak, hogy a barátot kormányzónak ismerjék el.⁴¹²⁾ Az 1544. év őszén tartott tordai országgyűlés elvileg hozzá is járult ahhoz, hogy a barát a helytartóinál tágabb hatalomkörrel ruháztassék fel, de a «kormányzói» címben a rendek nem tudtak megegyezni s végül is az ment határozatba, hogy György barát úgy Erdélyben, mint a Temesközön és a Tisza vidékén *az ország főbírája*» (judex generalis) cím alatt teljes hatalommal kormányozza az országot.⁴¹³⁾ Az okleveles források tanúsága szerint azonban továbbra is a «loeumtenens» címzést használta aláírásában és őt is így címezték.⁴¹⁴⁾ Fráter György helytartósága alatt gyakorolta a felségjogokat. «A különben takarékos kincstartó most nem kímélte az évek folytában felhalmozott kincseket. Kiket ajándékok nyerhettek meg, azok iránt királyi bőkezűséget fejtett ki. Kiket tisztségek, hivatalok köthettek szorosabban személyéhez, azokat várnagyságokra, kapitányságokra emelte».⁴¹⁵⁾

Fráter György kormányzósága 1551 december 17-én történt meggyilkoltatásával ért véget.⁴¹⁶⁾ A lánglelkű, emelkedett szellemű, törhetlen nemzeti érzésű magyar államférfi halála után Izabella királyné veszi kezébe az ország kormányát az

⁴²⁾ *Pruj*: Epist. proc. II. 390. V. ö. *Horváth Mihály*: id. m. 221. j.

⁴¹³⁾ *Horváth Mihály*: id. m. 222. I.

⁴¹⁴⁾ Példák: *Pray*: Epist. proc. II. 142. (ló-Ki. évről); II. 184. (1549. évről); II. 200., 202. (1550. évről); II. 220., 250., 259., 202., 303. (1551. évről); Orsz. Lev. Kiállítás, 74. sz. (1551. évről).

⁴¹⁵⁾ *Horváth Mihály*: id. ni. 118. I.

⁴¹⁶⁾ Ferdinánd hálátlan, kétszínű játékát Fráter Györggyel széniben történelmi kézikönyveink ismertetik. Még röviddel a barát megöletése előtt megszerzi részére a bíborosi méltóságot. Castaldo és Nádasdy ajánlják Ferdinándnak, hogy nevezze, ki a barátot *alkirálynak*. Többszöri lemondását elhárítja, állásában marasztalja, de ugyanakkor felhatalmazza Castaldot, hogy a barátot bármikor ölesse meg. (*Acsády*: ifi. m. V. 307., 308. 1.)

akkor még tizenegy esztendő János Zsigmond nevében.⁴¹⁷⁾ Adományoz birtokot, nemességet és nemesi címerlevelet.⁴¹⁸⁾ Izabella királyné 1559 szeptember 15-én bekövetkezett halála után János Zsigmond egyedül veszi át az uralkodást és okleveleit II. János király néven adja ki.⁴¹⁹⁾

II. FEJEZET.

Ferdinánd király első kormányzója nem a nádor, Báthori István volt, hanem a király nővére, Mária, II. Lajos király özvegye. A nádori cikkek rendelkezéseinek ezen negligálása annál feltűnőbb, mert éppen maga I. Ferdinánd az, aki a külföldet a nádori tisztség felől úgy informálta, hogy a királyt akadályoztatása esetén és az interregnum idején az uralkodásban a nádor helyettesíti,⁴²⁰⁾ a nádori tisztség pedig Báthori

⁴¹⁷⁾ 1556 június 10-én Báthory Györgynek azokért a szolgálatokért, «*quae ipse primum sacrae regni Hungariae coronae et deinde nobis filioque nostro illustrissimo*» teljesített, birtokokat adományoz, «*quae per defectum seminis . . . Georgii Dragffy ad sacram regni Hungariae coronam consequenterque collationem nostram filliique nosiri illustrissimi optimo jure devoluta esse perhibentur*». (*Károlyi*: III. 288., 289.1.) Sőt egyenesen «*ad collationem nostram reginalem*» tartozónak mondja egy Baghy Mihály magvaszakadtával eladományozott beregmezei birtokról, 1557 július 1-én. (*Károlyi*: III. 301.) Ugyancsak Izabella királyné pártfogó levelet ad Bajoni Benedek özvegyének, 1557 január 31-én. (*Károlyi*: III. 296.)

⁴¹⁸⁾ Izabella királyné 1545 szeptember 19-én kelt oklevelében Marmarosi Szigethy Pál diáknak, az erdélyi királyi törvényszék jegyzőjének és testvérének, Pálnak nemességet és címet adományoz. (*Áldássy*: Címeres levelek, II. 2., 1., 104. 1.) Ugyanő 1547 október 8-án Somosi Székely Baláznak nemességet és címet adományoz. A címeres levél eredetije a Magy. Nemz. Múzeum irattárában. (V. ö. Turul, 1908. 157. 1.)

⁴¹⁹⁾ Példa. *Károlyi* III. 311.

⁴²⁰⁾ «*Hujus magistratus (t. i. a nádori) officium principale est: vices et munia regis obire, si rex aut per aetatem, aut aliquem naturae defectum, regnum administrare, aut defendere non posset; item ut decedente rege vices regis suppléai, castra ad sacram coronam pertinentem tempore interregni teneat, comitiaque pro novo rege eligendo omnibus regni ordinibus, provinciisque circumjacentibus indicat, ubi ipse in eligendo rege semper primam vocem habet, item rege extra limites regni et provinciarum agente semper generalis locumtenens est palatínus*». (Ferdinánd királynak VIII. Henrik angol király követe előterjesztésére 1527 március 11-én adott válasza. Közölte *Fraknoi*:

István személyében be volt töltve s ő már előbb is — mint fentebb láttuk — viselte a helytartói tisztet II. Lajos távolléte idején 1522-ben.

A Mária királyné helytartói kinevezéséről szóló okmányt nem ismerjük, csak az a hirdetmény maradt fenn, mellyel Ferdinánd király a kinevezést 1527 február 3-án publikálta.⁴²¹⁾ Bizonyos azonban, hogy már 1526. évi október hó 9-én ő bocsátotta ki a komáromi országgyűlésre szóló meghívó levelet.⁴²²⁾ Ugyancsak ő bocsátotta ki a pozsonyi országgyűlésre szóló, 1526 november 3-án kelt meghívót is.⁴²³⁾

A nádori cikkek, Századok, 1899. évf. 491. és 505. 11.) Ugyancsak Ferdinánd biztosai mondják az olműtzi értekezleten 1527 június 2-án, a lengyel követekhez intézett előterjesztésükben: «Hic (t. i. a nádor) est . . . principaliter ad hoc ordinatus, ut in vita regis, rege aetate vei alio modo ab administratione regni impedito, aut eo exeunte, palatinus vice regis negotia regis expédiai: post mortem autem regis, ut conventum generalem indicat et celebret, aut pro electione, aut pro assumptione et susceptione regis; et quod palatinus regno vacante sit praesidens conventus, atque primus omnium dicat suffragium». (Fraknóinál A fenti helyen.)

⁴²¹⁾ A körrendelet Kutenbergben, 1527 február 3-án kelt. (Szövegét lásd a Függelékben, XV. sz. a.) A körrendelet 77 példányban állítatott ki és az ország összes hatóságainak megküldetett.

⁴²²⁾ «Visum itaque nobis est, ut conventum generalem dominis praelatis, baronibus et regnicolis indicere debeamus», mondja Mária királyné. (Orsz. gy. eml. I. 56. 1.) A meghívó képmását közli *Acsády*: id. m. V. 26. 1., szövegét ugyanott 678. 1.

⁴²³⁾ Orsz. gy. eml. I. 58. Mivel ugyanezen a napon (1526 október 9-én) Báthory István nádor is küld az ország rendéihez figyelmeztető levelet, hogy az országgyűlésen jelenjenek meg, Fraknói úgy találja, hogy⁷⁾ a nádor jogkörét nem sértette meg az a körülmény, miszerint az országgyűlési meghívó a királyné nevében van kiállítva. A nádor meghívója azonban csak végrehajtása a királynéi elhatározásnak. A Kassa város hatóságához és közönségéhez intézett felhívásban azt mondja» hogy: «... majestas reginalis . . . indixit . . . dietam generalem in Komarom pro festo beatae Catharinae virginis proxime futuro celej brandam» s arra hívja fel őket, hogy: «ad diem et locum per suar majestatem reginalem designatos» küldjék ki a képviselőiket. (Id. *n*₅ I. 57.) Úgy véljük azonban, hogy a nádori figyelmeztető, illetve felhívó levél éppenséggel megerősítése annak, hogy a nádort megillető hatály körön sérelem esett. A pozsonyi tanácsosok által 1526 december 8-*a* az esslingeni német birodalmi gyűléshez intézett levél szövege: «Sereni[^] simám dominam reginam, accedente consilio domini Johannis dt Zápolya, comitis Scepusiensis, tunc Vayvode Transylvanensis, rogar vimus, ut una cum domino palatino, cuius officium esi ordines in inter-

Mária királyné helytartói minőségét az általa gyakorolt *királyi teljhatalom*, jellemzi, melyet nem szűkítettek azok a korlátozások, amelyeket az 1485. évi nádori cikkek a nádorhelytartó hatalmi körére nézve előírtak. Az okleveles anyag ezt a teljes királyi jogkört kifejezésre is juttatja,⁴²⁴⁾ íróink azonban ezt a jogkört alkotmányellenesnek és Mária állását nem közjoginak, hanem csupán bizalmi jellegűnek tartják.⁴²⁵⁾

Helytartói minőségében ő veszi ki a rendek hűségesküjét Ferdinánd király irányában.⁴²⁶⁾ Gyakorolja a királyi főkegyúri jogot. Oláh Miklósnak, a még 1526 aug. 24-én adományozott győri kanonokságba való beiktatását elrendelte, Amadé Farkasnak a kanonoksági várományt és Egressy Lőrinc örkan-

regno convocare, generalem diaetam . . . institueret». (Orsz. gy. eml. I. 33. I. 1. sz. jegyzet.) Nyilvánvaló, hogy a nádor törvényen alapuló jogköre összeütközésbe került a királynénak helytartói hatáskörével s az összeütközést törvényellenesen oldották meg. Valamelyest enyhít a helyzeten, hogy Mária királyné a rendekhez 1526 október 31-én intézett levelében azt mondja, hogy ő az országgyűlést *a nádorral együtt* hívta egybe (« . . . nuper *una cum domino palatino* conventum generalem ad festum beatae Catharinae in Gomarom celebrandum indixeramus», s ezért a rendeket «ad diem et locum designatum *per nos et dominum palatinum*» meghívta {Kovachich: Vestigia, III. 89.}, de már maga ez az együttes gyakorlása a nádort megillető jognak, szintén jogellenes volt. Ezen országgyűlésnek illetően együttes egybehívására céloz különben maga Ferdinánd király is 1527 január 1-én a moldvai vajdához intézett levelében. (Közölve *Jászaynál*: A magy. nemz. napjai, I. 405. 1.)

⁴²⁴⁾ Abból az alkalomból, hogy a soproni kapitány a soproni plébánost és káplánt elfogatta és bilincsreverte a városnak átadta, neheztelve írja nekik Mária királyné 1527 március 11-én, hogy a kapitány kötelessége az lett volna, hogy a foglyokat ő hozzá küldje «ad nos, quae in omnibus rebus hungaricis serenissimi fratris, *regis Hungariae vicem et locum tenemus*». (Idézi *Kiss István*, id. m. XV. 1. 3. sz. jegyzet.) A helytartói kinevezést publikáló oklevélben maga a király utal srrre: «*habet enim amplissimam a nobis facultatem, super hiis rebus . . . Obiscum nostra in persona transigendi*». (Függelék, XV. sz.)

⁴²⁵⁾ Ortway: id. m. 296. 1.

⁴²⁶⁾ Ferdinánd 1527 január 19-én Sopron és Pozsony városok közönségéhez intézett leveleiben felhívás foglaltatik, hogy Mária királynak: «*tanquam supremae in regno illó locumtenenti nostrae potentem omnimodam dedimus, ut a vobis fidelitatis et homagii iuramentum nomine nostro et in manus nostras accipiat*». (A bécsi állami levéltárban őrzött eredeti után *R. Kiss István*, id. m. XVI. 1. 2. sz. jegyzet.)

noknak a bácsi nagyprepostságot adományozta.⁴²⁷⁾ Gáspár nevű káplánjának esztergomi kanonokságot adományozott s arról adománylevelet állított ki.⁴²⁸⁾

⁴²⁷⁾ *Jászay*: id. m. I. 92. Az Egressynek szóló adományról Ferdinánd adja ki az oklevelet 1527-ben, megemlítvén, hogy Mária királyné gyakorolta a főkegyúri jogot a férje, Lajos király halála után: «Venerabili Laurencio de Egrews, custodi et canonico dicte ecclesie Bachiensis, autoritate juris patronatus sui, *qua post obitum serenissimi principis quondam Ludovici regis (eadem regina) fungebatur*», szöveg az adomány. (*Jászay*: id. m. I. 92. 1. 3. sz. jegyzet.) Erre hivatkozik maga Mária királyné is az Amadé Farkasnak szóló adomány le veiben. «*Auctoritate juris patronatus nostri reginalis, quod generaliter serenissimo et marito nostro charissirno rege mortuo, in omnibus hujus regni nostri ecclesiis habemus*». (Az oklevelet közli *Koppi Károly*: «*Commentarii diplomatici vetustarum Hungariae reginarum seu vestigia potestatis et jurium quondam reginis Hungariae priorum et ab eisdem exercitorum*» című kéziratos munkájának II. kötete, 167. 1. Ez a munka jelenleg a Magy. Nemz. Múzeum kézirattárában őriztetik, Fol. Lat. 2299. sz. a.) Amikor pedig Mária királyné adománylevele alapján a győri káptalan nem akarja Oláh Miklóst a kanonoki stallumba beiktatni, a királyné a káptalant szigorú büntetés súlyával utasítja: «*Sciatis jus patronatus collationis beneficiorum ecclesiarum hujus regni penes Majestatem Nostram esse, quo ut regina Hungariae uti volumus. Quapropter fidelitati vestrae harum serié firmiter sub amissione beneficiorum vestrorum committimus et mandamus, aliud habere nolentes*», hogy az iktatást hajtsák végre. (*Koppi* fentidézett kézirataiban.) Az okleveleknek ez az álláspontja a magyar alkotmányjog elveivel nem egyeztethető össze. A magyar királyok nejét mint ilyeneket («*ut regina Hungariae*») ez a jog nem illette meg soha. Téved *Ortvy Tivadar* is, mikor azt állítja, hogy Máriának ez a joggyakorlása «nem volt éppen helytartói tisztéből kifolyó új jogszerzemény, mert gyakorolta volt azt már előzőleg, férje, II. Lajos idején is». (Utalás *Fraknoi*: «*Kegyúri jog*» című munkájára.) *Fraknoi* azonban nem ezt mondja, hanem *helyesen* azt, hogy II. Lajos, mikor 1526-ban a török ellen hadrakelt, a királyi kegyúri jog teljes gyakorlását Mária királynéra bízta. (Id. m. 217. 1.) *Fraknoi* Máriának 1526 augusztus 24-én Oláh Miklós javára kiadott adománylevelére hivatkozik (u. o. 3. sz. jegyzet), amelyben maga Mária mondja ezt. Tehát nem mint királyné, hanem mint helytartó gyakorolta a kegyúri jogot, a király (Lajos) távollétében. Későbbben ezt a joggyakorlást folytatta Ferdinánd megválasztásáig. (1526 december 17.) Bizonyos, hogy Máriának a győri káptalanhoz intézett parancsa is ezen időpont előtt kelt — *Koppi* sajnos nem közli a keletet — *Jászay* és *Ortvy* pedig úgy idézik ezeket az adatokat, mintha 1527-ben történtek volna, mely esetben már Mária királyné csak mint Ferdinánd helytartója, nem pedig mint Lajos özvegye gyakorolhatta a felségjogokat.

⁴²⁸⁾ Ez az adomány Ferdinánd királynak prágai tartózkodása alatt történt. «*Contuleramus magistro Caspari capellano et confessori*

Gyakorolta a birtokadományozás felségjogát is. A mohácsi csatában magvaszakadtan elhalt Pálóczy Antalnak pesti házát 1527 október 13-án váraljai Horváth Jánosnak adományozta.⁴²⁹⁾ Thuróczi Miklósnak kötelező ígéretet tesz, hogy mihelyt Ferdinánd király az ország birtokába jut, neki fogja juttatni a magtalanul elhalt Szoby Mihály javait.⁴³⁰⁾ Ferdinánd azután 1527 november 6-án, Székesfehérvárott kelt adománylevelében tényleg Thuróczy Miklósnak adományozta ezeket a javakat, hivatkozva Máriának a király nevében tett kötelező okiratára.⁴³¹⁾ Ugyanő 1527 április 15-én Pozsonyban kelt adománylevelével Zápolyai Jánosnak Nyitra megyében levő birtokait Hencz Máténak adományozza s a király december 2-án az adományt megerősíti.⁴³²⁾ Gyakorolta a birtokzálogosítás jogát is *in scriptio útján*.⁴³³⁾

nostro, dum adhuc Majestas Vestra Pragee esset, canonicatum quendam in ecclesia Strigoniensi per mortem quondam magistri Nicolai Endredy tunc vacantem, super qua donatione literae etiam nostrae sunt emanatae», jelenti Mária királyné Bécsújhelyből, 1527 augusztus 31-én Ferdinánd királynak. (Bécsi udv. lev. Hungarica. Idézi *Ortvay*: id. m. 298. 1. 22. sz. jegyzet.)

⁴²⁹⁾ Ferdinándnak 1527-beli eredeti okleveléből idézi *Jászai*: id. m. I. 92. 1.

⁴³⁰⁾ «... assecuramus auctoritate fraterne majestatis, qua in hac ejus absencia fungimur», mondja Mária 1527 május 10-én kelt oklevelében. (*Károlyi*: III. 166. 1.)

⁴³¹⁾ «... totales possessiones . . . eiusdem condam Michaelis de Zob ... de quibus idem Nicolaus Thuróczy per serenissimam principem et dominam Mariam, prefatorum regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie reginam . . . auctoritate nostra regia, qua in absencia nostra utebatur, uteris suis mediandibus superinde confectis cercior factus et assecuratus fuerat . . . premissam assecurationem antefate domine Marie regine . . . annotato Nicoiao Thwroczy factam, ratam habentes . . . dedimus donavimus et contulimus», mondja Ferdinánd. (*Károlyi*: III. 171. 1.)

⁴³²⁾ «... quod nos illam donacionem, quam serenissima domina Maria regina . . . super allodio Joannis de Zápolya . . . Posonii feria secunda proxima post dominicain ramis palmarum proxime preteritam fideli nostro . . . Matheo Hencz . . . auctoritate nostra regia per nos eidem domine Marie regine data et concessa fecisse dinoscitur, ratam, gratam et acceptam habentes . . . de novo dandas duximus et conferendas». (*Károlyi*: III. 174. 1.)

⁴³³⁾ Lebény-Szentmiklóst 1527-ben Póki János udvarmesternek inskribálja. (Idézi *Ortvay*: id. m. 299. 1. Ugyanő, közelebbi megjelölés nélkül idéz egy 1528. évi esetet is, de ez a hivatkozás téves.)

Gyakorolja a királyi felségjogokat az igazságszolgáltatás terén is. Eltekintve azon jogszolgáltatási esetektől, melyek a II. Lajos halála és I. Ferdinánd királlyá választatása közötti időszakban merültek fel s amelyekben kiadott oklevelekben Mária nem hivatkozik helytartói minőségére, hanem a bírósági és közigazgatási természetű okmányokat *királynői* minőségben adja ki,⁴³⁴⁾ — találkozunk olyan kiadmányokkal, melyekben Mária már mint «serenissimi principis . . . Ferdinandi . . . Hungarie regis. . . in Hungária *locumtenens*» szerepel, bár aláírásul itt is «Maria regina» jelzést használ. Peres ügyekben bírákat delegál,⁴³⁵⁾ kegyelmet oszt.⁴³⁶⁾

Mária királyné helytartósága 1528 elején szűnt meg, mikor is az alóla való felmentetését kérte. Ferdinánd március hó 7-én kelt oklevelében *helytartójává Báthori István nádort nevezte ki* és egyben körülírván hatáskörét is, melléje egy öttagú kormányzótanácsot rendelt és pedig: Várday Pál esztergomi érseket, Szalaházy Tamás egri püspököt, Gerendy Miklós erdélyi püspök, kincstartót, Thurzó Elek országbírót és Báthori András tárnokmestert.⁴³⁷⁾ A kinevező levél a nádort «a szokásos módon» (*more solito constituimus*) rendeli helytartónak és reá, valamint a melléje adott tanácsra bízta, hogy minden ügyben, amely szerencsés hazatértéig felmerülne, a király képé-

⁴³⁴⁾ Az oklevelek intitulációja: «Nos Maria, dei gracia regina Hungarie et Bohemie etc.», aláírása: «Maria regina»; a királyi városokat «civitas nostra» jelzéssel illeti; a királyi tanácsról «ex deliberacione et consilio domini Stephani de Bathor palatini etc. ac aliorum consiliariorum nostrorum» formában beszél; engedményeket tesz «quod si nos vei futuri reges Hungarie censum hu jus ipsius civitatis nostre Posoniensis . . . sunt augmentaturi»; mintha uralkodó királynő lenne, holott csak interregnumbeli kormányzó. Sajnos, nem méltatták eddigelé a királynék közjogi állását magyar publicistáink.

⁴³⁵⁾ Sopron város tanácsa és a kiűzött zsidók közötti perben, 1527 február 5-én három osztrák bírót küld ki «anstatt unsers engemelten brueders Khunig Ferdinanden». (*Friss: Magy. Zsidó Okit.* 350.) Ugyanakkor a kiküldött bírákat ítélethozatalra utasítja «*authoritate et in persona serenissimi principis . . . Ferdinandi . . . regis . . . quam penes nos in hac parte habemus*». (*R. Kiss István: id.* m. 335. l.) Ezt a bíróküldést utóbb (1527 április 28-án) hatálytalanítja, mert megtudja, hogy a magyar jog értelmében Magyarországon csak magyar bírák ítélkezhetnek, miért is az ügy felülvizsgálatát és eldöntését saját magának tartja fenn. (Ugyanott 358. l.)

⁴³⁶⁾ *Ortvay: id.* m. 298. l.

⁴³⁷⁾ A kinevező oklevelet lásd a Függelékben XVI. sz. a.

ben és királyi hatáskörrel (*nostra vice nostraque auctoritate*) járhatson el. Ennek a tanácsnak Buda legyen a székhelye. Feje a nádor, *mint helytartó*, akinek a következő jogokat biztosítja a király:

1. a kincstárra háramlott javakból harminckét jobbágytelek erejéig adományokat eszközölhet érdemes honfiaknak;
2. nemesek pőrében perújítást rendelhet el és
3. a hűtlenség címén elkobzott, de el nem adományozott, vagy egyébként gazdátlan (*vacans*) javakat, még ha azok harminckét jobbágy teleknél nagyobbak is, a helytartó és a tanácsosok adományozzák azoknak, akiknek erre nézve a király levélbeli ígéretet tett. Ugyanígy kell eljárni a várományadományozások esetében is.

Ha pedig nagyjelentőségű dolgok fordulnának elő (*graviora negotia*), akkor, feltéve, hogy a halasztás nem jár veszéllyel, forduljanak írásban a királyhoz (*consulant nos per literas*).

Báthori István nádornak, mint helytartónak működését az okleveles források bizonyítják. Okleveleinek intitulációjában magát Ferdinánd király távolléte miatti helytartónak nevezi;⁴³⁸⁾ a parancsokat a király nevében adja ki;⁴³⁹⁾ pecsétjén azonban nincs kitüntetve a helytartói minőség.

A bírói felségjog mellett gyakorolja a neki biztosított birtokadományozási jogot, az adományról szóló oklevelek azonban azt a záradékot tartalmazzák, hogy a privilégialis okmányt majd a király maga fogja az adományos részére kiállítani.⁴⁴⁰⁾

⁴³⁸⁾ «Nos Stephanus de Bathor regni Hungarie palatinus et iudex comanorum, ac in presenti absentia serenissimi principis et domini domini Ferdinandi dei gracia regis Hungarie . . . locumtenens». 1528 március 18-án kelt oklevél az Orsz. Levéltárban, Neoreg. Acta fasc. 1565 Nro 18. Az oklevél szignatúrája: «De propria commissione palatini locumtenentis regie majestatis». Hasonló példa *Károlyi*: III. 175. 1., *Majthényi okit.* 20. 1., D. L. 24.647.

⁴³⁹⁾ «rogamus vos et *in persona regiae majestatis* mandamus», mondja Báthory 1528 július 24-én kelt oklevelében Majthényi Bertalan szegedi kapitánynak. (*Majthényi okit.* 20. 1.); «... pro eo vos . . . requirimus et hortamur diligenter et nihilominus *auctoritate prefati domini nostri regis, qua in presenciarum fungimur*, vobis committimus et mandamus ...» mondja 1528 november 29-i vizsgálati parancsában a nyitrai káptalannak. (*Károlyi*: III. 175. 1.)

⁴⁴¹⁾ Báthory István helytartó 1528 március 18-án bizonyos birtokról, melyek «ad sacram dicti regni Hungarie coronam consequen-

Báthori István utolsó nagy közjogi jelentőségű kormányzati ténye volt, hogy 1530 május 8-ra Pozsonyba országgyűlést hívott egybe, de már rajta nem szerepelhetett, mivel ugyanezen a napon meghalt.⁴⁴¹⁾

Ezen az országgyűlésen erősen nehezményezik a magyar rendek a kormányzati rendszert. Felterjesztésükben elmondották, hogy Magyarországot helytartók csak akkor szokták kormányozni, ha a király szomszédos országait látogatni utazott vagy hadbavonult. De ahhoz nem szokott hozzá a nemzet, hogy csak halljon a királyáról, de sohase láthassa.⁴⁴²⁾ A rendek panaszainak nem volt fogantója. Ferdinánd 1531 június 29-én a legközelebbi országgyűlésig Szalaházy Tamás egri püspököt és Thurzó Elek országbíróat bízta meg az ország ügyeinek vezetésével, de részletes hatáskörmegjelölés nélkül,⁴⁴³⁾ majd 1532 október 4-én Thurzó Eleket egyedüli helytartójává nevezi ki.⁴⁴⁴⁾

Thurzó Elek helytartói hatásköre tágabb és minden esetre részletesebben szabályozott, mint Báthori Istváné volt. A kinevező levél hat csoportba foglalja Thurzó helytartói ügy-

terque *auctoritate nobis per suam majestatem in hac ipsa absencia sua graciose concessa, collacionem nostram rite et legitime convoluta esse perhibentur*», adománylevelet állít ki, melynek záradéka: «Quas (t. i. litteras) sua majestas in formam sui privilegy redigi faciet, dum eedem in specie fuerint reportate». (Orsz. Lev. Neoreg. Acta fasc. 1565. Nro 18.) Ez a záradék — amely későbbben a helytartói adománylevelekből állandóvá válik — tulajdonképpen azt a törvényi rendelkezést pótolja, mely szerint a kormányzói adományok utólag a király által jóváhagyandók voltak (1446: XIII. t.-c. 3. §.), de mégis inferiorisabb értéket adtak a helytartói adomány le vélnek, mint a kormányzóinak, mert a kormányzó maga foglalta kiváltságlevelbe az adományt.

⁴⁴¹⁾ V. ö. R. Kiss István: Helytartóság, XXVI. 1. 3. jegyzet, hol kiigazítja az Istvánffy tévedése alapján a történelmi irodalomba becsúszott hibát, mintha Báthory István 1535-ben halt volna meg.

⁴⁴²⁾ «Regnum Hungariae per vicarios nunquam est administratum, nisi forte, quum vicina regna sua ad breve tempus reges nostri inviserunt, aut bella cum externis nationibus gesserunt.»

⁴⁴³⁾ A kinevező levél általában csak annyit mond, hogy Szalaházy és Thurzó az igazságszolgáltatás és a közigazgatás, valamint az államigazgatás egyéb teendőit fogják végezni. «... praeerunt isthic nostra in persona nostraque auctoritate tum justitiae, tum aliis istius regni nostri rebus per absentiam nostram administrandis.» A kinevező levelet lásd a Függelékben XXI. sz. alatt.

⁴⁴⁴⁾ A kinevező levelet lásd a Függelékben XXII. sz. alatt.

körét. 1. Bírászkodhatik, minden fellebbezés kizárásával; 2. részleges országgyűlést hívhat egybe; 3. úgy a végvidékek parancsnokainak, mint egyéb tisztjeinek minden igazgatási ügyben parancsokat adhat; 4. a koronára háramlott javakból harminkét jobbágyteleknyi területet meg nem haladó birtokokat érdemes honfiaknak adományozhat; 5. mindazon egyházakban, melyekben a főpapok gyakorolják a kegyúri jogot, adományozhat egyházi javadalmakat, kivéve a nagyobb apátságokat és prépostságokat, végül 6. a király hűségére visszatérő bűnbánóknak a király nevében kegyelmet adhat.⁴⁴⁵⁾

Thurzó nehezen vállalta a helytartói tiszteletet, melyet gyűlöletesnek és gondterhesnek mond,⁴⁴⁶⁾ de most már legyen azon a király, hogy csakugyan az igazi képviselője lehessen itt az Országban.⁴⁴⁷⁾

Thurzó Elek helytartói tisztsége 1542 november 13-án bekövetkezett lemondásáig tartott.⁴⁴⁸⁾ Közben azonban a helytartói tisztség, a Habsburgoknak állandóan külföldön való tartózkodása folyományaként, állandósult és a király személyét helyettesítő, a király helyét ideiglenesen betöltő méltóságból hivatal lett, a király parancsainak végrehajtó közege.⁴⁴⁹⁾ Ezt a változást iktatta törvénybe az 1536: XVI. t.-c, mely a helytartói tisztelet és melléje választott tanácsosokat — az 1867-ig működött helytartótanácsot — törvényi alapon állandósította.¹⁵⁰⁾

Az ezután, 1542 december 30-án kinevezett Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó kinevező levelében benne van ugyan még a távollétre való utalás (in absentia nostra), mintha a helytartói tisztség csak ideiglenes lenne,⁴⁵¹⁾ de a

⁴⁴⁵⁾ A király és Thurzó Elek között a helytartói kinevezés tárgyában folytatott okiratváltást, valamint a helytartótanács részére készült szabályzat tervezetét közli *R. Kiss István* id. m. 345-354. lapok alatt.

⁴⁴⁶⁾ «... iam nie ad hanc provinciám et odiosam et curis plenam ingressi.» mondja Thurzó 1.532 now 1.1-én Ferdinánd királyhoz intézett levelében.

⁴⁴⁷⁾ «ut viclear re ipsa vices Maiestatis Vestrae hic gerere.» (U. o.)

⁴⁴⁸⁾ *Fraknói* (Franki): Xádori és orsz. bírói hiv. 151. 1.

⁴⁴⁹⁾ *R. Kiss István*: Helytartóság, LXIII. 1.

⁴⁵⁰⁾ Helyszűke miatt nem foglalkozhatunk bővebben ezen törvénycikkkel, csak megjegyezzük, hogy fordítása a Corpus Juris millenáris kiadásában nem szabatos. Ámde ne érje gáncs a kiadót. A hiba ott van, hogy a törvény eredeti szövege feltűnően pongyola.

⁴⁵¹⁾ A kinevezést közli *Kiss István*: id. m. 358. és 359. lapok.

későbbi kinevezésekben már hozzáfűzi a király, hogy a kinevezés a király által bármikor visszavonható.⁴⁵²⁾ A kinevezésekbe egyre több korlátozás kerül bele. Az egyszerű «*távollét*» helyébe «*messzebb való távollét*» iratik; az ügyek elintézési joga csak a késedelmet nem tűrő esetekre vonatkozik,⁴⁵³⁾ a részleges országgyűlés egybehívásának joga csak a király előzetes tudtával történhetik («*prescitu tarnen nostro*»). Az adományok tekintetében előbb a királyt úgy a javak mennyisége, mint az adományos személy érdemei tekintetében fel kell világosítani, az egyházi beneficiumok adományozása pedig a király előzetes hozzájárulásától van függővé téve.⁴⁵⁴⁾ A távollétnek illetlen általánosságban való meghatározása természetesen nem lehetett elég szabatos. A bécsi udvar tehát a közjogi fikció eszközához nyúlt. Kimondotta, hogy amikor a király Bécsben van vagy a szomszédságban, akkor nincs *távollét*. Nyilván az volt a fikció alapja, hogy hiszen a legfontosabb kormányszék, a magyar királyi udvari kancellária is Bécsben székel. Ily esetekben tehát a birtokadományoknál előbb a király hozzájárulását ki kell kérni.⁴⁵⁵⁾

⁴⁵⁴⁾ «*in absentia nostra, durante beneplacito nostro.*» Ujlaky Ferenc győri püspök helytartói kinevezésében, 1550 április 12-én. (Lib. Reg. III. 208.) Ugyanígy Verancsics Antal esztergomi érsek kinevezésében 1572 június 24-én. (Lib. Reg. III. 1024.) Radéczi István egri püspök kinevezésében már csak a «*durante beneplacito nostro*» kitétel áll, ellenben a király távollétére való hivatkozás nem a helytartóság tartamára, hanem annak megokolására történik.

⁴⁵³⁾ «*... aut nobis, rebus maxime diffieilibus urgentibus, ab ipso regno nostro remocius exstentibus, in negocijs, que moram ulteriorem non admittere.nl, emergentibus, . . . négocia gerat et administre!*» Verancsics Antal helytartói kinevezésében. (Lib. Reg. III. 1024.)

⁴⁵²⁾ U. o.

⁴⁵⁵⁾ «*Quando verő in hac cwitale nostra Vienna, vei alibi a regno nostro non longius, sed in vicinia tantum aberimus.*» mondja a király Radéczi kinevező levelében, 1573 szeptember 1-én. (Lib. Reg. III. 1066.)

III. RÉSZ.

1. FEJEZET.

Kormányzókkal találkozunk még a helytartótanács állandóvá váltá után is. Ezeket a kormányzókat két csoportba oszthatjuk. Az elsőbe soroljuk azokat, akiket az uralkodók bíztak meg a kormányzat vezetésével, mivel a nádori tisztséget betölteni nem engedték s a magyar főpapok hazafias lelkületétől félve, ezek közül kormányzót kinevezni nem mertek. A második csoportba azokat sorozzuk, akiket az ország kormányának élére a nemzet függetlenségi harcai emeltek.

Az első csoport első esetével Ernő főherceg személyében találkozunk, akit a bátyja Rudolf király trónraléptekor, 1576-ban Magyarország kormányzójának nevezett ki, hogy őt távolléte alatt «mintegy helytartóként» (tanquam locumtenens) képviselje.⁴⁵⁶⁾ Rudolf pedig sokáig volt távol, több mint harminc évig.⁴⁵⁷⁾ Ezen idő alatt, különösen mikor a király 1578-ban Prágába húzódott vissza, Bécs lett a magyar kormányzat központja. Ámbár a királyi helytartói szék 1573 szeptember 1-től 1586 február 4-ig Rádeczi István egri püspökkel, 1586 szeptember 24-től 1587 január 31-ig Draskovich György kalocsai érsekkel, 1587 augusztus 13-tól 1595 november 21-ig pedig Fejérvölgyi István nyitrai püspökkel be van töltve, a király személyének tulajdonképpeni helyettesítője mégis Ernő főherceg, ő a magyar haderő parancsnoka, 1587 november havában ő nyitja meg és vezeti az országgyűlést, ő tárgyal a rendekkel,

⁴⁵⁶⁾ Rudolf írja a magyar rendeknek Regensburgból 1576 október 13-án: «Alteram est, quod cum Serenissimus Ernestus archidux Austriae . . . fráter et princeps noster charissimus, interim, dum nos ab archiducatu nostro Austriae abesse contigerit, *nostras vices, tanquam locumtenens*, in administrandis publicis privatisque nostri istius regni Hungariae negotiis *gesturus sit...*» (Közli Fellner: Centralverwaltung. Mittheilungen d. Inst. f. ö. Geschichtsforschung, VIII. 295. 1.)

⁴⁵⁷⁾ *Acsdty*: id. m. V. 134. I.

szóval ő az ország kormányzója és nem a helytartók. Ezt különben a honvédelmi ügyekben az anyaországra nézve az 1578: XV. t.-c. kifejezetten is elismerte, akár az országban van a király, akár nincs.⁴⁵⁸⁾

Erő főherceg az 1587-i országgyűlés után Ausztria kormányzását vette át és magyarországi kormányzósága, illetve helytartósága megszűnt. Utána Mátyás főherceg jut Magyarország kormányzói tisztségébe és pedig kifejezetten «kormányzó» (gubernátor) címmel. Az alkalmat erre Rudolf királynak Bocskay Istvánnal folytatott békealkudozásai és a megkötött bécsi és zsitvatoroki békeaktusok adták meg.

Bocskay és vele a rendek a korponai országgyűlésen egyebek között a nádori tisztség betöltését és azt követelik, hogy a király jöjjön Magyarországra. Mátyás főherceg környezetében felmerült az a gondolat, hogy a nádori tisztség Mátyás személyében töltsék be. Ez ellen azonban sok aggály merült fel és végül is e helyett az a terv jutott előtérbe, hogy Mátyás főherceg ne nádor legyen, hanem nevezze ki őt a király teljes hatalmú kormányzóvá. A korponai gyűlésen, 1605 november és decemberében, Forgács Zsigmond, kiküldött királyi biztos odanyilatkozott, hogy ezt a kérdést legjobb lenne a legközelebbi országgyűlésre halasztani, s egyben bizalmasan közölte az előkelőbb Bocskay-párti urakkal, hogy a főherceg erre a kreálandó gubernátori állásra reflektál. A rendek azonban nem honorálták Forgács Zsigmond tervét. Az országgyűlés későbbi folyamán, 1606 január havában a kérdés újból aktuálissá vált. A bécsi körök Rudolf király állandó betegsége miatt szükségesnek találták, hogy Mátyás főherceg vegye át Magyarország kormányát, aki tényleg már eddig is mint korlátozott hatalmú királyi helytartó kormányozta az országot. Ez esetben a nádori tisztség betöltése is szükségtelenné válnék. Ennek a tervnek megnyerték Illésházyt, Bocskay megbízottját, aki a kreálandó országhelytartói állás tekintetében előterjesztette azt az indítványt, hogy miután a király nem lakhatik állandóan Magyarországon, szükségképpen kormányzóra kell bízni az ország igazgatását, akinek azonban az ügyek

⁴⁵⁸⁾ Horvátországban és Szlavóniában a hadügyi kormányzatot ez a törvény Károly főhercegre, Ernő fñg. testvérére bízta. Mindkettejüket elismerik a rendek: «in rebus bellicis pro generalibus majestatis suae caesareae vicesgerentibus, acceptant.» (1578: XV. t.-c. 1. §.)

intézésére teljhatalommal kell felruházva lennie és akinek esküvel kell magát hivatali kötelmeire kötelezni.⁴⁵⁹⁾ Az 1606 feb-

⁴⁵⁹⁾ «Cum autem majestas sua caesarea regiaque propter varia reipublicae christianae emolumenta continue in Hungária habitare non potest, *necessarioque earn per gubernatorem regere debeat*, ne igitur is, qui gubernatoris officio fungetur, tantum nomine tenus, sed re ipsa officio suo praeesse et regnicolis subvenire queat: postulatur, ut is regnicolis ad observanda jura regni juramento sit adstrictus, eaque ipsi per suam majestatem caesaream regiamque autoritás et potestas cum plenipotencia attribuatur, ut omnia regni negotia cum consilio hungarico hic finiat et determinetne propter quasvis causas regnicolis Pragam ire, ibique longa mora sumptibus exhausti sine responso, uti antea saepius, quod ipsis nimis onerosum fuit, cum summo animi dolore redire necessum sit.

1. Dominus gubernátor ad nullius querelas quantumvis enormes neminem impediatur; querulantes autem injurias suas juris ordine prosequantur. Et nemo nisi legitime citatus et juris ordine convictus puniatur.

2. Ut rex causam quoque suam juris ordine prosequatur et mandatis suis neque rex, neque dominus gubernátor juris processum impediatur, sed neque per judices talia legibus contraria mandata observentur.

Ad quae praemissa dominus gubernátor regnicolis juramento quoque in proxima futura diaeta sese astringat.» (Közölve *Károlyi Árpád* által, id. m. 850. 1.)

⁺⁶⁰⁾ «*Ad undecimum.* Quandoquidem sua majestas caesarea regiaque propter varia reipublicae christianae emolumenta in Hungária habitare non potest, necessarioque earn per gubernatorem regere debeat, ne is, qui gubernatoris officio fungetur, saltern (? inkább *tantum* /) nomine tenus, sed re ipsa officio suo praeesse et regnicolis subvenire queat, conclusum est, *ut serenissimus archidux Matthias, lanquam supremus suae majestatis gubernátor regni Hungariae constituatur cum omnimoda plenipotencia, non secus, ac si sua caesarea regiaque majestas ipsa adesset, audiendi videlicet, proponendi, iudicandi, disponendi et agendi ea omnia, quae ad conservandum regnum videbuntur necessaria*, ne propter quasvis causas regnicolis Pragam ire, ibique longa mora sumptibus exhaustis sine responso redire necessum sit.

Quia veró totius rei fundamentum in observatione legum regni constitutum est, dominus gubernátor ad nullius querelas, quantumvis enormes, neminem impediatur, sed querulantes ipsi injurias suas juris ordine prosequantur et nemo, nisi legitime citatus et juris ordine convictus puniatur.» (U. o., 855. 1.)

Létezik egy másik példánya is az egyezségokmánynak, melyben a XI. pont szövege sokkal rövidebb: «Ad undecimum: Si sua sacra caesarea regiaque majestas propter varia et inevitabilia imperii et aliorum regnorum negotia in Hungariam, prouti regnicolae cupiunt, venire non posset, conclusum est, ut sua caesarea regiaque majestas

már 9-én kiállított «első bécsi egyezség» XI. pontja meg is állapította azután, hogy a létesítendő kormányzói állásra Mátyás főherceg neveztesse ki s részére — nehogy csak névleg legyen kormányzó, de tényleg is — teljes hatalom adassék,⁴⁶⁰⁾ s akinek a nádor az egyezség III. pontja értelmében alája legyen rendelve.⁴⁰¹⁾ Rudolf azonban a plenipotentia kérdésénél akadályokat gördített a megoldás elé. Féltékeny volt Mátyásra és betegesen gyűlölte őt. A legfontosabb ügyekben magának akarta fenntartani a döntés jogát 1606 április 3-án kelt utasításában,⁴⁶²⁾ dacára annak, hogy előzőleg (március 20-án) már kiállította a kormányzói meghatalmazást Mátyás főherceg részére, amit a rendek április 27-i ülésén ki is hirdettek.⁴⁶³⁾ A tervbevett kormányzóság azonban még sem került bele a törvénykönyvbe. A rendek radikálisabb része a III. cikkely ellen erősen kikelt. Nem akarták tűrni, hogy a nádor a kormányzónak alárendeltje legyen. A kormányzóság gondolatától irtóznak a rendek, nincsen annak törvényes alapja. Ily értelemben is végzett 1606 május 12-én a kassai gyűlés és ilyen módon elesett a kormányzói tisztség törvényi szabályozásának terve.⁴⁶⁴⁾

det plenipotentiam supremo gubernatori suo, omnia regni Hungariae negocia hic proponendi et determinandi.» (U. o., 885. l., 1. sz. jegyzet.) Ez különben szó szerint benne van a februári egyezség április 7-i bírálatában. (U. o., 761. l.)

⁴⁶¹⁾ «Ad tertium. Palatínus eligatur ... et ut is subsit non solum suae majestati caesareae regiaeque, verum etiam pro tempore ejusdem supremo gubernatori et sine scitu eorum nulla majoris momenti negotia tractet.» (U. o. 852. l.)

⁴⁶²⁾ A fenntartani kívánt tárgyak: «Donationes, consensus super bonis, privilegia civitatum oppidorumque majorum, regales diaetales, promulgationes judiciorum regni, inscriptiones arcium et precipuorum bonorum, collationes praelaturarum et beneficiorum ecclesiasticorum et similia.» (U. o. 668. l. 3. sz. jegyzet.)

⁴⁶³⁾ A bányavárosok követeinek naplójában 1606 április 27-ről: «Daneben haben ir fürstl. Gnaden (t. i. Bocskay István) . . . auch das Vollmachtschreiben, Erzherzogen Matthiassen übergeben, verlesen lassen ...» (U. o. 831. l.)

⁴⁶⁴⁾ A határozat a harmadik ponthoz azt mondja, hogy «soha Magyarországra gubernátortól nem függett az palatínus, gubernátor sem volt Magyarországra, nisi pupillo existente rege, qui perfecta nondum aetate adepta per se rerum administrationi inhabilis censebatur.» (U. o. 813. l.) A rendek itt tévedtek. Láttuk Hunyadi János

Az állandóan távollevő Rudolf király, mint már említettük, Prágában 1606 március 20-án teljhatalmat adott Mátyás főhercegnek.⁴⁶⁵⁾ A Bécsben 1606 június 23-án kiállított ú. n. bécsi béke okmányát Mátyás főherceg adta ki és ámbár az okmány nem nevezi őt *kormányzónak*, a bevezetés 1. és 3. §-ai hivatkoznak a megadott plenipotentiára, amelynek alapján a bécsi békét a király nevében megkötötte.⁴⁶⁶⁾ Maga a békeokmány azután elrendelvén, hogy a nádori tisztség már a legelső országgyűlésen betöltessék, egyben Mátyás főhercegnek — kit még mindig nem nevez sem kormányzónak, sem helytartónak — a jogkörét úgy írja körül, hogy az ország békéje és java érdekében mindent éppúgy megtehet, mintha maga a király lenne jelen és világosan kidomborítja azt is, hogy a nádor neki alárendelt hivatalnok.⁴⁶⁷⁾

Mátyás ezután mint telj hatalmazott a Rudolf által 1607 június 24-re Pozsonyba egybehívott országgyűlés vezetésével bíztatik meg,⁴⁶⁸⁾ de úgylátszik, ez az országgyűlés nem tartá-

kormányzó esetében, hogy a nádor igenis alárendeltje volt, éppen úgy mint a királynak.

A bécsi békeokmány végleges szövegének megállapítására nézve v. ö. *Károlyi Árpád* nagy értékű művét az Orsz. gy. emlékek XII. kötetében a 194. és köv. és a 311. és köv. lapokkal.

⁴⁶⁵⁾ «inter alia hoc etiam transaction sit, ut praefato serenissimo principi a nobis omnimoda plenipotencia detur et concedatur, non secus, ac si nos ipsimet adessemus,» írja Rudolf a rendeknek. (*Kovachich*: Suppl. III. 338.)

⁴⁶⁶⁾ «... caesarea regiaque majestas . . . ad sopiendos in inclyto regno Hungariae exortos motus et tumultus nobis totalem superinde plenipotentiam concesserit ...» (a békeokmány bev. 1. §.) «Ideo nos ex praedicta plenipotencia nobis concessa . . . benigne assensimus et annuimus ...» mondja Mátyás főherceg. (U. o. 3. §.)

⁴⁶⁷⁾ Mivel a király nem lakhatik Magyarországon, vagy a szomszédos helyeken, «ideo statútum et conclusum est, quod sua serenitas (t. i. Mátyás fhg.) secundum plenipotentiam sibi per suam majestatem non ita pridem propterea omnino concessam, in negotiis regni Hungariae: per palatinum et consiliarios hungaros *non secus, ac si sua caesarea regiaque majestas personaliter praesens adisset*, audiendi, proponendi, judicandi, concludendi, agendi et disponendi, in omnibus iis, quae ad conservandum regnum Hungariae, ejusdemque regnicolarum quietem et utilitatem videbuntur esse necessaria, plenariam potestatem et facultatem habeat.» (A bécsi béke okmányának harmadik pontja. Közli magyar fordításban is a *Corpus Juris Hung.* millenniumi kiad.)

⁴⁶⁸⁾ Rudolfnak Prágában 1607 május 10-én kelt országgyűlési meghívójában: «generalem conventum . . . clementer indicendum et

tott meg és Rudolf 1607 július 25-re újból egybehívta a rendeket Pozsonyba, de ekkor már féltékenysége Mátyás főherceg iránt oly magasra lángolt, hogy nem merte az országgyűlés vezetését reábizni. Ez az országgyűlés különben, miután Rudolf azon nem jelent meg, nem volt megtartható. Mátyás főherceg ezek után a saját felelősségére országgyűlést hirdetett 1608 január 12-re. Ezt a meghívót már mint kormányzó bocsátotta ki.⁴⁶⁹⁾ Hogy mikor kezdi használni a kormányzói (gubernátor) címet, azt nem tudjuk. Tény, hogy már a Rocskay Istvánnal folytatott béketárgyalások alkalmával maga Mátyás főherceg hozta ezt javaslatba, de a rendek ezt ellenezték s a nádori hivatal betöltését sürgették, különben is azt az elvet vallván, hogy helytartót vagy kormányzót a törvény csak a király kiskorúsága idejére ismer.⁴⁷⁰⁾

Bármint álljon is a dolog, okleveles forrásainkban Mátyás főherceg már 1608 márciusa óta a gubernátori címet viseli és kormányzói tevékenységet fejt ki. Így 1608 március 13-án honvédelmi ügyben parancsot intéz a füleki kapitányhoz,⁴⁷¹⁾ március 26-án hadbahívó parancsot küld Nádasdy Tamáshoz,⁴⁷²⁾ április 4-én az osztrák és morva határvillongások megszüntetésére hadba indulni készül és Héderváry Istvánt csatlakozásra szólítja fel.⁴⁷³⁾ Végül Bécsben 1608 július 29-én kelt meghívóval az ország rendéit az 1608 szeptember 29-én megnyitandó országgyűlésre meghívja.⁴⁷⁴⁾ Az ezen országgyűlésen

promulgandum duximus, eique in hac etiam nostra absentia serenissimum principem Mathiam archiducem Austriae. . . attributa eius dilectioni de omnibus rebus agendi, tractandi et concludendi plena potestate, praefecimus.» (*Kovacsevich*: Suppl. III. 352.)

⁴⁶⁹⁾ «auctoritate propria, qua gubernátor conventum Posonium pro die 12. januarii indixit.» (*Kovachich*: Suppl. III. 356.)

⁴⁷⁰⁾ *Acsády*: id. m. 619., 620. Ő már a Rudolf által 1606 márciusában kiadott plenipotentiát kormányzói kinevezésnek tekinti. Ront arc Ili jJeníése szerint élethossziglani kormányzónc választottak. (Óváry: *Oki*. III. 53. 1. 335. sz.)

⁴⁷¹⁾ *Károlyi*: IV. 33. 1.

⁴⁷²⁾ Hadbahívó parancs «versus Moraviam.» (Múz. ló. a.)

⁴⁷³⁾ *Héderváry*: II. 215. 1.

⁴⁷⁴⁾ «Quocirca te hisce benigne liortamur et requirimus, atque etiam vigore suscepti officii nostri gubernatoris harum serié firmiter committimus et mandamus . . .», hogy az országgyűlésen jelenjen meg, szól a Héderváry Istvánhoz intézett meghívó levél. (*Héderváry*: II. 216. 1.) Hasonló szövegű meghívó a pilisi apáthoz. (*Békefy*: Pilisi

alkotott dekrétumot (a törvénytárban mint koronázás előtti törvénycikkek) Mátyás már mint király szentesítette, de a bevezető részben elmondja, hogy Rudolf király már kezdettől fogva azon volt, hogy az ország részére megfelelő vezetőről és kormányzóról (de sufficienti moderátoré et gubernátoré) gondoskodják és hogy ő (Mátyás) az országgyűlést mint az ország *főkormányzó]* a (tanquam supremus praefati regni Hungariae gubernátor) hívta egybe⁴⁷⁵⁾ s a dekrétum 4. §-a megemlíti, hogy a lemondásra kényszerült Rudolf király a szent koronát Mátyás főhercegnek, mint kormányzónak adta át.

A dekrétum 18. §-a elrendeli ugyan még, hogy a király, ha fontos okokból huzamosabb ideig távol lenne az országból, a nádornak olyan teljhatalmat adjon, hogy az az országot úgy kormányozhassa, mintha a király maga lenne itt a székhelyén, de ez a rendelkezés nem ment foganatba és jellemző, hogy már a rendek nem is hangoztatják, hogy a nádort a helytartói tisztség tulajdonképpen a törvénytől fogva illeti meg.

Érdekes, hogy az egykorú magyarnyelvű oklevelekben Mátyás főherceg kormányzónak «Ő felsége» címzést adnak.⁴⁷⁶⁾ Egyébként latin nyelven is, a különben csak a királynak megadni szokott «*screniias*» címzéssel illetik őt.⁴⁷⁷⁾

apátság tört. II. 396. 1.) Erről a magyar rendek Szlavónia rendét azzal értesítik, hogy az előbbieket Prágába jöttek «cum gubernátoré suo» és abban állapodtak meg, hogy «fatus gubernátor ... in futurum ejusdem regni successorem declaretur . . . postremo suadetur statibus Sclavoniae ut ad invitatorias gubernatoris» jelenjenek meg Pozsonyban az országgyűlésen. (*Kovachich*: Suppl. III. 361. 1.)

⁴⁷⁵⁾ 1608: K. e. decr. bevezetés, 1. és 3. §-ok.

⁴⁷⁶⁾ Lépes Bálint veszprémi püspök és húsz országnagy 1608 június 27-én a Prága melletti táborból értesítik Szabolcs megye közönségét, hogy Mátyás főherceg «gubernátor urunk ő felsége . . . tanquam gubernátor regni Hungariae» országgyűlést fog hirdetni. (Magy. török eml. III. 80—83. lapok.) — Illésházy az 1608 július 29-i kassai országgyűlésen mondott beszédében és aug. 21-i instructiójában «Ő felsége a gubernátor» elnevezést használ. (Tört. Tár, 1879. 388—392. lapok.) — «Ő Felsége Matthyas herczeg» fordul elő a magyarországi és erdélyi követek 1608 szeptember 2-i levelében. (Tört. Tár, 1880. 321. I.)

⁴⁷⁷⁾ Illésházy István 1608 augusztus 2-án Kassán, mint Mátyás főherceg által kiküldött országgyűlési biztos a felsőmagyarországi rendek partikuláris törvényeit Mátyás nevében megerősíti: «*nomine et in persona Suae Serenitatis facta approbatione, sigillo et chirographo.*» (*Kovachich*: Suppl. III. 362. 1.)

II. Mátyást a rendek 1608 november 16-án királlyá választották és november 19-én megkoronázták. Kormányzósága ilymódon véget ért.

II. FEJEZET.

Alkotmánytörténetünk egyik legszomorúbb fejezete a magyar alkotmány I. Lipót idejében történt felfüggesztésének korszaka. Lipót király uralkodásának már a kezdete is sajátos körülmények között indult meg. Atyjának, III. Ferdinándnak halálakor még nem volt 17 éves és így ismét a nádornak mint régensnek kellett volna átvennie a kormányt.⁴⁷⁸⁾ E helyett azonban a helytartótanács kimondotta, hogy miután Lipót már atyja életében megkoronáztatott, ennél fogva régensségre szükség nincsen. Lipót király uralkodása idejére esik az a nagy nemzeti szabadságharc, melyet a bécsi udvar Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc és Nádasdy Ferenc kivégzése által vélt elfojtani. Az összeesküvők közül többen (a «bujdosók») Erdélybe menekültek Apafi udvarába és amikor a bécsi udvar a protestánsok elleni kíméletlen üldözéseket megindította, 1672 tavaszán felkelést indítottak és betörték a Felvidékre. Lipót király ennek megtorlásául felfüggesztette az alkotmányt, a nádori tisztséget eltörölte és egy kormánytanácsot szervezett, melynek élére *Ampringen János Gáspárt*, a német rend nagymesterét állította kormányzó gyanánt, de korlátlan hatalmú diktátori hatáskörrel.⁴⁷⁹⁾ A kormányzó személyét illetően

⁴⁷⁸⁾ A nádori tiszte III. Ferdinánd halálakor (1657 április 2.) Wesselényi Ferenc töltötte be, aki egyszersmind királyi helytartó is volt. Helytartósága a király halálával megszűnt ugyan, de nádori tiszte 1667-ig tartott.

⁴⁷⁹⁾ Az Ampringen-féle gubernium keletkezésének története az 1671. év végére nyúlik vissza, amikor egy eddigelé ismeretlen egyén, — talán Hoher udvari kancellár vagy Lobkowitz sagáni herceg, minden esetre hazánk ellensége — a bécsi udvar elé egy javaslatot terjesztett, melynek az volt a veleje, hogy a lázadást vérbe kell fojtani, Magyarországon egy új kormányt kell létesíteni és annak élére egy «megbízható» embert állítani teljhatalommal felruházva. Lobkowitz herceg ezután 1672 február 12-én, már a saját neve alatt készít egy javaslatot, mely szerint a nyugalom helyreállítása végett «sequestrato ante omnia perenniter ad manus regias palatinatus officio, collegialis quaequam constituatur regia gubernatio.» Ajánlja, hogy egy teljhatalmú királyi biztos vagy kormányzó neveztesse ki és melléje négy magyar

hosszas vita folyt le Ampringen kinevezése előtt. Érezték, hogy erre a méltóságra magyar embert kellene kinevezni és elsősorban Szelepcsényi esztergomi érsek jött volna tekintetbe, aki már két év óta a helytartói tisztet töltötte be. De Lipót király ellenezte; sem helytartóságot, sem nádori tisztséget «*und was dergleichen mehr schädliche alte hungarische Sachen bishero gewesen*», nem akart megengedni; ezek szűnjenek meg és a helyükbe szerveztessék a cseh mintára egy új kormányzék, amelynek a feje német legyen. Az önérzetében sértett Szelepcsényi György esztergomi érsek erősen ellenezte a tervet. Előadta, hogy kormányzót csak az országgyűlés választhat. A helytartói tisztség kisebb, mint a kormányzóság, mégis kell hozzá az ország rendéinek beleegyezése, bárha ez csak a megyékhez intézett értesítés útján szereztetett be. Hivatkozott Hunyadi János esetére, aki esküt is tett. Előadja, hogy kormányzót csak a kiskorú király mellé szoktak választani s hogy a Gritti és Mátyás főherceg kormányzóságának is rossz vége lett.⁴⁸⁰⁾

Ampringen kormányzói kinevezése 1672 szeptember 29-én kelt,⁴⁸¹⁾ ugyanakkor adatott ki az utasítás is az udvari kamarához a pozsonyi várban a kormányzó részére megfelelő lakás és hivatal berendezése végett. A történt intézkedéseket a császár 1673 március 11-én kelt császári rendelettel egvszerűen kihirdette. A kormánytanács magyar tagjai Szelepcsényi érsek, Kollonics Lipót püspök, gróf Forgács Ádám és Majthényi János királyi személynök lettek.⁴⁸²⁾

Az Ampringen-féle kormány 1681. évig működött, mikor is a soproni országgyűlés a nádori tisztséget gróf Esterházy Pál

és négy német tanácsos állíttassék két titkárral. Jogalap gyanánt azt az elvet állították fel, hogy Magyarország a lázadások által eljátszotta a jogát ahhoz, hogy alkotmányosan igazgattassák.

⁴⁸⁰⁾ *Károlyi Árpád*: Az alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Akad. ért. 1883., >., 28. V. ö.: *Angyal Dávid*: Thököly Imre. (Tört. Életr. 1888. évi köt. 38., 39. lapok.) Angyal rokonszenves színben tünteti fel Ampringen személyét. — V. ö. továbbá *Acsády*: id. m. 319. és köv. lapok, végül a *Corpus Juris Hung. mill. kiad. 1657—1740-i kötetében, Tóth Lőrinc*: Bevezetés, 39. és köv. lapok.

⁴⁸¹⁾ Eredetije Bécsben, a cs. titkos levéltárban. Közli *Kazáj*: *História*, lib. 10 pag. 142.

⁴⁸²⁾ A gubernium javadalmazásának fedezésül az az összeg szolgáltat, mely a megszüntetett nádori hivatalt illette. A felosztás módját közli *Franki*: Nádori és országbírói hivatal, 108., 109. lapok.

személyében ismét betöltötte és a guberniumot eltörölte. (1681: II. t.-c.)

A gubernium merőben alkotmányellenes és törvénytelen intézmény volt, miért is annak működésével közelebbről nem foglalkozunk.

III. FEJEZET.

A kormányzóság újabb esetét I. József királynak 1711 április 17-én bekövetkezett halála tette aktuálissá. József fiúmaradék hátrahagyása nélkül halt el. A minisztertanács már április 11-én, néhány nappal a király halála előtt úgy döntött, hogy ámbár a nádori tisztség, melynek viselőjét a törvény értelmében az ideiglenes kormányzat joga megillette volna, gróf Esterházy Pál személyében be volt töltve, mégis a halál bekövetkeztekor régens-kormány alakíttassék s annak élére Eleonóra császárné, I. Lipót özvegye helyeztessék.⁴⁸³⁾ Az ideiglenesség ebben az esetben arra a néhány hónapra szólt, míg III. Károly, ki fivérének, I. Józsefnek halálakor Spanyolországban tartózkodott, onnan visszatér és az uralkodást személyesen átveszi.⁴⁸⁴⁾

Eleonóra első kormányzati működése a Rákóczy-féle felkelés békés befejezésének előkészítése volt. A Pálffy János részére még I. József által kiállított telj hatalmi megbízást jóváhagyta és megerősítette s a felek által kiállított békepontoza-

⁴⁸³⁾ Eleonóra I. Lipótnak harmadik felesége volt. Ő volt I. József és III. Károly királyok édesanyja.

⁴⁸⁴⁾ III. Károly trónutódlása az 1687: II. t.-c. alapján már automaticé következett be. Eleonóra anyacsászárnénak kormányzóvá történt megválasztásáról maga III. Károly király is megemlékezik a szatmári békét megerősítő okmányának bevezető soraiban: «sed ob absentiam, ac in dissitis regni nostri Hispaniarum partibus occupationem nostram actuate dicti regni nostri Hungariae, partiumque sibi adnexarum regimen, coram statim personal! praesentia adire nequeuntibus augustissima Romanorum Imperatrix vidua domina Eleonóra Magdalena Theresia, coronata regina Hungariae, domina genitrix nostra honoratissima, sub praefatis regnis nostris et provinciis haereditariis *reginali et rectorici auctoritale*, per subsecutum etiam consensum et expressam nostram voluntatem *firmata usque ad felicem nostrum adventum* regendis manus admovisset.» (Pulay János: Szathmári békeség. Magy. Tört. Eml. IV. 443. J.)

tokát kormányzói hatáskörében jóváhagyta és azoknak Károly király által leendő jóváhagyását kötelezőleg megígérte.⁴⁸⁵⁾

Magát az eredeti békeokiratot Eleonóra, mint kormányzó állította ki,⁴⁸⁶⁾ királyi (!) pecsétjével és aláírásával látta el.⁴⁸⁷⁾

Eleonóranak alkalma nyílt volna arra is, hogy kormányzói minőségében a királyi kegyúri jogot gyakorolja. A bécsi udvarnál azonban kétséget támasztottak aziránt, hogy Eleonóra, mint az uralkodói hatalom ideiglenes birtokosa, jogosítva van-e a kegyúri jogok gyakorlására is? A bécsi bíbornok-államtitkár véleménye az volt, hogy a királynak joga van a kegyúri jogot a kormányzó királynéra átruházni. A kérdés azonban nem vált aktuálissá, mert III. Károly hamarosan hazatért és a kormányt átvette, miáltal Eleonóra kormányzói tiszte megszűnt.⁴⁸⁸⁾

A kormányzásának újabb esetével Lotharingiai Ferencnél, Mária Terézia férjénél találkozunk. Pálffy Miklós nádor és királyi helytartó 1732 február 20-án meghalt. A király erre 1732 április 5-én a nádorválasztó országgyűlés megtartásáig királyi helytartóvá Lotharingiai Ferenc herceget nevezte ki.⁴⁸⁹⁾ Ferenc 1736 február 12-én nőül vette Mária Teréziát, aki az 1740 október 20-án elhunyt III. Károly után Magyarország

⁴⁸⁵⁾ «Quibus per altetitulum Majestatem et dilectionem dominam genitricem nostram reginam et rectoris auctoritate confirmatis et ratificatis ...» szól a békeokirat megerősítő átirását tartalmazó királyi oklevél bevezetése.

⁴⁸⁶⁾ «Nos Eleonóra Magdalena Theresia . . . vidua et coronata Hungariae . . . regina, serenissimi ac potentissimi principis, domini Caroli III . . . regis etc. mater, curaeque nostrae commissorum ejus regnorum et provinciarum pro tempore rectoris ...» szól a békeokmány intituliója. (U. o. 446. l.)

⁴⁸⁷⁾ «In cujus majorem fidem hasce nostras exarari curavimus, autographoque et sigillo nostro regio, quo velut rectoris utimur, munivimus confirmatorias. Wienae Austriae die 26ª mensis maii anno domini 1711. Eleonóra Magdalena Theresia m. p. (L. S.)» (U. o. 468. l.) A békeokmány eredetije az Orsz. Levéltár kiállításában 120. sz. alatt.

⁴⁸⁸⁾ *Fraknoi*: Kegyúri jog. 429—430. lapok.

⁴⁸⁹⁾ III. Károly 1732 ápr. 5-én értesíti a helytartó tanácsot, hogy «vacante palatini praefati nostri haereditarii Hungariae regni, necnon regii nostri per idem regnum locumtenentis dignitate» Lotharingiai Ferenc herceget királyi helytartóvá kinevezte. (Conc. exp. nro-47, ex aprili 1732.) Erről a kinevezésről, miután Lotharingiai Ferenc a helytartói esküt letette, 1732 május 22-én kiadta a király az utasítást, hogy mint a helytartótanács elnöke most már az instrukció értelmében vigye a hivatalát. (Conc. exp. nro 76. ex majo 1732.)

királyi trónusára került. Mária Terézia, mint már magyar királynő, Ferencet 1740 november 21-én társuralkodóvá fogadta, amit a rendek az 1741 május 14-én megnyílt országgyűlésen tudomásul is vettek és törvénybe iktattak. (1741: IV. t.-c.) Lotharingiai Ferenc ilymódon «Magyarország és a hozzákapcsolt részek *társuralkodója és társ kormányzója*» lett.⁴⁹⁰) Ez a törvény nem állott precedens nélkül a magyar alkotmány történetében. Előző példáját láttuk fentebb Zsigmond király esetében. A magyar törvényhozás mégis érezte, hogy ez a társuralkodói, helyesebben társ kormányzói intézmény sem a monarchikus gondolattal, sem a magyar közjoggal össze nem fér. Azért — annak előrebocsájtása mellett, hogy ez az eset precedensül nem szolgálhat és a nádori jogkört nem érinti — a törvénybe iktatták a következő fenntartásokat:

1. §. A *pragmatica sanctio* érvényben marad.

2. §. A társ kormányzóság Mária Terézia halálával megszűnik, de a királynő által bármikor meg is szüntethető.

3. §. Ha Mária Terézia a férje előtt halna el, akkor a trónörökös kiskorúsága alatt Ferenc herceg az országot «gyámi jogon és atyai címen» fogja kormányozni («*jure tutorio et paterno nomine gubernabit*»).

4. §. Magszakadás esetén a *pragmatica sanctio* rendelkezései érvényben maradnak.

5. §. Lotharingiai Ferenc a törvények értelmében fogja az ország ügyeit társ kormányzóként igazgatni, azonban a legfőbb hatalom és kiváltképpen a Hármaskönyv I. R. 4. és 9. címeiben kifejezett hatalom,⁴⁹¹) valamint a kiváltságok osztogatása és más felségjogok őfelsége, a koronás királynő kezében maradnak.

6. §. A társ kormányzó gondoskodni fog arról, hogy az országlakosok szabadságaikban megóvassanak.

Lotharingiai Ferenc társuralkodói és társ kormányzói méltósága, eltekintve a fent idézett 1741: IV. t.-c. 3. §-ában szabályozott, de a valóságban be nem következett gyám kormányzóságtól, kisebb hatáskörű volt, mint a helytartóé. Még az

⁴⁹⁰) A rendek Lotharingia és Bar hercegének «*corregimen et eoadministrationen . . . Hungariae regni . . . obtulerunt*». (1741: IV. t.-c. bev.)

⁴⁹¹) Az idézett helyeken a nemesség- és birtokadómanóztatás joga, valamint az a hatalom van körülírva, hogy a nemesség a törvényesen megkoronázott fejedelemnek van alárendelve.

1741. évi országgyűlés betöltötte a nádori tisztséget Pálffy János személyében⁴⁹²⁾ és még ugyanazon országgyűlés kimondta, hogy a helytartói hivatal (locumtenentiale officium) a törvény értelmében össze van kötve a nádorival (ei lege junctum).⁴⁹³⁾ Azokat a jogokat tehát, melyeket Ferenc herceg helytartói minőségben gyakorolt (32 jobbágytelek erejéig való birtokadományozás stb.), most már kénytelen volt a nádor-helytartónak átengedni s így a társkormányzónak való «előléptetés» a fent érintett korlátozások mellett tulajdonképpen hatásköri «lefokozást» jelentett és a kormányzói jogkört inkább megközelítette előbbi helytartói minősége.⁴⁹⁴⁾

Ferenc, miután 1745-ben a német császári trónra jutott, 1765-ben meghalt és ily módon magyar társkormányzósága megszűnt. Mária Terézia ekkor fiát, József főherceget hívta meg társkormányzónak. Ez azonban nem foglaltatott törvénybe, ahhoz az országgyűlés hozzá nem járult s így Mária Teréziának ezt az egyoldalú tényét, melynek semmiféle közjogi alapja nem volt, a kormányzóság történetéből teljesen kihagyhatjuk.⁴⁹⁵⁾

IV. FEJEZET.

II. József halála után a helytartói méltóság történetének új fejezete kezdődik. II. József alatt a nádori méltóság-nem volt betöltve. Az 1790-i országgyűlés elején, november 12-én a rendek a nádori tisztséget Sándor Lipót főherceg személyével töltötték be és miután utána testvéröccse, József főherceg és az utóbbi halála után ennek fia, István főherceg emeltetett a nádori tisztségre, ezáltal oly helyzet támadt, amelyről egy jeles publicistánk, *Ferdinandy Gejza* úgy emlékezik meg, hogy: «a nádori méltóság örökletes alkirályi jellegei kezdett magára öltetni». (Magyar Közjog, 1902. 431. l.)⁴⁹⁶⁾

Sándor Lipót 1795 július 12-én váratlanul elhunyt. A július hó 12-e és 20-a közötti időben Németh János jogügyi igazgató

⁴⁹²⁾ 1741: V. t.-c.

⁴⁹³⁾ 1741: IX. t.-c.

⁴⁹⁴⁾ *Marczali* a Lotharingiai Ferenc helytartói kinevezését «kormányzóságának mondja. (Szilágyinál, VIII. köt. 226. l.)

⁴⁹⁵⁾ *Ferdinandy*: Magyarország közjoga, 1902., 420. l.

⁴⁹⁶⁾ A nádorválasztás törvénybeiktatását és annak sajtószereplését az 1790: V. t.-c. tartalmazza.

javaslatot terjesztett elő, hogy a főhercegek valamelyike helytartóvá neveztessek ki. Előadta, hogy az ország törvényei (1608:111. t.-c. és 1741: IX. t.-c.) előírják ugyan, hogy a nádorválasztó országgyűlés egy év alatt összehívandó, «allein diesen Gesetzen wurde ja schon öftersmal derogirt». Utal Szelepcsényi esztergomi érsek, Lotharingiai Ferenc és Albert szász herceg esetére, akiket helytartókká neveztek ki, «und es war ja doch alles zufrieden. Nie entstand ein gravamen regni». Most sem fog mozgolódni senki, ha «modo provisorio» helytartót fognak kinevezni.⁴⁹⁷⁾

József főherceget 1795 július 20-án tényleg kinevezték helytartóvá.⁴⁹⁸⁾ Helytartói hatáskörét illetően az államtanács (Staats-Rat) július utolsó napjaiban hosszas tárgyalásokat folytatott. Az udvar féltékenysége korlátozni akarta a helytartói jogokat. A király azonban a liberális irányhoz hajlott.⁴⁹⁹⁾

Ferenc király, ha nem is féltékenységből, de bizonyára óvatosságból, 1795 augusztus 8-án egy terjedelmes instrukciót, is intézett József főherceghez, mely leginkább erkölcsi intelmeket tartalmaz. «Da Du Deine neue Laufbahn betrittst und Dein eigener Herr sowohl, als *an der Spitze fines Landes, dessen Leitung Dir anvertraut ist*, zu sein anfängst. . .» — inti a király a főherceget, hogy miután a katonai ügyek «unter dem Kommandierenden» állanak és mivel «Du gar keinen Einfluss in das Militare hast», ne látogassa a laktanyákat és katonai épületeket s a katonai folyamodásokat irányítsa egyenesen a királyhoz vagy a katonai parancsnokhoz, ő maga csak a polgári szolgálattal foglalkozzék, «welcher Dir genug zu tun gibst».⁵⁰⁰⁾

József főherceget a rendek az 1796-i országgyűlésen nádorrá

⁴⁹⁷⁾ *Domanovszky*: József nádor iratai, I. 13. 14. 1.

⁴⁹⁸⁾ U. o. 18. 1. A kinevező levél július 30-án kelt. A kinevezést lásd az Orsz. Levéltárban, Kanc. 8166/795.

⁴⁹⁹⁾ Az eredeti előterjesztés olyan terjedelmű hatáskört kívánt, mint aminőt Albert szász herceg kapott. Ezzel szemben Izdenczy azt javasolta, hogy olyan hatáskört kapjon, mint Sándor Lipót. Akkor majd nem fognak a nádori tisztség betöltése után sóvárogni, mert József főhercegnek is meglesz ez a joga. Hiszen éppen azért morogtak annakidején sokan, mert Albertnek és Lotharingiai Ferencnek nem adták meg a birtokadományozási jogot. Egyedül Zinzendorf ellenezte. Ferenc király végül is megadta. (*Domanovszky*: id. m. I. 18. 1.)

⁵⁰⁰⁾ U. o. I. 19—28. lapok.

választották s ő az esküt 1796 november 12-én az országgyűlésen letette. Mindezt az 1796: I. t.-c.-ben törvénybe is iktatták.

József főherceg ekként nádor és királyi helytartó lett. Az események menete azonban úgy hozta magával, hogy József főherceg még ezeknél is magasabb méltóságba, *a teljhatalmú kormányzói* tisztségbe kerüljön. Ezt a méltóságot a kormányzati teljhatalommal Ferenc császár még 1805 október 31-én kiállított okirattal József főhercegre akarta ruházni. Szükségét látta ennek Napoleon győzelmes előnyomulása folytán. De a kinevezést csak november hó 7-én adta ki a császár és pedig József főhercegnek november 6-án kelt sürgetésére, amelyben utasítást kért az esetre, ha Napóleon előnyomulása folytán el lenne a császártól szakasztva.⁵⁰¹⁾ Ez a kormányzóság diktatúra jellegű volt.

József nádor ellen az udvarnál erős támadások és intrikák indultak meg, minélfogva Ferenc császár a kormányzói teljhatalmat visszavonta.⁵⁰²⁾ Nádori és helytartói tiszte az 1847 január 13-án bekövetkezett halálával ért véget.

V. FEJEZET.

József nádor elhunytá után V. Ferdinánd király 1847 január 16-án kelt leiratával az elhunyt nádor fiát, István főherceget királyi helytartóvá, ludányi Bay György alnádort pedig alhely tartóvá (vice-locumtenens) nevezte ki.⁵⁰³⁾ A kine-

⁵⁰¹⁾ U. o. II. 176., 178. lapok. A kinevezés eredetije az Orsz. Levéltár kiállításában 138. sz. alatt. Szövege a Függelékben: XXIII. sz. alatt. József főherceg naplója erről november 7-iki kelettel következően emlékezik meg: «Verabredung mit dem Kaiser wegen Absendung seiner Familie im Fall*einer Gefahr nach Kaschau, wegen Rettung der Prätiosn in die hung(arischen) Festungen etc.» U. o. II. 299. 1.

⁵⁰²⁾ Ferenc császár 1805 december 27-én értesítette József főherceget, hogy a kormánzatnak a rendes mederbe való visszatérését kívánja, mire József főherceg 1806 január 5-iki kelettel értesítette a császárt, hogy január 1-én a régi rendet visszaállította s a hatóságokat értesítette, «dass . . . meine Vollmacht ein Ende habe.» Ugyanezen a napon (január 5-én) kelt a császárnak József főherceghez intézett értesítése is, hogy tőle a kormányzói meghatalmazást visszavonja. Ezt a leiratot kézbesítették január 6-án, mire József nádor január 13-án válaszolt és a császár a választ január 23-án tudomásul vette. (*Domanovszky*: id. m. II. 443—447. lapok.)

⁵⁰³⁾ V. Ferdinánd Bécsben, 1847 január 16-án kelt kézirattal értesíti gróf Apponyi György udvari kancellárt, hogy «. . . erkenne Ich

vezés ideiglenes jellegű volt és a legközelebbi országgyűlés tartásáig szólt. István főherceg azonban egyelőre nem hagyhatta el Prágát, mert mint Csehország kormányzója számos fontos, általa megkezdett ügy befejezésére volt kötelezve. Ezért a király engedelmével a királyi helytartói ügyek vitelét Csehországból leendő visszatértéig Majláth György országbíróra ruházta.⁵⁰⁴⁾ A m. kir. helytartói hivatal sajátserű módon Bécsben székel, de magyar nyelven adta ki hivatalos iratait és István főherceg helytartói pecsétjén először alkalmaztak magyar köriratot.⁵⁰⁵⁾ A főhercegnek ez a magyarosító törekvése annál feltűnőbb, mert a kancellária még mindig német nyelven levelezett vele.⁵⁰⁶⁾ Ez adja magyarozatát István főherceg nagy népszerűségének, másrészt V. Ferdinánd király és a bécsi udvar féltékenységének.⁵⁰⁷⁾

meinen Herrn Vetter, den Erzherzog Stephan als denjenigen an, dessen bewährte Hingebung für meinen Dienst und dessen hervorragende Eigenschaften ihn in den Stand setzen, *die Pflichten der Oberleitung der politischen Verwaltung meines Königreiches Ungarn auf sich zu nehmen.* Ich ernenne daher Meinen geliebten Herrn Vetter Erzherzog Stephan zum Locumtenenten des Königreiches Ungarn mit jenen Rechten und Verpflichtungen, welche die letzten zwei Vorgängern itt der Locumtenenten Würde eingeräumt worden sind» (Kanc. iratok, 1362/1847.) A kinevezés felől kiadott dekrétum Albert szász herceget és József kir. herceget említi fel névleg, mint akik által gyakorolt jogokat István helytartóra is reá ruházta a király és pedig kiemeltetik a Pest-Pilis és Zsolt vármegyék főispáni és a jászkúnok bírói tiszte. Külön kinevezés adatott a hétszemélyes tábla elnöki tisztségére.

⁵⁰⁴⁾ István nádor iratai, 12. ein. 1847 jan. 28.

⁵⁰⁵⁾ Apponyi kancellár 1847 febr. 1-én jelenti István főherceg helytartónak, hogy pecsétjének körirata: «Magyar Országban Királyi Helytartó és Főkapitány» szöveggel állapított meg, a tervbe vett: «Magyarország Királyi Helytartója és Főkapitánya» helyett. Szögyény alkancellár és Bartal udvari tanácsos véleménye szerint 1795 óta az összes rendeletekben «Regius per Hungariam Locumtenens» címzés íratott és nem «Regni Hungariae Locumtenens». Az új körirat «getreu von dem Siegel abgenommen und ins Ungarische übersetzt ist, welches der Höchstselige Herr Erzherzog Palatin noch als Locumtenent gebrauchte». (István nádor iratai, 24. ein. 1847.)

⁵⁰⁶⁾ A helytartói kiadmányok fogalmazványain mindenütt a főherceg sajátkezü följegyzése olvasható: «Kiadathatik. István, m. k.»

⁵⁰⁷⁾ Kossuth Lajos 1848 ápr. 10-én az akkor már a nádori tisztséget is viselő István főherceggel együtt V. Ferdinándnál volt, aki István főherceghez fordult s kezeit kérőleg összetéve, gyermekded együgyűséggel kérte, hogy most már helytartója lévén, «maradjon helytartó

István főherceg távolléte hosszabb időre nyúlt el, mint ő maga gondolta, minélfogva Majláth György országbíró utasította, hogy a fontos magyar dolgok felől időnként informálja őt, esetleg küldje hozzá Prágába az iratokkal a tanácsosokat és titkárokat.⁵⁰⁸⁾ Kétségtelen, hogy a Bécsben keltezett helytartói leveleket István főherceg Prágában írta alá.

István főherceg helytartói eskümintáját 1847 március hó 26-án terjesztette fel Apponyi kancellár. Ez az eskü azt mutatja, hogy a király és udvara a helytartói tisztséget nem tekintették közjogi tisztségnek még 1847-ben sem. A helytartó arra tesz hitet, hogy őfelsége parancsait hűségesen és igyekezettel fogja teljesíteni s arra fog minden törekvéssel gondot fordítani, hogy őfelsége jogain és hatáskörén csorba ne essék.⁵⁰⁹⁾

A Ferdinánd király által 1847 november 7-ére összehívott országgyűlés a József főherceg halálával megüresedett nádori tisztséget István főherceg királyi helytartóval töltötte be. A nádorválasztás az 1848: II. t.-c.-ben becikkelyezett. Megisméltódott tehát az a visszás helyzet, hogy nem a nádor rendeltetett ki helytartónak, hanem éppúgy, mint József királyi herceg esetében, a már előbb kinevezett helytartót választották meg nádornak. Ezen azonban most sem akadt fenn senki.

Az 1847. évi november hó 7-én megnyílt utolsó rendi országgyűlés a magyar alkotmányban fordulópontot jelent. Ez az országgyűlés alkotta meg a két hatalmas közjogi reformot, Magyarország demokratikus alkotmányának pilléreit, az 1848: III. t.-c.-be iktatott független felelős minisztériumot, valamint az 1848: IV. t.-c.-ben szabályozott népképviselői parlamentet. Dolgozatunk tárgya szempontjából azt kell

s ne vegye el trónusát». (*I' piti' di', nim mir meinen Thron nit!*) (Kossuth: irataim az emigr. II. 265. 1.)

⁵⁰⁸⁾ István főherceg *Bécsben*, 1847 március 25-én kelt magyar nyelvű levele Apponyi György kancellárhoz és Majláth György országbíróhoz. (István nádor iratai, 147. ein. 847.1.) Erre a meghagyásra már magyar nyelven teszi meg a felterjesztését 1847 ápr. 10-én. (U. o. 167. ein. 1847.)

⁵⁰⁹⁾ «Mandataque Suae Majestatis Caesariae et Regio Apostolicae fideliter et diligenter administrabit ac, ne altefatae Caesareo Regiae Majestatis juribus et authoritati in quopiam praejudicetur, verum eadem firmiter conserventur et manuteneantur, omni conatu adlaborabit.» (U. o. 149. ein. 1847.)

mondanunk, hogy az 1848-i alkotmány változtatással a király megszűnt kormányozni és királyi hatásköre ezentúl egyedül az uralkodásra szorítkozik.

A kormányzói méltóság szempontjából rendkívül tanulságos az 1847/48-i országgyűlés lefolyása, mert a parlamentben elhangzott beszédekből megtanuljuk, hogy miként vélekedett hazánk akkori törvényhozó testülete a nádori tisztséggel egybekötött helytartói méltóság felől.

Az országgyűlés előkészítőmunkálataiban hangoztatták a rendek a fent említett kétféle reform kívánalmát. A rendek feliratát 1848 március 17-én István nádor vezetése alatt egy országgyűlési küldöttség adta át V. Ferdinándnak, aki a maga válaszát ez alkalommal a nádornak kézbesítette. A válaszban többek között a következők foglaltatnak: «Tudtul adom Kedvességednek, hogy miután — mint az ország rendéinek egyhangú akaratával elválasztott s általam megerősített nádor és királyi helytartóm — a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva ez országot, a hozzákapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, az országközi távollétem alatt a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni — Én a hű Karok és Rendeknek egy, a fennálló honi törvények értelmében *független felelős minisztérium alkotása* iránti kívánatát *elfogadni hajlandó legyek...* ». A leirat egyben felhatalmazza a nádort, hogy a kormányalakítás céljára alkalmas egyéneket jelölje meg. A nádor az 1848 március 19-én tartott együttes ülésen bejelentette ezt és közölte, hogy gróf Batthyány Lajost, akit ő Felségének megnevezett, a magyar felelős minisztérium alakításával azonnal levél által megbízta s őt mint a magyar minisztérium elnökét az országos Rendeknek bejelentette. (Orsz. gy. írom. 84. 1.) Március hó 21-én nyújtották be a törvényjavaslatot a független magyar felelős minisztérium alakításáról. A javaslat 1. §-ában még bennefoglaltatott, hogy *az országgyűlésen hozandó törvények szentesítése egyedül a királyt illeti meg*. A javaslat 2. szakaszában nincs névleg megemlítve István főherceg mint nádor-helytartó, akinek a személye, ha a király távollétében a kormányt vezeti, éppúgy sérthetetlen, mint a királyé. A javaslatban nem voltak benne azok az intézkedések, amelyek az 1848: III. t.-c. 7. szakaszában foglaltatnak, (Írom. 98. 1.)

A Rendek táblája március 23-án a javaslatot némely stiláris módosításokkal felterjeszti a Főrendek táblájához, (írom. 105. 1.)

Eközben történt, hogy a főrendek tábláján 1848 március hó 21-én tárgyalás alá került az országgyűlés évenkénti tartásáról szóló törvényjavaslat, melynek 7. §-a szabályozta azt a kérdést, hogy ki legyen az országgyűlés, különösen pedig a felsőház elnöke. (A szentesített törvényben, az 1848: IV. t.-c-ben ez a rendelkezés a 8. §-ban foglal helyet.) A kérdés felett mélyreható, nagy vita fejlődött ki, A rendi országgyűlésen ugyanis a nádor volt az egész országgyűlés és különösen a főrendi tábla elnöke, a szóbanforgó törvényjavaslat pedig ezt a tisztséget a nádor, helyesebben a királyi helytartó állásával s a demokratikus reformmal összeegyeztethetőnek nem találta. A tárgyalás lefolyása a következő volt:

Gróf Szécheny Antal a nádor országgyűlési elnöklési jogát fenntartandónak véli.

Ocskay Antal kassai püspök utal az 1687: X. t.-c.-re, melynek alapján a nádor, mint királyi helytartó a főrendek ülésén elnökölt, ezt a jogszokást továbbra is fenntartandónak véli.

Lonovics József csanádi püspök szerint a nádor a neki jutott «teljes hatalommal» magasabb állásba emelkedett s ezzel nem fér össze az országgyűlésen való elnöklés.

Gróf Batthyány Imre főlovászmester: A nádor nem nyert több hatalmat, mint ami eddig megillette. Inkompatibilitást nem lát fennforogni.

Báró Majthényi László nem lát összeférhetlenséget, mert a fejedelmet kivéve senkinek sincs oly magas állása, mely az országgyűlési elnökség tisztével össze ne férne.

Gróf Teleki László: «... ne gondolja senki, hogy valakinek oly fényes állása van, miszerint e táblán ne elnökölhessen, hanem hogy bizonyos helyzetekkel az elnökség jogai egybe nem férhetnek s így nem képzelhetem, hogy a király az országgyűlésen elnökölhessen, mert a kettő egybe nem férhető és éppen annál fogva, miután ő es. k. fensége Felsőház királyunknak teljes hatalmú helytartója és bizonyos tekintetben királyi jogokat gyakorol is, én minden parlamentáris országok példájára az országgyűlési elnökséget az ő személyében egyesíthetőnek nem tartom ...»

Gróf Erdődy Sándor: «... közbizalommal választott nádorunknak újabban nyert magasabb állásával... az országgyűlési elnökség egybe nem férhető».

Báró Rédl Imre: Arról a rendkívüli egészen új nádori hatalomról, mely itt említettett, neki tudomása nincsen és azért felvilágosítást kíván.

Gróf Nádasdy Ferenc főkamrás: A nádor állása most is az, ami a március 17-i királyi leirat előtt volt.

Báró Jeszenák János: «Ő *Felségének (!) magas alkirályi állásával* összeíérhetőnek nem tartom, hogy ezentúl is vihesse az országgyűlési elnökséget.

Id. gróf Esterházy Mihály: Maradjon elnök a nádor, mert ő nádori tisztét «a nemzet szabad választása alapján» viseli. (Nem veszi tehát észre, hogy a helytartói kinevezést a király adta!)

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök: Csak a tárgyalás folyamán jelenhetett meg s úgy látja, hogy a főrendek meg akarják hagyni a nádort elnöknek. «Ez a régi rendszer mellett jó volt, de most, miután felelős kormány van és minthogy azon jogokkal, melyek őfenségére a Felség által reá ruháztattak, absolute incompatibilis, hogy az, kiben összpontosul ő Felségének távollétében a végrehajtó hatalom s *ki úgyszólván ő Felségének képviselője*, a főrendi táblánál a tanácskozási teremben az elnökséget vigye, arra kérném méltóságtokat, méltóztassanak ezeket még egyszer figyelembe venni, mert ebben nagy fenakadás a t. KK. és RR.-nél».

Majláth György országbíró: Be kellene várni a felelős minisztériumra vonatkozó törvényjavaslatot. Ő úgy véli, hogy a felsőház többségét az a meggyőződés vezeti, hogy a 17-i királyi kézirat nem ad a nádornak új jogokat.

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök: «Nagy bámulással veszem azt, hogy majd ezen egész tábla által úgy magyaráztatik és értelmeztetik a dolog, mintha a legfelsőbb kézirat következtében ő Fenségére az ország nádorára semmi új jog nem ruháztatott volna. Ha ez így van, vagy itt lenne, vagy Bécsben volt félreértés, midőn ő cs. apostoli kir. Felségétől ezen kéziratot nyertük volt. Ebből nagy baj lehet, ezt előre mondom. Én úgy fogtam fel a dolgot s nekünk positive úgy magyaráztatott ezen legfelső kézirat, miszerint ő cs. kir. Felsége magának csak a törvények sanctióját tartotta fel, a többire

nézve minden jogát távollétében ő Fensége, országunk nádorára mint királyi helytartóra ruházta. Ennek mi hitelt adtunk, ha most más értelmet adnak ezen leiratnak, ám-lássák mit fognak a KK. és RR. hozzá szólni».

Báró Wenckheim Béla: «... mindenestre ki kell jelenem azt, hogy több jogokkal ruháztatott fel a május 17-i k. k. kézirat által az országnak nádora, mint miket az eddigi törvények mondanak, mert az eddigi törvények az ország nádorát soha nem hatalmazták fel egy miniszterelnöknek kinevezésére, itt pedig ezen kéziratban ő Fenségére ez tisztán bízva van, sőt ő Fensége a miniszterelnököt ki is nevezte azon megfigyással, hogy a felelős minisztériumot alakítsa».

István főherceg, nádor javasolja ezen szakasz tárgyalásának felfüggesztését. A főrendek azonban tovább tárgyalnak.

Báró Perényi Zsigmond: «Miután parlamentáris rendszert jóhajtottam, annak természetével meg nem egyeztethető, hogy *ply nádor, ki egyszersmind alkirály,* országgyűlésen elnökséget viselhessen, arról pedig szólni nem akarok, hogy ő Fensége minő hatalommal van felruházva, de annyit mégis lehet mondani, hogy azon k. k. kézirat ő Fenségének távollétében az ország nádorát teljes hatalommal felruházza, *miszerint kormányozhassa az országot, mit csak fejedelem tehet* és azzal felhatalmazza a nádort, hogy a felelős minisztériumot ő nevezze ki, midőn ezt olvasom a k. k. kéziratban, akkor a parlamentáris rendszerrel egybeférhetőnek nem tartom, hogy az országgyűlési elnökletré nézve ezen hivatal eddigi állásában megmaradjon».

Ürményi József a kéziratból csak azt veszi ki, hogy a nádor «a király nevében kormányozza az országot a törvények ösvényén. Ebből nem hozhatjuk ki azt, hogy a minisztérium kinevezése ő Fenségére volna bízva, mert csak azt látjuk, hogy ő Fensége az első minisztert nevezte ki és így azon teljhatalomnak, melyről itt szó volt, másban kell alapulni, mint ezen iratban». De már előzetesen kijelenti, hogy «mi pedig csak arról szólhatunk, mi kezünkben van».

István főherceg nádor: «Meg kell vallanom, . . . hogy arra nézve, valljon szükséges-e változást tenni hivatalomra nézve és a nádori hivattal ha azon hatalommal felruházva van, mely itt a felséges kéziratban kijelentetik, *compatibilis-e,* hogy még a táblának elnöke legyen, errenézve ő Felségétől is Bécsben sem ellene, sem mellette nem volt mondva semmi; tehát erre-

nézve *én sem tudom, micsoda nevet kellessen a nádornak adni, vice-király legyen-e vagy helytartó?*» Egyébként kijelenti, hogy bármi történjék, ha fenntartatik is a nádor elnöki jogköre, amiben ő nem lát akadályt, ő sohasem fogja csorbítani a minisztérium hatáskörét.

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök nincs egy nézetben a nádorral. «A minisztérium hatáskörét a törvény fogja meghatározni, «de es. kir. főhercegségednek inntól hatásköre körül van írva ő Felségének azon kéziratában, melyet cs. kir., főhercegséged kapott. Minthogy tehát ez már bevégzett tény. azon túl vagyunk ε ennek értelme vétetett discussio alá». Ez tehát tisztázandó.

A tárgyalás másnapra halasztatván, március 22-én a nádor következő kijelentést tette: «. . . miután az ország rendéinek felírására adott királyi válasz tartalma szerint *hazánk kormányzása ő Felségének távollétében reám ruházott és én azon teljhatalommal élek is* (hangos éljenzések és tapsok), igen sok t. tagokban azon aggodalmat látom, hogy talán mostani állással eddigi elnöklésem Össze nem félhetne ...» Javasolja tehát, hogy a főrendek ebben a kérdésben foglaljanak állást. Erre a főrendek a KK. és RR. szövegezését fogadták el.

A főrendek másnap, március 23-án tárgyalták a felelős minisztériumról szóló törvényt s azon a nádori (helytartói) kérdést természetesen újból fel sem vetették.

Március hó 28-án olvassák fel a rendek tábláján a királynak a felelős minisztériumra vonatkozó törvényjavaslatra adott válaszát. Az első szakaszhoz azt a megjegyzést fűzi a válasz, hogy a szentesítés jogának kérdése nem tartozik a minisztériumról szóló törvénybe, tehát elhagyandó. A második szakaszban névszerint megnevezni kívánja István királyi herceget mint helytartót, akinek a személye ezen minőségben éppúgy sérthetetlen legyen mint a királyé. A mai 7. szakaszt felvételni kívánta és még bizonyos fenntartásokkal élt az úgynevezett jura reserváták tárgyában.

Március 29-én a királyi választ elegendes ülésben beterjesztik, amire gróf Batthyány Lajos miniszterelnök kijelentette, hogy azt tudomásul nem veheti és állásáról haladéktalanul le is mondott. A nádor kérte Batthyányt, hogy vonja vissza lemondását, egyben állását kötve hozzá kijelentette, hogy a király a nemzet akaratát respektálni fogja. (Napló, 197. lap.)

Március hó 31-én elegyes ülésben bejelentette a nádor a király válaszáat, mire a törvényjavaslat el is fogadtatott abban az alakban, amint az az 1848. évi III. t.-c. -szerkezetében annak idején szentesített. A törvénycikknek tárgyunkat érdeklő szakaszai következőképpen rendelkeznek:

2. §. Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban s ahhoz kapcsolt részekben a korona egységének s a birodalom kapcsolatának épségben, tartása mellett a végrehajtó hatalmat a törvény s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja *s ez esetben a mostam nádor es. kir. főherceg Istvánnak személye hasonlóképpen sértetetlen*».

3. §. «Ő Felsége s az ő távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar minisztérium által gyakorolják s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik, csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő miniszterek egyike által is aláíratnak.»

A 6. §. az udvari kancelláriának, a helytartótanácsnak s a királyi kincstárnak köréhez tartozott s általában minden polgári, egyházi, kincstári és katonai tárgyakra nézve megállapítja, hogy azokban a király a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag a magyar minisztérium által fogja gyakorolni.

A 7. §. az egyházi méltóságokra s a zászlós úri tisztségekre vonatkozó kinevezéseket, a kegyelmezés jogának gyakorlását, a nemességnek, címeknek és rendeknek osztását a királynak tartotta fenn.

A 11. §. elrendelte, hogy a miniszterelnököt Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó Ő Felségének jóváhagyásával nevezi ki, míg a 12. §. értelmében a többi minisztert legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba.

Ezekén kívül rendelkezéseket tartalmaz a törvény a minisztertanács ülésein való elnöklés tekintetében, kimondván (17. §.), hogy midőn Ő Felsége «vagy» a nádor királyi helytartó abban nincs jelen, a miniszterelnök elnököl.

Mint ismeretes, az 1848: III. törvénycikk alapján meg is választott az első független felelős minisztérium, melynek működése a szabadságharc kitörése folytán nem tartott soká.

A független felelős minisztérium szabályozásával kapcsolatosan törvényt alkotott az országgyűlés a nádori méltósághoz kötött hivatalokról is (1848: XXVIII. t.-c), melyben kimondta azt a legfontosabb elvet, mely a helytartói tisztségben beállott elvi változást legszemléltetőbbé teszi, azt t, i., hogy: «Cs. kir. főherceg István nádor, mint Ő Felségének az országból távollétébeni teljhatalmú kir. helytartója, személyének sérthetése s helytartóilag gyakorlott legfelsőbb jogai mellett a felelős minisztériumnak törvény értelmében alárendelt hivatalokat nem viselhetvén, Ő cs. kir. Főhercegsége úgy Pest-Pilis és Zsolt törvényesen egyesült megyék örökös főispánsága, mint a jászkunok grófsága gyakorlatáról Ő Felségének az országból távolléte idejére lemond».

Ámbár — mint fentebb láttuk — a király a törvényszentesítés jogát önmagának tartotta fenn s az 1848. évi utolsó rendi országgyűlésen hozott törvényeket még maga a király, V. Ferdinánd, szentesítette, István főherceg nádor, királyi helytartó még ugyanabban az évben a törvény szentesítést is gyakorolta V. Ferdinánd király felhatalmazása alapján. Az 1848. évi VII. t.-c. kimondta ugyanis Magyarország és Erdély egyesítését (Unió). Ennek alapján országgyűlés volt tartandó Erdélyben is, a Magyarországhoz való csatlakozás kimondása céljából. Erdély rendéinek e tárgyban meghozott törvénykönyve I. cikkelyében ki is mondta az «Egygyé alakulást» és V. Ferdinánd ezt a törvénycikket, továbbá ugyanezen törvénykönyvnek IV. és V. törvénycikkeit ugyancsak szentesítette. Egyben Innsbruckban június 10-én kelt leiratával felhatalmazta István főherceg nádor királyi helytartót, hogy a közös országgyűlésre küldendő erdélyi követek megválasztását elrendelő törvényjavaslathoz «ön *belátása szerint a királyi szentesítést megadja*». Az erre vonatkozó törvényt az erdélyi 1848-as törvénykönyv II. cikkelye tartalmazza s azokra vonatkozóan István nádor királyi helytartó a király «*legmagasb nevében* 1848 június 19-én «*megerősítem és megszenteseítem*» záradékkal látta el.⁵¹⁰⁾

⁵¹⁰⁾ *Ferdinándy* (Magyarország közjoga, 1902. évi kiad., 420. 1. *) jegyzet) úgy véli, hogy miután V. Ferdinánd ez esetben mint Erdély fejedelme járt el, ennél fogva az István nádornak adott törvényszentesítési jogot nem lehet érvénytelennek tekinteni, bár «oly aktusban»

Az 1847/48. évi országgyűlésen megalkotott törvénycikket V. Ferdinánd király 1848 április 11-én szentesítette. De István főherceg még ezt megelőzőleg — mint láttuk — március 17-én kelt királyi leiratban olyan teljhatalommal ruházta fel, mely őt a királyt képviselő államfővé tette. Az 1848. évi III. t.-c, mely a teljhatalom mellett a «sérthetlenséget» is biztosította István főhercegnek, az ő előző helytartói hatásköréhez képest lényeges rangemelkedést jelentett. ' Ő maga 1848 május 20-án külön kiáltványban hozza ezt a nemzet tudomására.⁵¹¹⁾ Ezen időszakban István főherceg számos, már közölt katonai és egyéb polgári igazgatási rendelet mellett a legelőkelőbb polgári hivatalokat betölti a saját nevében eszközölt kinevezésekkel. így kinevezi: 1848 április 26-án gróf Erdődy Jánost fiumei kormányzóvá, Várasd megye főispáni teendőivel pedig az ottani alispánt bízza meg; június 1-én a királyi táblához osztályigazgató tanácsnokot és tanácsnokot nevez ki; június 4-én kinevezi Abauj, Zaránd, Somogy és Ung megyék főispánjait; június 10-én nyugdíjazza a fiúmei kormányzóságnál br. Gerliczyt, kinevez egy alkormányzót és. ülnököt s megállapítja azok javadalmazását; június 18-án kinevezi Belső Szolnok, Hunyad és Doboka megye főispánjait; június 19-én Nyitra, Alsó- és Felső-Fehér és Küküllő megyék főispánjait és a fogarasi főkapitányt. Június 15-én kinevezi Pest megye «*helytartó főispánjává*» az 1848: XXVIII. t.-c. értelmében gróf Károlyi Istvánt. 1848 június 15-én Szemere Bertalan jelenti István nádornak, hogy a főrendi tábla elnö-

amit csak koronás király végezhet», nem rendelhető el helyettesítés. Ezt a, felfogást nem tehetem magamévá, mert ez esetben a király nem a nádort, hanem a helytartót hatalmazta fel, arra pedig főntebb láttunk példákat, hogy a kormányzók, tehát nem koronás királyok (Hunyadi János, Szilágyi Mihály, Bocskay, stb.) törvényeket szentesítettek. Az «erdélyi fejedelem» minőségre alapított magyarázat pedig felfogásunk szerint nem helytálló, mert V. Ferdinánd az erdélyi 1848: I. t.-c. szentesítése pillanatában megszűnt Erdély tényleges fejedelme lenni. A különállás ideje alatt egyébként sem a nádori, sem a helytartói tisztség Erdélyre ki nem terjedt.

⁵¹¹⁾ «Hazámfiak! . . . azon hatalomnál fogva, melyet Ő Felsége bizodalma a legújabb törvény által reám, mint teljes hatalmú királyi helytartóra ruházott ...» mondja a kiáltvány, felhíva érzi magát a haza ügyeit erős kézzel igazgatni. (Orsz. Lev. István nádor iratai. 1234. közp. 1848. Közölve: Papp D.: Okmánytár, I. 144. 1.)

keit kinevezés végett a király elé fogja terjeszteni, mihelyt ő Felsege Magyarországra jön. Ha azonban ez nem történhetné meg, úgy ezt a kinevezést István főherceg is eszközölheti, mert ezen tisztségek betöltése nem tartozik az 1848: III. t.-c. 7. §-ában a királynők fenntartott jogok közé.⁵¹²⁾

Ezen előzmények után István főherceg immár saját hatáskörében egybehívja az első népképviselői országgyűlést 1848 július 2-ára. A király ehhez június 5-én Innsbruckban kelt leiratával utólag megadja a hozzájárulását, de a jövőre nézve az országgyűlés egybehívására vonatkozó felségjogait fenntartja magának. Egyben szükségesnek tartja a törvényhozás tekintetében fennálló összes felségjogait (elnapolás, feloszlatás, törvényszentesítés) magának «mit aller Bestimmtheit vorzubehalten und zu verwahren».⁵¹³⁾

Az események sodra azonban a népszerűség homlokterébe vezette az ifjú főherceget, akiben a nemzet mihamarabb József nádor méltó utódát, sőt Kossuth Lajos a jövőre VI. István királyt látta.⁵¹⁴⁾ A történelem folyamatának a gyermekesen féltékeny V. Ferdinánd ellentállni nem tudott. Így történt, hogy röviddel az országgyűlés megnyitása előtt, június 26-án a király István főherceg nádor-helytartót *ideiglenes kormányzóvá* nevezte ki.⁵¹⁵⁾ Ez a kinevezés már feljogosítja a főherceget az országgyűlés megnyitására, a tárgyalások vezetésére, a *hozandó törvénycikknek királyi felségjoggal való szentesítésére, törvényerőre emelésére, az országgyűlés elhalasztására és berekesztésére*. A királyi rendelet kiterjeszti a főherceg hatáskörét azokra a jogokra is, melyeket az 1848: III. t.-c. a királynak tartott fenn, kivéven a törvény 7. §-ában foglalt jogokat (egyházi méltóságok és zászlósúri rangok adományozása, kegyel-

⁵¹²⁾ Az Orsz. Levéltárban őrzött 1848. évi belügyminiszteri 30., 256., 257., 326., 336., 337. (ein.); 370. (ein.); 371. (ein.); 372. (ein.); 551. (ein.) iratok.

⁵¹³⁾ Függlék: XXIV. sz.

⁵¹⁴⁾ *Kossuth*: Irataim, II. 265. 1.

⁵¹⁵⁾ A király által Innsbruckban, 1848 június 26-án kiállított német nyelvű, István főherceghez intézett, ellenjegyzés nélküli kinevező levél (Függlék: XXV. sz.) említi az országgyűléshez intézett utasítást «behufs Ihrer Einsetzung als *Meines einstweiligen königlichen Reichs-erwesers*». Ez utóbbi magyar nyelven, a szokott ünnepélyes formában Esterházy Pál herceg külügyminiszter (!) ellenjegyzésével ellátva bemutatott az országgyűlésnek. (Függlék: XXVI. sz.)

mezési jog gyakorlása, nemesség és címek adományozása). A kinevező levél magyar szövege a főherceget «*királyi Felsőgünk teljhatalmú képviselőjének*» nevezi.⁵¹⁶⁾

Az országgyűlés megnyitásának ünnepélyes aktsaiban István nádor mint a király képviselője szerepel. Július 5-én tiszteleg nála egy küldöttség, mely őt az országgyűlés megnyitására meghívja. István nádor megjelenik, a trónbeszédet elmondja. Szemere Bertalan belügyminiszter pedig bemutatja az országgyűlés (nemzetgyűlés) egybehívására, valamint István nádor teljhatalmú kir. helytartói kinevezésére vonatkozó kéziratokat. (Napló: 2—4.)

István nádor ezek után az 1848: III. t.-c. rendelkezéseire támaszkodva, tovább is gyakorolja azokat a felségjogokat, amelyekre őt ez a törvény nem mint nádort, hanem mint helytartót felhatalmazta.⁵¹⁷⁾ Kormányzó, illetve teljhatalmú helytartói tisztének a szabadságharc vetett véget.

VI. FEJEZET.

A provisorium idején történt események nem tartoznak ugyan a magyar alkotmányjog keretébe, mindazonáltal a teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy Ferenc József császár 1851. évi október hó 10-én Schönbrunnban kiadott rendeletével Albrecht főherceget tette meg Magyarország katonai és polgári kormányzójává. A jogkörét szabályozó utasítás a magyar jogfejlődés történetének keretén kívül esik és reánk nézve csupán politikai történelmi érdekléssel bír. (Az utasítás a m. kir. Országos Levéltár állandó kiállításában 157. sz. alatt látható.)

⁵¹⁶⁾ Ugyanott.

⁵¹⁷⁾ Példa erre az 1848 július 21-én Deák Ferenc igazságügyminiszter ellenjegyzése mellett 3800. ig. sz. a. gróf Niezky Györgynek Heinék Matild hajadontól született törvénytelen fia részére kiadott törvényesítési levél. Az intituláció: «Én István Ferenc Győző es. k. (a kiadmányban kiírva: «császári királyi») főherceg, Magyarország Nádora, teljes hatalmú királyi Helytartója sat. sat. e rendeletem tartalmánál fogva tudomásul adom a következőket ...» A kiadmányon V. Ferdinánd király magyar köriratú, papírral takart pecsétje. (Eredeti fogalmazványa az Orsz. Levéltárban. A kiadmány fényképmásolata Daróczy Zoltán úr birtokában, kinek ezúton mondok köszönetet a másolat szíves átengedéséért.)

Az alkotmányosság helyreállítása után a kormányzati rendszer is a continuités elve alapján szabályoztatván, az 1867. évi VII. t.-c. az 1847/48: III. t.-c-nek azon intézkedéseit, melyek a nádor mint királyi helytartó jogkörére vonatkoznak, érvényen kívül helyezte, azzal az indokolással, hogy a királyi felség a végrehajtó hatalmat *a magyar minisztérium, által személyesen gyakorolja*, egyben kimondotta, hogy: «Mindaddig, míg a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat, elveivel megegyezőleg törvény által szabályozva nem lesz: a nádorválasztás elhalasztatik». Ugyanakkor az 1867: VIII. t.-c. megváltoztatta az 1848: III. t.-c. 12. §-át és kimondotta, hogy «a miniszterelnök előterjesztésére annak minisztertársait ő Felsége nevezi ki».

Ezen törvénycikkek megalkotását érdekes képviselőházi tárgyalás előzte meg. 1867 május hó 28-án a képviselőház ülésén a felszólalók reámutatnak arra, hogy a nádor helytartói hatásköre nem új intézmény, hanem már az 1485. évi törvényből folyik. (Ez a törvény az úgynevezett nádori cikkeket tartalmazó decretum.) *Böszörményi László* előadja, hogy a törvényjavaslatban csak egy új pont van és az a «sérthetetlenség» intézménye. A sérthetetlenség kérdésével különben nem foglalkozik. Előadja még, hogy: «... az 1848-i törvény 2. cikkelye szerint az új nádor (tudniillik István fhg.) nem mint személy lőn megválasztva királyi helytartónak, hanem régiebb törvények értelmében úgy, mint akármely más egyén. Minden törvény szerint, mely a nádorválasztásról szól, azelőtt is mindig úgy választatott a nádor, mint egyszersmind kir. helytartó is». (Napló: IV, 207.)

Deák Ferenc tárgyunkat érdeklően a következőket terjeszti elő: «Hogy azon hatáskört, mely a 48-i törvényekben István főhercegre mint nádorra és kir. helytartóra volt ruházva, nem gyakorolhatja, az természetes, mert ama hatáskör némely része, *különösen a souverain hatalomhoz közeljáró része*, a személyre, nem pedig a hivatalra lévén ruházva, a személy elhalatával vagy annak a nádori hivatalról történt lelépésével a hatáskör eme része is megszűnt. Hogy ne említsek többet, csak azt mondom, hogy a 48-i törvények egyik szakasza szerint a miniszterelnököt Ő Felsége, a többi minisztert pedig a miniszterelnök felterjesztésére a nádor nevezi ki. Azt hiszem, miután ezen hatalom, mely egyenesen István főhercegre volt ruházva,

többé fönn nem állhat, ezt a jogot kétségen kívül senkise m kívánja megadatni az újonnan megválasztandó nádornak, akárki legyen is az».

«Van oly hatásköre a nádori hivatalnak, mely 48 előtt is megvolt, mely régi törvényekben gyökerezik, de mely a parlamenti kormány és felelős minisztérium mellett éppen nem állhat meg: mert hogy az országnak választott legmagasabb hivatalnok, kire annyi tekintélyt ruházott a törvény, bármely hivatalos működésében alatta álljon a minisztériumnak, ezt úgy hiszem, a nádori méltóság tekintélye szintén nem engedi meg». (Napló: IV. 210.)⁵¹⁸⁾

Reá kell itt mutatnunk arra, hogy úgy Böszörményi László, mint Deák Ferenc a ténymegállapításokban tévedtek. Böszörményi figyelmét nyilván elkerülte az a körülmény, hogy István főherceget, mint fentebb láttuk, előbb nevezte ki a király helytartóvá és csak azután választották, meg nádorrá. De tévedett Deák Ferenc is, mert a 48-i törvények éppenséggel a miniszterelnök kinevezését bízták István főhercegre, de nem mint nádorra, hanem mint a király távollétében helytartóra s a törvény a többi miniszter kinevezésére vonatkozó javaslat-tétel jogát bízta a miniszterelnökre (12. §.) s azok megerősítését a királynak tartotta fenn. Általában sem Deák Ferenc, sem mások nem vették észre azt a történetiényt, hogy hosszú évszázadok során egyetlen olyan eset sem merült fel, amikor a nádor a király távolléte miatti helytartói tisztét ipso jure, a nádori tisztségéből kifolyólag gyakorolta volna, hanem mindig külön királyi kinevezés alapján. Az 1848-i III. t.-c. nem a nádornak, hanem a királyi helytartónak adta meg a sérthetlenség jogát és pedig felfogásunk szerint tekintet nélkül István főherceg személyére. A nádor maga mindig felelősségre volt vonható törvényeink értelmében.

A főrendiházi tárgyalás folyamán (június hó 3-án) egyetlen felszólaló (báró Liphay Béla, baranyamegyei főispán) volt, akinek indítványára a javaslat egyhangúlag elfogadtatott.

⁵¹⁸⁾ Zichy Antal, a javaslat előadója maga is kifejtette azt a felfogását, hogy a nádor régi hatásköre nem volna az új kormányrendszerrel összhangba hozható.

VII. FEJEZET.

A magyar nemzet szabadságharcai során négy államfő került az ország kormányának élére, akiknek alkotmányjogi szereplését ki kellett kapcsolnunk a kronologikus egymásután rendéből, miután mind a négyet a dinasztia elleni küzdelemben, az ország koronás, illetve törvény szerint uralkodásra jogosult királya ellenében emelte az államfői székbe a magyar nemzet bizalma. Nevezzük bár e nemzeti mozgalmakat forradalmaknak, felkeléseknek, avagy szabadságharcoknak, bizonyos, hogy az a négy ragyogó név, Bocskay István, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos, a magyar nemzet élni akarásának voltak a kifejezői és kormányzóságuknak jogr történeti fontossága is lévén, ezen dolgozatban külön fejezet illeti meg működésüket.

Bocskay István 1604-ben bontott zászlót a magyar alkotmány és a vallásszabadság védelmére, II. Rudolf király ellen. A nemzet panaszait, sérelmeit «*Querelae regni Hungariae*» című köriratban tette közzé. (Acsádi: id. m. V. 604.1.) Miután az általa Belgiojoso és Básta zsarnoki hadaitól felszabadított Erdély rendéi a Medgyesen 1605-ben tartott országgyűlésen fejedelmüké választották, példájukat követték a magyar rendek is, akik az ugyanazon év április 20-án Szerencsen tartott országgyűlésen Bocskay Istvánt Magyarország «felséges» fejedelmévé kiáltották ki, aki a puritán egyszerűséggel fehérre meszelt kálvinista templomban «a körülötte egybegyűlt főurak, meg a megyék és városok követei előtt az Úr asztala mellől az evangéliumra fogadta, hogy hű gondviselője leszen a reá bízott ország érdekeinek».⁵¹⁹⁾ Még ugyanazon év november 11-én Lolja Mohamed török nagyvezér Pest alatt a török táborban a királyi méltóság külső jeleivel ruházta fel Bocskayt, kardot kötött reá, királyi pálcát adott a jobbjába, balkezébe pedig zászlót, és egy ékkövekkel gazdagon díszített koronát tett a fejére, de Bocskay elhárította ezt a kitüntetést, a koronát tüstént, levette a fejéről és kijelentette, hogy Magyarországon csak a koronás királynak szabad koronát viselni.⁵²⁰⁾

⁵¹⁹⁾ *Károlyi Árpád*: Magy. Országgy. Eml. XI. 195. 1. Az eskü szövegét lásd a Függelékben, XXIII. sz. alatt.

⁵²⁰⁾ *Acsádi*): id. m. Szilágyinál, V. 605. I. A korona képmása u. o. 601. 1. után. Magát a koronát a bécsi udvari kincstár őrzi.

Bocskay István 1605 április 20. óta az «Isten kegyelméből Magyarország és Erdély fejedelme» címet viseli.⁵²¹⁾ Titulusa pedig «Felség». Ez pedig nem véletlenül reáragadt udvariasági formula volt, hanem az országgyűlés rendéinek öntudatos ténye, sőt éppenséggel Bocskay akarata ellenére reáruházott kitüntetés.⁵²²⁾ Az országgyűlés ünnepi szónoka, aki Bocskayt az eskü letétele előtt következetesen «Nagyságodénak címezi, az eskü letétele után «Fölséged» címzést használ és hogy ez a címzés az országgyűlés megfontolt kívánsága volt, kitűnik az utóbbi ünnepi szónoklat következő mondatából: «... s mint-hogy az fölséged birodalma alatt immár egynehány iekénteies és nagyságos urak vadnak, tetszeti egész országúli, hogy ezt a titulust ma felségednek adjuk fejedelemségével egygyütt»⁵²³⁾ A latin szövegű iratokban pedig az addigi «Illustrissimus» jelzőt a «Sua Serenitas» váltja fel.⁵²⁴⁾

Helyénvaló ezek után felvetnünk a kérdést, miféle közjogi állást töltött be tulajdonképpen Bocskay István a magyar államszerkezetben? A fentiek után nem lehet vitás, hogy a magyar rendek Bocskayt nem hivatalnokká, hanem államfővé választották meg. Nemcsak az ő saját magatartása tanúsítja ezt, hanem illésházy Istvánnak, Bocskay lelkes párthívének állásfoglalása is abból az alkalomból, hogy a rendek 1605 december 1-én, a korponai országgyűlésen Bocskay Istvánt, Magyarország fejedelmét, Magyarország nádorává választották meg. Illésházy helyesen mutatott reá, hogy Bocskay már majdnem független fejedelem, nem méltó az ő közjogi helye-

⁵²¹⁾ «Stephanus, dei gratia Hungariae Transsylvaniacque princeps.» Példák a Hazai Okmánytár I. kötetében, 1605 június 16., 21., 26. és október 23-ról. (Utóbbi országgyűlési meghívó.) A megválasztatása alkalmából készült arany emlékérem előlapján a fejedelem mellképe, t STE(phanus) * BOCHKAY D(ei) * G(ratia) * HVNGA(riac) # TRAN(sylvaniae) * Q(ue) PRIN(ceps) ET * SICV(lorura) * COMES körirattal. Hátlapján fellegekből kinyúló páncélos kar kivont karddal, a kardon PRO DEO ET PATRIA felirattal; a körirat: DVLCE * * EST * PRO * PATRIA * MORI * 1605. Rajzát közli *Szilagyi*: V. köt. 603. 1.

⁵²²⁾ *Gyulaffy László* írja: «A fölséges nevet Szerencsen a gyűlésben erővel vetették Bocskayra; semmi okon föl nem akarta venni.» (Idézi *Károlyi Árpád*, i. m. XI. 127. 1. 2. jegyz.)

⁵²³⁾ A két szónoklatot közli *Károlyi Árpád*: id. m. 152. és 156. lapok.

⁵²⁴⁾ U. o. 158. 1. és számos példa ebben a kötetben.

téhez, hogy olyan hivatalt viseljen, ami őt az uralkodó «miniszterévé», szolgáljává tenné.⁵²⁵⁾ Ugyancsak nem vitás, hogy a szerencsi országgyűlés illetékes volt a főhatalom kérdését rendezni.⁵²⁶⁾ A koronás király állandó távolléte s a nádori szék betöltetlen volta feljogosították erre a nemzetet, amely akkor még az aranybulla ellentállási záradékában biztosított alkotmányos jogainak is birtokában volt és jogosan tiltakozhatott a magyar alkotmány állandó megszegése ellen.

Mindezekkel szemben áll a kétségtelen tény, hogy Magyarországnak megkoronázott, törvényes királya volt Rudolf személyében, akit a szerencsi országgyűlés idejében, 1605 április 20-án, Magyarországon Pethe Márton kalocsai érsek, királyi helytartó képviselt. A monarchikus gondolattal pedig Össze nem fér, hogy valamely országnak egyidőben két királya lehessen. Ezek után nem lehet más megállapításra jutnunk, mint arra, hogy Bocskay Istvánt a szerencsi országgyűlésen Magyarország kormányzójává választották meg «fejedelem» címmel és «felséges» rangjelzéssel. Az ország rendeit valószínűleg az vezette, hogy Bocskay már előbb fejedelme volt Erdélynek s így nem adhattak neki kisebb címet a Magyarországon elnyert államfői minőségben, sőt ez utóbbi minőségben magasabb rangjelzést kívántak neki biztosítani a «felség» titulussal. Az «Isten kegyelméből» való kifejezést ugyancsak már erdélyi fejedelmi minőségében használta Bocskay és természetesen megtartotta magyarországi fejedelmi minőségében is, már esküjében is utalva rá.

Rudolf királlyal szemben Bocskay kormányzósága forradalmi tény volt. Történetíróink «felkelés» kifejezéssel szeretik mitigálni, míg Károlyi Árpád Bocskay korponai országgyűlését «forradalmi országgyűlés»-nek minősíti.⁵²⁷⁾

Bizonyos, hogy Bocskaynak államfővé való megválasztása a magyar nemzet akaratmegnyilvánítása volt s ha Bocskay

⁵²⁵⁾ « . . . dissuadente illud domino Illyésházi et praetendente, siquidem antea Princeps sit, non adeo ei honorificum fore, si laboriosum officium suscipiat et tan quam minister suae Maiestatis sit.» (Napló-szerű feljegyzés, közölve *Károlyi Árpádnál*, id. m. 457. 1.) A rendek egyébként Bocskay tiltakozása folytán utóbb elállottak Bocskay nádorságától. (U. o. 403. 1.)

⁵²⁶⁾ *Acsády*: id. m. Szilágyinál, IV. 602. 1.

⁵²⁷⁾ Id. m. 661. 1.

felkelése forradalom volt is, minden esetre győzelmes forradalom volt, melynek vezérével a magyar király alkuba bocsátkozott a magyar nemzet kívánságait illetően és vele békét is kötött. (Bécsi béke.) Miután az ellen, hogy királynak tekintsék, maga Bocskay tiltakozott legjobban, uralkodó «fejedelmet» pedig a magyar közjog nem ismer, nincs okunk rá, hogy őt másnak tekintsük, mint az ország kormányzójának és ha Bocskay nem a kormányzói címet (gubernátor) viselte, annak az a plausibilis magyarázata, hogy Erdélyben, melynek ő a fejedelme volt, gubernátorként az ő nevében az általa kinevezett Rákóczi Zsigmond kormányozott, amivel nem fért volna össze, hogy ő maga is a kormányzói címet viselje.

Bocskay a fennmaradt okleveles emlékek tanúsága szerint gyakorolta a magyar királyt megillető felségjogokat. A törvényhozás terén gyakorolja az országgyűlés egybehívásának jogát,⁵²⁸⁾ az országgyűlésen bemutatja a maga kívánságait (propositiones), mint a király szokta.⁵²⁹⁾ A rendek által hozott törvénycikkelyeket szentesíti, kihirdetteti, azok megtartását és mások általi megtartatását kötelezőleg fogadja.⁵³⁰⁾ Gya-

⁵²⁸⁾ A szerencsi országgyűlésre szóló meghívó kibocsátását még csak a fölkelés vezére tényének tekintjük, de a korponai és a kassai országgyűlés meghívóit már mint megválasztott fejedelem bocsátotta ki. A meghívókat közli *Károlyi Árpád*, id. m. 144., 416., 743. lapok.

⁵²⁹⁾ Ezek «propositiones principis» nevet viselnek, Pl. *Károlyi Árpád*, id. m. 773. 1.

⁵³⁰⁾ 1605 december 10. A korponai országgyűlésen alkotott törvénykönyv: «Nos Stephanus dei gratia princeps Hungariae, Transylvaniaeque et Siculorum comes etc, Memoriae commendamus tenoré praesentium, significantes quibus expedit, universis, quod fideles nostri, domini barones, magnates, nobiles caeterique status et ordines regni nostri Hungariae in conventu ipsorum generali per nos eisdem ad primum diem mensis decembris anni praesentis miilesimi sexcentisimi quinti eis indicto in civitate nostra Carponensi ad mandátum nostrum congregati exhibuerunt nobis et praesentaverunt infrascriptos articulos, in eorum conventu communibus et unanimis ipsorum votis et suffragiis generalique consensu conclusos, supplicantes nobis humiliter, ut omnes et singulos eos articulos omniaque et singula in iisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrumque principalem consensum illis praebentes auctoritate principali clementer acceptare, approbare et confirmare atque tam nos ipsi observare, quam per alios omnes quorum interest, observari facere dignemur. Quorum quidem articulorum tenor talis est: Articuli dominorum baronum ...» stb. stb. következik a törvénykönyv szövege, majd a következő záradék: «Nos itaque

korolja a birtokelkobzás jogát és az így az ő kezei-,
 hez háramlott birtokokat saját híveinek adományozza.⁵³¹⁾
 Adományoz nemességet, nemesi címet, régi nemesek ne-
 mességét megerősíti és részükre címeres levelet ad ki.⁵³²⁾

praemissa supplicatione fidelium nostrorum dominorum baronum, magnatum et nobilium aliorumque statuum et ordinum regni nostri Ungariae clementer admissa, praedictos universos et singulos articulos nobis, ut praemisum est, praesentatos, praesentibus de verbo ad verbum insertos et inscriptos ac omnia et singula in eis contenta ratos gratos et accepta habentes, eisdem nostrum principalem consensum benevolim pariter et assensum praebuimus illosque et quaevis in eis contenta autoritate nostra principali accepta vimus, approbavimus, ratificavimusque et confirmavimus, offerentes nos clementer in verbo nostro principali, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi observabimus, quam per alios omnes fideles nostros, cuiuscunque status et conditionis existant, observari faciemus; imo acceptamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in civitate nostra Carponensi, die 10. praedicti mensis Decembris, anno domini millesimo sexcentesimo quinto. Stephanus mpria.

(Papírba nyomott fejedelmi pecsét.) A Szabocsváros megye levéltárában őrzött eredeti után közli *Károlyi Árpád*, id. m. XI, köt. 501—509. lapok.

Hasonló bevezetéssel és záradékkal szentesítette Bocskay a kassai országgyűlésen alkotott törvénykönyvet 1606 május 11-én (közölve ugyanott, 794—804. lapok), valamint a bécsi béke okiratát, melyet az 1606 december 13-ikán tartott kassai országgyűlés elfogadott. (Országgyűlési emlékiratok. XII. köt. 742—754. lapok.) Mindenesetre saját szerűen hangzik, hogy Bocskay ebben a záradékban is fogadja, hogy a békepontokat úgy maga megtartja, mind pedig minden hívei által megtartatja. («... quam per alios omnes fideles nostros... observari faciemus.»)

⁵³¹⁾ *Károlyi Árpád*, id. m. XL 142. l.

⁵³²⁾ Különösen történelmi jelentőségű az 1605. évi december 12-én tizenhárom hajdúkapitány részére s az ő vezérletük alatt szolgált 9254 hajdú vitéz részére kiadott címeres nemesi oklevél, melyben egyszersmind Kalló város, Nánás, Dorog és Varjas birtokok, valamint Hadháza, Vámospércs, Sima és Vid részbirtokok adományozása is foglaltatik, az adományos hajdú vitézeknek minden adózás alóli mentesítése mellett. Bocskay ezeket a vitézeket «e statu et conditione plebea ac ignobili, in qua nati sunt et hactenus extiterunt» kiemeli s őket a valódi nemesek gyülekezetébe és rendjébe sorozza. Tőlük hűségesküt vesz a saját személye és Magyarország iránt. (A címeres levél egész szövegét közli *Horváth Sándor*, a Turul 1905. évi számában, 174. és köv. lapok.)

Hasonló csoportos birtokadományt és nemesítést eszközölt Bocskay 1606 szeptember 2-án Kassán kelt oklevelével, amikor 700 lovas hajdúnak Szoboszló birtokát és a nemességet adományozta. (Az okleve-

Sőt arra is van példa, hogy köznemeset a mágnási sorba emel.⁶³³)

Bocskay hivatalokat is adományozott, elsősorban természetes honvédelmi feladatokkal kapcsolatos tisztségeket.⁵³⁴) Főkapitánya Homonnai Drugeth Bálint volt.

Alkormányzót is rendelt Bocskay, de csak Alsó-Magyarország részére és pedig Illésházy Istvánt.⁵³⁵)

Bocskay István mellett fejedelmi (kormányzó) tanács működik, melynek 12 tagját ismerjük abból az oklevélből, amelyben az országos rendek Illésházyinak a Mátyás főherceggel való tárgyalásra plenipotentiát adnak. Ez a «fejedelmi

let közli *dr. Boldisár Kálmán*: Turul, 1906. évi. 116. és következő lapok.)

Egyes családok nemesítésére példa: Fűri, másként Csodásy Gergely nemesi levele, Kassa, 1606 aug. 1. (Magy. Nemz. Múz.); Szentandrásy György és Tamás nemességének megerősítése és címeradományozás, Kassa, 1606 márc. 15. (U. o.); Haranghy Ferenc és György számára címeres levél adományozása, Kassa, 1606 július 20. (U. o.) V. ö. még *Aldásy Antal*: A Magy. Nemz. Múzeum címeres levelei 11. kötetében közölt következő nemesi címeres leveleket: 1606 január 11-éről losonci Beche Gergelyét és testvéreiét; 1606 március 7-éről Herpály Deseő Benedeket; 1606 május 1-éről Várkonyi Mihályét; 1606 május 6-ról kisvárdai Chuta Miklósét; 1606 aug. 16-ról Buzay Mihályét és 1606 szeptember 26-ról sárándi Kiss Mártonét. Végül 1606 november 23-áról vármezei Pethő Györgyét. (Az utóbbira *Turul*: 1910. évf., 178. 1.) Valamennyi itt felsorolt armális Kassán kelt és nem erdélyi, hanem magyar anyaországi nemesítés, illetve címadományozás.

⁵³³) A kassai országgyűlés törvénykönyvének XV. pontjában olvassuk: «Rédey Ferenc uram, noha ennek előtte nemes renden lévén, azok közé számláltatott; mindazonáltal az háború időben és ennek előtte jámbor és vitéz motion való hazája mellett szolgálatjáért az ország akaratjából ennek utána az nagyságos urak közé számlálja.» (*Károlyi Árpád*, id. m. 802. 1.)

⁵³⁴) Már a szerencsi országgyűlés elhatározta, hogy Bocskay Kassára nevezzen ki valakit a mágnások közül főkapitánynak és a végvárokba előkelő kapitányokat. (*Károlyi Árpád*, id. m. 142. 1.) Drugeth Bálint szerepel főkapitánnyként. (U. o. 794. 1.)

⁵³⁵) «... az Alsó-Magyarországnak gubernatioját ő felsége tavaly esztendőben Illésházy István uramra plena autoritással bízta volt. . .» (U. o. 802. 1. a Kassai törvénykönyv XVII. pontjában.) A Mátyás főherceggel való tárgyalás céljára adott felhatalmazásban mondják a rendek: «. . . spectabilis et magnifici domini Stephani Illieshazy de Illieshaza intimi Serenissimi principis consilarii *supremique inferioris Hungariae* in partibus Cis — et Utra — Danubianis *gubernatoris* . . .» (U. o. 793. 1.)

tanács» saját nevében is kiállít okleveleket «ad mandatum serenissimi principis proprium.»⁵³⁶⁾

Bocskay István kancelláriája Kassán székelt. Itt kelt a legtöbb oklevele. A kancellária személyzetéből ismerjük Káthay Mihály kancellárt,⁵³⁷⁾ Keresztury György, Madocsányi Márton és Pécsi Simon⁵³⁸⁾ titkárokat.⁵³⁹⁾ Kiadmányainak kancelláriai stílusában állandóan használja a felségjogokra célzó fordulatokat, így: «Regnum nostrum Hungariae», «de speciali gratia et potestatis nostrae plenitudine», «in hac libera civitate nostra Cassoviensi», «supplicatione fidelium nostrorum dominorum baronum, magnatum et nobilium» (a praelatusokra utalás mindenütt hiányzik!) stb. A kiadmányokat függő vagy felnyomott pecséttel erősíti meg. Az előbbit «sigillum pendens et authenticum nostrum» jelöléssel említi. A pecsét Bocskay családi címerét mutatja, Magyarország és Erdély címerével kombinálva.⁵⁴⁰⁾

Bocskay István kormányzóságának *jogilag* a bécsi béke vetett végett. *Tényleg* a helyzet nem így áll. A bécsi béke végleges érvénye attól tétetett függővé, hogy azt Rudolf király is, Bocskay István is megerősítik.⁵⁴¹⁾ Az eredeti okmány — mint már fentebb, Mátyás főherceg kormányzóságát tárgyalva említettük — 1606 június 23-án kelt. Rudolf augusztus 6-án, Bocskay augusztus 17-én erősítette meg. Kiegészítette a bécsi békét a nov. 11-én aláírt zsitvatoroki béke. Bocskay azonban még mindig nem tekintette magára nézve kötelezőnek, hanem annak, illetve bizonyos függő kérdéseknek rendezése végett december 13-án Kassán új országgyűlést tartott, melyen a rendek még sok kifogást emeltek, de azok megoldását a legközelebbi országgyűlésre halasztották. Ezt azonban Bocskay már nem élte meg, mert december 29-én meghalt.

Történetíróink figyelmét elkerülte az a körülmény, hogy ámbár már a bécsi békeokmány XIV. pontja Bocskay ado-

⁵³⁶⁾ «Anno Domini 1606. die 25. Februarii pleno consilio deliberat um est . . . ő felsége az egész tanácsurakkal együtt lévén, egyenlő akarattól így végzett . . .», mondja a kiadmány. (U. o. 804. 1.)

⁵³⁷⁾ U. o. 794. 1.

⁵³⁸⁾ *Turul*: 1905. évi. 177. 1.

⁵³⁹⁾ *Károlyi Árpád*, id. m. 804. és 805. lapok.

⁵⁴⁰⁾ A pecsét pontos leírását közli *Horváth Sándor* a *Turul* 1905. évi. 177. lapján.

⁵⁴¹⁾ *Acsády*: id. m. Szilágyinál, V. 622. 1.

mányaira és nemesítéseire nézve úgy rendelkezett, hogy az adományok érvénye felől a rendek a legközelebbi országgyűlésen vizsgálat alapján döntsenek, a nemesítések pedig maradjanak érvényben, csak az armális leveleket mutassák fel az országgyűlésen, hogy továbbá Bocskay ezentúl a «birodalmi és erdélyi fejedelem» címét viselje,⁵⁴²⁾ — Bocskay István még 1606 szeptember 2-án is nemesít. Nemesíti a szoboszlói 700 lovas hajdút, nekik adományozza a szabolcsmegyei Szoboszló birtokban levő részeket, lemondván az adományosok javára minden ezen birtokra vonatkozó királyi jogról,⁵⁴³⁾ a címeres levélben magát továbbra is «dei gratia Hungariae Transsylvaniae princeps»-nek intitulálja, azt fejedelmi pecsétjével erősíti meg és azt Keresztury, a fejedelem kancelláriai titkárja ellenjegyzi. Sőt még 1606 szeptember 26-án is adományoz nemességet a biharmegyei Sárándi Kis Mártonnak, ugyanilyen formaságok mellett kiállított címeres levélben. Ezeket a címeres leveleket és birtokadományokat kihirdették a vármegyéken, azok érvényét illetően azonban sok zavar van. Az adományozott és elzálogosított birtokokra kimondotta az 1608. évi kor. u. XVII. t.-c, hogy a rájuk vonatkozó okmányok a legközelebbi országgyűlésen bemutatandók lesznek. Az 1609. évi országgyűlés tárgyalás alá is vette ezeket és úgy határozott, hogy a Bocskay által felvett zálogösszeget II. Mátyás király tartozik visszafizetni s a zálogbirtokok a törvényes birtokosokra szálljanak vissza (1609: VII. t.-c). Az örökadományok dolgában azonban kimondotta a törvény, hogy Bocskay adományai semmisek. (1609: III. t.-c.) Kivételt tett a törvénykönyv a bécsi béke értelmében Bocskay uralma alá utalt területre (Tiszán innen és túl és különösen Ugocsa, Bereg és Szatmár megyék), amelyen Bocskayt megilleti a magszakadás vagy egyéb törvényes úton való háramlás joga. Az ezen területen való adományok érvényesek maradtak. (1609: VIII. t.-c.) A hajdúk adományai és a részükre kiadott nemesítések kérdése a jövő országgyűlésre halasztatott. (1609: IX. t.-c.) A törvényhozás azonban későbbben sem ismerte el a nemességüket,

⁵⁴²⁾ «princeps imperii», amely címet Báthori Zsigmond is viselte. (Bécsi béceokmány Bocskayt illető pontjában 8. §.)

⁵⁴³⁾ « . . totum item et omne jus nostrum regium . . . clementer dedimus . . » stb. mondja az adománylevél.

ellenben az adományozott birtok az ú. n. *hajdúkerület* alapját képezte.

A Bocskay által egyes egyéneknek adományozott nemeség érvényét nem vonták kétségbe. Azok a későbbi nemesi conscriptiókba is felvették.

Érdekes még megjegyeznünk, hogy bár a bécsi békeokmányt 1606 december 13-án a kassai országgyűlés is elfogadta és Bocskay is megerősítette, december 29-én mégis két kormányzót választottak a rendek Bocskay fenyegető halála esetére és pedig Homonnayt és Nyáry Pált.⁵⁴⁴⁾

A bécsi békét, Bocskay örökértékű vívmányát Bocskay halála után sok veszély fenyegette. Elsősorban a vallás szabad gyakorlatán esett sérelem. Az uralkodóház vallási türelmetlensége és vakbuzgósága nyomán először Csehországban tört ki a lázadás. Bethlen Gábor, akit a török nagyvezér 1613 május 1-én Erdélyország fejedelmének kiáltott ki s akit még ugyanazon év október 23-án a kolozsvári országgyűlés is megválasztott Erdély fejedelmének,⁵⁴³⁾ kezébe vette azt a kardot, melyet Bocskay vont ki a hüvelyéből a magyar alkotmány védelmében. A nemzet panaszait egy «Querela Hungariae» című kiáltványba foglalta.⁵⁴⁶⁾ Élére állott a magyar nemzet szabadságharcának és egész Felső-Magyarország mögéje sorakozott. Bethlen 1619 szeptember 12-én országgyűlést hirdet szeptember 21-re Kassára. Ezen a gyűlésen a rendek Bethlen Gábort Magyarország kormányzójának választják meg és pedig éppúgy, mint annak idején Bocskayt, «fejedelem» elnevezéssel.⁵⁴⁷⁾ A rendek által alkotott végzeményeket (articulusokat) Bethlen már

⁵⁴⁴⁾ «Ez ország Homonnay uramat és engemet praeficiála az gubernatióra, úgy hogy egyikünk kívül, másikunk itt benn gubernáljon, in casu mortis principis.» (Nyáry Pálnak Kassán Illésházyhoz intézett jelentése 1606 december 28. és 29-ről. Magy. Orszgy. eml., XII. köt. 755. 1.)

⁵⁴⁵⁾ Ferdinánd király csak 1619 április 11-én adta meg Bethlennek az erdélyi fejedelmi címet. (*Angyal Dávid*: Szilágyinál, VI. 224. 1.)

⁵⁴⁶⁾ Ugyanott, 230. 1.

⁵⁴⁷⁾ Sepsi Laczkó Máté krónikájában olvassuk 1619 szeptember 21-ről; «gyűlést teszen Kassán a fejedelem, mely gyűlésben *Magyarország fejedelmévé választatik a felséges fejedelem*, Rákóczi György pedig képévé tételik. Ezön gyűlésben az ország státusi articulusokat írnak és ő felségének az ország beadja, hogy megconfirmáltassanak.» (Erdélyi Történelmi Adatok, III. köt. 224. 1.)

mint Magyarország és Erdély fejedelme szentesíti és hirdetteti ki, ugyanolyan szövegű bevezetéssel és záradékkal látván el azokat, aminőket annak idején Bocskay használt, a szövegmenetben is ugyanazon fordulatokat ismételve.⁵⁴⁸⁾

És itt újból fel kell vetnünk a kérdést, mivé választották meg a rendek Bethlen Gábort? A közjogi helyzet analog a Bocskay esetével. A rendek államfővé választották, de az ellen, hogy királynak tekintsék, ő maga tiltakozott,⁵⁴⁹⁾ és ennek, mint alább látni fogjuk, több ízben kifejezést is adott. Maga a kassai gyűlés is kereste a megfelelő elnevezést Magyarország «fejedelme» részére. A kassai articulusok bevezetésében elmondják a rendek: «Hogy penig ilyen igaz igyünknek promoveálásában Istennek segítségéből felségeddel egyetemben jobb móddal progrediálhassunk, egyenlő szívből és szabad akaratból, szeretetből, *felsőgedet fejünké, előttünk járónkká és főgondviselőnké választottuk: adván országunk teljes hatalmai felségednek mostani végzésünk szerint, végig ebben az állapotunkban előmenni*».⁵⁵⁰⁾

A mi álláspontunk itt is az, hogy a rendek kormányzót választottak Bethlen Gábor személyében, amit egészen kétségtelenné tesz az általa 1619 november 11-re Pozsonyba egybehívott országgyűlés naplója. Az országgyűlés folyamán, 1620 január 10-én a rendek meg akarják fosztani II. Ferdinándot a trónjától és Bethlent a királyi székbe ültetni, de Bethlen ezt elhárítja magától.⁵⁵¹⁾ Másnap, január 11-én jobban kialakul

⁵⁴⁸⁾ «Nos Gabriel, Dei gratia regnorum Hungariae et Transsylvaniáé princeps et Sieulorum comes etc.», szól az intitulatio. A szövegben: «in civitate nostra regia liberaque Gassoviensi», stb. (Az articulusok közölve vannak u. o., 225. és köv. lapok.) A Múzeum levéltárban is őriznek két másolati példányt. Tö. a. az egyiknek a keltezése téves.)

⁵⁴⁹⁾ A bécsi udvar által ellene emelt vád az volt, hogy az országot erőszakkal el akarta foglalni s magát királlyá választatni. Ez ellen tiltakozik Váriban, 1619 október 7-én kelt levelében, mondván: «*De regia dignitate, de invasione occupationeque regnorum nullus sermo, nullaque mentio apud nos est.** (Hatvani: Brüsszeli okmánytár. IV. 157. l.)

⁵⁵⁰⁾ Erdélyi Tört. Adatok. III. köt. 227. l.

⁵⁵¹⁾ A diarium befejezése 1620 január lü-éről: «In quo actum est de induciis faciendis. *Serenissimus princeps dixit de fastigio, quod sibi per regnicolas oblatum est, cessuram, ac pro bono publico se ad terrain demissurum, dummodo recte provideatur regno. Interim si*

a közjogi helyzet. Bethlen egyelőre nem király, de kívánja annak elismerését, hogy ő Magyarországnak is fejedelme nemcsak Erdélynek. A koronázásra nem reflektál, csak az ország igazgatását veszi kezébe, még a koronát is hajlandó II. Ferdinánd királynak kiszolgáltatni, akinek hűségesküt is kész tenni. A nádor hatáskörét fenn akarja tartani, de a nádor legyen neki eskü alatt kötelezett alárendeltje. Uralma alá tartozzék Felső-Magyarország egészen a Fáttraig s ezen a területen adományokat és elzálogosításokat eszközölhessen II. Ferdinánd utólagos hozzájárulása mellett. A folyó ügyeket a fejedelem intézze a nádorral és a tanácsosokkal együtt, a király pedig erősítse meg a döntést.⁵⁵²⁾

nolunt aliter, quam ut fastigium honoris assummat, nec id recusant imo cum regno mori paratus est, dummodo tutum modum defensionis praescribant, procurent ac provideant, qualiter imposterum defendere se, ipsosque possit ac debeat. *Sua Majestas offert totam gubernationem cum domino palatino usque revisionem, compositionem, depositionem armorum etiam cum Bohemis.*» (Múz, Quart. Lat. 406. sz. 87. és köv. lapok.) Kormányzónak tekinti Bethlent *Angyal* is (Id. m. VI. 258. 1.). *Mangold* is (id. m. 249. 1.).

⁵⁵²⁾ Bethlen Gábor proposition kancellárja, Péchy Simon terjesztette elő 1620 január 1 Irén, az országgyűlés folyamán. Erről a napló következőket mondja: «Recognoscens interim benevolum affectum regnicolarum, non secus, ac si coronatus esset, gratias agendo, simul et of férendő ulteriorem operám suam, tarnen ulterius coronationem non exoptare, sed conditionibus sub certis coronam talem Ferdinando relinquere sub conditionibus subjungendis, quae cum ablegatis caesareis sunt tractatae (igy, tractandae helyett 1):

1° *Uí serenissimus princeps intituletur non solum Transylvaniae, sed et Hungariae.*

2° *Administratio apud principem regni Hungariae totius permaneat, quo respectu homagium fidelitatis princeps praestare debebit.*

3° *Autoritás domini palatini intégra permaneat, Me tarnen jramento sit astrictus principi etiam.*

6° *Pro fatigiis principi ultra Fatram vita durante conceditur ac in eodem conferre seu inscribere, cuicumque voluerit liceat suae serenitati una cum directione ultra Fatram (a szövegben Tatram!), quam Sua, Majestas confirmare debebit.*

7° *Caesar per principem singula effectuet et ipse cum domino palatino et consiliariis terminet, Caesar confirmet.*» stb. (Diarium regni comitiarum per Gábrielem Bethlen principem Transylvaniae ad diem XI. Novembris MDCXIX. Posonium indictorum. 88. és köv. lapok. Kézirat a M. Nemzeti Múzeumban. Quart. Lat. 406. sz.)

A rendek azonban nem akarják elfogadni a fejedelem ezen korlátozott hatáskörét és a szavazáskor úgy döntöttek, *hogy a fejedelem az országot mint korlátlan uralkodó igazgassa.*⁵³³⁾

Ezek után a törvénykönyvbe a következők iktattattak be: a rendek hálásan elismerik Bethlen nagy érdemeit s őt fejedelmükké választják olymódon, hogy ezen ország teljes kormányzása és igazgatása teljesen és korlátlanul reá bízott, *mintha csak maga a király végezné azt* («non secus, atque per ipsum regem fieret».)⁵⁵⁴⁾ A fejedelem kormányzói hatáskörét illetően a törvény a következőket rendelte: a rendek az ország igazgatása tekintetében a fejedelemnek teljhatalmat adnak, hogy úgy kormányozzon, *mintha király volna* («instar regis»). Teljhatalma addig szól, míg a következő országgyűlés másként nem rendelkezik. A fejedelem maga mellé kormányzó-tanácsot válasszon és az ország ügyeiben ezekkel s *a nádorral egyetértve járjon el. *Mindennemű, úgy kisebb, mint nagyobb hivatalokat adományozhat s a már adományozottakat megerősítheti.*⁵⁵⁶⁾

⁵⁵³⁾ «Regimen totius regni tamquam per absolutum principem administratur, idque tamen in collectionibus, quam donationibus fieri» (U. o.)

⁵⁵⁴⁾ «Articuli dominorum baronum magnatum et nobilium coetorumque Statuum et ordinum regni Hungariae in dieta eorum Posoniensi ad festum divi Martini episcopi anni 1619. indicta Posonyque» celebrata, conclusi, ac Serenissimo principi die 18. Januarii in anno 1620. exhibiti.» A rendek köszönetet mondanak Bethlen Gábornak idáig a haza javára kifejtett buzgalmaért s azután: «Cumque Sua Serenitas raro plane et inaudito exemplo delatas sibi in testimonium debitae gratitudinis et observantiae regni huius fasces, propriaeque personae eversionem certis ex rationibus principe (!) viro cumprimis dignis clementer a se removere dignata fuerit: hoc etiam ipso maiora subire paratam sese offerens, quibus publica pax, o]tata tranquillitas, communisque omnium permansio, quasi postliminio restitui possit í in eum denique finem et inducias cum ys, quorum istud interesse dignoscebatur pacisci, et dieta quoque indicere (!) debuerit, eapropter praetacti Status et Ordines praerecensorum singula, quibus possunt majoribus animorum obsequijs agnoscentes, unanimis votis, paribus et consilijs, suffragijs, *Serenitatem Suam sibi pro principe constituent, praeiiciunt et nuncupant, penes quem totam regni huius gubernationem et administrationem, non secus atque per ipsum regem fieret, absolute consistere et repositam esse et manere decernunt.*» (Múz. Tö. a. 1620.)

⁵⁵⁵⁾ «Formam autem gubernationis Serenitatis Suae usque ad praefixum et constitutum induciarum tempus status et ordines regni hanc decernunt: ut quaecunque nunc, uti praemissum est, apud manus et Jurisdictionem! Suae Serenitatis reperiuntur ac in praesenti comi-

A rendek tehát az uralkodást és kormányzást tényleg Bethlenre ruházták ezen határozatukkal, csak hogy nem királyi, hanem szerényebb címmel.⁵⁵⁶⁾ Egyébként azt/hogy Bethlent *kormányzóvá* választották ez alkalommal, világosan jelzik Lőcse város követei, 1620 január 12-én kelt jelentésükben.⁵⁵⁷⁾

Ezek után rövid fegyverszünet jött létre, melyben Ferdinánd király Bethlenre ruházta Felső-Magyarország kormányzatát és pedig négy megyét és Munkács várát örökre, kilenc megyét pedig élethossziglan. Ugyanakkor Bethlen birodalmi hercegi címet is kapott.

Már az 1(520 január 18-i kassai articulusokban elrendelték a legközelebbi országgyűlést Besztercebányára 1620 május 31-re («dominica exaudi»), amire Bethlen április 12-én ki is

tiorum termino ex omnibus Hungariae partibus inferioribus et Cis- et Ultra Danubianis sive personaliter, sive per nuncios comparaverint, confinia quoque, quae in praesenti Hbertatis publicae assertione ad regnicolarum unionem accesserunt et prae manibus regni et suae Serenitatis existunt, ita etiam civitates liberae et oppida privilegiata in eiusdem Suae Serenitatis jurisdictione et administratione maneant, Suaeque Serenitas habita cum Illustrissimo comité palatino, caeteris que consiliariis, quos Sua Serenitas sibi adjunxerit, mutua consultatione, ea omnia pro commodo et publica permansione istius Regni, absolute et omnimode teneat et possideat. Dantes ea in parte Suae Serenitatis plenariam omnimodam atque absolutam potestatem, *ut eadem modo praedeclarato instar regis*, secundum libertatem et praerogativam eorum, ad quae observanda reges quoque Hungariae juramento mediante obligari semper consueverant, *gubernet, regal et adminisret, donec in futura diaeta aliter per status et ordines deliberation fuerit. Consiliarios quoque, habita cum domino comité palatino correspondentia et intelligentia*, patriae libertatem, bonique publici. et permansionis amantes *eligat*, qui Suae Serenitati et Regno a priori juramento interim absoluto, juramento (még egyszer Ő) sint obstricti. Ita etiam confinium capetaneatus, aliaque officia, tam majora, quam minora, personis bene meritis conferat, collata vero benigne confirmet.» (U. o.)

⁵⁵⁶⁾ *Gindely*: Bethlen Gábor (M. Tört. Életr.) 26. 1. Tévesen január 20-ára teszi ezt a határozatot. Tévesen mondja azt is, hogy az országgyűlés december 30-án nyílt meg.

⁵⁵⁷⁾ «... egészen váratlanul azon módosítás áilott be, hogy a *fejedelem január 6-án egész felső és alsó Magyarország kormányzójává (gubernátor) választottot*», írják a követek. A kétségtelenül német eredeti után magyar fordításban közli a jelentést *Demkó Kálmán* (Századok, 1881. évf. 443. l.). A kelet (január 8.) csak úgy érthető, hogy a dolog már az országgyűlés plenáris tárgyalása előtti tanácskozásokon határozatba ment.

bocsátotta az országgyűlési meghívókat.⁵⁵⁸⁾ Az országgyűlés során, június 3-án előterjeszti Bethlen a maga propositióit s abban a maga békés szándékainak bizonyítékául arra hivatkozik, hogy a pozsonyi országgyűlés őt királlyá választotta, de ő azt nem fogadta el,⁵⁵⁹⁾ *hogy továbbá Magyarország rendéi az ország kormányát fejedelmi titulus alatt királyi hatalommal reáruházták.*⁵⁶⁰⁾

Ezen az országgyűlésen azután 1620 augusztus 25-én a rendek Bethlen Gábort királlyá választották s ily módon kormányzói tiszte és fejedelmi címe önmagától megszűnt.

Bethlen Gábor kormányzó fejedelemmé történt megválasztása óta okleveleit: Isten kegyelméből Magyarország és Erdély fejedelme címzés alatt adja ki.⁵⁶¹⁾ Ezt a címzést használja aláírásul is.⁵⁶²⁾ Kormányzó fejedelemmé választatása emlékére érmet vernek, melynek előlapján a fejedelem mellképe látható magyar díszben, fején kócsagtollas fővéggel, hátlapján Magyarország és Erdély címere, és a Bethlen-család címere zárt koronával hasított pajzson.⁵⁶³⁾

Bethlen kormányzói működéséről honvédelmi intézkedései tanúskodnak. Politikai vonatkozású levelei is össze vannak gyűjtve. Hogy rövid ideig tartó kormányzói minőségében

⁵⁵⁸⁾ Collectio actorum diaet. Fol. 7. pag. 29—30. A M. Tud. Akad. kvtárban.

⁵⁵⁹⁾ «magunk megalázásával csak az jó és bizonyos békesség azzal helyreállítottassék, a' mely Király méltóságra tavalyi esztendőben hivatal adatott mi nekünk az nemes Magyarországiul, azt differáltuk.» (U. o. 42. 1.)

⁵⁶⁰⁾ *Demkó:* A magy. cseh confoederatio. (Századok, 1886. évf. 296. 1.)

⁵⁶¹⁾ Eleinte ezen cím használatában nem consequens. Egy 1619 október 6-án kelt oklevelének intitulációja: «Gabriel dei gratia, regnorum Hungariae et Transylvaniae princeps» (*Szilágyi:* Bethlen politikai lev. 139. 1.), de ez után kelt levelein csak «princeps Transylvaniae» címzést olvasunk, míg 1620 február 12-én — és ettől kezdve állandóan — a mindkét ország fejedelemségére utalást olvassuk.

⁵⁶²⁾ A velencei dogéhoz 1620 jan. 29-én intézett levelének aláírása: «Gabriel manu propria, dei gratia regnorum Hungariae, Transylvaniaeque princeps et Siculorum comes, etc.» (*Óváry:* Okmtár Bethlen Gábor dipl. összekötetéseihez, 3. 1.)

⁵⁶³⁾ Köirata: «GABRIEL D(ei) G(ratia) REGNORVM HVN-GARIAE — a hátlapon: TRANSYL(vaniaeque) PRINCEPS AC SIGVLORVM GOM(es). (Leírását és rajzát közli *Acsády:* Id. m, VI. 257. és 590. lapok.)

gyakorolta-e a főkegyúri jogot, arról nem maradt fenn írott emlék, de miután már erdélyi fejedelem korában, 1618 május 2-án Fej érdi Mártont erdélyi püspöki helynöknek nevezte ki,⁵⁶⁴⁾ kétségtelenül kormányzói jogköréhez tartozónak tekintette azt.

Kancelláriája meg volt szervezve. A kancellári tisztet Péchy Simon viselte.⁵⁶⁵⁾ Itélőmestere Angyalos János volt.⁵⁶⁶⁾

Bethlen Gábor után a magyar szabadságharc vezére, II. Rákóczi Ferenc lett.⁵⁶⁷⁾ Az ország panaszait és sérelmeit a «Recrudescunt» elnevezés alatt ismeretes kiáltványban tette közzé.⁵⁶⁸⁾ A bécsi udvarral folytatott békealkudozásai közben, 1705 szeptember 1-re a Rákos mezejére országgyűlést hívott egybe,⁵⁶⁹⁾ melynek az volt a célja, hogy eddig törvényesen nem szervezett kormányzatának az alkotmányos jogalapot megszerezze. Az országgyűlés szeptember 12-én meg is nyílt, de nem a Rákoson, hanem Széchenyben.⁵⁷⁰⁾ Már szeptember 15-én felvetették a kérdést, vajjon ez a szécsényi gyűlés ország-

⁵⁶⁴⁾ «ad officium generalis vicariatus et archidiaconatus ecclesiarum romano catholicae religionis in Transilvania . . . eligendum et constituendum esse duximus . . . concendentes eidem . . . potestatem jurisdictionis . . . exercendi», mondja Bethlen Gábor erdélyi fejedelem. (Idézi *Fraknói*: *Kegyúri jog*. 333. I. 2. jegyzet.)

⁵⁶⁵⁾ Lásd fentebb az 552. sz. jegyzetet és a Múzeum törzsanyagában az 1620. évi csomagot.

⁵⁶⁶⁾ Múz. Tö. a.

⁵⁶⁷⁾ Tudatosan mellőzzük Thököly Imre fejedelemségét. Ő nem volt az ország fejedelme, — bár a török szultán 1682-ben őt is magyar királynak kiáltotta ki — hanem egy újonnan alakított fejedelemség ura, mely ha jogilag nem is, de tényleg egy ideig ki volt szakasztva a magyar király kormányzata alól. Egyébként ő maga is csak «gróf Thököly Imre, a magyarországi részek ura és fejedelme» címet viselte. (*Acsádi*: Id. m. Szilágyinál. VII. 363—361. lapok.)

⁵⁶⁸⁾ A kiáltvány elnevezését bevezető sorának első szavától vette. «Recrudescunt diutina inclytae gentis vulnera». (Kiújulnak a nemes magyar nemzet régi sebei.) A röpirat 1703 június 7-ről van keltezve, de tényleg csak 1704 januárjában készült. Facsimiléjét közli *Acsády*: Szilágyinál. VII. 573. 1.

⁵⁶⁹⁾ A meghívót közli *Thaly*: Arch. Rák. I. 375. 1.

⁵⁷⁰⁾ A szécsényi gyűlés naplóját és végzeményeit közli *Thaly Kálmán*: Rákóczi-tár. I. 423—448. lapokon. A napló címe: «Memóriáié. Az Tekintetes Nemes Ország Gyűlése Anno 1705. Die 12. Szeptembris Szécsényi mezőn beállván az, mely kiváltképpen való dolgok naponként folytának, renddel így következnek.»

gyűlésnek tekinthető-e? Csak másnap, 16-án tudták döntésre vinni a dolgot és — követve a lengyel példát — «ex mutuis Statuum eonsensibus determináltatott, hogy ezen Magyarok gyűlésének Titulussá ez légyen: Conventus Generalis omnia ordinis et Status Confoederatorum Hungarorum». (A minden rendű és állású szövetkezett magyarok közgyűlése.) Rákóczi Ferencet pedig — akit különben már az 1704. évi július 6-i gyulafehérvári országgyűlés erdélyi fejedelemnek kiáltott ki — az ország kormányzóságába beiktatták és elismerték («in eommuni gubernio regni Hungariae statuálták és authorisálták»). Szeptember 18-án azután: «Repraesentaltatott az Deputatus urak által determináltatott újabb titulussá az Méltóságos Fejedelemlnek, az mely ez: «Confoederatorum et pro patria militantium Hungarorum Dux». Magyarul: «Az Haza Szabadságáért összeszövetkezett Magyarok Vezérlő Fejedelme». A trónt nem tekintették megüresedettnek s így ugyanaz a közjogi helyzet állott elő, mint Bocskay és Bethlen esetében.

Rákóczi az országgyűlésen esküt tett a rendek kezébe, azok viszont letették a hűségsküt.

A fejedelem mellé 24 tagú kormány tanácsot választottak, melynek «senatus» volt a neve s az anyagi érdekek gondozására egy 6 tagú országos gazdasági tanács szerveztetett (consilium oeconomicum).

Az országgyűlés összesen 19 szakaszból álló törvénykönyve a fejedelem hatáskörét különösen két irányban szabályozta. «Lészen attribuaiit authoritása az Méltóságos Vezérlő Fejedelemlnek az mellette levő senatorsággal egyetemben», hogy a béketárgyalásokat az «Austriai Ház»-zal folytathassa, lezárhassa, — «eresztvén mindazonáltal mindazoknak ratificatióját az confoederált nemes Statusoknak köz-decisiojára» (articulus 4.). A birtokadómanóyozások tekintetében pedig: «Mint-hogy az melly fiscalis-jószágok az Méltóságos Vezérlő Fejedeleml által némelyeknek conferáltattanak, az collatióknak ereje az mostani generalis-conventusig restringaltatott: adatik eő Fejedelemlségének tovább is oly authoritas, hogy azoknak birodalmában az mostani possessorokat légyen szabad akarattyában új collatiója által vagy confirmálnia, avagy pedig az Haza szükségére hagyni; s úgy az más hasonló afféle jószágok is most és azután szabad dispositiójára hagyattatának» (articulus 18.).

A béketárgyalások meghíúsultak. Rákóczi országgyűlést, hirdetett 1707. évi május 1-re az ónodi mezőre, amint ő maga mondja az ónodi gyűlés törvénykönyvének «Elöljáró Beszéd» című bevezetésében: «Vezérlő Fejedelmi Autoritasunkból». A gyűlés előbb május 16-ra halasztott, végül 31-én megnyílt. Az ónodi országgyűlés összesen 24 törvénycikket alkotott,⁵⁷¹⁾ melyek közül tárgyunkat a következők érintik:

Kimondatott a trónfosztás és az uralkodóház jogainak elenyészte és megállapított a trónüresedés (interregnum).⁵⁷²⁾ A királyválasztás függőben hagyatván, az ország kormányzása a fejedelemeire bízatik, abban a jogkörben, amely már a szécsényi országgyűlésen megállapított.⁵⁷³⁾ A fejedelem távol-

⁵⁷¹⁾ Ez a törvénykönyv eredetileg latin nyelven hirdettetett ki s így Jáltá el pecsétjével és sajátkezű aláírásával Rákóczi Ferenc fejedelem: «Franciscus princeps Rákóczy m. pr.» A törvénykönyv 1707 június 22-én kelt s egyidejűleg magyar nyelven is kinyomatott. A magyar kiadmányon, melynek csak egy példányát ismeri a Régi Magyar Könyvtár (Magy. Nemz. Múz. Könyvtára. 1735. szám, év és kelet nélkül) sem pecsét, sem aláírás nincsen. Bár a szöveg a latin eredetinek hű fordítása, az idézést a latin szöveg alapján eszközöljük. *Aesddy* {id. in. Szilágyinál. VII. 637. és 639. lapok) a magyar szövegnek két -első oldalát és a latin szövegnek befejező oldalát (a 640. és 641. lapok közé ékelve) fénykép-másolatban közli. A magyar szöveg címe: «Articulusok, Mellyek a' Magyar-Országú Hazájok Szabadságáért össveszövetkezett *Státusok* és Rendek, e' folyó 1707. Esztendőbéli Pünköst Havának 16. napjára haladott, és az Ónod táján levő Mezőben tartott Közönséges Gyűlésében concZuda'Ztattak és végezettek.»

⁵⁷²⁾ «Abrenuntiatio regiminis Josephi, *declaratio interregni* et oiiinis juris domus Austriacae, qualitercunque praetensi, abrogatio.» Mindazok, akik két hónap alatt a fejedelem iránti hűségére nem térnek, minden javaiktól, hivatalaiktól és méltóságaiktól megfosztatnak. (Art. II.)

⁵⁷³⁾ «Autoritas Serenissimi Ducis et Senatiis stabilitur, regis electio in suspenso relinquitur.»

«Ne itaque vei huj us interregni tempore, circa administrationem boni publici quidpiam déesse videatur, síquidem alias etiam munia, officia et dignitates eae, medio quarum regni hujus administrate fieri assolebat virtute confoederationis, in universali et concreto, in potestatern, directionem et Jurisdictionem! Statu um et Ordinutn devenisset, publicave autoritate, adhuc sub conventu Szétseniensi, gubernationis et directionis regni hujus autoritas in Serenissimum Ducem et Senatum translata fuisset; ac proinde ulterius etiam regni hujus gubernatio et administratio Serenissimo Duci ac Senatui concessa et attributa confirmatur ac ratificatur. Regiae vero Majestatis electio, ut pro nunc in suspenso relicta maneat, unanimi consensu conclusum est.» (Art. IV.)

léte idejére helytartó rendeltetett s erre a tisztségre Bercsényi Miklóst választották meg.⁵⁷⁴⁾ A bírósági és igazgatási parancsokat a fejedelem vagy a helytartó és a senatus kancellárja adhatják ki. A helytartó a saját pecsétje alatt, a kancellár azonban a fejedelem nevében és ennek pecsétje alatt.⁵⁷⁵⁾ A fellebbezés a királyi táblától a fejedelem elé történt («in praesentiam serenissimi Ducis et senatus»).576)

Az ónodi gyűlés határozmányait II. Rákóczi Ferenc vezérlő-fejedelem (*Dux*) dekrétum formájában megerősítette s azok megtartására magát is kötelezte, tehát formálisan gyakorolta a királyt a törvényhozás körül megillető felségjogot.⁵⁷⁷⁾

Még egy ízben nyílt alkalma II. Rákóczi Ferencnek a törvényhozás körüli felségjogok gyakorlására és pedig a sáros-

⁵⁷⁴⁾ «De electione locumtenentis et ejus autoritate.» Miután a fejedelem sokfelé van elfoglalva, különösen Erdélyben, nehogy ebből a közügyekre hátrány háromljék, Bercsényi Miklóst, az ország katonai főparancsnokát, a szenátus elnökét helytartónak megválasztották, «cui etiam facultas attribuitur, ut absente Duce . . . potestate et autoritate, ac in quantum fieri potest, cum scitu Ducis» intézhesse az ügyeket. Minden bíróságban elnökölhet. (Art. V.)

⁵⁷⁵⁾ Art. XVI.

⁵⁷⁶⁾ Art. XIX.

⁵⁷⁷⁾ A végzemény címe: «Articuli in clytorum Statuum et Ordinum regni Hungariae, pro libertate patriae confoederatorum, in generali eorum conventu, pro décima sexta mensis maji, anni millesimi septingentesimi septimi extenso, ac in campo ad Ónod celebrato, conclusi et concinnati.» A prefációban, az intuláció után (Nos Franciscus dei gratia princeps Rákóczi, pro libertate confoederatorum regni Hungariae Statuum et Ordinum dux et universi Status ac Ordines regni Hungariae pro libertate patriae confoederati) elmondják az országgyűlés egybehívásának okát. Ezek után következik a 24 törvénycikkely, végül a szentesítési záradék: «Nos itaque *Dux*, caeterique regni Hungariae pro libertate patriae confoederati status et ordines, modo praemisso, pro publica regni permansione tractata, conclusa, ac in stylum et ordinem, ac distinctos articulos redacta, omnia et singula acta, facta et conclusa pleno consensu approbamus, ratificamus et confirmamus, ad eorum omnium firmam ac inviolabilem observationem et manutentionem Nosmet obligamus et obstringimus praesentium per vigorem. Datum in praedicto Campo ad *Onod* sito, die 22. mensis Junii, ultima videlicet antefati generalis conventus Nostri, anno suprascripto, Millesimo Septingentesimo Septimo. Franciscus Princeps Rákóczy, m. p. Stephanus Sennyey, m. p. Stephanus Krucsay, m. p.» Az oklevélen Rákóczy Ferenc papírral fedett fejedelmi pecsétje. A pecsét leírását lásd Szilágyinál, Magy. Nemz. Tört. VII. 709. 1.

pataki országgyűlésen, mely 1708 november 28-án nyílt meg és december 17-én végződött⁵⁷⁸⁾ és 18 pontból álló törvényt alkotott.⁵⁷⁹⁾

A felségjogok gyakorlásának további példái gyanánt említhetők a következő esetek:

Birtokadományozás esetét olvassuk az 1705 aug. 3-án kelt oklevélben, mellyel Rákóczi Ferenc Balog István pozsony-megyei főkapitánynak adományozza néhai Orbán Pálnak a kincstárra háramlott pozsonymegyei birtokait.⁵⁸⁰⁾ A bihar-megyei Asszony vásárhely nevű falut Kassán 1707 december 13-án kelt adománylevelével fejedelmi jogánál fogva («authoritate nostra principall») Nyúzó Mihály ezredes kapitánynak adományozza.⁵⁸¹⁾ Jánoky Zsigmond udvari kancellárnak 1706 ápr. 9-én két hontmegyei falut adományoz.⁵⁸²⁾

Hivataladományozás esetét tanúsítja a Szatmárt 1708 október 23-án kelt oklevél, mellyel Kun Istvánt ezredessé nevezi ki.⁵⁸³⁾

Gyakorolja a főkegyúri jogot is. Az 1705. évi szeptemberi szécsényi országgyűlés II. Rákóczi Ferencet vezérlő fejedelemmé választván, a neki adott kormányzati főhatalmat úgy ő maga, mint a melléje adott 24 tagú kormányzótanács úgy értelmezte, hogy ez a királyi főkegyúri jogra is kiterjed. Ez alapon Sigrái János szepesi prépostot 1706-ban javadalmától megfosztotta és

⁵⁷⁸⁾ Az országgyűlés lefolyását ismerteti *Márki Sándor*: II. Rákóczy Ferenc című művében. (M. Tört. Életr. II. köt. 636—648. lapok.)

⁵⁷⁹⁾ «Confoederatorum regni Hungariae Statuum et Ordinum in generali congregatione eorundem pro die 22. mensis novembris anno 1708 in oppido Tállya per serenissimum ducem indicto et abinde Sáros-Patakinum translato conclusa.» Közli *Thaly Kálmán*: Gróf Eszterházy Antal kuruc generális tábori könyve 1706—1709. ez. kiadományban, 283—288. lapok. A végzemény egyes pontjai «Statútum» feliratot viselnek. Záradék nincsen a végzeményen.

⁵⁸⁰⁾ Az adománylevelét közli *Márki*: Rákóczy, I. 629. I.

⁵⁸¹⁾ *Thaly*: Czimeres nemeslevél II. Rákóczy Ferencztől. Turul, XIII. 52. 1.

⁵⁸²⁾ *Márki*: Rákóczy, II. 113. 1., 54. jegyz.

⁵⁸³⁾ «. . . megnevezett Kun István Hívünknek, néhai Gróff Csáki László Regimentyebeli Lovas Fő Collonellussagh Tisztit és hiuatallyát attuk, engedték és conferáltuk . . .» Az egész oklevelet közli *Márki*: Rákóczy, II. 655.

azt Brenner Antal hantai prépostnak adományozta.⁵⁸⁴⁾ Ugyancsak a királyi főkegyúri jog gyakorlásának emlékét őrizte meg az a tény, mellyel 1707 febr. 26-án a görögkatholikus kiewi püspökséget Kaminszky Petroniusnak,⁵⁸⁵⁾ majd 1707 febr. 28-án a munkácsi püspökséget ugyanannak adományozta.⁵⁸⁶⁾ Érdekes Rákóczi Ferenc fejedelemnek állásfoglalása a nemesítés felségjogával szemben. Rákóczi Ferenc mint vezérlő-fejedelem senkit sem nemesített és senkinek sem adott címeres nemesi levelet. Mint szigorúan alkotmányos érzésű államférfi, a nemesítések jogát fenntartotta az országgyűlés vagy legalább is a senatus elhatározásának.⁵⁸⁷⁾ Pedig az ónodi abrenunciatio után annyian ostromolták Rákóczit nemesítésért, hogy alig tudott kitérni. Szerénysége is azt diktálta, hogy ezt a felségjogot csak helytartójával és a senatussal együtt gyakorolja. Ezt a kérdést egyébként Rákóczi még az ónodi gyűlés befejezése előtt a senatus elé terjesztette, ahol is abban állapotod-

⁵⁸⁴⁾ *F rakná i*: Kegyúri jog, Oktár, XXII. J. A pápa ellentmondott ugyan, mivel ez a tény, szerinte, úgy az egyház, mint a császár jogait sérti, Brenner azonban egy nagy elaboratumban igyekezett azt az álláspontot megvédeni, hogy a szécsényi gyűlés által a fejedelemre ruházott kormányhatalommal a kegyúri jog is velejár. (*Fraknói*: u. o. XXVI. 1.)

⁵⁸⁵⁾ Rákóczy Ferenc//, elmondja a kiewi érsekhez intézett levelében, hogy a rendelkezési jogot a görög egyesült egyházak püspökségei felett («in hoc ducatu nostro Munkácsiensi existentium») elszakasztották a kiewi érsekségtől «cum evidenti non solum juris nostri patronatus derogamine», de a kiewi érsekségnek is sérelmével. Most azonban Rákóczy visszaszerezvén ezekben az investitura jogát, «*ex plenitudine juris nostri patronatus*» a kiewi püspökséget Kaminszky Petroniusnak adományozta. Egyben kéri az érseket, hasson oda a pápánál, «ut quod collati per nos episcopatus sui confirmationem eidem dignetur Sua Sanctitas summa pastoralis sua cura et patrocínio subvenire.» (*Arch. Rák.* II. 24. 1.)

⁵⁸⁶⁾ 1707. február 28. II. Rákóczy Ferenc «*officium et honorem episcopatus ecclesiarum graeci ritus sacro-sanctae roniano catholicae l'idei unitarum, in ducatu nostro [Munkácsiensi! const ituimus; quod videlicet superioribus revolutionibus, idque sub dominatu domus Austriacae per Archiepiscopatum Strigoniensem, cum manifesto juris nostri patronatus praejudicio a libera dispositione nostra avulsum, jam divinis auspiciis reintegrata, plenarii juris nostri autoritate collationi nostrae subjectum*» Kaminszky Petroniusnak adományozza. (*Arch. Rák.* II. 27. 1.)

⁵⁸⁷⁾ *T hali*): Magyarországi három címerlevél II. Rákóczy Ferencztől. Turul, XIII. 199. 1.

tak meg, hogy a fejedelem nemességet csakis a rendek vagy legalább is az országos tanács (senatus) együttlétekor, ezek bevonásával fog adományozni, kivéve, ha valakit kiváló harci cselekményeiért kellene rangemelésben részesíteni s az alkalmat a példaadás kedvéért elhalasztani kívánatosnak nem találná.⁵⁸⁸⁾ Tényleg még az ónodi országgyűlésen nemesítettek Pongrácz János alezredest, — a címeres levél 1707 június 27-én kelt — és ugyanezen év végén a senatus Kassán ad nemesi levelet Gyöngyössy Györgynek és Pöstényi Istvának. Diaetan vagy országos tanácsi ülésen kívüli nemesítésre azonban meg Thaly Kálmán, a Rákóczi-kor történelmének legalaposabb ismerője és kutatója sem ismer példát. A fentebb idézett armalisokat természetesen II. Rákóczi Ferenc vezérlő-fejedelem adta ki, de a tanácsban kelt okleveleken a jelenvolt tanácsosok névleg is fel vannak sorolva.

Rákóczi különben a haza védelmében szerzett érdemek fejében többeket felszabadított a jobbágyi rendből és azoknak a nemesítést is kilátásba helyezte.⁵⁸⁹⁾ Egészen biztosra vehetjük, hogy a nemesítéseket a koronás magyar királynak kívánta fenntartani.

⁵⁸⁸⁾ Már 1707-ben történt, hogy Thelekessy István egri püspök valakit ajánlott nemesítésre, amire Rákóczy így felel: «Ex arcé nostra Szerencs, die 8. Julii, 1707. Episcopo Agriensi. A mely személyt Kglmed recommendál: nem keltjük érdemesnek lenni, nemesi szabadságnak collaliójára; de minthogy elvégeztük, *diaetan* vagy *conventuson* *kioül senkinék armalist ne adjunk*, hanem ha valamely nevezetes és dicséretes cselekedetet ellenségünkön szemlátomást (tanuk előtt) követne el, kire nézve ennyire lévén afféle instansok restringálva: *várjon az is az következő gyűlésre.*» (Idézi Thaly: id. m. Turul, XIII.)

⁵⁸⁹⁾ 1707. febr. 4. II. Rákóczy Ferenc/, a szatmármegyei Avasújfaluban lakó Vitézlő Csorba Lászlót a jobbágyi sorból a hazának tett szolgálatai elismeréséül felszabadította. A felszabadító (elibertáló) oklevélben azt mondja a fejedelem, hogy «az összeszövetkezett magyar haza státusi által adattatott vezérlő fejedelmi authoritásunk szerint azon paraszti és jobbágyságbeli állapotbul, mely szerint ennekelőtte való időekben az fiscus birodalmában levő jobbágyság tartatott», felszabadította Csorba Lászlót, «sőt az honnan annak idején illeni fog, *armális impetrátiójára s az által az haza nemesi rendéi közzé való bevételezésére szabadságot engedünk.*» (Arch. Rák. II. 16. 1.) Hasonlóan felszabadította Rákóczy Ferenci 1707. február 14-én kelt oklevelével Vitézlő (Iái) Györgyöt «palotás ezredünkbeli compániás kapitányt». (Arch. Rák. II. 21. 1.)

A bíraskodás terén mint «princeps senatus» ő volt a legfőbb bíró.⁵⁹⁰⁾

Udvari kancelláriáját a fejedelem már 1704-ben megszervezte az udvari tanács mellett, melynek élére Jánoky Zsigmondot tette meg. A senatus mellé pedig a szécsényi országgyűlés báró Sennyei Istvánt választotta meg.⁵⁹¹⁾

Végül néhány szót még Rákóczi rangjának és méltóságának megjelöléséről. Rákóczit kétféle hercegi cím illette meg. Az egyik a Leopold császár által részére 1697. év elején kiállított oklevéllel neki adományozott német-római szent birodalmi hercegi (némely íróknál *fejedelmi*) latinul «princeps» cím, mely után a «celsissimus» jelző illette.⁵⁹²⁾ A másik mint Munkács urát illette őt, melynek jelzéséül a latin «dux» cím volt használatos.⁵⁸³⁾ Ezenfelül megillette Rákóczi Ferencet 1704 július 6. óta az «Erdély fejedelme» (princeps Transylvaniae) cím is.⁵⁹⁴⁾ Ezen háromfajta fejedelmi, illetve hercegi cím egyike sem érinti dolgozatunkat. Itt csak arról van szó, milyen rang és cím illette őt meg azon hivatala alapján, amelyre őt a szövetséget rendek megválasztották? A szécsényi országgyűlés ezt

⁵⁹⁰⁾ *Márki*: Rákóczy, II. 140. 1. A bírósági parancsok természetesen a régi forma szerint a fejedelem nevében adattak ki, az ő és a kancelláriai előadó aláírásával. Példa gyanánt lásd a Szerencsen, 1707. okt. 27-én egy hatalmaskodási ügyben Károlyi Sándorhoz intézett vizsgálati parancsot. (*Károlyi*: V. 717—8. lapok.)

⁵⁹¹⁾ Rákóczy kancelláriájáról bővebben megemlékezik *Márki*, id. m. II. 113. 1. Pecsétje és ennek körirata ugyanitt ismertetve van, Sennyei kancellár neve a kiadmányokon így szerepel: «Datum per manus fidelis nostri magnifici baronis Stephani Sennyei, Nostri et confederatorum regni Hungariae Statuum cancellarii».

⁵⁹²⁾ *Thalg*: Rákóczy ifjúsága, 279. 1.

⁵⁹³⁾ A «Dux Munkacsensis» címet a «Sacri Romani Imperii princeps» címmel együttesen viselte Báthory Zsigmond is és 1651-ben kötött házassága is így notifié áltatott. (*Thaly*: u. o.) Az 1606. évi bécsi békének a Bocskayt illető része úgy rendelkezett, hogy Beregmegye, a Báthory Zsigmond birtokában volt többi területekkel együtt Bocskayra szálljon. Bocskayra átszállottak mindazon címek is, melyek Báthoryt illették. (így a munkácsi hercegi czím is.) Munkács birtokával Rákóczyra szállott a «Munkács hercege» titulus is.

⁵⁹⁴⁾ *Thaly Kálmán* szerint II. Rákóczy Ferencet «kétféleképp is megillette az örökös-fejedelmi rang: apai és nagyanyai, *Rákóczi- és Báthory-ágról*; amott *három* uralkodó-fejedelem egyenes őse van, emitt *öt**. (Id. m. 273. 1. V. ö. még *Márki*: Rákóczy, I. 138—139. lapokat és a 11. sz. jegyz.)

a tisztséget «vezérlő-fejedelemségnek» (dux) nevezte el s az ónodi gyűlés ezt az elnevezést megerősítette.⁵⁹⁵⁾ Ami már most a velejáró címzést illeti, a mai titulaturával persze nehezen lesz összegyeztethető az a mód, amivel Rákóczit akár a magánéletben, akár a közjogi aktusok keretében illették. Mindenesetre különbséget kell tennünk az ónodi országgyűlés (1707 május hó) előtti és az utána való idő között. Az ónodi gyűlés előtt a fejedelem címzése rendszerint ««Méltóságos», úgy azonban, hogy a levél írója magában a szövegben mindenütt «Nagyságod» megszólítást használ.⁵⁹⁶⁾ A titulatúra bizonytalanságát mutatja különben Vay Ádám és Kálmánczai István, az országos tanács tagjai által 1706 március 8-án kiadott oklevél, melyben azt olvassuk, hogy ők «mindketten Méltóságos Választott Erdélyi és Magyarországhi vezérlő Fejedelemnek» követei, majd alább: «az említett Méltóságos Erdélyi Választott Fejedelem Rákóczi Ferenc Kegyelmes urunk ő Nagysága» által hirdetett országgyűlést említenek.⁵⁹⁷⁾ A «kegyelmes» szó itt természetesen nem titulus, legkevésbé pedig a mai «nagyméltóságú» (excellentiás) jelzés magyarja, hanem a szokásos udvariassági formula, mint a «nagy jó Uram».

Az ónodi gyűlés után megváltozik a helyzet és Rákóczit állandóan és következetesen «*Felséges Fejedelem**» címmel titulálják s így címezik őt száműzetésében is.⁵⁹⁸⁾

Végül itt is felvetjük a kérdést, miféle közjogi méltóságot töltött be II. Rákóczi Ferenc Magyarországon? Feleletünk itt is az, ami Bocskay István és Bethlen Gábor esetében volt, II. Rákóczi Ferenc a szécsényi gyűléstől kezdve egészen önkéntes száműzetésbe vonulásáig Magyarország kormányzója volt, vezérlő fejedelmi cím alatt. Ezen alkotmányjogi helyzettel ő maga sem volt tisztában. Ő magáról azt vallotta, hogy «*csak*

⁵⁹⁵⁾ Ő maga aláírásképpen a latin «Franciscus Princeps Rákóczi m. p.» alakot használta, míg az általa kiadott oklevelek magyar formuláinak intitulációja rendszerint: «MY FEJEDELEM Felső Vádászi RÁKÓCZI FERENCZ ...» (Példát hoz mind a kettőre *Márki*: id. m. I. 629. 1.)

⁵⁹⁶⁾ Pl. Bercsényi Miklós 1705. okt. 13-án kelt levelében. (*Arch. Rák.* VII. 216. 1.)

⁵⁹⁷⁾ Közölve *Márkinál*, id. m. I. 630. 1.

⁵⁹⁸⁾ Lásd erre nézve Beniczky Gáspár és Szatmári Király Ádám naplóját a Rákóczi Tárbán (I. köt.) és az egykorú leveleket.

vezére és nem ura az ügynek»,⁵⁹⁹⁾ vagy amint Márki némileg anachrotistikus kifejezéssel mondja: «Tulajdonképpen *csak első polgára akart lenni hazájának*».⁶⁰⁰⁾ De éppúgy, amint ő maga nem analizálta alkotmányjogilag a maga helyzetét, nem jutottak szilárd nyugvópontra történetíróink sem. Legjobb megállapítást Márkinál olvasunk. Szerinte az ónodi gyűlés óta — mikor az interregnum kimondatott és a rendek Rákóczi kezeibe újabban letették a hűségesküt — «*majdnem királyi*, helyettese pedig, Bercsényi Miklós, *alkirályi* hatalmat gyakorolt olyanformán, mint 1446 június 5-ike óta Hunyadi János és helytartója Újlaki Miklós».⁶⁰¹⁾ A nádori méltóságot sem Szécsényben, sem Ónodon nem törölték el a rendek, csak betöltetlenül hagyták, éppúgy, mint nem törölték el a királyi méltóságot sem Ónodon, csak a szabad királyválasztás elvét mondták ki s a trón betöltését elhalasztották.

Ezek szem előtt tartásával és Márki Sándor helyes történelmi megállapításait is elfogadva, a magyar alkotmányjog szemszögéből arra a megállapodásra jutunk, hogy II. Rákóczi Ferenc a jogtudomány szempontjából kormányzói tisztséget viselt, melynek az ország rendéi szuverén hatalmukból folyólag a «vezérlő fejedelem» (Dux) elnevezést és a «Felséges» címet adták.

A magyar nemzet szabadságharcainak sorban utolsó kormányzójához érkeztünk.

A nemzetgyűlés 1849 április 19-én Debrecenben tartott ülésében detronizálta az uralkodóházat és kiadott kiáltványában kimondotta Magyarországnak Ausztriától való függetlenségét. A kiáltvány 4. pontja közölte, hogy addig is, míg az új kormányrendszer a nemzetgyűlés által megállapíthatnák, a nemzetgyűlés «egyajkú» felkiáltással *Kossuth Lajos* kormányzó-elnökké nevezte ki és megbízta a minisztérium megalkotásával. (Lásd Függelék: XXIX. sz.) «*Kossuth Lajos, a nemzet parancsából Magyarország s minden hozzátartozó országrészek és tartományok kormányzó elnöke*» 1849 május 2-án közhírré tette, hogy ugyanezen a napon a nemzetgyűlés az általa javaslatba hozott minisztériumot kinevezte s egyben megállapította a

⁵⁹⁹⁾ Márki: id. m. II. 89. 1.

⁶⁰⁰⁾ U. o. 94. 1.

⁶⁰¹⁾ Márki: id. m. II. 90. 1.

kormányzó és a minisztérium egymáshoz való kapcsolatát s úgy a kormányzónak, mint a minisztériumnak hatáskörét. (Lásd Függelék: XXX. sz.)

Kossuth Lajos kormányzói működése túlnyomóan hadászati és pénzügyi térre szorult, ami természetes is, hiszen a szabadságharc miatt akkor már lángbaborult az ország. Mint ismeretes e kormányzóság csak rövid ideig tartott, Kossuth Lajos 1849 aug. hó 11-én kormányzói tisztségéről lemondott.⁶⁰²⁾

VIII. FEJEZET.

Történelmi visszapillantásunk kiegészítéséül vessünk még egy futó tekintetet a kormányzói tisztségnek a külföldi jogterületeken való fejlődésére.

A német-római szentbirodalomban a vikárius intézményt a XIII. században a gyakran, különösen a sokszori detronizálás folytán előállott trónüresedés tette szükségessé. A beállott interregnumok, de az uralkodók hadbavonulása vagy egyéb

⁶⁰²⁾ Ezekre az eseményekre nézve lásd *Pap Dénes* publikációit; «Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848—1849.», továbbá ugyancsak *Pap Dénes*: «A parlament Debreczenben 1849.» című közleményeit.

A kormányzó választására Kossuth Lajos, még mint egyszerű képviselő tett indítványt 1849 ápr. 14-én. (Az indítványt lásd a Függelékben XXVIII. sz. alatt.) Az indítvány nyomban elfogadtatott. (Függelék, XXIX. sz. alatt.) Kormányzóvá történt megválasztatása a jegyzőkönyv 221—222. lapjain olvasható. Kossuth jelentését a minisztérium megalkotásáról lásd a jegyzőkönyvek 232—233. lapjain. A kormányzó, valamint a többi miniszterek esküjének formáját május 4-én kezdik tárgyalni, de Halász Boldizsár más szöveget javasol. Május 5-én folytatják a vitát és Kazinczy Gábor módosító javaslatára a következő szöveget fogadják el a kormányzó esküjére:

«Én, X. X. a nemzetgyűlés által választott kormányzó-elnök, esküszöm a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fenntartására s engedelmességre a nemzetgyűlés törvényei és határozatai iránt. Isten engem úgy segítjen.»

Ezt a szöveget fogadta el a képviselőház május ~>-én és ebben a szövegben tette le az esküt Kossuth Lajos május 14-én. (Lásd a jegyzőkönyv 242. lapját.)

A jegyzőkönyv május 14-ig következő címet viseli: «1848-ik év július 2-án Pesten egybegyűlt nemzeti képviselők háza üléseinek jegyzőkönyve». A május 14-iki ülés már «*Nemzetgyűlés*» nevet visel.

Kossuth lemondását lásd *Pap*: Okmánytár, II. 534. 1.

okból való távolléte esetére a birodalom kormányzatáról gondoskodni kellett. Eleinte a rajnai Pfalzgraf, később ő és a szász herceg mint kormányzók egymás mellett gyakorolták a birodalom igazgatását.⁶⁰³⁾ «Vnd ist daz ein romscher Kunc stirbet vnd wirt inr iars vrist ein ander Kunc genomen . . . des svln die Fvrsten vnd ander des riches man nit entgelten an ir lehen . . . alle, die lehen von dem riche hant, (svln) iriv lehen emphahen von dem phalzgraven von rine, ane die fvrsten, die svln ir fvrsten ampt nit von im emphahen ...» (Kais. Lehnrechtsbuch 147. a.).⁶⁰⁴⁾

Ugyanezt látjuk Rudolf császár 1276—1278 közötti években kiadott okleveleiből: «cum comes palatinus Rhoni, dux Bawariae, inter alias suorum principatum praerogativas hoc insigne jus habeat *ab antiquo*, quod vacante imperio principalis, terras, possessiones et alia jura imperii custodire debeat et sinceritate debita conservare . . .»⁶⁰⁵⁾

A Rudolf halála utáni időből Aventinus bajor évkönyveiben olvasunk adatot a vicariusi tisztségről: «Sólet in Germania, quamdiu orbato capite, praefectus praetorio Rheni, duxque Bavariae *interrex esse*, atque imperii munia obire», (L. 7.) Ugyanannak német nyelvű kódexében olvassuk: «In dem Jahr 1290. da Hertzog Heinrich starb, starb auch König Rudolph fünff Monath und elff Tag hernach, da er seinen Sohn Hertzog Albrechten aus Oesterreich an das Reich wolt gebracht haben, und darumb also das Reich ohne König und Keyser, so ist der Pfaltzgraff am Rhein des Heyl. Reichs Vicari». ⁶⁰⁶⁾

A birodalom területileg a rajnai Pfalzgraf és a szász herceg között meg lévén osztva, a XIV. század közepén, a német aranybulla létesítésekor (1356-ban) együtt gyakorolták ezt a jogot, és pedig mindegyik a maga területén: «l. § Quoties . . . sacrum vacare continget impérium, illustris comes Palatinus Rheni... ad manus futuri regis Romanorum in partibus Rheni et Sueviae et in jure franconico, ratione principatus, seu comitatus palatini privilegio, *esse debet provisor ipsius*

⁶⁰³⁾ *Siegel*: Deutsche Rechtsgeschichte, 208. 1.

⁶⁰⁴⁾ Idézve u. o.

⁶⁰⁵⁾ Idézve u. o. 1. sz. jegyz.

⁶⁰⁶⁾ *Conringii Hermanni Opera*, Tom. I. («Vicariatus imperii palatinus defensus.») 826. 1.

imperii cum potestate judicia exercendi, ad b eneficia ecclesiastica praesentandi, recolligendi redditus et proventus et investierten de feudis, juramenta fidelitatis vice et nomine sacri imperii recipiendi: quae tarnen per regem Romanorum postea elecsum, suo tempore omnia innovari et de novo sibi ipsa juramenta praestari debebunt, feudis principum duntaxat exceptis et illis, quae vanlehen vulgariter appellantur, quorum investituram et collationem soli imper atori vei regi Romanorum specialiter reservamus. Ipse tarnen comes Palatinus omne genus alienationis seu obligationis rerum imperialium huiusmodi provisionis tempore expresse sibi noverit interdictum.

2.  . Et eodem jure provisionis illustrem ducem Saxoniae . . . frui volumus in illis locis, ubi Saxonica Jura servantur, sub omnibus modis et conditionibus, sicut superius est expressum».⁶⁰⁷⁾

A német aranybull ra való utal ssal adja ki Ruprecht részére a vicariusi kinevezést IV. Károly 1375-ben,⁶⁰⁸⁾ valamint I. Miksa 1518-ban  s V. Károly 1520-ban. Ezekben m r utalás t rt nik a távollét eseten való kormányz sra is.⁶⁰⁹⁾

Egészen r szletesen k r l rja a vicarius hat sk r t a Ruprecht római király által 1401-ben fia, Lajos részére kiállított oklevél, amely — eltekintve a német kancellária túlzó terjengess g t l — sokban emlékeztet a Zsigmond király által Albert osztrák herceg részére 1402-ben kiállított oklevélre.⁶¹⁰⁾

A német vicariusok hatásköre örökletes volt a rajnai pfalzgraf és a szász herceg családjában. Adom nyaik a megválasztott német-római király megerősítésével váltak v g rv nyesekk .

⁶⁰⁷⁾ Idézve *Siegeln l*: i. m. 208. 1. 2. jegyzet.

⁶⁰⁸⁾ *Conringius*: i. m. I. 829. 1.

⁶⁰⁹⁾ « . . . dass Wir ihme das Vicariat Amt und Gerechtigkeit, so sein vordem, die Churfürsten gewesen sein, wann das Reich vacirt, oder ein Roemischer Kayser oder Koenig über das Geb rg gezogen, nach inhalt der G lften Bull und weylant Kayser Carls Brief, gehabt und hergebracht haetten und nun uff ihne erblich kommen und gefallen were . . . », mondja I. Miksa cs sz r. (*Conringius*: i. m. I. 829. 1.)

⁶¹⁰⁾ U. o. I. 829. 1. «wann die Pfaltzgrafen bey Rhein die Churfürsten sein, von Roemischen Kaysern und Koenig solch Würdigkeit und Freyheit von alten und langen zeiten gehabt und noch haben sollen: Wann Roemisch Kayser und Koenig über *berg gezogen* seyn, oder ziehen, dass sie dann gemeine Vicarien des Reichs hie disseite gewest seyn.»

Idők folyamán ezek a vicariusok egyéb további jogokat is nyertek (*jura caesarea reservata cumulativa*), így az országgyűlések egybehívására és tartására, püspökök választásához, biztosok küldésére, rangemelésre, (kivéve a Reichsfürstenstandba való emelést), sőt a vicariusok publicistái még azt is iparkodtak kimutatni, hogy uraiknak a jog szerint a királyi hatalom teljessége jár.⁶¹¹⁾

A francia alkotmányban a kiskorú király melletti régenség formájában mutatkozik meg a király-helyettesi intézmény.⁶¹²⁾ Az első korszakban (843—1180-ig) a kiskorú király *gyámja* a tényleges uralmat gyakorolja. Ez azonban nem államjogi természetű. Minden kormányzati aktus a király és nem a régens nevében fogantatosítatik. Másik fajtája a régensségnek az, amely a király távolléte miatt válik szükségessé. Első példája ennek az, amikor VII. Lajos a második keresztes hadjáratban (1147—1149-ig) részt vesz. A régent az 1147.4. etampesi országgyűlés választotta. E végből Lajos összehívatta az egyházi és világi főurakat, akik az említett országgyűlésen a St. Denis-i apátot és a Nevers-i gróftot választották meg régensekké.

A második korszakban⁶¹³⁾ egész a XIV. századig változatlan marad a helyzet. A keresztes háborúk alatt mindig voltak régensek a király távolléte idején, de *korlátozott* jogkörrel. Elnevezésük is más. (tutela, custodia regni). Csak 1316-ban (posthumus eset) válik a régenség közjogi természetűvé, mikortól a régens a király összes jogait gyakorolja. A régenség azonban nem volt azonos a magánjogi gyámsággal. A király távolléte esetében egy országos helytartót (lieutenant général) is szoktak kirendelni az egész ország területére. Gyöngelműség miatti régensséget a francia alkotmány nem ismert.

A harmadik korszakban (1437—1789-ig, absolut királyság kora) nagyjából változatlan maradt a helyzet. Kiskorúság esetén azonban az özvegy anyakirályné és a parlament együttes elhatározása döntötte el, hogy ki legyen a régens. Távolléte esetére a kormányzót a király maga rendelte ki és ő maga írta körül annak jogkörét is. Rendelhetett kormányzótaná-

⁶¹¹⁾ Siegel: i. m. 210. 1.

⁶¹²⁾ Holtzmann Róbert: Französische Verfassungsgeschichte. 122—124. lapok.

⁶¹³⁾ U. o. 187—190. lapok.

csot is, de mellőzhetette is azt, teljesen saját szabad elhatározása szerint. Trónüresedést nem ismert a francia alkotmány. «Le roi est mort, vive le roi!»⁶¹⁴⁾

Angliában a kiskorú és a gyöngelméjű király régensét a parlament által kiküldött tanács választotta. A régensség független a gyámságtól, mely utóbbi tisztán magánjogi természetű.⁶¹⁵⁾ 1688-ban megállapította a parlament, hogy minden a trónüresedésből folyó alkotmányhézagot a parlament maga pótolhat. 1811-ben régensségi bill hozatott. A régens kormányralépéséig maga a parlament vezette az ügyeket.⁶¹⁶⁾ A korona hatalmának egy időre megbízottakra vagy más helyettesekre való átruházását az angol alkotmány mindig megengedi, ha a fejedelem valamely közbejött körülmény miatt vagy éppen nem, vagy csak igen nagy terheltetéssel volna képes a királyi teendőket személyesen végezni. E tekintetben úgy látszik, hogy csupán a peerek kinevezésére vonatkozó jog képezett kivételt, mely sohasem ruháztatott át másokra. A törvényszentesítéshez szükséges királyi beleegyezés rá jegyzését sem lehet másra bízni. A korona politikai hatalmának másra való átruházása a királynak az országból való távolléte alatt Lord Justicek és Quardiánok kinevezése által történik. Az ekként megbízott személyek a törvényszentesítésen és a peerségek adományozásán kívül a királyi hatalomnak minden előfordulható esetben való alkalmazására fel vannak hatalmazva. Az illetők különösen a kegyelmezési és a parlament-felosztatási jog tekintetében külön királyi utasításokat is szoktak kapni. Újabb időben a közlekedési eszközök fejlődése Lord Justicek kinevezését feleslegessé tette.⁶¹⁷⁾

A belga alkotmány 79. §-a szerint a király halála után a trónörökös vagy régens eskütételéig a minisztertanács gyakorolja a király alkotmányos jogait «a belga nép nevében».⁶¹⁸⁾ Ha a király halálakor a trónörökös kiskorú, a kamarák vegyesülésben neveznek régenszt és gondoskodnak a gyámságról; régens nevezendő ki akkor is, ha a király nem képes az ural-

⁶¹⁴⁾ ü. o. 313—314. lapok.

⁶¹⁵⁾ *Hatschek Julius*: Englische Verfassungsgeschichte, 202. 1.

⁶¹⁶⁾ U. o. 605—607. lapok!

⁶¹⁷⁾ *Todd*: A parlamenti kormányrendszer Angliában, I. 296—301. lapok.

⁶¹⁸⁾ *Concha*: Újkori alkotmányok, I. 56. 1. 1. jegyzet.

ködásra. A régens, ha az esküt, mely a királyéval egyforma, letette, *a királyi hatalom helyébe lép s az azzal összekötött fogok és kiváltságok teljes mértékben éppúgy megilletik mini a királyt, kivéve, hogy az alkotmány változás régensség folyamában meg nem történhetik.* A régensség csak egy személyre ruházható, hogy az külsőleg is mindenben teljes hasonmása legyen a királyi hatalomnak. Az egyszer megválasztott régens joga mindaddig tart, míg a természetes és törvényes király hatalma gyakorlására képes nem lesz; a kamarák a régensre ruházott hatalmat attól vissza nem vehetik, *az a királyi hatalom felsőbbségével bír.*⁶¹⁹⁾

⁶¹⁹⁾ U. o. I. 62. 1.

IV. RÉSZ.

I. FEJEZET.

A szerencsétlen kimenetelű világháború következtében IV. Károly király 1918. évi november hó 13-án Eckartsauban kiállított nyilatkozattal az államügyek vitelétől visszavonult. Ilymódon ezen a napon a királyi hatalom gyakorlása tényleg megszűnt. Ugyanazon év november hó 16-án az országgyűlés képviselőháza önmagát feloszlottnak nyilvánította s az országgyűlés főrendiháza ugyanezen a napon tanácskozásait berekesztette. Az erre következett forradalmi események lezajlása után megválasztott nemzetgyűlés 1920. évi február hó 16-án megalkotta az «alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről» szóló 1920. évi I. törvénycikket. A törvény egész terjedelmében átmeneti jellegű. Ezen átmeneti időtartam keretén belül azonban háromrendbeli ideiglenességi időszakot kell megkülönböztetnünk. Az első időszak volt a törvény megalkotása és a kormányzói tisztség betöltése közötti idő. A második időszak volt a kormányzói tisztség betöltése és a nemzetgyűlés feloszlása, illetve az országgyűlés megalakulása közötti idő. A harmadik időszak végre a még ma is folyamatban lévő időszak, melynek befejező határát az államforma s az államfői hatalom gyakorlásának mikéntje fölötti végleges törvényhozási rendelkezés fogja megszabni. Ennek bekövetkezése természetesen a beláthatatlan jövő kérdése.

Az 1920. évi I. t.-c. I. fejezetének 4. szakasza, mely szerint a törvényhozó hatalmat a nemzetgyűlés gyakorolta, valamint az 5. szakasz, mely szerint a végrehajtó hatalmat a kormányzói tiszt betöltéséig egyedül a nemzetgyűlésnek felelős minisztérium gyakorolta, immár meghaladott rendelkezések, mert a kormányzói tisztség betöltetett és a nemzetgyűlés helyét a két kamara-rendszerű országgyűlés váltotta fel. A törvény 7. szakaszának azt a rendelkezését pedig, hogy a bírói hatalmat a törvény

értelmében szervezett bíróságok a törvényhozás további rendelkezéséig a magyar állam nevében gyakorolják, a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. t.-c. 1. §-a oda módosította, hogy a bírói hatalmat az állami bíróságok a Magyar Szent Korona nevében gyakorolják.

Az államfői hatalom ideiglenes gyakorlása felől az 1920. évi I. t.-c. 2. fejezete (12—18. §-ok) rendelkezik és pedig a következő módon:

A nemzetgyűlés addig, amíg az államfői hatalom gyakorlásának mikéntjét *véglegesen* rendezi és ennek alapján az államfő a maga tisztét tényleg átveszi, *az államfői teendők ideiglenes ellátására* a magyar állampolgárok közül titkos szavazással kormányzót választ. (12. §.)

r «*Λ kormányzót a királyi hatalomban foglalt jogok alkotmányos gyakorlása az alábbiakban foglalt korlátozások között illeti meg*». (13. §. 1. bek.) A törvényszakasz ezután a korlátozásokat a következőkben állapítja meg: A nemzetgyűlés által alkotott törvények szentesítés alá nem esnek; azokat a kormányzó legkésőbb 60 napon belül kihirdetési záradékkal és aláírásával látja el. Ezután a §. a kormányzó visszaküldési jogát szabályozza, ionnak kimondása mellett, hogy a kormányzó a nemzetgyűlést nem napolhatja el, körülírja ez a §. a kormányzónak az országgyűlés feloszlatására vonatkozó jogát. Megállapítja a nemzetközi viszonylatokban való képviseleti jogot, követek küldésének és fogadásának jogát. Külhatalmakkal való szerződés megkötésére vonatkozó, valamint a hadviselés és a békekötés körüli jogát.

Ezekután kimondja a törvény, hogy: hadüzenethez vagy a hadseregnek az ország határán kívül alkalmazásához és békekötéshez a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulása szükséges.

A végrehajtó hatalmat a kormányzó kizárólag a nemzetgyűlésnek felelős minisztérium által gyakorolja. Minden rendelkezése és intézkedése, ideértve a fegyveres erőre vonatkozó rendelkezéseit is, csak úgy érvényes, ha az az illetéke[^] felelős miniszter ellenjegyzésével van ellátva. Ez azonban nem érinti a kormányzónak a hadügy körébe tartozó azon alkotmányos jogait, amelyek a nemzeti hadsereg vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozólag őt megilletik.

Kimondja végül ez a §., hogy a kormányzó nemességét nem adományozhat,

a főkegyúri jogot nem gyakorolhatja és hogy általános kegyelmet csak törvény adhat,

A törvény 14. §-a kimondja, hogy «A kormányzó személye sérthetetlen és ugyanolyan büntetőjogi védelemben részesül, mint törvényeink szerint a király». Még ugyanez a szakasz megállapítja, hogy a kormányzót az alkotmány vagy a törvény megszegése esetében a nemzetgyűlés felelősségre vonhatja. Megállapítja egyben, hogy mi módon kell a felelősségrevonást kérni (indítványozni) és kimondani. Végre megállapítja a törvényt, hogy az *eljárási* külön törvényt fogja szabályozni.

A 15. §. a kormányzó címét állapítja meg («főméltóságú kormányzó úr»).

A 16. §. elvileg a tiszteletdíj megállapítását mondja ki.

A 17. §. a kormányzói hivatal felől intézkedik.

A 18. §. végül megállapítja a kormányzó esküjét.

Még ugyanazon évben, 1920 március hó 1-én a nemzetgyűlés nagybányai Horthy Miklós urat kormányzóvá választotta meg s ennek megtörténtét törvénybe iktatta. (1920. évi II. t.-c.)

Ezekután az 1920: XVII. t.-c. módosította az 1920: I. t.-c. 13. §-át s az országgyűlés elnapolásának, berekesztésének és feloszlásának a királyi hatalomban foglalt jogát a nemzetgyűlésre kiterjesztette s ezt a jogot a törvényben megállapított keretek között a kormányzónak is megadta. Ugyancsak megadta a kormányzónak azt a jogot is, hogy a magyar ösztöminisztérium felelőssége és a nemzetgyűlésnek utólagos hozzájárulása mellett a hadseregnek az ország határán kívül alkalmazását is elrendelhesse. Végül megadta a kormányzónak az általános kegyelem jogát is azzal a megszorítással, hogy a felelősségre vont vagy elítélt miniszternek (1848: III. t.-c. 32. §.χ, vagy állami számvevőszéki elnöknek (1870: XVIII. t.-c. 9. §.) kegyelmet csak törvény adhat.

A két évre alakult nemzetgyűlést az 1922 június 16-ára összehívott újabb nemzetgyűlés követte,⁶²⁰⁾ amely 1926. évi

⁶²⁰⁾ Ennek a második nemzetgyűlésnek a tartama nem volt előre megállapítva és ámbár az 1925: XXVI. t.-c. 189. §-a úgy rendelkezett, hogy mihelyt a felsőház megalakult, a nemzetgyűlés automatikusan képviselőházzá alakul és mint ilyen folytatja működését, ez nem következett be, mert a nemzetgyűlés 1926 november hó 16-án kormányzói kézirattal feloszlattatott. A kormányzó tehát gyakorolta az országgyűlés körüli felségjogot.

november hóban megalkotta az 1920: XXII. t.-cikket az országgyűlés felsőházáról, melynek 23., 24., 44. és 47—49. §-ai a kormányzói hatalom tekintetében a következő kiegészítéseket, illetve módosításokat eszközölték:

Szabályozták az «Államfő» azon jogát, mellyel felsőjjázi tagokat életfogytiglan, Sietve a törvény 11. §-ában meghatározott időre kinevezhet. (23. és 24. §.)

Kimondatott, hogy a kormányzó ezen törvény életbe léptetése után már csak országgyűlést hívhat össze. (44. §. első bek.)

Megállapított, hogy a kormányzó jogköre az országgyűléssel szemben ugyanaz marad, mint amely őt az 1920: I. és XVII. t.-cikke értelmében a nemzetgyűléssel szemben megillette (47. §. első bek.), szabályoztatott továbbá a kormányzónak az országgyűléssel szemben való visszavetést joga. (47. §. második bek.)

Intézkedett a törvény arra az esetre, ha a kormányzói tisztt az államfői hatalom gyakorlásának végleges rendezése előtt üresednék meg. (48. §. második bek.)

Végül a kormányzó felelősségrevonását illetően kimondatott, hogy a bíraskodást a felsőházból az 1848: III. t.-c. 34. §-a szerint szervezett bíróság gyakorolja.

II. FEJEZET.

Az 1920: L t.-cikknek a kormányzói méltóságra vonatkozó rendelkezései, a törvény indokolása szerint is, a magyar alkotmány történelmi múltján épülnek. A törvény eme elgondolását csak helyeselni tudjuk s a kormányzói intézmény történelmi előzményeit épp ezért iparkodtunk a megengedhető részletességgel ismertetni. Mielőtt azonban az 1920: I. t.-c. idevonatkozó részeinek közjogi bírálatába bocsátkoznánk* szükséges megállapítanunk, hogy a kormányzórendelésnek a múltban előfordult esetei közül melyik az, amelynek analógiájára a jelen esetben hivatkoznunk lehet? A törvénynek a javaslat 13. §-ához fűzött indokolása szerint a kormányzói jogkör megállapítása «*az alkotmánytörténelmünk precedens eseteinek és különösen az 1446. évi L, VI., VII, VIII. és IX. törvénycikkeken Hunyadi János kormányzósága alkalmából megállapított elveknek meg felelően*» fogantatosított. Mindenek-

előtt szögezzük le, hogy az indokolásnak a történelmi precedensekre való hivatkozása téves; állapítsuk meg, hogy arra a fonák közjogi helyzetre, amelyben Magyarország az államfői kérdés tekintetében ma létezik, nemcsak hazánk történetében, de sehol a világon precedens nincsen és állapítsuk meg azt is, hogy a Hunyady Jánosra való hivatkozás egyáltalán nemhelytálló, mert Hunyady János gyámkormányzója volt egy létező királynak, Y. Lászlónak, holott hazánkban az 1920: I. t.-c. megalkotásakor fennállott közjogi helyzete a gyámkormányzóságra nem talált. Amikor ugyanis ezt a törvénycikket megalkották, élt még Magyarországnak törvényesen megkoronázott, nagykorú királya, IV. Károly, aki semmiféle gyámságra nem szorult. De nem volt szó trónüresedésről sem. Igaz, hogy IV. Károly király egy 1918 november 13-án kelt nyilatkozatában kijelentette, hogy *«minden részvételtől az államügyek vezetésében lemond»*, de maga a törvényjavaslat indokolása megállapította erről a nyilatkozatról a következőt: *«Igaz ugyan, hogy a királynak említett lemondó nyilatkozata a magyar minisztérium ellenjegyzése és a magyar országgyűlés hozzájárulása nélkül tulajdonképpen nem bír alkotmányos érvénnyel;.. »* (I. rész, 7. bek.) — de ettől eltekintve — hiszen közjogunk a megalkuvások örökös sorozata! — ebben a nyilatkozatban egy szó sincs a *trónról* való lemondásról. De ha volna is, az 1867: III. t.-c. kifejezett rendelkezése értelmében ennek érvényéhez az országgyűlésnek hozzá kellett volna járulnia, ami nem történt meg.

Ez az oka annak, hogy a törvényjavaslat más indokot is keresett annak megokolására, hogy miért bízza ideiglenes államfőre az ország kormányzását s ez a másik ok a király távolléte. Láttuk fentebb, hogy a magyar nemzet a múltban a király távollétét nem tekintette olyan sürgős oknak a kormányzórendelésre. A Habsburgok 340 esztendeig tartó távolléte alatt megelégedtek a rendek helytartók kinevezésével s azzal is úgy, hogy a helytartókat nem a magyar nemzet, hanem a király egyedül nevezte ki.

Az tehát kétségtelen, hogy 1920-ban sem a trónüresedés miatti, sem a gyámkormányzóság, sem a távollét miatti helytartóság esete fenn nem forgott.

Az 1921. évben megváltozott a helyzet. Az 1921: XLVII. t.-c. kimondotta IV. Károly király uralkodói jogainak és a

Habsburg-ház trónörökösödésének megszűnését.⁶²¹⁾ Itt tehát az az eset látszik fennforogni, hogy a magyar nemzet forradalmi úton idézett elő interregnumot. Ez azonban csak látszat. Elég elolvasnunk a törvényjavaslat indokolását és be fogjuk látni, hogy ez a trónfosztás nem volt a magyar nemzet forradalmi ténye, — mint aminő az ónodi vagy a debreceni országgyűlések detronizáló határozata, — hanem meghajlás idegen államok erőszakkal fenyegető kényszere előtt.⁶²²⁾ Erre pedig ismét csak hiába keresnénk analógiát a magyar nemzet történetében. De hiszen az analógiára, a precedensre való utalásra semmi szükség. Magyarország továbbra is alkotmányos királyság akart és akar maradni. Az események kényszerítő hatása folytán interregnum állott be. A királyt tehát helyettesíteni kell valakinek, aki királyi hatalommal kormányozza az országot. EM kétséget sem szenved. Azonban kétségtelen az is, hogy kifelé is, befelé is szerencsétlen politika volt a királyt helyettesítő kormányzó jogkörének olyatén megnyirbálása, amint azt az 1920: I. t.-c. tette. Kifelé az az érdekünk, hogy a kormányzó

⁶²¹⁾ A törvényjavaslat és a törvény szövege «*megszűnéséről*» kifejezést használ. A nem. hivatalos Törvénytár szövegében azonban tévesen «*megszüntetéséről*» kifejezést olvasunk.

⁶²²⁾ Az 1921. évi XLVII, t.-c. indokolása a következőket mondja: «... a magyar állammal szemben azt a követelést támasztották, hogy koronás királyát trónjától és uralkodó házat trónörökösödési jogától fossa meg. Idegen hatalmak a békeszerződésben is biztosított függetlensége ellenére beleavatkoznak belső ügyeibe. Olyan intézkedést követelnek tőle, amelyre magát soha sem kötelezte, amelynek teljesítését a trianoni békeszerződés sem rótta reá és amely alkotmányának alapelveivél sem egyeztethető össze. E követelés elutasítása esetén pedig az országot fegyveres támadással fenyegetik ...» A kormány az újabb háborúért nem vállalhatja a felelősséget s ezért «arra határozta el magát, hogy a külállamok követelésének eleget téve, a nemzetgyűlés elé a jelen törvényjavaslatot terjeszti be».

A közjogi bizottság megállapította, hogy az 1920: I. t.-c. által a nemzetgyűlésnek fenntartott «megalapításokat» egyes tényezők egyoldalúan, a nemzetgyűlés megkérdezése nélkül szándékoztak eszközölni», minélfogva beállott a kérdések törvényes megoldásának szüksége. Egyben interpretálja a jelentés az 1920: I. t.-c. bevezető szavait s megállapítja, hogy «a nemzetgyűlés által magának fenntartott következmények közé tartozik a királyi hatalom gyakorlásának, a trónörökösödésének és a király személyének kérdése» (szörnyű stílus t) és még egyszer előfordul ez a kitétel: «a fenntartott következmények megállapítását». (Közjogi biz. jelentése, 1921 nov. 3-án, 373. sz. a.)

személye a lehető legteljesebb szuverenitással gyakorolja a felségjogokat. Befelé pedig az, hogy a királyi méltóság fénye el ne halványuljon sohasem. A féltékenységi politika helyén lehetett a középkorban, de ma nem. Ez a politika odavezet, amit az 1920: I. t.-c. éppen elkerülni óhajtott — a köztársasághoz!

III. FEJEZET.

A kormányzói tisztségre vonatkozó, fentebb, a II. fejezetben felsorolt törvényi rendelkezések tekintetében a magyar alkotmányjog szempontjából a következő észrevételek merülnek fel:

1. *A kormányzói címre nézve.* Az 1920: I. t.-c. 12. §-ának szövegezése nem szerencsés. Az embernek önkéntelenül az érzése támad, mintha a törvény a kormányzót nem tekintené államfőnek, hanem csupán «az államfői teendők ideiglenes ellátására» megválasztott funkcionáriusnak. Ezt a felfogást mutatja különösen az a kitétel, hogy a kormányzó megbízatása addig tart, amíg «*az államfő tisztét tényleg átveszi*». Helyesen szövegezve a 12. §-nak úgy kellene hangzani, hogy abból kitűnjék, hogy a kormányzó is; «*államfő*» azzal a megkülönböztetéssel, hogy «*ideiglenes államfő*». Az eddigi törvények a kormányzó államfői presztízsét elhomályosítják azáltal, hogy a szöveg* menetben mindenütt szembehelyezik az államfői elnevezést a kormányzóival és seholsem adnak kifejezést annak, hogy a kormányzó a magyar állam feje. (A cseh köztársaság úgy az

1918. évi november 13-iki ideiglenes alkotmányban, mint az 1919.évi május 13-iki ugyancsak ideiglenes alkotmányban világosan rendelkezett e tekintetben: «7. §. az államfő a köztársaság elnöke».)

A «kormányzó» elnevezés felfogásunk szerint nem felel meg többé annak a magas állami funkciónak, amelyet az ideiglenes államfő a magyar alkotmányban betölt. Tudjuk, hogy a kormányzó a latin «gubernátor» szónak etimologice helyes átültetése a magyar nyelvbe. A valóságban azonban a «*kormányzó*» elnevezést az államfői ideiglenes méltóság megjelölésére Kosuth Lajos használta először. A múltban a gubernátor szót hozták át a magyar nyelvbe is. Mutatják ezt különösen az erdélyi törvények. Tudnunk kell azonban azt is, hogy amikor a gubernátor elnevezést az ideiglenes államfőre alkalmazták.

akkor ezt azért tették, mert a magyar közjogi felfogás ezerint Magyarország kormányzója maga a koronás király, vagyis az uralkodó. A király uralkodik és kormányoz (*regere et gubernare*) s ennek felelnek meg azok a kifejezések, melyeket a középkorban s az újkorban is okleveleink az uralkodó ténykedései megjelölésére használnak. «... cum üdém (t. i. *reges Hungariae*) . . . regmmi Hungariae gubernaverint...» mondja az 1291. évi VI. t.-c. «Item . . . ut curia domini regis honorificentius regi possit, et regnum Hungariae decentius gubernari ...» (1298: XXIII. t.-c. 1. §.) «... ípsi praelati, barones . . . se recte modo confestina gubernatione carere non posse . . .» (1440. évi dekrétum: praefatio 2. §.) «... Hungária . . . regnum . . . propriis legibus et consuetudinibus . . . regendum et gubernandum» (1790. évi X. t.-c.) Hasonlóan a «gubernare» kifejezést használják a királyi kormányzás megjelölésére okleveleink is. Saját magáról mondja Zsigmond király fentebb többször idézett, Cremonában, 1414 január 6-án kelt oklevelében, hogy az ő távolléte folytán az ország lakosai meg vannak fosztva «gubernátoruktól» (*per nostram absenciam regnicole nostri . . . redore eí gubernátoré destituti.*⁶²³) Aki tehát a királyt akár annak távollétében, akár annak kiskorúsága vagy akadályoztatása esetén helyettesíti vagy aki a királyi teendőket a trón megüresedése idején végzi, az a királyt megillető gubernatori funkciókat teljesít, tehát uralkodik.⁶²⁴) A magyar nyelvben nem mindjárt találtak megfelelő kifejezést az ideiglenes államfői méltóságra. Bocskayt «Magyarország felséges fejedelmének} kiáltja ki a szerencsi országgyűlés, 1605 április 20-án. Amikor pedig Bethlen Gábort az 1619. évi szeptember 21-iki

⁶²³) Lásd a Függelék III. számát. Továbbá Werbőczinél: «. . . princeps Ladislaus . . . pueruhis . . . existens, *regere et gubernare* non poterat ...» (Hk. II, 14., 37. §.) Oklevelekben: «... ac domino Béla III. Hungariae *regnum gubernante*», mondja Péter spalatói érsek 1185-ben. {*Fejér*: II. 221. I.) «. . . paterni regni gubernacula deo auxiliante obtinens», mondja III. István 1162-ben. (*Soproni*: I. 2. 1.) «Quasdam litteras serenissimi principis domini Stephani, olym scepra regiminis huius regni gubernantis . . .», mutatott fel a felperes 1348-ban Pál országbíró előtt. (*Zichy*: II. 330. 1.)

⁶²⁴) Ezért mondja II. Pius pápa 1458 okt. 11-én kelt bullájában: «consensu . . . Michaelis Zylagy de Horogzeg, qui tunc regnum Hungáriáé . . . gubernabat et in eodem regno *fus et potestatem regiam* exercebat.» (*Fraknói*: Oktl. a Kegyúri jog. tört. IX. 1. 2. sz. jegyz.)

kassai gyűlés az ország élére állította, őt «egyenlő szívből és szabad akaratból» az ország «*fejévé, elöttejává és fő gondviselő-jévé*» választotta meg s Bethlen Gábor maga a *Magyarország fejedelme* («*regni Hungariae princeps*») címet használja s az országgyűlés végzéseit is ezen címmel erősíti meg. II. Rákóczi Ferencet *wezérlő fejedelemmé* (dux) választja meg a szécsényi országgyűlés, 1705 szeptember 16-án. Kossuth Lajost ugyancsak az egyszerű «*kormányzó elnök*» címmel tünteti ki a magyar szabadságharc nemzetgyűlése s ő maga csak a «kormányzó» (gouverneur) címet használja, ez azonban az akkori republikánus közhangulatban találja magyaroztatát. Ellenben a majdnem teljes királyi hatalmat gyakorló kormányzónál alábbrendelt közjogi dignitáriust, István főherceg kir. helytartót, mint fentebb láttuk, «Ő Felsége» és «alkirály», «vicekirály» címmel illették s «alkirályi jelleget» lát Ferdinandy Gejza is az 1848: III. t.-c. rendelkezései folytán a nádori méltóságban.⁶²⁵⁾ Ugyanezt az elnevezést látjuk alkalmazni régi irodalmunkban[^] *qf* kormányzókra nézve is, pl. Réyainál, Kovácsi csnál és Lohmaiernél stb.⁶²⁶⁾ *j*

A magunk részéről történelmi alapon is, de közjogi tartalom szempontjából is a kormányzónak a «*fejedelem*» rangjelzést tartjuk megadandónak és pedig a «*felség*» címmel. Három okból is. Először is azért, mert Magyarország kormányzója államfő. Az államfőt pedig fejedelemnek nevezi a politikai tudományos irodalomnak egy kiváló művelője még akkor is, ha az illető köztársasági államfő.⁶²⁷⁾ A másik ok az, hogy a magyar nemzet, illetve az azt teljes joggal képviselő ország-

⁶²⁵⁾ *Ferdinandy Géza: Magyarország közjoga, 1902. évi kiadás, 431. 1.*

⁶²⁶⁾ «Post Vladislaum caesura, *Corvinus in gubernatorem seu proregem electus.*» (*Petri de Rewa: De monarchia et sacra corona regni Hungariae. Schwandtnernél, II. 667. 1.*) «Nunc praedito jam *proregia auctoritate* gubernátoré.» (*Kovachich: Suppl., II. 91. 1., 1447-ben Hunyadiról.*) «Ferdinand I. . . . ernennet seine Schwester Maria als *Viceköniginn in Ungarn.*» (*Lohmaier: Hist. Taschenbuch d. Erzhog. Oest. 15. 1., a kinevezést hibásan 1527 január 19-re téve.*)

⁶²⁷⁾ «A *fejedelmi vagyis államfői hatalom.*» Ez a címe *Concha Győző: «Poltika»* című művében a III. Rész, III. Fejezetének. Ebben azután több helyen olvassuk a «köztársaság fejedelme» megjelölést. (525—526. lapok stb.) Ugyanő a köztársasági elnök fejedelmi jellegéről szól «Újkori alkotmányok» című művében is. A «fejedelem» szó etimológiáját illetően lásd a Nyelvt. Szótár I. 960-961. lapokat.

gyűlés a rangjelzések és címzések adományozásában szuverén. Láttuk ezt különösen Bocskay István és Bethlen Gábor esetében. Hogy azután Magyarország jelenlegi helyzete van-e olyan kritikus mint aminőben Bocskay István, Bethlen Gábor vagy II. Rákóczi Ferenc idejében volt s hogy Magyarország jelenlegi kormányzója, nagybányai Horthy Miklós szerzett-e olyan érdemeket az ország kormányzása körül mint az említett fejedelemek, azt nem szükséges minékünk megállapítanunk, miután ezeket az elévülhetetlen érdemeket megállapította és törvénybeiktatta már az 1930: XI. t.-c. Miután pedig — és ez a harmadik ok — az államfőnek magasabb rangjelzést kell viselnie, mint bármely alattvalónak (amint ezt helyesen megállapították a rendek Bocskay esetében), ennél fogva a kormányzónak magasabb címzés jár mint a magyar hercegi családok elsőszülötteinek, akik «főméltósága» címmel élnek.

2. *A kormányzó felelősségére nézve.* A törvényben ellentmondás van. A 14. §. kimondja, hogy: «A kormányzó személye sérthetetlen», de még ugyanezen §. második bekezdése intézkedik a kormányzó felelősségrevonásának módjáról «az alkotmány vagy a törvény megszegése esetében». Korlátolt sérthetlenségről eddig a magyar alkotmány nem tudott. Lássuk tehát ezt a kérdést közelebbről. Mit mond az 1920: I. t.-c. 14. §-ához fűzött indoklás? Az indoklás így szól:

«A kormányzó alkotmányjogi állása szükségessé teszi személye sérthetlenségének s részére annak a fokozottabb büntetőjogi védelemnek a megállapítását, amelyet büntető törvényeink a királyi méltóság védelmére biztosítanak.

A törvényjavaslat a kormányzóra nem terjeszthette ki azt a teljes felelőtlenséget, amelyet a szuverén államfő, a király részére alkotmányunk biztosít. *A kormányzó közjogi állása ugyanis nem azonosítható a szuverén államfő állásával, hanem megfelel annak a jogállásnak, amelyet a köztársaságban a köztársasági elnök tölt be;* éppen ezért a kormányzót az alkotmány vagy a törvény vétkes megszegése esetében a felelősség alól felmenteni nem lehet s è részben csupán olyan biztosítékokról kell gondoskodni, amelyet a kormányzó állásának magas tekintélye okvetlenül megkíván. E részben a javaslat akként rendelkezik, hogy a felelősségrevonást csak a nemzetgyűlés és csak akkor mondhatja ki, ha ezt legalább száz tagja által aláírt indítványban kéri és- a felelősségrevonást a nemzetgyűlés

összes tagjainak kétharmadrésze megszavazza. Az eljárás szabályozását a törvényjavaslat külön törvénynek tartja fenn, tekintettel arra, hogy a kormány felelősségrevonása esetében követendő eljárást is szükséges lesz újból szabályozni annak következtében, hogy az alkotmányjogi bíróság megalkotására az 1848: III. t.-c. 34. §-a szerint hivatott főrendiház nem működik». ⁶²⁸⁾

Az 1920: I. t.-c. a kormányzó felelősségrevonását illetően tényleg köztársasági alkotmányt vett mintául és pedig majdnem szószerint az 1919. évi augusztus hó 11-én kelt német-birodalmi alkotmány 59. §-át. ⁶²⁹⁾ Kár, hogy a magyar nemzetgyűlés az 1920: I. t.-cikket február 27-én tárgyalta és nem néhány nappal később. A csehszlovák köztársaság parlamentje ugyanis 1920. évi február hó 29-én törvénybeiktatta a csehszlovák alkotmányt és abban kimondotta, hogy a köztársaság elnöke hivatala viteléért nem felelős. Elnöki tisztségével összefüggő nyilatkozataiért a kormány felel. ⁶³⁰⁾ Büntetőjogilag kizárólag felségárulás miatt üldözhető és ezért egyedül elnöki tisztségének elvesztésével és ezen tisztség újbóli elnyer-

⁶²⁸⁾ Ez a külön törvény eddig nem alkottatott meg. Helyette az országgyűlés felsőházáról szóló 1926: XXII. t.-c. 48. §-ának 2. bekezdése a következőket mondta ki: «Ha a képviselőház az 1920: I. t.-c. 14. §-a szerint elhatározta a kormányzó felelősségre vonását, a bíraskodást a felsőházból az 1848: III. t.-c. 34. §-a szerint szervezett bíróság gyakorolja.» Ez utóbbi törvényhely az eljárás tekintetében csak annyit mond, hogy ez a bíróság «a bíraskodást . . . nyilvános eljárás mellett gyakorlandja».

⁶²⁹⁾ «Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919. Artikel 59. Der Reichstag ist berechtigt, den Reichspräsidenten, den Reichskanzler und die Reichsminister vor dem Staatsgerichtshof für das Deutsche Reich anzuklagen, dass sie schuldhafter weise die Reichsverfassung oder ein Reichsgesetz verletzt haben. Der Antrag auf Erhebung der Anklage muss von mindestens hundert Mitgliedern des Reichstags unterzeichnet sein und bedarf der Zustimmung der für Verfassungsänderungen vorgeschriebenen Mehrheit. Das Nähere regelt das Reichsgesetz über den Staatsgerichtshof.»

Hasonló intézkedést tartalmaz az osztrák alkotmány (Bundes-Verfassungsgesetz) 142. §-a a «Bundespräsident» felelősségre vonását illetően, de ez az osztrák alkotmány csak 1920 október 1-én kelt és nem szolgálhatott mintául a magyar kodifikátornak.

⁶³⁰⁾ Verfassungsurkunde 66. §. (Studien-Ausgabe der Verfassungsgesetze der Tschechoslowakischen Republik. Kiadta: *Dr. Leo Epstein.*)

hetésére való képtelenség kimondásával büntethető.⁶³¹⁾ Mi sem volna egyszerűbb, mint ezek után reámutatnunk arra, hogy ime, ez a demokratikus köztársaság nem félt törvénybeiktatni a köztársasági elnök felelőtlenségét, miért kellett azt mellőzni a magyar királyság ideiglenes alkotmányában?⁶³²⁾ De nem tesszük ezt. Ellenben határozottan tiltakozunk az indokolás azon kitétele ellen, hogy: «a kormányzó közjogi állása . . . megfelel annak a jogállásnak, amelyet a köztársaságban a köztársasági elnök tölt be». Legyen szabad e tekintetben éppen a mintául használt német alkotmány 43. §-ára utalnunk, mely szerint a hét esztendőre megválasztott birodalmi elnök az országgyűlés (Reichstag) javaslatára foganatosított népszavazás útján elnöki állásából ezen hét év letelte előtt is letehető.⁶³³⁾ Miért nem vette fel ezt a rendelkezést az 1920: I. t.-c. is? Egyszerű a felelet. Alkotmányos monarchiában elképzelhetetlen, hogy az államfő — legyen az bár ideiglenes államfő — népszavazás útján, tehát mégcsak nem is büntető bírósági eljárás alapján, kormányzói tisztéből elmozdítható lengvén.⁶³⁴⁾

És itt legyen szabad Thuri Bélának, az 1920: I. t.-c. parlamenti előadójának a nemzetgyűlés 1920 lebr. 27-i ülésén

⁶³¹⁾ Verfassungsurkunde 67. §. A köztársaság elnökének büntetőjogi teljes felelőtlenségét mondotta ki egyébként már az 1918 november 13-án kelt ideiglenes alkotmány 9. §-a: «Der Präsident der Republik kann nicht strafrechtlich verfolgt werden.» (*Epstein*: id. m. 120. 1.)

⁶³²⁾ Legyen szabad reámutatnunk arra is, hogy az 1920: I. t.-c. 14. §-ának szövege különösen súlyos és összevetve azt az indokolással, meg kell állapítanunk, hogy a kettő között erős különbség van. A törvényszöveg szerint a felelősségre vonásnak «az alkotmány vagy a törvény megszegése esetében» lehet helye. Ezzel szemben az indokolás szerint csupán «az alkotmány vagy a törvény *vétkes* megszegése esetében». Ugy látszik leírási hiba van a szövegben. Az indokolás enyhébb megállapítása annál valószínűbb, mert a német alkotmány («schuldhafterweise») is csak a vétkes alkotmány- vagy törvényszegés esetét mondja üldözhetőnek. (Az osztrák alkotmány 142. §-a is «schuldhafte Rechtsverletzung»-ról beszél.)

⁶³³⁾ Az osztrák alkotmány 60. §-ának utolsó bekezdése is így rendelkezik.

⁶³⁴⁾ Az 1849 április 19-iki, Kossuth Lajost kormányzóvá megválasztó alkotmány kimondotta ugyan, hogy úgy a kormányzó, mint az egyes miniszterek felelősek a nemzetgyűlésnek (lásd a deklarációt a Függetlenségben XXX. sz. alatt), de ez az alkotmány tudvalevőleg köztársasági államforma előkészítését célozta.

tett előterjesztésére pár szóval reflektálnunk.⁶³⁵⁾ *Thuri Béla* abból indul ki, hogy az ideiglenes államfőnek kisebb hatalom és hatáskör adandó, mint a királynak. Ezt eddig csak helyeselni tudjuk, a kérdés csupán az, hogy hol legyen a két hatalomkör terjedelme közötti határ? T^uri ezek után történelmi példára akar utalni és előadja, hogy: «*magának a nádornak a hatásköre is sokkal kisebb volt*». A megállapításban T^uri kétségtelenül igaza van, de ott a nagy tévedés, hogy a nádor példája nem alkalmazható analógia gyanánt a kormányzóra. A nádor hivatalnok, az első tisztje az országnak a király — után.⁶³⁶⁾ Ezzel szemben a kormányzó nem hivatalnok, hanem magát a királyt helyettesítő, képviselő kormányzati szerv, aki rangban nem a király után. következik, hanem a *király helyét tölti be*.⁶³⁷⁾

Hogy a kormányzó felette áll a nádornak, láttuk fentebb Hunyadi János esetében. Felsőbbségét azonban különösen szemléltetővé teszi az 1848: III. t.-c. 2. §-a, mely — mint már fentebb említettük — úgy rendelkezett, hogy a királynak az országból való távollétében István főherceg «nádor s királyi helytartó» személye sérthetetlen.⁶³⁸⁾ Ez a megkülönböztetés nem a nádornak, hanem a helytartónak szólt. Már pedig ne

⁶³⁵⁾ T^uri Béla előadói előterjesztésének a kormányzói hatáskörre vonatkozó részét lásd a Függelékben, XXXII. sz. alatt.

⁶³⁶⁾ Ezt törvényeink több helyen kimondják. Pl. az 1715: V. t.-c. 3. §-a Pálffy Miklós nádorról szólva: «Qui. . . *ad supremum regni, post altēfatam sacratissimam suam majestatem, palatinalis scilicet dignitatis honorem* sublimari meruit.» Hasonló kijelentést tartalmaz Pálffy János nádorról szólva az 1741: V. t.-c. 1. §-a.

⁶³⁷⁾ Ezért írja Illésházy István Trencsénben, 1606 december 9-én kelt levelében: «Magyar országban az Palatinus soha sem volt király, hanem az királynak szolgálja volt . . . *mikor az király Magyarországnban jelen nem volt, hat eő király képében volt* mindenféle törvényeknek appellatiói is eő előtte wegezöttek.» (Idézi *Franki*: Náadori és országbirói hiv. 98. 1.)

⁶³⁸⁾ *Fraknoi* (Franki) id. művében (99. 1.) hibásan idézi a szóbanforgó törvényhelyet, mondván, hogy a király távollétében a nádor-királyi helytartó «*személye szent és sérthetlen*». A «*szent*» minőség csak a királyt magát illeti meg. (1848: III. t.-c. 1. §.) *Fraknoi* téves idézését átvette *Ferdinandy*: Közjog, 422. 1. *Kmety* helyesen jegyzi meg, hogy az 1848: III. t.-c.-ben írt «szent» kifejezés nem «Sanctus»-t, hanem «Sacratu»-t, a szent koronával megszenteltet jelent. (Közjog, 260. 1. * jegyz.) Ebből kétségtelenül folyik, hogy ez a címzés a helytartót nem is illetheti meg.

tévesszük sohasem szem elől, hogy a kormányzó magasabb közjogi funkciót tölt be, mint a mohácsi vész utáni helytartó. Ez utóbbi a király hivatalnoka és István főherceg csak az 1848 március 17-i leiratban nyer tágabb jogkört s még csak 1848 június 26-án már mint teljhatalmú királyi helytartó nyeri el a «kormányzói» (Reichsverweser) előléptetést, amikor azonban V. Ferdinánd még mindig önmagának tartja fenn az 1848: III. t.-c. 7. §-ában felsorolt felségjogokat (egyházi ki-nevezések, kegyelmezés, nemesség, cím és rendek adományozása), amiket pedig Hunyadi János gyakorolt. Ha tehát a törvényhozás már a helytartói tisztséget egy létező király mellett - betöltő István nádornak minden korlátozás nélkül megadta a «sérthetlenség» közjogi díszét, mennyivel inkább meg kellett volna azt adnia annak a kormányzónak, aki valóság-gal a király tisztét tölti be!

Az uralkodói sérthetlenségnek folyománya a felelőtlen-ség. Az uralkodó felelőtlen-sége monarchikus államban egy vitatatlan alaptétel; a felelős király ellentmondást tartal-mazna.⁶³⁹⁾ Még ha *magánegyéni* minőségben követ el bünte-tendő cselekményt vagy mulasztást, azért sem vonható felelős-ségre és büntetés alá.⁶⁴⁰⁾ A kormányzó országlási ténye pedig uralkodás,⁶⁴¹⁾ miért is ő maga uralkodó s így magas személyé-hez a teljes felelőtlen-ség illik.⁶⁴²⁾

⁶³⁹⁾ Lásd Nagy Erna «Felségjogok* című cikkét a Magyar Jogi Lexikonban. (III. köt., 588. és köv. lapok.)

⁶⁴⁰⁾ Kmetz: Közjog, 260. 1. * jegyz.

⁶⁴¹⁾ Hajnal: id. m. Lev. Közl. I. 104. 1. Uralkodásnak tekintik kormányzati tevékenységét külföldön is. Mironescu román külügy-miniszter így ír «A magyar királykérdés » című cikkében: «Horthy admirálist választották kormányzóvá addig, amíg nincs király; ő képviseli az elvben létező királyt és monarchikus hatalmát szimbolizálja az az uralkodói hatalom, amely megilleti.» (Pesti Napló, 1930 szept. 21.)

⁶⁴²⁾ Ez a felelőtlen-ség csak az újkor ideológiájában alakult ki. A középkor még elvileg a király felelősségre vonhatásának és büntethető-ségének tanát hirdette. Példákat találunk a magyar törvényekben is. Az 1231. évi dekrétum konklúziójában fogadja a király, hogy amennyi-ben annak rendelkezéseit ő, vagy utódai be nem tartanák, «archiepi-scopus Strigoniensis, praemissa legitima admonitione, nos vinculo excom-municationis et eos innodandi habeat potestatem.» (Sylloge: 10. 1.) Ugyanígy rendelkezik az 1267. évi dekrétum konklúziója is, mely szerint az esztergomi érsek az azt megszegő királyt egyházi fenytékkal szorít-hatja annak megtartására («per censuram ecclesiasticam compellat ad

3. *A törvények szentesítésére nézve.* Már a bevezető sorokban rámutattunk a szentesítésnek lényegére. Kimutattuk, hogy a szentesítés és kihirdetési záradék között alkotmányjogi különbség nincsen. E helyütt még csak a következőket adjuk elő.

Az. 1920: I. t.-c. 13. §-ában a kormányzó jogköre következő módon nyert megállapítást:

«A kormányzót a királyi hatalomban foglalt jogok alkotmányos gyakorlása az alábbiakban foglalt korlátozások között illeti meg.

A nemzetgyűlés által alkotott törvények szentesítés alá nem esnek s azokat a kormányzó legkésőbb hatvan napon belül kihirdetési záradékkal és aláírásával látja el.» Ezek után a törvény szabályozza a kormányzó visszaküldési jogát, mely azonban az államforma és az államfő személyének megválasztása kérdésében hozott törvényekre nem terjed ki.

A törvény azon rendelkezése ellen, hogy a kormányzó — eltekintve az említett két kivételtől, melyekben a visszaküldés ki van zárva — ezzel a joggal csak egyszer élhet, elvi kifogást emelni nem lehet. Értjük, hogy a kormányzóval szemben a kihirdetés *kötelezettségét* állapítja meg a törvény, holott a királyt szentesítésre kényszeríteni nem lehet. Értjük az alkotmányozó nemzetgyűlésnek ezt az óvatossági rendszabályát, melyet az összes köztársasági alkotmányok — amikre az 1920: I. t.-c. oly szívesen támaszkodik — rendelkezéseik közé felvettek. De ebben a megszorításban már éppen eléggé

praemissa observanda». *Sylloge*: 14. 1.) Az 1298: VII. t.-c. már éppen konkrét formában előírja, hogy ha a király a törvénytelen birtokfoglalókkal szembe föl nem lépne, még ha volna is olyan privilégiuma, hogy egyházi átok alá nem vehető, a kalocsai érsek vegye interdium alá a király kápolnáját. (*Sylloge*: 30. 1.) Ugyancsak egyházi átokkal rendelik sújtani a királyt az 1298: XX., XXI., XLI. és XLIII. törvény-cikkek. Ebben a király büntetőjogi felelősségét látja *Kiss István*: (Közjog, 471.1.) és látta eleinte *Ferdinándy* is «A felelősség elve» (16—18. és 21—23. lapok), valamint «A kir. méltóság» (100—101. lapok) című, műveiben. Utóbb ettől a felfogásától elállott, mondván, hogy ezek az egyházi fenytékek «a király büntetőjogi felelősségét nem a nemzettel, hanem a római katolikus egyházzal szemben» állapították meg. (Közjog, 344.1.) Ferdinándy utóbbi nézetében nem osztozunk. Egyébként is a király felelősségének elve az egyházzal szemben az újkorban megszűnt s így a kérdés felett tovább immorálnunk szükségtelen.

honorálta a törvényhozás azt a különbséget, aminek a valóságos király és a kormányzó hatalmi köre között fennállani szükségképpen kell. Érthetetlen azonban, miért kellett a kormányzói tekintély rovására ezen túlmenni és kimondani olyan korlátozást, ami különben is csak külsőség, stiláris formság és ami a történelmi tradícióknak nem felel meg.⁶⁴³⁾

4. *A nemesség adományozására nézve.* Az 1920: I. t.-c. 13. §-a által kimondott korlátozások közé tartozik, hogy a kormányzó nemességet nem adományozhat. Az indokolás e tekintetben következőleg szól: «A javaslat a nemesség-adományozás és a főkegyúri jog gyakorlását kiveszi a kormányzó hatásköréből, minthogy ezek a jogok régibb törvényeink szerint is annyira a király személyéhez vannak kötve, hogy a *kormányzóság átmeneti idejére ezeket a jogokat az államfőre reáruházni nem szükséges*». Az 1920: I. t.-c. szövege is, indoklása is mutatják, hogy a nemzetgyűlés nem gondol egy tizenkét esztendőös interregnumra. Az «átmeneti idő» tehát mint indok, önmagától elesik. Egyébként az indokolás maga sem mondja, hogy az ideiglenes államfőre a nemesítés jogát átruházni «nem

⁶⁴³⁾ *Ferdinandy Géza* (Közjog. 602. és köv. lapok) nyilván túlbecsüli a «szentesítés» szó etimologikus értékét, amikor ezeket mondja: «A *törvénytörvényesség fogja a szent korona birtoka alapján illeti a királyt és így csakis és egyedül a megkoronázott király által gyakorolható, az örökös király pedig törvényt semmi körülmények között sem szentesíthet, mert a szent koronában rejlő törvényalkotási jog csak a koronázással száll át a királyra.*» Úgy látszik Ferdinándyt a «szentesítés» szóban levő «szent» kifejezés vezeti félre. A két fogalom azonban nincs kapcsolatban egymással. (Lásd a dolgozatunk elején mondottakat.) Ami pedig Ferdinándnak azt a felfogását illeti, hogy «nem rendelhető el helyettesítés oly aktusban, amit csak koronás király végezhet, így a *törvénytörvényességre adott felhatalmazás jogi hatállyal nem bírhat*», — csak azt jegyezzük meg, hogy eltekintve Hunyadi János és Szilágyi Mihály szentesítéseitől, eltekintve a rendek által 1474-ben eszközölt szentesítéstől, még 1848-ban is találkozunk nádor-helytartói szentesítés esetével ad hoc adott felhatalmazás alapján és láttuk főntebb azt is, hogy V. Ferdinánd király 1848 június 26-án kelt és *miniszteri ellenjegyzéssel is ellátott kinevező oklevelében* (lásd a Függelékben, XXVII. sz. alatt) már általánosságban megadja a jogot István főhercegnek, hogy «az elibe terjesztendő törvénycikkeket *királyi felségi fogunkkal szentesíthesse* s úgy általunk s törvényes utódaink által megtartandó, mint minden mások által, akiket illetnek, megtartandó *törvények erejére emelhesse.*» Annak a kormánynak pedig, amely ezt a királyi meghatalmazást az országgyűlésen tudomásul vette, az igazságügyminisztere — Deák Ferenc volt!

lehet, hanem csak azt, hogy «nem szükséges». Tehát célszerűségi szempontokból nem! Ezek a szempontok tizenkét év után újabb *consideratiót* igényelnek. A történeti előzmények ismertetésében reámutattunk arra, hogy a kormányzók igenis gyakorolták a nemesítés jogát (Hunyadi János, Izabella királyné, Bocskay István, II. Rákóczi Ferenc). Elcsúszik tehát az az érv, hogy a nemesítés joga «*annyira*» a király személyéhez van kötve. De ha honorálni kívánók is ezt az érvet, — amint-hogy honorálta is az 1848: III. t.-c. 7. §-a — nem szabad, elfelednünk, hogy ez a törvény a távollevő király jogait akarta megóvni a helytartóval szemben, aminthogy fenntartotta ezeket a felségjogokat V. Ferdinánd még az 1848 június 264 ki-nevező levelében is, míg ellenben ma nincs királyunk s így ennek a fenntartásnak sincs értelme. Nem a detronizáló törvény alapján mondjuk, hogy nincs királyunk, mert ez a törvény — mint fentebb érintettük — külföldi hatalmak erőszakos beavatkozása a magyar nemzet belső ügyeibe, hanem mert az 1920: I. t.-c. maga is megállapítja, hogy jelenleg a királyi hatalom gyakorlása «szünetel».

Önkéntelenül felvetődik már most az a kérdés, hogy ama számos felségjog közül, amelyek a koronás királyt ezen a téren megilletik, miért éppen a nemesség adományozásának jogából rekesztette ki a kormányzót az 1920: I. t.-c? Bármely közjogi tankönyvből megtanulhatjuk, hogy rendek és rendjelek létesítése és osztogatása, címek kreálása és osztogatása kizárólag a koronás király felségjoga. És mit látunk? Jelenleg uralkodó kormányzónk létesített címeket polgári érdemek jutalmazására⁶⁴⁴⁾ s azokat osztogatja is. Alapított érdemrendet és érdemérmeket polgári és katonai érdemek jutalmazására⁶⁴⁵⁾ és azokat osztogatja. Mennyivel kevésbbé fontosak ezek a címek és ez az érdemrend — amely utóbbi legfelső fokával az alattvalók által elérhető legmagasabb titulus, a «Nagyméltóságú»

⁶⁴⁴⁾ 1920 aug. ö-án létesítette a gazdasági főtanácsosi és tanácsosi címeket, (Bp. Közl. 1920 szept. 29.) 1922 febr. 23-án létesítette a kincstári főtanácsosi és tanácsosi címeket. (Bp. Közl. 1922 ápr. 5.) Ugyanakkor létesítette a kereskedelmi főtanácsosi címet. (Bp. Közl. 1922 május 13.) 1922 május 27-én létesítette a kormányfőtanácsosi és tanácsosi címeket. (Bp. Közl. 1922 június 24.)

⁶⁴⁵⁾ A kormányzó 1922 június 14-én kelt elhatározásával magyar érdemkeresztet és magyar érdemérmeket (Signum Laudis) alapított. Az alapszabályokat 1923 június 19-én hagyta jóvá. (Rend. Tára, 1/1923. sz.)

cím van egybekötve — a nemességnél?⁶⁴⁶⁾ Talán azon fordul meg a dolog, hogy a nemesség örökletes? De vajjon a jelenleg uralkodó kormányzó által alapított «vitéz» cím nem örökletes-e?⁶⁴⁷⁾ És vajjon nem-e a legrezerváltabb felségjog gyakorlása volt, amidőn a vitézi rend létesítésével felelevenített az 1848. évi alkotmánnyal eltörölt adományrendszer és a fiúsításnak egy bizonyos neme?⁶⁴⁸⁾ Avagy nem volt-e a koronás király kizárólagos felségjoga az is, hogy nemes emberek névváltoztatását megengedje és miért olvassuk mégis a hivatalos lapban, hogy nemes emberek ilyen névváltoztatását a kormányzó engedélyezte? Miféle ratiója van annak, hogy a századunkban már igazán lecsökkent jelentőségű nemesség vagy nemesi címer adományozásának vagy akár törvényesítés, akár örökbefogadás esetén a nemesség átruházásának engedélyezése jogától a kormányzó megfosztassék? Az 1920: I. t.-c.-nek ez a korlátozó rendelkezése is régen megérett az eltörlésre. Legfeljebb is annak a korlátozásnak lehetne helye, amiket fentebb láttunk, hogy az ilyen nemességadományozások a majdani koronás király által megerősítendőek lesznek.

5. *A főkegyúri jog tekintetében.* Az 1920: I. t.-c. 13. §-a ezen jog gyakorlásából is kizárja a kormányzót. Ámde eme törvényhely indokolásában egy feltűnő mondatot olvasunk. «Önként érthető, hogy a főkegyúri jog gyakorlása tekintetében tett ez a rendelkezés nem jelenti azt, mintha a magyar állam ezt a szent koronával szorosan egybefoglalt-jogot a kormányzóság ideje alatt érvényesíteni nem kívánná»). Tehát a «magyar állam gyakorolja a főkegyúri jogot. De ki képviseli a magyar államot a főkegyúri jog gyakorlásában, miután a törvény a kor-

⁶⁴⁶⁾ Eltekintve a magyar hercegi családokban örökletes «főméltóságú» címtől.

⁶⁴⁷⁾ 6650/920. M. E. sz. rendelet «A vitézi telekről», 8. §-ában következően rendelkezik: «A vitézi telek tulajdonosa és legközelebbi várományosa az eskői letétele után családneve mellett a «Vitéz» jelzöt, viselheti.»

⁶⁴⁸⁾ Az örökhatyó, akinek nincs a vitézi telek átvételére alkalmas fiúivadéka, vagy az az átvételt nem igényli, végrendelettel örökösül kirendelheti nőleszármazottjának a vitézi telek átvételére alkalmas férjét, vagy leendő férjét is. Az ilyen férj kötelezhető, hogy családneve mellett nevének családnevét is viselje. Az említett végintézkedések azonban csak az államfő megerősítésével, érvényesek. (6650/920. sz. M. E. rend. 4. §.)

mányzót kizárta belőle? Talán a minisztérium egyedül, az államfő nélkül? De hogyan egyeztethető össze mindez a, 13. §. azon rendelkezésével, hogy «a.Végrehajtó hatalmat a kormányzó kizárólag a nemzetgyűlésnek felelős minisztérium által gyakorolja»? Avagy a főkegyúri jog gyakorlásával járó teendők nem tartoznak a «végrehajtó hatalom» körébe? És miért kellett elvileg kivenni a kormányzó hatalmi köréből a főkegyúri jog gyakorlását? Indokoltta teszi ezt talán a történeti múlt? Éppen ellenkezőleg! A történeti előzmények ismertetésénél egész sorozatát láttuk a praecedens eseteknek, melyekben kormányzók gyakorolták a főkegyúri jog legfontosabb részét, az egyházi javadalmak adományozását. Láttuk, hogy az illetők ezt kormányzói hatáskörükből folyóan eszközölték s hogy Hunyadi Jánost az 1447: XLIL t.-c. egyenesen utasította az egyházi hivatalok sürgős betöltésére, viszont az 1447: XXXVI. t.-c. hűtlenség bélyege alá vonta azokat, akik az egyházi hivatalokért közvetlenül a római szentszékhez folyamodtak.

Kétségtelen tehát, hogy a többször idézett 13. §. idevonatkozó rendelkezése sem közjogi, sem jogtörténeti szempontból nem indokolt. Politikai szempontok s az ország felekezeti békéje érdekében mégis megfontolás tárgyává teendő, hogy ezen nagy horderejű kérdés ne a főhatalom ideiglenes rendezéséről szóló törvény keretében, hanem külön concordatum útján rendeztessék.⁶⁴⁹⁾

6. *A bírói hatalom gyakorlására nézve.* Az 1920: I. t.-c. 7. §-a úgy rendelkezett, hogy a bírói hatalmat a törvény értel-

⁶⁴⁹⁾ *Molnár Kálmán* pécsi egyetemi tanárnak azt az álláspontját, hogy* «a főkegyúri jog a koronás apostoli király személyes és átruházhatatlan joga, amelynek gyakorlását sem a király, *sem a magyar törvényhozás* másra át nem ruházhatja», valamint azt, hogy «ez a jog nem államhatalmi jogosítvány s így nem tartozik az állami végrehajtó hatalom körébe» (*Molnár: Magyar Közjog, 1929., 645. 1.*), eléggé megcáfolta *Szontágh Vilmos* egyetemi magántanár. (Közjogi problémáink, 1930.) A magunk részéről a történeti tényekre hivatkozunk. Láttunk példákat, hogy a királyok és láttunk példákat, hogy az országgyűlés igenis átruházta a főkegyúri jog gyakorlását. Ami pedig Szontágh célzását illeti, hogy «ma éppen *egy nem kath. vallású államszerv* volna . . . hivatva ezen erősen kath. egyházi érdekű állami jogosítványok gyakorlására» (id. m. 12. 1.), legyen szabad Szontágh álláspontjának megerősítése végett hivatkozunk arra, hogy Bethlen Gábor is gyakorolta azt. — *Molnár álláspontját védi Reiner János* «A magyar király főkegyúri joga» című vezércikkében. (Nemzeti Újság, 1930 nov. 4.)

mében szervezett bíróságok a törvényhozás további rendelkezése a magyar állam nevében gyakorolják. A törvénynek ezt a rendelkezését a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi 34. t.-c. 1. §-a, — mint már fentebb érintettük — módosította, hogy a bírói hatalmat az állami bíróságok a törvényhozás további rendelkezéséig a Magyar Szent Korona nevében gyakorolják. Még ez utóbbi törvény kihirdetése előtt alkalm volt a jelen dolgozat szerzőjének ezen módosítás ellen észrevételeit megtenni (Jogtudom. Közlöny, 1930 aug. 1., 15. sz.), amelyek lényégé az, hogy jogtörténeti alapon az ítéleteket a kormányzó nevében kellene meghozni és kihirdetni.

7. *A pénzverésre és a papírpénz előállítására nézve.* A magyar királyt megilleti az a felségjog, hogy a kibocsátott pénzérmeken az ő képe és neve fel legyen tüntetve. Ezt a felségjogot az 1867: XII. t.-c. 66. §-a kifejezetten fenn is tartotta.⁶⁵⁰⁾ Az 1920:1. t.-c. ebben a, kérdésben nem intézkedett. Mivel azonban a törvény 13. §-a a kormányzónak elvben megadott királyi hatalomkört csupán az ezen törvény-cikkben taxatívén felsorolt tekintetekben korlátozta, ennél fogva az 1867: XII. t.-c. 66. §-ában fenntartott «fejedelmi» jogok gyakorlása a kormányzót is megilleti. A történeti előzmények ismertetésénél láttuk, hogy a kormányzók ezt a felségjogot tényleg gyakorolták is.⁶⁵¹⁾ Mindezek dacára jelenleg

⁶⁵⁰⁾ Ezen az alapon írta elő az 1868: VII. t.-c. (3., 4. és 5. §.), hogy az arany, az egyforintos és a húszkrajcáros érmék Ferenc József képét tüntessék fel. A koronaérték megállapításáról szóló 1892: XVII t.-c. (5. és J3. §i) hasonlóan rendelkezik.

⁶⁵¹⁾ Már a Zsigmond király által Kanizsai János esztergomi érsek és Garai Miklós nádor részére 1414 január 6-án kiállított kormányzói kinevezésben (Függelék: IV. sz.) felhatalmazás foglaltatott új pénz veretésére. Ebből az időszakból származó érmeket azonban nem ismerünk. Vannak azonban II. Endre-korabeli érmék (dénárok), melyeken az érsek képe és M.(oneta) A(rchiepiscopalis) jelzet látható. *Hamann Bálint* (Magyar Pénztört. 312—313. lapok) úgy vélekedik, hogy az esztergomi érsek, mint pisetárius, akit a pénzverdék feletti felügyelet joga megilletett, megkísérelte a pénzverést, de II. Endre utódai ezt, mint «visszaélést» meggátolták. Ámde a föntiek után érdemes volna megfontolni, vajjon János érsek ezeket a dénárokat nem kormányzói minőségben verette-e?

Hunyadi János pénzein azonban, mint föntebb (238. sz. jegyz.) láttuk, Hunyadi képe és kormányzói minőséget feltüntető körirat látható.

uralkodó kormányzónk, Horthy Miklós képe sem a fém-, sem a papírpénzeken nincs ábrázolva. Mindössze annyi történt, hogy az 1929: XXVI. t.-c. elrendelte új öt- és kétpengős ezüst érmék kibocsájtását. Azonban sem a törvény szövege, sem az indokolás nem szólnak arról, hogy ezek közül az ötpengős a kormányzó képét viselje. Amikor azután az 1930: XI. t.-c. törvénybe iktatta a kormányzó megválasztása tizedik évfordulójának megörökítését, a törvény 3. §-a a következőket rendelte el:

«3. §. Az 1929: XXVI. törvény cikk értelmében verendő ötpengős ezüstérmék egyik oldalukon a Kormányzó Úr kép-mását viseljük országlásának tizedik évfordulóját megörökítő körirattal».

Az ezen törvény végrehajtásaként kiadott 1173/1930. számú pénzügyminiszteri rendelet azután meghatározta az érem rajzát (a kormányzó úr mellképe altengernagyi díszben) és annak köriratát: VITÉZ * NAGYBÁNYAI * HORTHY * MIKLÓS * KORMÁNYZÓSÁGÁNAK * 10.* ÉVFORDULÓ-JÁRA * 1930. *

Ámbár azonban ezek az érmek öt pengő értékben forgalomba is jöttek, azok lehetnek szép megnyilatkozásai a nemzet hálájának, mellyel egyik nagy szülöttjének adózik,⁶⁵²⁾ de nem kifejezői a magyar kormányzót megillető szuverenitásnak.⁶⁵³⁾

⁶⁵²⁾ Gyakori az eset. V. Ferdinánd 1846-ban elhatározta, hogy József főherceg nádornak a király és haza érdekében szerzett halhatatlan érdemei megörökítésére, félézados hivataloskodása örömnépére, külön érdempénzek veretessenek. (Orsz. Lev. István nádor iratai. 1848. évi Közp. 563. sz.) Legújabb időben Ausztriában Beethoven-érempenzt vertek, a halhatatlan zeneköltő halálának centennáriuma alkalmából.

⁶⁵³⁾ A postabélyegeken sem találjuk a kormányzó úr képét, pedig ebben még a köztársaságok is dicséretes példát adtak. A jubiláris évben kibocsátott levélbélyegsorozaton rajta volt ugyan a kormányzó úr képe, de ez is csak jubiláris jellegű kitüntetés volt.

BEFEJEZÉS

A magyar törvényhozás 1930 február havában törvényt alkotott «vitész nagybányai Horthy Miklós Úr Magyarország kormányzójává választása tizedik évfordulójának megörökítéséről» (1930: XI. t.-c). Ez a törvény így rendelkezik:

1. §. Nagybányai Horthy Miklós urat, a nemzeti hadsereg fővezérét — a haza védelmében és az ország megmentésében megnyilvánult gondviselészerű küldetését felismerve — a nemzetgyűlés 1920. évi március hó 1-én Magyarország kormányzójává választotta és megválasztását az 1920: II. törvénycikkkel törvénybe iktatta.

Magyarország kormányzója országlásának immár tizedik évét töltötte be. A törvényhozás — visszatekintve az elmúlt súlyos és küzdelmes évtizedre, amely idő alatt a Kormányzó Úr a nemzet életerejébe és jövőjébe vetett törhetetlen hittel a nemzetet az ősi alkotmány szellemében a megerősödés és fejlődés útján továbbvezette — a nemzet hűségének és hálájának legméltóbb kifejezésekként vitész nagybányai Horthy Miklós úr elévülhetetlen kormányzói érdemeit ezennel törvénybe iktatja.

2. §. E történeti évfordulónak és a Kormányzó Úr tízéves országlásának emlékét a törvényhozás régóta nélkülözött több országos érdekű mű és intézmény megalkotásával örökíti meg s ennek maradandó jeléül valamennyit «Horthy Miklósi-ról nevezi el.

Ezek a művek és intézmények a következők: (Következik a tervbevett kilenc rendbeli építkezés felsorolása.)

A törvény indokolása a következőket mondja: *«A nemzetben egyetemes erővel nyilvánult meg az az óhajlás, hogy Magyarország kormányzója, vitész nagybányai Horthy Miklós úr megválasztásának tizedik évfordulója a nemzet hálája*

jeléül maradandó módon megörökíttessék. E közóhajtásnak kíván eleget tenni a jelen törvényjavaslat előterjesztésével

A kormányt javaslatában az a gondolat vezette, hogy a nemzet úgy üli meg legméltóbb módon ezt a történeti évfordulót, ha a Kormányzó Úr elévülhetetlen érdemeit törvénybe iktatja, továbbá az ország mai súlyos helyzetében egyrészt régóta nélkülözött közérdekű alkotások által derék munkásainak munkaalkalmat ad, másrészt a hazánk népességét veszélyeztető betegségek, főképpen a tüdővész leküzdésére létesít intézményeket».

Szép, nemes gesztus volt ez a mindig hálás magyar nemzet részéről. De a történeti előzmények után be kell látnia mindenkinek, hogy^r a nemzet valamivel adósa maradt Horthy Miklós kormányzó Úrnak. Ez a valami — az 1920: I. t.-c. revíziója! A történeti visszapillantásnál láttuk, hogy a régi századok kormányzói szélesebb körben gyakorolták a királyi felségjogokat, *mini a még meg nem koronázott király*, mert ez utóbbit a kiváltságok osztogatásának joga nem illette meg. (V. ö. az 1790: III. t.-c.) Ami talán indokolható volt 1920-ban, az ma már ártalmára lehet a magyar nemzet presztízsének. Ami 1920-ban érhető óvatossági rendszabály volt, az ma érthetetlen féltékenység, aminek helye nincsen olyan providentialis államfővel szemben, aki egy, az egész világtörténelemben példátlanul álló katalizmában tartotta kezében az ország kormányát.⁶⁵⁴)

Ámde az 1920: I. t.-c. revízióját nem csupán érzelmi momentum teszi kívánatosná, hanem különösen és elsősorban az államraison. A magyar királysági államforma fennmaradásának tesz vele szolgálatot a magyar nemzet, ha az ideiglenes államfő szuverenitását arra a polcra emeli, amely egy alkotmányoskirályság fejét megilleti. Ez a gondolat vezette a jelen dol-

⁶⁵⁴) Az 1920: I. t.-c. revízióját «a törhetlen bizalom megnyilvánulásaként is» sürgeti *Szentirmay Ódón* a Pesti Napló 1930 febr. 14-iki vezércikkében. («A törvényszentesítési joggal felhatalmazott magyar nádorkormányzó») Ő a nádori tisztség visszaállításában és a «nádorkormányzónak» törvényszentesítési joggal való felruházásában keresi a reform magvát. A kormányzónak nádorrá tevése azonban — mint a felhozott példák mutatták nem előléptetés, hanem ellenkezőleg, degradálás, már pedig *Szentirmay* is azt akarja, hogy: «a kormányzói hatalom mai jogköre kiterjesztessék». Hogy a nádorok nem az 1485. évi cikkek alapján, hanem külön királyi kinevezések alapján viselték a helytartói tiszte, a föntiekben bőven kimutattuk.

gozat íróját is. Tekintsünk vissza a közeli múltra. A magyar országgyűlés közvetlenül a világháború előtt törvényt alkotott a «királyság intézményének megtámadásáról» (1913: XXXVI. t.-c), súlyos büntetést szabva a királyság intézményének megszüntetésére irányuló mozgalomra. A törvény megalkotását az akkori «köztársasági párt» agitációja tette szükségessé. A törvényjavaslat indokolásában a következőket olvassuk:

«A hosszú századokon át folytatott közös küzdelmek során a nemzet jobbainak s az egész népnek *közmeggyőződésébe* ment át a királyság szüksége». Majd így folytatja az indokolás: «nem lehet elzárkózni attól a tényről, hogy a királyság intézményének fenntartása s a királyi tekintély megőrzése a magyar állam egységének és fennmaradásának érdekében oly követelmény, amellyel szemben minden támadást meg kell előzni és vissza kell verni». Erre a következtetésre jut az indokolás a nemzet évezredes múltjából.

Ha már a háborút megelőző viszonyok is indokoltá tették a királyság intézményének törvényes védelmét, még fokozottan szükségessé teszik azt a háború utáni események. Trónok omlottak össze, királyi koronák hullottak porba, királyságok szűntek meg és alakultak át köztársaságokká. És ugyanakkor Magyarországon interregnum van, olyan tartamú, amelyre nem ismer példát hazánk története s amelynek megszűnésére belátható időn belül gondolni sem lehet, sőt nem is szabad. Már pedig minden társadalmi mozgalomnál hatékonyabban oltja ki a nemzet lelkeiből a királyság intézményéhez való ragaszkodás «rzését az, hogy az állampolgár évtizedeken át nem látja a királyát és lassanként belefásul abba a gondolatba, hogy meg' lehet élni király nélkül is.⁶⁵⁵⁾ Ez az, aminek elejét venni egyformán érdeke úgy a legitimitás, mint a szabad királyválasztás hívének. Szent István koronája maradjon az a magasan ragyogó symbolum, amivé évezredes tradícióink tették és ne váljék soha múzeumi kiállítási tárggyá. Ezt pedig csak akkor érjük el, ha a kormányzó élő képe lesz a királynak, az államcélok által megengedhető legszélesebb hatalomkörrel felruházva.

⁶⁵⁵⁾ A «kormányzóság . . . tartama azonban lehetőleg rövid időre szabassék, mert hosszas időközök *a monarchiái rendszer gyengülésére vezethetnek*^ (Kautz: Politika, 1877; 184. 1.)

FÜGGELÉK.

OKLEVELEK GYŰJTEMÉNYE.

I.

Pozsony, 1402 szeptember 17. Zsigmond király az országból való távollétének idejére Albert osztrák herceget Magyarország kormányzójává kinevezi s egyben őt az esetre, ha Zsigmond király ő előtte halna el, kiskorú gyermekei részére gyámkormányzónak rendeli ki.

Nos Sigismundus Dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croatie, etc. sacri romani imperii generalis vicarius et regni Bohemie gubernátor, recognoscimus et notum facimus tenoré presencium quibus expedit vniuersis. Quod cum propter ardua grandia et notabilia négocia serenissimo principi domino ac fratri dilecto, domino Wenceslao Romanorum et Bohemie regi, incumbencia, que nos, tanquam gubernátor ipsius pro factis sacri romani imperii, regni Bohemie, et aliarum prouinciarum disponere habemus et expedire, ad presens in eodem regno nostro Hungarie morando residere, ac idem in suis negociis gubernare et expedire nequeamus, prout foret oportunum, proinde nos matúra prehabita deliberacione, iuxta consilium, scitum, voluntatem et annuenciam vniuersorum nostrorum prelatorum, baronum et nobilium iam dicti regni nostri Hungarie, illustrem principem, nostrum precarum sororium, dominum Albertum, ducem Austriae etc. ob specialem fidem amicitiam et caritatem quam erga eundem gerimus et ipse erga nos gestat, exhortati sumus, quod ipse nostre intuitu complacencie, acceptauit et se intromisit *ad tempóra vite sue de predicto regno nostro Hungarie vice nostri gubernandi, expediendi et inibi morando residendi et omnia négocia in eodem tractandi in omnino*

ac ueluti nosmet ipsi, dum el quociens nos in ipso regno personaliter fore et résidere non contingat. Propterea attribuimus sibi plenam et integram potestatem scienter, presencium per uigorem, ut ipse donec vixerit, predictum regnum cum omnibus principatibus, Comitatibus, dominus, castris, ciuitatibus, populis ac bonis, nullo prorsus excepto, eo tempore dum nos in eodem regno nostro personaliter non sumus constituti, in omnibus factis et negociis, magnis et parais *loco nostri gubernare et expedire debeat el possit, siculi sibi placuerit, et competens.* existit et prout sibi uidebitur oportunum fore, *simili modo ac si nosmet huiusmodi négocia expediremus uel tractaremus.* Et quidquid ipse in eodem regno et eius pertinentiis rite disposuerit, expedient uel fecerit, prout prenotatum est, id debemus et uolumus integraliter firmum obseruare, et contra id non facere quouis modo. In casu eciam, quo nos temporibus affuturis legitimos heredes masculinos, vnum uel plures habere contingeret, et nos ante prefatum sororium nostrum decedendo eosdem heredes relinqueremus, extunc ipse dominus dux *in pre-tacto regno nostro Hingarie gubernátor fore debebit, ad tempóra uite sue, uel quousque ipsi heredes adultam peruenerint ad etatem,* eosdem filios nostras uel proles conseruare, et in omnibus negociis gubernare et expedire iuxta suam fidem, prout singularem erga ipsum fiduciam gestamus, quouisque iidem ad suos annos peruenerint maturos. Quapropter mandamus firmiter vniuersis nostris Prelatis Baronibus Nobilibus omnibusque aliis nostris subditis cuiuscunque status hominibus nobilibus, ciuitatensibus qualitercunque uocitatis, uel vbicumque in prenominate regno ac quibuslibet suis pertinentiis ut premititur commorantibus, nullo dempto: Quatenus prefato sororio nostro domino Duci Alberto tanquam gubernatori, ad tempóra uite sue, ut est prescriptum, in vniuersis negociis obtemperare obedire et assistere debeant omnimode, ut nobismet ipsis et eidem nullatenus contraire, quoniam ipsi in hiis omnimodam nostram intencionem uoluntatem faciunt et exsequuntur, Presencium nostrarum testimonio litterarum. Datum Posonii die dominico post festum exaltacionis sancte cru eis, nostro pendentis uicariatus imperii sub sigillo, propter cenciam nostre sigilli maiestatis. Anno Domini M—o quadringentesimo secundo.

II.

Pozsony, 1402 szept. 17. Zsigmond király Albert osztrák hercegnek a kormányzósága megszűnte utáni időre évi 12.000 aranyforint tiszteletdíjat és megfelelő szállási biztosít.

Nos Sigismundus Dei Gracia Rex Hungarie, Dalmacie, Croatie etc. Sacri Romani Imperii generalis Vicarius et regni Bohemie Gubernátor. Notum facimus tenoré presencium quibus expedit vniuersis. Quod cum propter notabilia et ardua négocia Serenissimi Principis domini Wenzeslai Romanorum et Bohemie Regis fratris nostri carissimi, Signanter in Gubernacione regni Bohemie, nobis exequi commissa, in Regno nostro Hungarie ad presens residere nequeamus nec continuo perseuerare, ob idque idem regnum nostrum cum vniuersis Principatibus Comitatibus dominus Prouinciis castris ciuitatibus populis Bonis Juribus vtilitatibus Dignitatibus Honoribus, libertatibus et pertinenciis vniuersis, Illustri Principi Sororio nostro carissimo Domino Alberto Duci Austrie etc. commiserimus uice ac loco maiestatis nostre Gubernandum, prout id in aliis litteris nostris sibi superinde concessis plenius continetur. Igitur promittimus eidem Domino Alberto Sororio nostro, quod contingente casu, quod nos ad predictum Regnum Nostrum reuertemur, ac inibi morando residere ipsumque Regnum personaliter uoluerimus Gubernare, extunc sibi aliquam residenciam pro Principe aptam vna cum fructibus duodecim millium florenorum aureorum Hungaricalium deputare, et sibi eosdem in talibus locis demonstrare, vbi ipse omni anno eosdem realiter percipere possit. Insuper promittimus et annuimus eidem Sororio nostro de certa nostra sciencia presencium per uigorem, quod dum aut quando Episcopatus, Prelaturas, aut alios honores vacare contingent, in dicto regno nostro, extunc tales, quibus eosdem Episcopatus, Prelaturas seu honores conieremus, dominium ac possessionem eorundem non locabimus nec statui faciemus, quouisque iidem praefato domino Duci Sororio nostro non promiserint et iurauerint sicuti ceteri Episcopi, Prelati et Nobiles fecerunt, et iuxta continenciam Litterarum eidem Domino duci, per ipsos superinde concessarum, Presencium nostrarum testimonio litterarum. Datum Posonii Die Dominico post festum Exaltationis

Sancte Crucis, nostro pendenti Vicariatus Imperii sub sigillo, propter carenciam sigilli nostre maiestatis. Anno Millesimo quadringentesimo secundo.

Fejér: Codex diplomaticus Tomi X. Volumen IV. Pag. 144.

III.

Pozsony, 1402 szeptember 23. Zsigmond király a német-római szent birodalom és Csehország ügyeiben foglalatoskodván, kénytelen az országból távol lenni, minélfogva ezen idő tartamára Albert osztrák herceget Magyarország kormányzójává nevezi ki.

Nos Sigismundus Dei gracia Rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. Sacri Romani Imperii generalis uicarius et regni Rohemie Gubernátor, fidelibus suis vniuersis Nobilibus Multibus et Clientibus regni nostri salutem et gráciám: Cum nos arduis negociis Serenissimi Principis, domini Wenceslai, Romanorum ac Rohemie Regis, fratris nostri carissimi, tum racione Imperii, tum factorum ipsius regni Rohemie, adeo occupati, quod factis et negociis dicti Regni nostri commode interesse, ac intendere non possumus personaliter prout foret opportunum, Illustrem Principem Dominum Albertum ducem Austrie etc. sororium nostrum precarum, considératis fide caritate, et sanguinis affinitate, quibus ipse nobis coniunctus existit, *in uicarium nostrum, ac dicti regni nostri Gubernatorem* mátura deliberacione, sanoque consilio prehabitis, faciendum duximus et instituendum, prout sibi superinde nostre alie litere sunt concesse, presertim decernentes, *quod ipse Dominus dux tempore absende nostre de eodem regno, quando et quociuscunque fiende, omnia et singula que nos personaliter si adessemus, facere, ordinäre, disponere et committere possemus, faciat, ordinet, disponat et committat, plena et omnimoda nostra potestate.* Igitur fidelitati uestre et cuiuslibet uestrum, committimus et firmo precipimus Regio sub edicto, quatenus prefatum dominum Albertum ducem, sororium nostrum, tanquam legitimum uicarium nostrum, dictique Regni nostri Gubernatorem benignis Reuerenciis acceptare, et pertractare, Sibique in Vniuersis et singulis nostris et regni nostri negociis, signanter tempore nostre absencie, obedire et obtemperare, ac mandata ipsius ueluti nostra, adimplere et perficere, realiter et efficaciter

debeat, absque contradiccione et occasione aliquali, Secus non facturi. Datum Posonii Sabbato proximo post festum beati Mathaei Apli et Euangelistae. Anno domini Millesimo Quadringentesimo Secundo. De mandato domini regis, per Johannem prepositum Quinque Ecclesien. Cancell, Henricus Plebanus.

Fejér: Codex diplomatics Tomi X. Volumen IV. Pag. 142.

IV.

Cremona, 1414 január 6. Zsigmond király az országból való távolléte idejére Kpnizsai János esztergomi érsekei és Garai Miklós nádori az ország kormányzóivá nevezi ki.

Commissio propria Domini Regis.

Nos Sigismundus, Dei gracia Romanorum Rex semper Augustus, ac Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. Rex. Memorie commendamus per présentes: Quod quamquam incumbentibus nobis diuersarum sollicitudinum curis, quibus pro sacrosancte Romane Ecclesie et sa cri Romani Imperii statuum reformatione cottidie occupamur, i'e . . . cium¹⁾ Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. regnorum nostrorum predictorum regimini et gubernacioni, prout nostri sacri diadematis debitum exigit, intendere nequeamus; tamen ne per nostram absenciam regnicole nostri, veluti acephali, rectore et gubernátoré destituti, propter quaslibet, eciam fortassis leues questiones et causas in remotis partibus, eorum grauibus laboribus et multis expensis, Maiestatem nostram sequi et queritare cogantur, et vt etiam predicta regna nostra vtiliter, prudenter et salubriter gubernentur, certos viros, auctoritate sublimes, vita probatos, virtutibus redimitos, et prudencia circumspectos, ad eorumden regnorum nostrorum regimen et gubernacionem decrevimus deputandos; habito igitur singulari respectu ad Reuerendissimum in Xpo Patrem, Dominum Joannem Archiepiscopum Strigoniensem, aule nostre Romane regie Cancellarium, et Magnificum Nicolaum de Gara, dicti regni nostri Hungarie palatinum, de quorum fidelitate, Jegalitate, circumspeccione plene confidimus, eosdem coniunctim de nostre regie potestatis plenitudine et ex certa nostra sciencia,

¹⁾ Fejérmél hibásan: partium. A szó közepe ki van töredezve.

predictorum Dalmacie Croatie, et Hungarie «regnorum nostrorum gubernatores et vicarios nostros générales» ordinavimus, fecimus, constituimus et creavimus, Imo ordinamus, facimus, constituimus et creamus,¹⁾ dantes et concedentes ex nunc virtute presencium, auctoritate nostra regia, ac de certa nostre Maiestatis sciencia prefatis Dominis Joanni Archiepiscopo, et Nicoiao Palatino, coniunctim a modo et deinceps tamdiu, quousque in dicta regna nostra féliciter regressi fuerimus, vniuersas et singulas regnicolarum nostrorum causas, quasciones, et licium processus audiendi, cognoscendi, iudicandi, diffiniendi et concludendi, ac in eisdem, appellacione remota, quaslibet sentencias tarn interlocutorias, quam diffinitivas ferendi, pronunciandi, et promulgandi, ac huiusmodi sentencias débite execucioni demandandi, omniaqu« et singula alia, quae in huiusmodi causarum processibus de iure et consuetudine dictorum²⁾ regnorum nostrorum fieri solita sunt, faciendi, disponendi, et ordnandi, plenam, puram, et omnimodam potestatem. Item vniuersos redditus et prouentus nostros regales, presertim montanarum vrburas, cameras salium, ac lucrum Camere, cusionem monetarum auri, et argenti, maioris et minoris, ac alios quoslibet introitus, prouentus, et redditus, fisco camere nostre quomodocunque debitos, et soluendos, quocunque nominis vocabulo nuncupatos, locandi, arendandi et tradendi, prout et quocies opportunum fuerit et eisdem videbitur expediri. Preterea eadem auctoritate eisdem nostris vicarys concedimus et plenam damus facultatem, quoslibet honores, dignitates, et officia in regnis nostris predictis conferendi, concedendi, quibuscunque personis maluerint, et ab eisdem huiusmodi honores, dignitates, et officia auferendi, et tollendi, prout eis videbitur expediri. Volentes, vt ydem nostri vicary ab omnibus et singulis, quorumcunque nostrorum officiorum officialibus quibuscunque nominibus nuncupata existunt, rationem des officis et officiorum prouentibus per eosdem perceptis, accipere, et eisdem iuxta qualitatem, rationis facte litteras expeditorias tocies quocies fuerit opportunum, dare debeant atque possint. Volumus nichilominus, vt supradicti vicary nostri vniuersos census et collectas annuales, de civitati-

¹⁾ Fejérmél hiányzó szavak.

²⁾ Fejérmél hiányzik.

bus nostris fisco camere nostre prouenire solitis, et consuetis, petére, recipére, et levare¹⁾ debeant, et de eisdem censibus et collectis, pro tuicione et comodo regnorum nostrorum praedictorum, disponere valeant, atque possint auctoritate nostra ipsis presentibus attributa. Volumus insuper, vt necessitate exigente, pro defensione regnorum nostrorum predictorum collectas, et talias,²⁾ ciuitatibus, oppidis, et villis nostris regalibus tocies quociens necesse fuerit imponere, et easdem exigere, ac recipére et de exactis et receptis disponere possint et valeant, prout eisdem videbitur expediri. Item eadem auctoritate regali concedimus eisdem vicarys nostris, vt pro vtilitate et comodo regnorum nostrorum predictorum, monetam nostram presentem emendare, et corrigere, ac eciam nouam, si opus fuerit, habito superinde prelatorum et baronum nostrorum consilio, cudi facere, et fabricari, sub nouo caractere, seu numismate valeant atque possint. Insuper eadem auctoritate nostra prefatis vicarys nostris plenam facultatem tribuimus vniuersas possessiones et iura possessionaria ad nos deuolutas (!) et processu temporum deuoluenda occupandi, nec non quecunque bñeficia ecclesiastica pro tempore vacancia, tarn regularia, quam secularia, nostre dispositioni spectancia, similiter occupandi, ac de prouentibus eorumdem pro ministerys, et huiusmodi ecclesiarum, seu beneficiorum ministris necessarys prouidendi, tamdiu, quousque per nostram Celsitudinem de premissis possessionibus et beneficys dispositum fuerit et prouisum. Volentes, vt huiusmodi beneficiorum fructus, qui residuauerint et excreuerint, per dictos vicarios nostros colligerentur, et vsque Maiestatis nostre felicem reditum reseruentur. Item eadem auctoritate decreuimus, quod vno predictorum vicariorum dñficiente, vei absente, vei legitime impedito, alter eorum singula premissa et quodlibet eorum plene³⁾ exequi valeat, perficere et omnimode expedire. Nichilominus eisdem nostris Vicarys hanc concedimus (facultatem, vei potius⁴⁾) potestatem, vt ipsi regnicolis nostris de birsagys, in quibus conuieti essent, aut eosdem conuinci contingeret, relaxare, et regnicolis nostris proseriptis, vei quos proseribi propter delicta et erimina con-

¹⁾ Fejérmél: tenere.

²⁾ Fejérmél: *daciás*.

³⁾ Fejérmél hiányzik.

⁴⁾ A «facultatem vei potius» szavak nincsenek az eredetiben.

tingeret, ratione quorum nos gráciám facere consueuimus, gratiam facere possint, nostre Maiestatis in persona; hys vero, quos propter notam infidelitatis proscribi contingeret, aut qui propter notam infidelitatis proscripti exstitissent, vel qui in iudicio per sententiam Iudicis et Justiciariorum regni in pena capitali et amissione possessionum conuincerentur, per eosdem nostros vicarios nullám gratiam impertiri, sed huiusmodi gratiam faciendi, nee non quarumlibet possessionum donaciones, et beneficiorum ecclesiasticorum dispositiones, solius nostre Maiestatis potestati volumus reservare, Litteris nostre Maiestatis pro parte fidelium Capellanorum nostrorum, in capelJa¹⁾ nostra Budensi Domino famulantium, super assecuracionibus beneficiorum ecclesiasticorum emanatis, remanentibus semper saluis. Quocirca vniuersis et singulis Prelatis, Baronibus, Nobilibus, Militibus et clientibus, item omnibus et singulis Ciuitatum et villarum, oppidorum quorumcunque incolis et inhabitatoribus et eorundem Rectoribus, Iudicibus et villicis, ac omnibus et singulis *nostrae Majestatis officialibus et honores tenentibus et alyis quibuslibet ei singulis,*²⁾ cuiuscunque gradus, status, conditionis aut dignitatis, seu preeminencie existant, hominibus, quibuscunque nominibus vocitatis, et appellatis, in dictis regnis nostris existentibus, et commorantibus, firmissimo nostra, sub regio edicto precipimus et mandamus, quatenus a modo in antea et deinceps prefatis Dominis Johanni Archiepiscopo et Nicolao palatino sepedictorum Hungarie, Dalmacie, Croacie regnorum nostrorum, etc. Rectoribus, Gubernatoribus et Vicariis generalibus per nos vigore presencium ordinatis, creatis et constitutis, in omnibus et singulis premissis articulis, factis et negociis, tanquam Maiestati nostre obedire, et obtemperare, mandatisque ipsorum in omnibus parère, et obedire, ipsaque tempore quolibet, quociescunque requisiti fueritis, aut alter vestrum fuerit requisitus, omni cum diligencia, et fidei sollicitudine explere et perficere debeatis. Præsentes eciam sigillo nostra minori,³⁾ quo vt Rex Hungarie vtimur, pendenti, duximus communiri. Datum Crémone, in festo Epiphaniarum Domini. Anno eiusdem millesimo quadringentesimo quarto

¹⁾ *Fejérmél: capitula.*

²⁾ *Fejérmél a dült betükkel szedett szavak hiányoznak.*

³⁾ *Fejérmél: majori.*

decimo. Regnorum iustorum anno ' Hungarie etc. vigesimo-septimo, Románom m vero quarto.¹⁾

Commissio propria domini regis.²⁾

Fejér jegyzete: «Ex originali Camerali eruit Georg. Pray Cod. DipJ. profani Tomo I. Ord. XIV. Serie II. pag. 17—20. In extractu dedimus volum. V. Fallitur Kerchelichius, Barbarám reginam regni vicariam constitutam, dicens; cum ipsa Aquisgranum accersita l'uerit. Cremona Sigismundus Placentiam abut cum Malatesta de Riminis, vt Gregorium XII. in ditione illius morantem, ad Concilium adduceret. Placentia Tridentum profectus Vetera foedera inter Reges Galliae, ac domum Lucemburgicam sancita, confirmavit. Tridento Spiram ven it.»

Eredetije hártján, az Országos Levéltárban. D. L. 39.278.

Közölve Fejér, Codex. Tom. X. Vol. VIII. Pag. 546—551.

V.

Buda, 1447 február 25. Az országos tanács Bártfa város közönségét az 1447. évi március hó 12-re Pestre kitűzött országgyűlésre meghívja.

Prudentibus et circumspectis viris iudici et consuli caeterisque civibus et toti communitati civitatis de Bartwa, amicis nostris dilectis.

Praelati, barones, nobiles et proceres regni Hungariae univesi, prudentibus et circumspectis viris iudici et juratis caeterisque civibus et toti communitati civitatis de Bartpha amicis nostris dilectis salutem et favorem. Quemadmodum pridem per alias literas nostras vos sicuti et alias civitates regales ad congregationem nostram in regálém in festo beati Gregorii papae proxime venturo in civitate Pestiensi celebrandam evocavimus, ita et per has literas nostras prudentias vestras invitamus, quoniam licet pro celebratione futurae nostrae congregationis generalis in proxime transacta nostra congregatione Pestiensi festum Pentecostes constitueramus, sed jam e pluribus partibus tam variae et grandes emerserunt necessitates, propter quas oportunum erat, *ipsam congregationem anticipare*, etiam res ipse, pro quibus conventionem faciemus, hoc regnum communiter concernai, vosque non mediocrius unum membrum existatis, ob hoc quaesumus, ne dietam nostram quoquo negli-

¹⁾ A keltezés Fejérnél számokkal.

²⁾ Fejérnél hiányzik.

patis, sed e medio vestri viros, prudentia et consilio praepollentes in medium nostri cum pleno mandato vestro dirigatis, ut juxta eorum consilia de modo et ordine defensionis et . . . pacifici status regni hujus provideamus. Caeterum nequ dubitamus, quin vobis serenissimus rex Romanorum . . . zizanie direxerat, volens flammam ignis inter nos Deo volente . . . rursus succendere et vinculum unionis nostrae rumpere per latentis studii sui attractionem, sed certum tenemus radices cordium vestrorum in petra fidei adeo solidatas, non nullius adolationis oleo poterunt demulceri. Datum Budae secundo die festi beati Mathiae apostoli anno millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo.

A Bártfa város levéltárában őrzött eredeti után. Közli Kovachich: Suppl. II. 50. 1.

Az eredetin a rendek kettős kereszt pecsétje.

VI.

*Székesfehérvár, 1448 április 22. Hunyadi János kormányzó
Pozsony város közönségét az ápr. 24-ére Pozsonyba kitűzött
országgyűlésre meghívja.*

Prudentes et circumspecti viri tamquam amici nostri dilecti. Ex relatu (!) quorumdam intelleximus, qualiter vos non immodicas injurias et dampna ex parte aliquorum sustulissetis, quas et que non minus, quam si nobis illatæ et facta fuissent, reputamus, et quo maiori affectione erga vestram amicitiam astringimur, tanto majores exinde erga vos habemus compassionem; *Sed quia iam domino duce hys diebus vnacum universis dominis prelati, baronibus ei proceribus huius regni in congregacione generali in festo beati Georgy martiris et diebus subsequentibus ad id deputatis celebranda Bude constituemur, igitur rogamus vestram amicitiam multum diligenter, quatenus habitis presentibus certos et notabiles viros cum sufficienti et sagaci declaracione et responso ex vobis eligentes ad ipsam congregacionem generalem loco et diebus prescriptis celebrandam in mejdium ipsorum dominorum prelatorum et baronum atque nostri transmittere velitis, relatores ea, que undecumque vobis fuissent illata genera nocumentorum, quibus omnibus viam et modum secundum vestram justiciam*

tenebimus, vt videre poteritis, nos de vestris aduersis condoluissse. Datum in Albaregali feria secunda proxima ante festum beati Georgy martiris. Anno domini 1448.

Johannes de Hwnyad.

Regni Hungarie Gubernátor.

Külzet: Prudentibus et circumspectis viris iudici, juratisque civibus ciuitatis Poseniensis, tanquam amicis nostris dilectis. Papíron, külbehajtásain a vörös viaszos pecsétnyom.

Eredetije Pozsony város levéltárában. Lad, 37. Sect. 2. Nro 24.

Közli *Knauz*: Az országos tanács., 80. és 153. lapokon.

VII.

Buda, 1450 febr. 25. Hunyadi János kormányzó a flórenci származású Martini Odoardo nevű sókamarásának és Mármaros megye főispánjának, valamint Pape és Angels nevű testvéreinek a magyar honfűságot és nemességet adományozza.

Nos Johannes de Hwnyad regni Hungarie gubernátor etc. memorie commendamus tenoré presencium significantes quibus expedit universis, quod nos pro multimodis fidelitatibus et serviciorum gratuitis meritis egregy Odardi (!) Italicí Maninil de Florencia Camerary et comitis nostri Maromorosiensis per eum, sacro (!) regni Hungarie predicti Corone et tandem nobis sub locorum et temporum varietate cum omni fidelitatis constancia iuxta sue possibilitatis exigenciam exhibitis et impensis, intuitu quorum licet ipse multo magis a nobis esset remunerandus, tarnen in aliqualem premissorum suorum serviciorum récompensant ut ceteri exinde sumpto claro exemplo ad similia fidelitatis opera eo fervencius et diligencius invitentur, eundem Odoardum Italicum et per eum Pape et Angellonem similiter Italicos fratres eiusdem, ipsorumque heredes universos ex certa nostra ac dominorum prelatorum et baronum regni sciencia et gracia speciali ab omni iugo ignobilitatis et rusticitatis plene et in toto eximentes, supportantes et exonérantes, ipsos et eorum heredes universos in cetum et catervam verorum regni Hungarie nobilium et menbrum (!) speciale duximus agregandos, collocandos et connumerandos, volentes, ut ydem ipsorumque posteritates universi in omnibus illis libertatibus, juribus, preroga-

tivis, gracys, exempcionibus, legibus et consvetudinibus, quibus ceteri veri regni Hungarie nobiles de jure vel quomodolibet utuntur et fruuntur imperpetuum uti, frui, potiri et gaudere possint et valeant ex presenti nostra concessione et annuencia mediante, harumque nostrarum, quibus sigiillum nostrum, quo ut gubernátor regni fungimur, est appensum, vigore et testimonio mediante. Datum Bude secundo die festi beati Mathie apostoli. Anno domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo.

Commissio propria domini gubernatoris.

Hártyán, egy függő pecsét kék és rózsaszínű selyemzsinórjával. A pecsét elveszett.

D. L. 24.761. Az Orsz. Levéltár kiállításában. (34. kiáll, sz.) Közölve Hazai: VII. 46«. 1.

VIII.

Korpona, 1451 okt. 27. Hunyadi János kormányzó és az országostanács Kussáni Jodúknak, a necpáli Justh-család őségének és törvényes utódainak a magyar nemességéi adományozzák.

Nos Johannes de Hvnjad regni Hungarie Gubernátor ae prelati barones nobiles et proceres regni Hungarie universi memorie commendamus tenoré presencium significantes quibus. expedit universis, quod quia egregius Jodocus de Kasso, resideus in Wygles primum condam excellentissimis principibus doiminis Sigismundo, Romanorum imperátori, ac Alberto regibus Hungarie et tandem huic inclito regno Hungarie plurima fidelia servicia exhibuit et impendit, novissime veró, dum hoc regnum Hungarie vndique a bohemis emulis eiusdem regni sine intermissione vastaretur dampnificaretur et conturbaretur, in resitenciam eorundem emulorum pro tutela et defensione eiusdem regni idem Jodocus afflictioni et dampnificationi huius regni compaciens, dictum castrum Wegles manibus nostris scilicet Johannis gubernatoris dédit et assignavit; volentes itaque eidem propterea nostro occurrere cum favore, vt ipse ad ampliora servicia huic regno exhibenda fervencius incitetur, matúra deliberacione inter nos prehabita, eundem Jodocum suosque heredes universos in membrum huius regni, ac cetum et cateram verorum regni nobilium duximus agregandos et connume-

randos, ymmo agregamus et coimumeramus per présentes, volentes vt idem suiue heredes universi in omnibus et singulis illis libertatibus et prerogativis, quibus ceteri veri milites et nobiles vtuntur, pociuntur et gaudent, vti, frui et gaudere possit (!) et valeant ex présenta nostra annuenciam et concessione mediante, harum nostrarum, quibus sigilla nostra appensa sunt, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in opido Korpona in wigilia festi beatorum Simonis et Jude apostolorum. Anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo. Et nos Dyonisius cardinalis archiepiscopus Strigoniensis, Ladislaus de Gara regni Hungarie palatinus, Nicolaus de Wylak wayvoda Transsylvanensis et banus Machoviensis, Johannes de Rozgon similiter wayvoda Transsylvanensis et Ladislaus de Palocz iudex curie regie penes sigilla prefatorum domini gubernatoris ac universitatis dominorum prelatorum et baronum et regni nobilium etiam nostra sigilla in testimonium cerciorem (!) et firmiorem (!) apponi fecimus. Datum ut supra.

Kártyán, felhajtott alsó szélén: Ad relacionem reverendissimi domini Dyonisii cardinalis archiepiscopi Strigoniensis. Zöld és rózsaszínű selyemfonálon négy teljesen ép, függő pecsét és pedig balról számítva 1. Hunyadi János kormányzó pecsétje; 2. az országnagyok pecsétje; 3. Széchy Dénes esztergomi érsek és 4. Ujlaky Miklós vajda pecsétje. A felhajtott szélén még három pecsét függő zsinórjának bevágása látszik. Justh-család levéltára, M. N. Múzeum.

IX.

Buda, 1452 január 29. Hunyadi János kormányzó AZországos tanács határozatából [oly óla g Pozsonyba tizenötödnapra hirdetett országgyűlésre Szabolcs megye közönségét meghívja.

Johannes de Hunyad regni Hungarie gubernátor etc. Egregiis et nobilibus viris universitati nobilium et alterius cuiusvis status possessionatis hominibus comitatus de Zabolch salutem cum favore. Notificamus vobis, quod cum omnibus illis dominis prelatis et baronibus regni, cum quibus in presentiarum in hac civitate Budensi conventionem fecimus et teneamus, maturo et sano ad id ipsorum concurrente consilio, delibermuimus ymmo omnino decrevimus cum eisdem, ad ciuitatem

Posoniensem iterum proximo accedere et illinc denuo debere conuenire, pro honore et utilitate serenissimi domini regis Ladislai, de pacifico et tranquillo statu regni procurandis, hanc siquidem procurationis et sollicitationis incumbentem matériám, absque ceterorum et potiorum virorum per vos communiter electorum pluralitate, ex quo res ipsa vestram vniversitatem, nonminus quam nos et pretactos dominos prelatos et barones. taiigit, nolentes aliquatenus prosequi et expedire, et pro tanto vestram rogamus et requirimus vniversitatem, quatenus sieuti bonum commodum et vtilitatem dicti domini nostri regis et tranquilum ac pacificum statum regni adoptatis, de quo certi sumus, ita et aliud facere nolentes, quin ad quintumdecimum, diem datarum presentium duos, vel très ex vobis potiores eligendo, cum plena potestate et auctoritate in ipsam ciuitatem Posoniensem, ad nos ceterosque dominos prelatos et barones transmitter velitis, vt istorum virorum eligendorum pluralitate et consilio concurrente, id, quod magis expediendum fuerit in premissis, sumopere cum eisdem studeamus perficere et adimplere. Secus non facturi. Datum Bude, die dominico proximo, ante festum purificationis beate Marie virginis, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo secundo.

A hátlapon : Zabolch.

Az eredeti utáni közlésből Teleki: Hunyadiak kora, X. 320. 321.

X.

Tolna, 1475 október 28. Mátyás király értesíti Kassa város hatóságát, hogy a törökök elleni háború miatt az országból távol lenni kénytelen s visszatértéig Szapolyai Imrét helytartóul rendelte ki.

Commissio propria domini regis.

Mathias dei gracia rex Hungarie, Bohemie etc.

Prudentes et circumspecti fidèles nobis dilecti. Constare vobis, non dubitamus, quod jam nos unacum universis gentibus et copys nostris personaliter adversus Thurcos progredimur, contra quos extra hoc regnum nostrum Hungarie aliquamdiu occupari necesse erit. Ob hoc rebus et negociis, que in huiusmodi ausencia nostra in hoc regno nostro inter incolas eiusdem interim qualitercumque emergent attendere personaliter non poterimus.

Deputavimus tarnen et reliquimus *loco nosiro cum plena nostra facilitate* fidelem nobis dilectum spectabilem et magnificuni Emericum de Zápolya comitem perpetuum Terre Scepusiensis, fidelitati igitur vestre série presencium strictissime mandamus, quatenus ipsi comiti usque ad felicem reversionem nostram de presenti nostra expedicione in omnibus rebus obtemperare et obedire, eumque *lamquam personam nostram proprium* audire et revereri, ac ea, que vobis nomine nostro f acere iusserit, modis omnibus exequi debeatis et teneamini et secus, gracie nostre sub optentu, faecere non audeatis. Datum in oppido Tholna in festo beatorum Simonis et Jude apostolorum anno domini millesimo quadingentesimo septuagesimo quinto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. decimo octavo, Bohemie verq septimo.

Kívülről: Prudentibus et circumspectis judici, juratis, ceterisque çivibus civitatis nostre Cassoviensis, fidelibus nobis sincere dilectis.

Közölve Telekinél, id. m. XI. 546. 547.

XI.

1485. Az országgyűlés által a nádori tisztség tárgyában alkotott törvénycikkek.

A nádori tisztség tárgyában hozott cikkelyek, amidőn Mátyás király az országlakosok beleegyezésével Zápolya Imrét tette nádorrá.

Miután a jelen országgyűlés vagy az országiakosoknak ez a gyülekezete új nádor választása és beállítására céljából lett elrendelve, ugyanazért mindenekelőtt azt kell éretten megfontolni és beiktatni, hogy kit kell megválasztani, mi tartozik, régi határozat erejénél fogva az ő tisztére és hogy elvállalt tiszténél fogva mit kell tennie és végeznie.

1. §. Hogy ezt megértvén, a választást annál józanabb és érettebb tanácskozással beszélhessük meg és olyant lehessen megválasztani, akiben a szükséges kellékek megvannak és aki alkalmas és képes arra, hogy a rábízott terhet az ország becsületére, javára, nyugalma és megtartására okosságával, bölcsességével és hatalmával elviselje és az ország gyeplőit szükség idején kormányozza s annak megvédéséről gondoskodjék.

1. *Cikkely stb.*2. *Cikkely.*

A nádor az ország örökösének gyámja vagy gondnoka.

Másodszer: ha valamely király kiskorú örökösöt hagyva hátra maga után, a nádor tiszténél fogva mint az ő gyámja tartozik és köteles őtet apai országaiban és uradalmaiban megtartani és hűségesen megvédelmezni.

1. §. Amely nádornak időközben, míg az örökös felserdült korát eléri, ennek összes alattvalói és országglakosai éppen úgy tartoznak engedelmeskedni s magukat minden dologban alárendelni, mint valódi uroknak és királyuknak.

3. *Cikkely.*

A király nem létében vagy annak gyermekkorában országgyűléseket hirdethet.

Harmadszer: ha királyi megszakadás találna bekövetkezni, az alatt az idő alatt, amíg új királyt választanak, vagy akkor is, ha mint említve volt, az örökös gyermekkorban maradna hátra, mindenkor az ő gyámjának, a nádornak dolga lészem tiszténél fogva az ország, sőt az örökös dolgának és szükségének érdekében is országgyűléseket elrendelni és hirdetni, amelyek megtartását éppen alkalmasnak tartja.

1. §. Akinek, mint az imént mondtuk, az országglakók mindenkor engedelmeskedni s magukat alárendelni tartoznak.

4. *Cikkely.*

Köteles a panaszokat a király elébe terjeszteni.

Nyolcadszer: ha a királyi felség fekvő jószágokat adományoz és ellentmondók jelentkeznének, és felhoznák, hogy a király azokat igazságtalanul adományozta: a nádornál kell panaszt tenniök és ez tartozik az efféle panaszokat mentül előbb a király tudomására hozni.

1. §. Ha pedig a király távol lenne, mindamellett köteles a panasz meghallgatása után a királyt mentül előbb értesíteni és egyúttal megkérni, hogy ő felsége határnapot és helyet tűzzön ki, amikor és ahol e panaszt megvizsgálni, megvitatni és elintézni kellésék.

10. Cikkely.

A király távollétében ennek helytartója.

Tizedszer: hogy ha a királyi felség a hadseregben vagy különben az országon kívül találna tartózkodni, a nádornak az ő tiszténél fogva ez országban mindenkor helytartónak kell lennie, és némely melléje rendelvekkel (kiknek mindamellét ő legyen a feje és felébb valója) mindent tehet és végezhet, amit a király tehetne, vagy köteles volna megtenni.

1. §. Kivéve mindazonáltal a kegyelmezést és a koronára háramlott jogok adományozását.

2. §. Ezen kívül még egyéb dolgokat, melyek régi rendtartásnál fogva mindenkor egyenesen a királyi méltóságra tartoznak.

XII.

*Nagyszombat, 1509. január 1. II. Ulászló király az országban
dühöngő járvány előtt Csehországba menekülvén, távolléte idejére
P erényi Imre nádort királyi helytartóvá nevezi ki.*

Wladislaus etc. Non dubium, quin in comperto habeatis, qualiter superioribus mensibus cum pestilentia ipsa, quae nunc in hoc regno nostro, ut facile credendum est, ex divina permissione — appropinquare coepisset, fuerimus coacti, cum liberis nostris serenissimis, totaque curia nostra repente cedere, et ad regni nostri confinia, tamquam ad loca tutiora confugere. Cum autem hie constituti essemus, multa et gravia, vehementerque urgentia negotia ex regno nostro Bohemiae supervenere, quae profecto nobis non parvam molestiam, et turbationem peperere, et, dum diu anxii dubiique essemus, quo pacto rebus tarn necessariis salutari aliqua provisione absque nostra illuc profectioe mederi possemus, tandem omnibus modis visum fuit nobis necessarium, et negotiis hujus incliti regni nostri in pacato, et tranquillo statu relictis, illuc in medio ipsorum una cum serenissimo Domino Ludovico filio nostro carissimo proficiscamur, prout et ipsi nobis jam multis vicibus extrema quadem necessitate ad id inducti per crebros, et insignes eorum oratores communi consilio summa humilitate supplicarunt, et usque adeo, ut, nisi celeriter rebus eorum nostra praesentia pariter et auctoritate succurreremus, actum esset de ipsis.

Ad quam quidem eorum Supplicationem et propter loci vicinitatem, et propter praesentis temporis pestilentiae periculum, et propter ultimam quandam eorum necessitatem inclinati, statuimus omnino in praefatum regnum nostrum Bohemiae ad parvum aliquod temporis spatium ex Dominorum consilio ire, sperantes, divina favente dementia, quod et illic negotiis bene, feliciterque dispositis, talia efficere poterimus, quae et huic regno nostro, et toti Christianitati in magnam et singularem consolationem sint profutura.

In hac autem nostra absentia reliquimus hic loco, et persona nostra fidelem nostrum Spectabilem et Magnificum Emericum de Peren et Palatinum huj us regni nostri — *cum ea plena auctoritate, cum qua alios nostros Palatinos, suos antecessores in simili nostra absentia reliquimus, ut ipse interea loco, et in persona Majestatis nostrae, auctoritate nostra fulcitur cum Dominis Praelatis, et Baronibus, et defensionem, conservationemque eorum regnorum nostrorum, et judicii administrandis summo studio, summaque cura, et diligentia, domi, forisque in omnem eventum invigilet. Quare mandamus, et committimus vobis, ut ad ipsum Palatinum tamquam ad personam nostram, in hac nostra, et filii nostri carissimi absentia attendatis, eaque facere, et adimplere pro perpétua, et singulari nostra, in vos gratia et beneficentia debeatis, quae ipse pro nostra, praedictique filii nostri carissimi auctoritate, honore, utilitate, omniumque vestrum conservatione, et praefatorum regnorum nostrorum defensione facere dixerit, et jusserit. — Secus nullo modo, nullaque ratione, in quantum gravissimam nostram indignationem evitare cupitis, facere praesumatis. Datum in Tirvania in die Circumcisionis Domini, anno ejusdem 1509.*

Közölve Pray: Epistolae procerum. I. 71—74.

XIII.

Magyar Brod, 1510 december S. II. Ulászló király az országban dühöngő járvány idejére Sziléziába menekül s távolléte tartamára P erényi Imre nádori királyi helytartóvá nevezi ki.

Wladislaus etc. Fidelibus nostris, Magnificis, Egregiis, et Nobilibus, universitati Nobilium regni nostri Sclavoniae salutem.

et gratiam. Gum metu suspicionis et periculi praesentis pestilentiae in regno isto Hungariae passim ubique vigentis, ad hunc locum, videlicet Brodam Hungaricalem, incolumitatis nostrae, et serenissimorum liberórum in nostrorum conservandae gratia nos contulissemus, animo quidem ulterius non progrediendi, sed hie tamdiu manendi, et perseverandi, donee virulenta ipsa pestilentia istic éliminât a, et sopita esset, secureque tandem istuc reverti possemus, et ut interea ob propinquitatem loci hujus citraque negotia quaecunque in ipso regno occurrentia lacilius, et celerius hic a nobis objecerunt tot, et tam necessariae causae, negotiaque inevitabilia, maxime ex Ducatu nostro Slesiae, quae nos a proposito prioré animo avocarunt, ingredique Slesiam ipsam, nisi earn a nobis perpetuo sequestrare, et aperitissimis desolationibus, et destructionibus subjicere, et penitus pessumdare velimus, impellunt. Sic igitur tum iisdem rationibus indueti, tum quia consideravimus hoc tempus magis, quam ullum posthac aliud huic itineri nostro multis rationibus aptius, et convenientius esse, eo quod expeditis tempestive rebus illius regni nostri celerius, tempestiviusque ad negotia nostri regni Hungariae redire poterimus. Constituimus itaque Slesiam ipsam ingredi, et quanto celerius fieri poterit, rursus una cum Serenissimis liberis nostris, Deo juvante, regredi, jamque hujusmodi animi deliberationem fidei nostro Spectabili et Magnifico Emerico de Peren Comiti perpetuo Abaujvariensi, et regni ipsius nostri Hungariae Palatino notifieavimus, quem et in hujusmodi nostri absentia in Lpcomtenentem nostrum solita auctoritate, et facultate suffecimus, et constituimus. Volumus igitur, et fidelitati vestrae harum série firmiter mandamus, quatenus in hujusmodi nostra absentia, eundem Comitem, et Palatinum pro Locumtenente nostro revereri, et observare, ac in iis omnibus, quae idem vobis circa defensionem, conservationemque ipsius regni, bonumque, et felicem statum nostrum, et serenissimorum liberorum nostrorum adhibito consilio Reverendissimi in Christo Patris Domini Cardinalis Strigoniensis Patriarchae Constantinopolitani compatris nostri charissimi, ceterorumque Dominorum Praelatorum, et Baronum nostrorum domi interea temporis manentium, faciendi nostra sibi concessa auctoritate, plenaque data informatione, committet, sine omni mora, difficultate, et excusatione facere, et exequi debeatis, et teneamini. Et aliud nullo modo facturi. Datum

in civitate Broda Huugaricali in die Conceptionis Virginis Mariae. Anno Domini 1510.

Commissio propria Domini regis.

Közölve Pray: Epistolae procerum. I. 76-78.

XIV.

Buda, 1522. /ehr. 16. II, Lajos király Csehországban való távolléte idejére Báthory István nádori királyi helytartóvá nevezi ki.

Nos Ludovicus dei gracia rex Himgarie et Bohemie etc. recognoscimus per présentes, quod Nos attendentes et considérantes fidelitatem et in rebus gerendis dexteritatem, aliasque virtutes et servicia fidelis nostri spectabilis et magnifici domini Stephani de Bathor, regni nostri palatini, comitisque Themesisensis, quibus paterne majestati nobisque, excepeione sine vlla se semper promptissimum et obsequentissimum summo cum studio et fidelitatis fervore exhibuit, eidem gracia regiam concernenti dignitatem pro tantis meritis respondere voluimus, Nostra itaque in hac in Bohemiam profectione, quam subire coacti sumus, quo regno nostro tantis in periculis constituto, exterorum quoque gencium auxilio subvenire possimus, ipsum dominum palatinum, nostrum locumtenentem ordinavimus et declaravimus, *instar aliorum regum predecessorum nostrorum, qui dum aliqua necessitate instante extra regnum proficisci cogebantur, palatinos regni in locum sui substituere solebani.* Nos quoque eundem dominum palatinum omni honore atque dignitate pro suis meritis accumulare cupientes, omnem autoritatem, ipsam locumtenendi dignitatem concernentem eidem vsque felicem nostrum redytum concedimus. Vt autem taie officium suum *pro dignitate nostra regia, cuius vicibus in absentia nostra fungitur,* administrare et exercere commodius possit, singulis mensibus ad équités ducentos et mense sue conseruacionem florenos mille per thesaurarium nostrum dandos decrevimus et presencium vigore decernimus. Sique aliqua bona per defectum seminis, vei notam quampiam absentibus nobis in majestatem nostram deuoluerentur, ea omnia ad numerum duorum et triginta jobagionum pro arbitrio suo disponendi et conferendi euicunque voluerit, concedimus facultatem. Et si medio tempore felicitis nostri redytus in ecclesys regni nostri Hungarie beneficia

ecclesiastica vacare contigerit, ea quoque, exceptis archiepiscopatibus, episcopatibus, preposituris majoribus ecclesiarum cathedralium abbacys et de quibus nostrum juspatronatus regium alicui dominorum prelatorum contulissemus, vt quibus velit, ex animi sui sententia conferre possit, annuimus et presentium per vigorem concedimus; et quod omnes causas iuxta articulos decreti regni nostri motas vei mouendas decidere et adjudicare valeret* Vobis itaque vniversis et singulis dominis prelatiis et baronibus, nobilibus et cuiusuis status et condicionis hominibus in hoc regno nostro Hungarie partibusque sibi subiectis constitutis per presentes quoque committimus et mandamus, sicuti alys nostris litteris ad omnes dominos et comitatus datis mandauimus, vt ipsum dominum palatinum per maiestatem nostram locumtenentem nostrum declaratum et pronunciatum obseruare et recognoscere et in omnibus, que ad ipsam locumtenendi dignitatem pertinent, usque felicem nostrum ex Bohemia redytum, ipsi obedientes esse debeatis. Secus non facturi. Présentes autem cum appensione secreti sigilli nostri fecimus communiri. Datum Bude in festo beate Juliane virginis et martiris. Anno domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo. Regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc. anno sexto.

Hártyán, függő pecsét törekéviel. D. L. 23.615.

XV.

Kuttenberg, 1527 február 3. V. Ferdinánd azon időre, amíg Csehországban tartózkodik, Mária özvegy királynét helytartónak nevezi ki.

Ferdinandus dei gratia Hungariae et Boemiae etc. Rex, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae, Dux Burgundiáé etc. imperialis (locumtenens) etc. Illustris fidelis et sincere dilecte. Diebus proximis cum in regnum nostrum Boemiae proficisceremur, iniunximus serenissimae dominae Mariae reginae sorori nostrae clarissimae, ut inter ceteros istius regni Hungariae dominos atque alios fideles nostros vobiscum per se aut per literas et nuncios suos nostro nomine tractet de hiis, quae ad commodum, utilitatem et augmentum personae, familiae ac patriae vestrae pertinebunt. Vos itaque hortamur, ut consilio Suae

Maiestatis reginalis perinde atque nostro obtemperetis; habet enim amplissimam a nobis facultatem, super hiis rebus, quas ab ea intelligetis, vobiscum nostra in persona transigendi. Poteritis igitur secure et citra ullam dubitationem ad omnia, quae vobis per eandem proposita fuerunt, accedere.

Datum in Cuttenberg 3.-a Februarii 1527, regnorum etc. anno primo.

Illustrissimo fideli nobis dilecto Stephano Beryzlo, Rasciae despoto.

Scribantur hiisdem verbis, titulis mutatis:

Reverende in Christo pater, fidelis sincere

dilecte	litterae	quaternae.
Magnifíe fidelis dilecte	»	XVI.
Egregie fidelis dilecte	»	XL.
Prudens et circumspecte fidelis dilecte	»	X.
Venerabilis et religiose fidelis dilecte.....	»	IV.
Spectabilis et magnifíe fidelis dilecte.....	»	III.

(Eredeti fogalmazata a bécsi udvari levéltár Hungaricái közt. Másolat dr. Károlyi Árpád úr szívésségéből.)
Közli R. Kiss István t Helytartóság. 334. I.

XVI.

Óvár, 1528 március 7.1. Ferdinánd király távolléte idejére Báthory István nádort helytartóvá és melléje tanácsosokat nevez ki hatáskörük megjelölésével.

Cum regnum hoc nostrum Hungariae tot cladibus attritum suis viribus siisque opibus contra Turcas, hostes religionis nostrae, qui in proximam aetatem ad extremam eiusdem regni eversionem sese dicuntur occingere, vei defendi vei retineri non possit; nécessitas paene inevitabilis nos coëgit, ut cum ab Romani imperii principibus, tum a subditis nostris externa quaereremus auxilia. Quae cum per oratores non speremus nos posse impetrare, nobis ipsis hic labor erit suscipiendus, ut tarn ad conventum imperialem, qui Ratisponae celebrabitur, quam ad provinciales nostros huiusce rei causa accedamus.

Ne tarnen per absentiam nostram aliquid detrimenti regnum nostrum accipiat, mandavimus fidelibus consiliariis nostris:

reverendissimo domino Paulo, archiepiscopo Strigoniensi, primati Hungariae, supremo cancellario nostro ac reverendis dominis Thomae, electo Agriensi aulae nostrae cancellario, Nicolao de Gherend electo Transsylvaniensi, thesaurario nostro; item magnificis comiti Alexio Thurzo, iudici curiae et Andreae de Bathor, magistro thavernicorum nostrorum, ut unacum spectabili et magnifico Stephano de Bathor, regni nostri palatino et iudice Comanorum nostrorum, quern in absentia locumtenentem nostrum more solito constituimus, ut omnibus negotiis, quae intra foelicem reditum nostrum undecunque emergent nostra vice nostraque auctoritate fideliter consulant atque provideant et ea diligentissime curent et administrent.

Budae autem, loco scilicet aliis ad tractanda negotia magis commodo, residebunt, ad quos subditi huius regni nostri partiumque eius omnia eorum negotia, querelas, supplicationes non secus quam ad nostram personam deferent, qui omnibus pro rerum et temporum exigentia respondebunt ac de hys, quae ad commodura et salutem ac defensionem regni nostri pertinent, tractabunt, deliberabunt, concludent, quibus subditi nostri cuiuscunque conditionis et status inter ea temporis obtemperare debebunt.

Negotium proventuum nostrorum vel percipiendorum, vel distribuendorum erit committendum domino thesaurario et officialibus camerae, qui iuxta informationem nostram curabunt ea, quae eorum sunt officia; iuvabunt tamen eos, ubi erit necessarium, domini locumtenens et consilarii studio, favore, consiliis et aliis, quibus poterunt rebus. Iudices ordinarii exercebunt eorum iurisdictionem consuetam non secus, quam in nostra praesentia. Habebunt tarn supradicti, quam alii consilarii nostri, qui pro tempore accesserint, suum locum, honorem et auctoritatem.

Admonebunt regnicolas per literas nostras de rebus necessariis, quae occurrent et quod facto erit opus iubebunt. Domino palatino, locumtenenti nostro damus facultatem donandi usque ad triginta duas sessiones colonorum, quae imposterum ad collationem nostram regiam devolventur, fidelibus nostris bene merentibus, quibus maluerit.

Idem novum quoque Iudicium in causis nobilium dandi habeat facultatem.

Volumus insuper, ut bona, quae nunc per notam infidelitatis aut alio titulo vacant aut quae deinceps ultra numerum triginta duorum colonorum vacabunt, idem palatinus et consiliarii nostro nomine hys conférant, quibus per literas nostras promisimus. Idem de uteris expectative super beneficiis est intelligendum, ut proxima quaque occasione hys provideant, quibus nos huiusmodi literas gratiae expectative concessimus.

Et ut maiore auctoritate negotia nostra per hanc absentiam adminstrentur, secretum sigillum nostrum reliquimus apud manus dicti cancellarii nostri, quod eandem vim, pondus et auctoritatem in omnibus Uteris nostro nomine expediendis habebit, quam nobis praesentibus habere consuevit.

Franciscus Homonnay, si ad diem in uteris salvi conductus praescriptum venerit, audiatur; eius tamen causa differatur in adventum Regiae Maiestatis intégra.

Si quae incident graviora negotia, quam ut ipsi domini locumtenens et consiliarii possent absolvere, consulant nos per literas; si tamen in mora periculum non erit,

Permittimus alia particularia prudentiae, fidei et integritati dictorum locumtenentis et consiliariorum nostrorum.

In Owar, Sabbato proximo ante dominicain Reminiscere, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Kívül u. a. kézzel: Instructio data locumtenenti et consiliariis in Hungária.

(Eredeti fogalmazat a bécsi udvari levéltár Hungarica osztályában. A kinevezés publikációját lásd Kovachich: Supplementa, III. k. 130.1. és Pray: Epistolae procerum, I. k. 327.1).

Közli J.R. Kiss István: Helytartóság. 337. és köv. lapok.

XVII.

Buda, 1530 december 26. János király Gritti Lajost a haza javára kifejtett érdemeiért Magyarország kormányzójává nevezi ki.

Nos Joannes etc. recognoscimus per présentes litteras nostras, quod nos, posteaquam superioribus temporibus ex voluntate DEI altissimi, a quo omnis principalis est, et légitima electione fidelium subditorum nostrorum ad hanc dignitatem regiam electi fuissetus, in principio statim regiminis nostri, volentes animos bonorum subditorum nostrorum omni libe-

ralitate et munificentia, que regibus inter ceteras virtutes maxime comenit, nobis conciliare, cum multos eorum qui nobis idonei videbantur, pro facultate nostra non paruis beneficiis affecissemus, et interim cupiditas ac dominandi libido Ferdinandum, regem Boh. in nos ac régna nostra armasset, nobisque possessione ac gubernacione huius regni nostri in manifestum hostem excitasset; nescimus, quonam nostro aut subditorum nostrorum infortunio factum est, quod pauci admodum ex illis qui nostra munificentia nobis obnoxii sunt accepti beneficii memores reperti sunt, quique honestum utilitati prctulerint, et in vera fide ac fidelitate, quam nobis debebant, permanserint; sed plerique omnes promissis ac lucro, tamquam mala contagione illecti, que per adversarios nostros passim offerebantur alius alio incommodo regni nostri, quo magis hostibus nostris gratificarentur, ad prefatum Ferdinandum regem descuerunt. Vnde toto regno nostro in duas partes diuiso, omnis calamitas, cedes, ruina, desolacio, quas per hos quator annos gens Hungarica infinitas ac incredibiles pertulit, ex ista dissensione orta est; que cum nunc quoque in dies magis ac magis ser pant, et tamquam incendium, suggerente se materia ex depravatis animis proditorum, per totum hoc regnum longe lateque vagentur, nullusque iam pene angulus in toto regno nostro relictus sit, vbi ista factio radices non egerit; visum est nobis turn ad sedacionem, huius mali, cum vero, quo statum regni nostri ac racionem prouentuum nostrorum, qui penitus inter tot dissidentes animos dissipati sunt, in pristinam formám atque integritatem redigere possemus, et sedulam ac diligentem curam subditorum nostrorum ageremus, bonosque decenti premio virtutum suarum ornaremus; prauos vero condigna pena afficeremus; quare, habita racione virtutum ac preclarorum facinorum fidelis nostri, illustris ac magnifici D. Ludouici Gritti, suppremi thesaurarii et consiliarii nostri, que ipse cum antea quoque, turn vero in proxima obsidione ciuitatis nostre Budensis, quam vna nobiscum pro conseruacione huius regni constantissime ac vigilantissime pertulit, multis apertis erga nos et régna nostra declarant argumentis et presertim, quod nobis in presencia prelatorum, baronumque et regnicolarum nostrorum iurauit se nobis obedientem et omnia pro dignitate et conseruacione regni nostri facturum; *in gubernatoren, nostrum et regni nostri Hungariae etigendum, duxinms et con-*

stituendwn; daiites eidem omnem auctoritatem el polestatem agendi, traclandi faciendique omnia ea, que ad dignitatem nostram, conseruacionemque regni nostri pertinere videbuntur; imo eligiraus constituimusque, ac omnem potestatem ad tale officium pertinentem eidem concedimus, ipsumque in honore et dignitate dicti officii conseruabimus tuebimurque ac defendemus. In cuius rei memóriám présentes literas nostras, secreto sigillo nostro, quo, vt rex Hungarie vtimur, et subscriptione manus nostre proprie corroboratas duximus concedendas. Datum Bude, etc. Katona: História critica. Tom. I. ord. 20. pag. 703—706.

XVIII.

Buda, 1530 december 26. Gritti Lajos kormányzó János királynak hűséget fogad.

Nos Ludouicus Gritti, regni Hungarie supremus thesaurarius et consiliarius regius, etc. fatemur et recognoseimus per présentes litteras nostras, quod nos, cum superioribus temporibus ex eo amore atque obseruancia, qua iam ab annis aliquot erga ser. D. Joannem regem Hung. D. N. graciousissimum, ac nacionem Hungaricam affecti fuimus, voluntaria pene legacione a potentissimo cesare Thurcorum et illustriss. D. Ibraym bassa in hoc regnum Hung, venissemus idemque ser. D. rex cum alias sepe, tum vero in proxima obsidione ciuitatis Budensis in qua cum sua maiestate inclusi eramus, animum nostrum, et in se, et in regna sua obsequia quantulacumque a nobis prestari potuerunt, fidelia tarnen et sincera fuisse; cognouisset, et eorumdem respectu *nos in gubernátoréin regni sui elegissei*; nobisque curam non solum restituonis regnorum suorum in pristinum statum, sed eciam prouentuum ac omnium illorum, que ad dignitatem sue maiestatis ac conseruacionem regni sui pertinent, agendorum potestatem dedisset; nosque vicissim, vt tantam in nos clemenciam prefati ser. D. regis agnoscere videamur, eumdemque de omni nostra accione, quam pro sua maiestate et regnis suis suseepimus, securiorem reddamus, eidem D. N. graciousissimo promittendum duximus, quod in omnibus, prout bonum subditum decet, eidem sicuti iam de hac re in presencia sue maiestatis iuramentum prestitimus, fidèles ac obedientes erimus, et ea

omnia age mus, que ad dignitatem sue maiestatis et conseina-
cionem regnorum suorum pertinere cognoscemus. Datum etc.

Katona: História critica. Tom. I. orrî. 20. pag. 706—707.

XV III/a.

*Buda, 1530. Gritti Lajos kormányzó fogadalma kötelességeinek
pontos teljesítése iránt.*

Nos Ludovicus Gritti, gubernátor regni Hung. supremus
thesaurarius et consiliarius regius, etc. recognoscimus per pré-
sentes litteras nostras, quod quoniam nos ex dementia erga
nos ser, D. regis Joannis, D. N. gratiosissimi in gubernátoréin
regni Hung, electi ac constituti sumus; curaque rectificandor-
um prouentuum ac reformáció status regnorum suorum nobis
cum omni auctoritate, ad tale officium pertinente, delegata
est; Videtur ad sinceritatem animi nostri erga hoc regnum
prefatamque regiam maiestatem ac vniuersos D. D. prelatos,
barones ac nobiles, totam denique gentem Hungáricam pertinere,
vt eosdem de omnibus accionibus et negociis, que in hoc officio
cure nostre demandata sunt, certos atque securos reddamus,
promittendo vniuersis et singulis predictis D. D. prelatis et
baronibus, nos neminem in suo officio impedituros sed omnia
«a acturos, que ad dignitatem prefate maiestatis, domini nostri,
ac ad conseruacionem libertatemque huius regni omniumque
fidelium regie maiestatis pertinere cognouerimus; eos vero,
qui ipsi regie maiestati infidèles erunt, aut in prouentus sue
maiestatis sese ingerere presumerint cum auxilio et voluntate
dicte regie maiestatis dictorumque prelatorum et baronum et
ceterorum fidelium sue maiestatis pro mentis castigaturos.
Datum Bude, etc.

Katona: Historia critica. Tom. I. ord. 20. pag. 707—708.

XIX.

*Buda, 1530 december 31. Az ország főméltóságai Gritti Lajosnak,
Magyarország kormányzójának hűséget fogadnak.*

Nos Joannes Statilius episcopus Albensis Transsiluanie,
Emericus Czybak electus Waradiensis, item Joannes Bánffy
de Alsolyndwa comes perpetuus comitatus de Weretze, palatínus

regni Hungarie ac iudex Comanorum, comes Gregorius Pesthyeny de Marthonos iudex curie regie maiestatis, Hieronymus de Lasko, Stephanus Bathori de Somlyó waywode Transsilvanienses et Sicolorum comités, Gaspar de Paska comes comitatus Newgradiensis, Stephanus Drwget de Homonna, Joannes Zerechen de Meztchegnyew comes comitatus Tholnensis, Franciscus de Bach ja praepositus Scepusiensis, Simon de Athyna castellanus et provisor curie castri Budensis, Thomas de Nadasd administrator proventuum regie maiestatis, Joannes Doczy de Zeg, Nicolaus Kozka de Zedlecz capitaneus partium regni superiorum, necnon egregii Benedictus de Beken locumtenens personalis presentie regie maiestatis, Emericus de Sáros prothonotarius iudicis curie regie maiestatis, Albertus Fylpessy prothonotarius personalis presentie regie maiestatis, Nicolaus de Thelegd vicewaywoda Transsilvanensis, Michael Jakchy comes comitatus Zolnokmediocris, Michael Kesserew de Gybarth, Stephanus Balynthtyth supremus capitaneus Rascianorum, Nicolaus Thomori de Kevesd comes comitatus Albensis, Petrus Bodo de Mezthegnyew, Joannes de Dombo, Franciscus Somogy de Endred, Petrus Emreffy de Zerdahel, Ladislaus Nagh de Beer, Stephanus Thomori de Ghwch, Blasius Weche capitaneus peditum regie maiestatis, Paulus de Barcha, Michael Somlyai, Mattheus Kassono, Blasius Chery, Michael Kwnyowich, Emericus Pwthnoky, Joannes Zhary de Maria, Franciscus Dobo de Ruzka, Sigismundus de Rohman, Andreas Ispan de Macha, aliique universi et singuli fidèles subditi serenissimi domini regis Joannis domini nostri gloriosissimi qui in presenti negotio interfuerunt, memorie commendamus per présentes litteras nostras, quod nos *ülustri et magnifico domino Ludouico Gritti gubernatori regio et regni Hungarie* electoque ecclesie Agriensis, summo thesaurario et consiliario regie maiestatis in omnibus, que ad commodum et statum predicti serenissimi domini nostri regis necnon libertatém et conservationem regni pertinerent, pro facultate nostra auxilio esse volumus, atque ad hec nos eidem promittimus harum nostrarum sigilli nostri munimine manusque nostre subscriptione raboratarum vigore et testimonio litterarum mediante.

Datum Bude, sabato proximo ante festum circumcisionis domini anno eiusdem millesimo quingentesimo tricesimo.

Papíron, 50 fedett pecséttel. Eredetije az Országos Levéltárban. Kiállítás, 64. sz. darab.

XX.

Buda, 1631 január 12. Gritti Lajos kormányzó a maga távollétének idejére Nádasdy Tamást alkormányzóvá nevezi ki.

Nos Ludouicus Gritti gubernátor regni Hungarie, comes perpetuus terre Maramorusiensis ac summus thesaurarius et consiliarius regie maiestatis etcetera, recognoscimus per presentes litteras nostras, quod nos magnificum Thomam de Nadasd *in absentia nostra fecimus et constitutumus in vicegubernatorem nostrum*, dando et conferendo eidem plenam atque omnimodam auctoritatem, ut ipse Nadasdy intra adventum nostrum vice et in persona nostra omnia negotia ad gubernationem nostram pertinentia una cum officio thesaurariatus exercere universosque proventus regni administrare et iuxta necessitatem negotiorum regie maiestatis simul et regni dispensare debeat, et quod universi officiales et prefecti quorumlibet bonorum et officiorum ac proventuum regalium exactores ad prefatum Nadasdy in omnibus attendere, omniaque officia ad libitum suum tenere proventusque huiusdem universos ad manus suas administrare ac eidem rationem dare debeant; hoc tamen non pretermissis, quod si regia maiestas vel aliquis dominorum aut alter quispiam ad huiusdem officium gubernationis, vel thesaurariatus et proventuum administrationem sese immiserit vel ipsum in eo quovis pacto turbaverit, extunc ipse Nadasdy aut ad nos Constantino-polim aut alicubi nos reperire poterit, venire, aut ad domum suam se conferre, ibique adventum nostrum exspectare possit et valeat, harum nostrarum vigore testimonio mediante. Datum Bude 12 mensis Januarii, anno domini millesimo quingentesimo tricesimo primo. Idem Ludovicus Gritti manu propria.

1531 jan. 12. Eredetije az Országos Levéltárban.

XXI.

Prága, 1531 június 29. I. Ferdinánd király Szalaházy Tamás egri püspök, kancellárt és Thurzó Elek országbírókat a legközelebbi országgyűlésig megbízza az ügyek vezetésével.

Ferdinandus divina favente dementia Romanorum, Hungáriáé, Bohemiae etc. rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austriae etc. fidelibus nostris universis et singulis

dominis praelatis, baronibus, egregiis nobilibus, prudentibus, circumspectis cuiuscunque status subditis regni nostri Hungáriáe et partium ei subiectarum salutem et gratiam. Considerantes nobiscum iniquam superiorum temporum conditionem vestrumque omnium atque istius regni nostri statum variis incommodis perturbatum, non possumus non ex animo dolere vicem vestram, sive quae ab hostibus vobis illatae sunt calamitates cogitamus, sive quae mala a nostro exercitu, nostrisque copiis, quas et ad vestram necessariam defensionem istic aluimus,, pertulistis; cupientes igitur, quod semper in vobis habuimus, res vestras ad commodiorem et quietiorem statum renovare, enitemur auctore deo et contendemus totis viribus, ut gaudere pristina vestra libertate possitis. Ut autem fundamenta solidioris futurae tranquillitatis et defensionis vestrae ponantur, decrevimus generalem in isto regno nostro conventum indicere ad diem, quam aliis Uteris nostris designabimus, cui ut nos ipsi interesse possimus, omnem curam et operam adhibebimus.

Interim vero ut omnia malorum genera inter vos facilius eonquiescant et tollantur, ab iniuriis, damnis, violentiis inferendis prorsus abstineatis omnemque materiam dissensionis imposterum amputetis, praeerunt isthic nostra in persona nostraque autoritate tum iustitiae, tum aliis istius regni nostri rebus per absentiam nostram administrandis: reverendus in Christo pater dominus Thomas episcopus ecclesiae Agriensis, cancellarius noster et magnificus comes Alexius Thurzo de Bethlenfalwa iudex curiae nostrae cum aliis quibusdam fidelibus nostris non derogantes per hoc caeterorum iudicum et consiliariorum nostrorum vel dignitati vel auctoritati, quos pro suo quemque gradu et honore quotienscunque adfuerint, consiliis et aliis tractatibus nostris voluimus adhiberi. Capitaneum quoque nostrum cum copiis tam equestribus, quam pedestribus ad vestram defensionem, ad tollenda et extirpanda maleficia, ad puniendos turbatores quietis vestrae, ad executionem iustitiae dictis consiliariis nostris adesse voluimus. Quamobrem fidelitati Vestrae mandamus firmiter, ut dictis cancellario et iudici curiae nostrae eorumque collegis, uti nostrae personae obtemperetis, ad eos in causis et negotiis vestris habete refugium, mandatis, iudiciis et sententiis eorum tamquam nostris obsequi et parere debeatis, secus non facturi. Datum in arce nostra Pragensi, in

festo beatorum Petri et Pauli apostolorum anno domini millesimo quingentesimo tricesimo primo. Ferdinandus m. p.

M. Tud. Akadémia kéziratár. Czeh-gyűjtemény.
Közli R. Kiss István: Helytartóság. 343. 1.

XXII.

Bécs, 1532 október 4. V. Ferdinánd király gr. Thurzó Elek országbírói helytartójának nevezi ki hatáskörének megjelölésével.

Nos Ferdinandus divina favente, dementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. rex, infans Hispaniarum, archidux Austriae etc. recognoscimus per praesentes, quod nos perspecta iam pridem et cognita fide, diligentia et in rebus nostris tractandis sollertia et integritate fidelis nostri magnifici comitis Alexii Thurzo de Bethlenfalwa, iudicis curiae nostrae, eundem in hac absentia nostra praefecimus et constituimus in locumtenentem nostrum in praedicto regno nostro Hungariae conditionibus infrascriptis.

Imprimis ut omni illa auctoritate et facilitate fungatur, quae praedecessorum nostrorum atque etiam tempore nostro coeteri locumtenentes ad tempus constituti usi sunt, videlicet:

quod habeat facultatem administrandi iustitiam citra omnem appellationem;

quod possit indicere conventum particularem necessitate requirente omnibus statibus pro commodo nostro et illius regni nostri;

quod habeat auctoritatem mandandi omnibus confinia tenentibus et officialibus coeterisque fidelibus nostris in omni publica administratione;

quod habeat ius conferendi personis dignis bona ad triginta duos colonos se extendentia, quae sive per notam infidelitatis, sive per defectum seminis aut alio quocunque modo ad collationem nostram legitime spectarent;

quod habeat ius conferendi bénéficia ecclesiastica in omnibus ecclesiis, abbatiis, in quibus praelati ius patronatus non habent exceptis tamen abbatiis et praepositis maioribus;

quod habeat facultatem et plenam auctoritatem omnibus resipiscentibus et ad obedientiam nostram redire volentibus nostra in persona gratiam faciendi.

In omnium igitur praemissorum testimonium et robor praesentes literas nostras manu nostra et sigillo consignatas eidem comiti Alexio Thurzoni dandas duximus. Datum in arce nostra Wiennensi, in die beati Francisci confessions, anno domini 1532. Ferdinandus.

Jegyzet. Literae annulo fuerunt signatae. Copia constitutionis Alexii Thurzonis in locumtenentem regni Hungariae.

(Egykorú másolata a bécsi udvari It. Hungarica-osztályában.)
Közli R. Kiss István: Helytartóság. 344. 1.

XXIII.

1605 április 20. Bocskay István, mint választott magyar fejedelemnek a szerencsi gyűlésen tett esküje.

Én Bochkay István Kis-Marjai, ki ez mai napon Isten kegyelmességéből, és az nemes böcsöletes Magyarországbán levő öszvegyült uraktól, nemesektől, az vármegyéknek nagyobb részétől és szabad városoktól, hozzám ingyen való szabados jó akarattjából, szeretetekből, és régi szabadságoknak módja szerint való szabad választásokból választattam az magyarországi fejedelemségre, esköszem az élő Istenre, az ki atya, fiú és szentlélek teljes sz. háromság, egy bizony igaz Isten» hogy én az én magyarországi híveimet, kik az én birodalmam alá adták és adják ennek utánna is ö magokat, urakat, nemeseket, szabad városokat minden rendeket bódogokat és szeginyeket, szabadságokban és törvényeknek minden czikkeliben megtartom, az országnak közönséges velőnk végezése és akarattja szerint. És az én alattam való híveimmel erőm és tehetségem szerint megtartatom. És ugyan ezen magyarországbeli híveimmel holtom napjáig egyet akarok értenem, el sem hagyom ő kegyelmeket, sem jó, sem gonosz szerencsékben, hírek és akarattjok ellen. Isten engem úgy segélljen. Amen.

Az irat élén: Juramentum Illustrissimi Domini Domini Stephani Bochkay.

Közli Károlyi Árpád: Magy. Orsz. gy. eml. XI. 155. I.

XXIV.

Pozsony, 1805 nov. 7. Ferenc király József főherceg nádorhelytartót teljhatalmú kormányzóvá nevezi ki.

Lieber Herr Bruder! Da es sich bei den gegenwärtigen Umständen ereignen kann, dass die Kommunikazion mit Hungarn gehemmet wird, so ertheile ich Euer Liebden für diesen Fall hiemit *vollkommene Vollmacht zur Leitung aller Geschäfte im Lande* und lasse hievon sowohl die Statthalterei als hierländige Hofkammer unter Einem im gehörigen Wege verständigen.

Die von Euer Liebden erwiesene Anhänglichkeit an Meine Person und den Staat, sowie Ihre ausgebreiteten Geschäftskenntnisse und unermüdeter Diensteifer sind mir Bürge, diese ebenso beschwerliche, als wichtige Geschäftsleitung der besten Obsorge anvertraut zu haben*

Pressburg, den 7. November (1)805.

Franz m. p.

Országos Levéltár, nádori lev. Polit. Vic. P. Gam. 1. sz. A kiállításban 138. sz. alatt. — Közölve Domanovszky: József nádor iratai. II. 178. I.

XXV.

Innsbruck, 1848 június 5. V. Ferdinánd király utólag jóváhagyja István főherceg nádornak azt a tényét, mely szerint az országgyűlést július 2-ára egybehívta. Egyszersmind azonban a törvényhozás körüli összes felségjogait fenntartja magának.

Lieber Herr Veter Erzherzog Stephan! In der Voraussetzung, dass die in Ihrem Vortrage vom 20-ten May 1848. angedeuteten Umstände sich in der That so bedrohlich und drängend gestaltet haben, dass denselben nur durch die veranlasste so schleunige Berufung eines Landtages begegnet werden konnte, will Ich für diesen besonderen Fall und ohne Praejudiz für Mein, auch durch die neuesten Gesetze anerkanntes Majestätsrecht der Einberufung der Landtage, für alle künftigen Fälle, über die durch Eure Liebden veranlasste Ausschreibung des Reichstages auf den 2-ten July d. J. *meine Ge-*

nehmung nachträglich erthilen. Zugleich finde ich jedoch auch im gegenwärtigen Falle die sämtlichen hinsichtlich der Legislation Mir zustehenden Majestätsrechte der Prorogation und Auflösung, insbesondere aber auch das Recht der Sanctionirung der Landtagsbeschlüsse und der Ernennung der Präsidenten und Vice-Präsidenten bei der Magnatentafel, zu welcher letzteren Euer Lieb den mir ehestens einen Terno-Vorschlag vorzulegen haben, mit aller Bestimmtheit vorzubehalten und zu verwahren.

Uibrigens haben Sie mir den Entwurf der dem nächsten ungarischen Reichstage vorzulegenden königlichen Propositionen, sowie das vollständige Verzeichniss aller zu demselben einzuberufenden Regalisten und Jurisdictionen zu meiner Genehmigung sogleich vorzulegen.

Innsbruck, den 5-ten Juni 1848.

Ferdinand m. p.

Orsz. Levéltár 1848-i Belügymin. iratok. 336/B. ein. sz.

XXVI.

Innsbruck,-1848 június 26, V. Ferdinánd király István főherceg nádori értesíti, hogy betegsége tartamára Magyarországon királyi kormányzóvá kinevezte.

Lieber Vetter Erzherzog Stephan Indem Ich die Eröffnung des für Mein getreues Königreich Ungarn und Siebenbürgen, sowie die damit verbundenen Königreiche und Ländergebiete auf den 2. ten Juli 1. J. in Meiner königlichen Freistadt Pest ausgeschriebenen Reichstages durch Krankheit verhindert, nicht persönlich — wie es Mein Wunsch und Wille war — vornehmen kann: so beauftrage ich hiemit Ew. Liebden besagten Reichstag, als Mein zu diesem Zweck ernannter königlicher Bevollmächtigter feierlichst zu eröffnen. Ich wünsche, dass Ew. Liebden bei dieser Gelegenheit die reichstäglich versammelten getreuen Vertreter Meines Königreichs Ungarn-Siebenbürgen und seiner Nebenländer, sowohl in Meinem, als auch im Namen aller Mitglieder Meiner Dynastie davon versichern, dass ich die aufrührerischen Bewegungen in Kroatien Slavonien und einem Theile der Militärgränze, so wie in den von Meiner Un-

terthanen Serbitischen Stammes bewohnten einigen Gegenden Niederungarns höchlichst und auf das Strengste verdammend, unabänderlich die Integrität Meiner königlichen ungarischen Krone, den gesetzlichen Verband zwischen Meinem Königreiche Ungarn und den dazu gehörigen Königreichen und Ländergebieten, so wie die Kraft und das Ansehen der Gesetze und der gesetzlich neueingeführten Regierungsform aufrecht zu erhalten und die aufrührerischen Ruhestörer, falls selbe zur Pflicht und Gesetzlichkeit nicht rückkehren sollten, zum Gehorsam gegen die bestehenden Gesetze nöthigenfalls mit aller Strenge zurückzuführen.

Da ich ferner nach Meiner väterlichen Huld und Gnade, womit Ich das Wohl aller Meiner getreuen Völker umfasse, mich bewogen fand, für die Zeit, bis Meine angegriffene Gesundheit Mir nicht gestattet den Regierungsgeschäften obzuliegen, Meinen Oheim Erzherzog Johann für Meine kaiserlichen Erbstaaten zu Meinen kaiserlichen königlichen Stellvertreter zu ernennen und einzusetzen: ebenso habe Ich für Mein getreues Königreich Ungarn und damit verbundenen Siebenbürgen, sowie die dazu gehörigen Königreiche und Ländergebiete, die Militärgrenze mit inbegriffen, *Euer Liebden als den Reichs palatin obiger Königreiche zu Meinen bevollmächtigten königlichen Stellvertreter* nach dem Wortinhalte des hier beigefügten königlichen Rescriptes ernannt. Unter Einem erhalten Euer Liebden beiliegend zwei andere königliche Rescripte, eines behufs der Ew. Liebden anvertrauten Eröffnung des ungarischen Reichstages; *das zweite behufs Ihrer Einsetzung als Meines einstweiligen königlichen Reichsverwesers*, — beide an Meine getreuen reichstäglich versammelten Vertreter Ungarns, Siebenbürgens und der angeschlossenen Königreiche gerichtet, welche Ew. Liebden denselben einzuhändigen, und in Ihrer Gegenwart verkünden zu lassen, hiemit beauftragt werden.

Innsbruck am 26. ten Juni 1848.

Ferdinand m. p.

Hátlapján István főherceg sajátkezű irónföljegyzése: Az országgyűlésnek megnyitáskor újonnan bemutatandó és azután iratok közzé: István, s. k. 1/7.

XXVII.

Innsbruck, 1848 június 26. V. Ferdinánd király István főherceg nádort és királyi helytartót teljhatalmú képviselőjévé nevezi ki.

Mi Első Ferdinánd

Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Magyar és Cseh Ország e néven Ötödik, Dalmát, Horvát, Tót, Halics, Lodomér s. a. t. országok királya, Erdély Nagyfejedelme s. a. t.

Fenséges Császári királyi Ausztriai örökös Főherceg István Nádor királyi Helytartó kedves Öcsénknek Császári királyi üdvözlőnként és kegyelmünket.

Kedves Öcsénk

István

Főherceg Nádor királyi Helytartónk!

Atyai szívünknek vigasztalására szolgált Kedvességed s magyar Minisztériumunk alázatos felterjesztéséből megérteni, miként hű Magyar Nemzetünk azon fiúi ragaszkodásánál fogva, mellyel őseitől öröklött hűsége szerint királyi személyünkhöz tántoríthatlanul viseltetik, semmit sem óhajt inkább mint azt: hogy hű körötökbe jöve, úgy ezen országgyűlést személyesen vezéreljük, mint különben is hű Magyarországunk 's ahoz kapcsolt Országainak kebelében, királyi családukkal együtt mind addig mulatva míg csak ezt az Isteni gondviselés által országlásunkra bízott egyéb tartományaink kormányzatának gondjai megengedik, belügyeitek kormányzatát is a törvény értelmében magyar felelős Minisztériumunk tanácsával személyesen intézzük és igazgassuk.

Nem is késtünk a hűségnek és ragaszkodásnak azon érzelmeit, mellyekből ez óhajtás eredett, kegyelmesen méltányolva megígérni, hogy hű Magyarjaink körében megjelenve a folyó évi Julius másodikára sz. kir. Pest városunkba kegyelmesen összehívott országgyűlést legfelsőbb királyi személyünkben fogjuk megnyitni és vezérelni, 's királyi székünket hosszabb időre sz. Királyi Buda városunkba, azon rendíthetlen bizodalommal áthelyezendjük: hogy azt lovagias hű magyar nemzetünk azon szeretettel kegyelettel shódolatos ragaszkodással veendi körül, melly úgy szerencsés mint borús időkben ősi jelleméhez tartozik, 's mellyet a jelen időknek viszontagságai között is atyai szívünk

öröme 's a Nemzet világszertei dicsőségére soha nem csökkenni, sőt folyton növekedni tapasztalánk.

Azonban épen midőn már legkegyelmesebb királyi ígéretünket teljesíteni indulnánk, tetszet az Isteni gondviselésnek személyünket súlyos betegséggel meglátogatni 's ez által útnak indulásunkat lehetetleníteni.

Bízunk a mennyei Felsőg kegyelmében hogy terhes gondok fájradalmi által megingatott testi erőnknek mi hamarabb visszaadva, kis idő jártával teljesítenünk engedendi királyi ígéretünket, mellynek a mint betegségünk általi késleltetését őszinte bánattal fájlaljuk, úgy mihamarébbi teljesítését leghőbb óhajásunknak nyilatkoztatjuk, gondoskodván egyszersmind hogy a jelen rendkívüli körülmények között, mellyek úgy a törvényhozó mint végrehajtó hatalomnak gyors erélyes és akadéktalan eljárását igénylik, az Isteni gondviselés által országulásunkra bizott tartományaink épségének szabadságának 's rendjének biztosítása s boldogságuknak gyarapítása királyi személyünknek távolléte, — 's Isten jóvoltából hamar jobbra fordulónak reményit (!) betegsége miatt legkisebb fenakadást avvagy késleltetést ne szenvedjen.

Midőn tehát ezen atyai gondoskodásunktól vezéreltetve Ausztriai örökös tartományainkra nézve Császári Királyi Felsőgünk teljhatalmú képviselőjévé addig mig betegségünk által az országulás fájradalmaitól tartóztatva leszünk kedves bátyánkat Fenséges János Főherceget már kineveztük; úgy kedvelt magyar 's vele egyesült erdélyországunk (!) és a hozzákapcsolt országok javáról is a törvények szellemében hasonló atyai indultal gondoskodni annál kevésbbé mulaszthatjuk el, minél inkább ösztönöztetve érezzük magunkat az egész világ tudomására juttatni, hogy kedves Magyar nemzetünk hűségét tántoríthatlannak tapasztalva királyi székünk legbiztosabb, legrendíthetlenebb támaszát kedves magyar nemzetünk ezen hűségében, tántoríthatlan ragaszkodásában, rendszerető férfias érettségében (!), hősies vitézségében, 's áldozat készségében keressük és találjuk.

Azért is azon határtalan bizodalomnál fogva, mellyel Kedvességeinek irántunki hűségéhez 's királyi székünk s kedvelt magyal országunk és a hozzá kapcsoltak java 's boldogsága iránti buzgalomhoz viseltetünk ezennel *Kedvességedet* mint különben is az országbeli távollétünk idejére törvényes királyi

Helytartónkat addig míg betegségünk általi akadályoztatásunk tart Magyar 's vele egyesült Erdély országunkban és minden kapcsolt országokban, a Magyar, Erdélyi, Horvát és Slavoniai határőrvidéket is mint szintúgy magyar királyi koronánk kétségtelen egészítő részeit ideértve, *királyi Felségünk képviselőjének* ezennel kinevezzük 's felhatalmazzuk, adván Kedvességednek teljes hatalmat és hatóságot, hogy a folyó évi Julius másodikára egybehívott ország gyűlésre összevgyüendő híveinkkel 's magyar 's vele egyesült erdélyországunk és a hozzá kapcsolt országok törvényhozó testületével a törvényhozás köréhez tartozó mindennemű tárgyakban egyezkedjék, állapotásait, végzéseit, a mennyiben jóknak és czélszerűeknek találandja, helyben hagyhassa, illető magyar minisztereink ellenjegyzése mellett megerősíthesse és az elibe terjesztendő törvény czikkeket királyi Felségi jogunkkal szentesíthesse, 's úgy általunk 's törvényes utódaink által megtartandó, mint minden mások által a kiket illetnek megtartandó törvények erejére emelhesse, 's ha netalán Isten rendelete szerint abban is akadályozva volnánk* hogy a jelen országgyűlésnek berekesztésére hű magyarjaink körében megjelenhessünk, legjobb belátása szerint ezen országgyűlést áthalaszthassa, sőt be is rekeszthesse.

Adván tovább Kedvességednek mint királyi Felségünk teljhatalmú képviselőjének minden hatalmat és hatóságot, hogy a végrehajtó hatalom körében is, *azon hatóságon kívül, mellyel mint Nádor s királyi Helytartónk az országbóli távollétünk esetére már törvény által fel van ruházva* még mind azon jogokat is ideiglenesen gyakorolhassa sőt gyakorolja, mellyeket az 1848-ki 3-dik törv. cikkben, különösen annak 8-dik 9-dik 11-dik 's 12-dik §§-aiban királyi felségünk számára feltartottunk, *kivéven mind azáltal a 7-dik §-ban említett jogok gyakorlatát*, mint mellyek rögtönös intézkedést nem annyira kívánva általunk távolabb létünk 's betegségünk ideje alatt is gyakorolhatók.

Melly királyi legfelsőbb felhatalmazásunk következtében mind azt a mit Kedvességed rendelend, intézend, végzend és paracsoland legfelsőbb királyi hatalmunk szerint rendeltnek, intézettek végzetnek és parancsoltnak nyilatkoztatva 's a mit Kedvességed helyeslend azt helyeselve, a mit kárhoztatand azt kárhoztatva mai napról kibocsátott kedvelt magyar 's erdélyországunk és a hozzákapcsolt országok folyó évi Julius másodikára sz. kir. Pest városunkba országosan egybegyűlt híveink-

nek Kedvességed által kézbesítendő legfelsőbb királyi Rendeletünkkel hű magyar 's vele egyesült erdély országunk és a hozzá kapcsolt országok minden egyházi, polgári 's katonai hatóságainak, tisztviseelőinek, méltóságainak 's minden rendű és rangú lakossainak a határőrvidékeket is ide értve legkegyelmesebben rendeltük és parancsoltuk, hogy Kedvességednek mint királyi Felségünk teljhatalmú képviselőjének mindenekben szintolly hivek hódolók és engedelmessek legyenek, mint a mikép legfelsőbb királyi Felségünk iránt törvény szerint lenni tartoznak, a törvényes büntetés terhe alatt máskép nem cselekvendik. (!)

Melly köteles engedelmességet, hűséget és hódolatot saját legfelsőbb királyi Felségünk iránti engedelmességnek, hűségnek és hódolatnak nyilatkoztatva jelen királyi felhatalmazásunkat mindaddig érvényesnek rendeljük, valameddig egészségünknek mihamarébb reményit helyre áltával az országiasnak ismétli átvételeroi Kedvességedet 's a hű magyar nemzetet legkegyelmesebben értesítendjük.

Kik egyébiránt Kedvességedhez Császári királyi kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk. Kelt a mi őszintén kedvelt hivünk Méltóságos és Nagyságos herceg Esterházy Pál legmagasabb személyünk körüli Miniszterünk kezéből Tyrol gróf sági Innsbruk városunkban Junius huszonhatodik napján az Úrnak ezernyolczszáznegyvennyolczadik esztendőjében.

Ferdinánd, s. k.

H. Esterházy Pál. s. k.

Külzet; Fenséges Császári királyi ausztriai Főherceg István

Nádor királyi Helytartó Urnák, Kedves Öcsénknek.

Eredeti, nemzeti színű selyemfonállal átfűzve, rajta V. Ferdinándnak magyar köriratú pecsétje, papírral fedve. Az okmány küllapján István főherceg sajátkezű ceruza-följegyzése: Iratok közzé a' német illető kézirattal együtt. István s. k. 2/7.

XXVIII.

Debrecen, 1849 április 14. Kossuth Lajos indítványa egy kormányzó elnök kirendelése végett.

Indítványok.

Mondassék a nemzet nevében határozatilag:

4. Az ország jövőendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani; addig pedig míg ez a fentebbi alapelvek nyomán megállapíttatnék az országot egész egyetemes kiterjedésében egy kormányzó elnök fogja a maga mellé veendő miniszterekkel úgy saját magának, mint az általa nevezendő minisztereknek személyes felelősségük és számadási kötelezettségük mellett kormányozni.

5. Ezen határozatokban foglalt elveknek nyilatkozmányba foglalása és fogalmazása 3. tagbóli választmányra bízatik.

Kelt Debreczenben, April 14. 1849.

Kossuth Lajos m. k.
képviselő.

Országos Levéltár. Arch, regnicolare. Lad. XX/22. Fasc. 1.
Nro 158^v/_b.

XXIX.

Jegyzőkönyvi kivonat Kossuth Lajosnak kormányzó elnökké történt megválasztásáról.

A' képviselőháznak 1849. évi Apr. 14-én tartott ülésének jegyzőkönyve:¹⁾

.....Kossuth Lajos olvassa indítványát.

Mely indítvány egyhangúlag elfogadtatván a 4-ik pont értelmében m. ország kormányzó elnökéül a nemzet anyagi és szellemi kifejlődése, szabadsága és függetlensége kivívása körül szerzett érdemei tekintetéből Kossuth Lajos képviselő közakkarral megválasztatott.²⁾

¹⁾ Az ülés a református templomban tartott. Elnököktek: Almási Pál és Irányi.

²⁾ Megjegyzés. (Bekezdvé.)

Az 5-ik pontban említett bizottmány tagjaiul pedig az indítványtevő Kossuth Lajos képviselőn kívül Szacsvai Imre és Gorove István képviselők választattak.

Orsz. Levéltár. Archivum regnicolare. Lad. XX/22. Fase. 1. Nro 158 31/2 a.

XXX.

Debrecen, 1849 április 19. A magyar nemzetgyűlés az uralkodóházat irón fától megfosztja és kimondja Magyarországnak Ausztriától való függetlenségét.

... És azért mindezeknek alapján az örökké való Isten igazságára, s a művelt világ Ítéletére hivatkozva, és nemzetünk természetes jogaira úgy, valamint nehéz szenvedések alatt tettleg bebizonyított erejére támaszkodva, azon kötelességnél fogva, mely minden nemzetet az önfentartásra ösztönöz, ezen az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk, a mint következik:

1-ör. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzá tartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad önálló és független európai statusnak nyilvánítatik s ezen egész status területi egysége feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2-or. A Habsburg Lothringen! ház, a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nem különben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Szlavóniának, Fiúménak és kerületének, Magyarországtól! elszakítását s az ország önálló statuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, évégett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét úgy a *pragmatica sanctiot*, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalú kötések alapján közötte s Magyarország között fenállott, azon hitszegő Habsburgi, s utóbb Habsburg-Lothringeni ház, Magyarország, a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden címek használatától megfosztatik, s az

ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánítatik.

3-or. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természetes jogainál fogva az európai statuscsaládba önálló s független szabad statusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja: hogy azon népekkel, melyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak békét, s jó szomszédságokat alapítani, s folytatni, és minden más nemzetekkel, barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

4-er. Az ország jövőendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig míg ez a fentebbi alapelvek nyomán megállapíttatnék, az országot egész egyetemes kiterjedésében a nemzetgyűlés minden tagjainak *egy ajkú felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányzó elnök Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő miniszterekkel* úgy saját magának mint az általa nevezendő minisztereknek személyes felelősségük s számadási kötelezettségek mellett *kormányozni.*

És e határozatainkat adjuk tudtára a mi veit világ minden népeinek; azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független önálló nemzetek sorában egyik testvéröket, azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, mely barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel felajánl.

És adjuk tudtára Magyarország sa vele egyesült Erdély, és hozzá tartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az említett egy és oszthatatlan magyar álladalom minden hatóságai, községei, városai, kerületei, megyei és polgárai, szóval minden egyesek s testületek, a trónvesztett Habsburgi s utóbb habsburg-lothringeni ház iránti hűség, s engedelmesség kötelességei alól teljesen és tökéletesen feloldva vannak, sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak, s mind az, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént tanácscsal, szóval, vagy tettel gyámolítaná, hon árulási bünt követ el:

Mely határozatainknak életbe léptetését s közhírré tételét a magyar álladalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges törvényes hatósággal ezennel felruházzuk

s a rendeletei és intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

Kelt Debreczenben, 1849-ki april 19-ik napján tartott nemzetgyűlésünkben.

A magyar nemzet törvényesen egybegyűlt főrendéi s képviselői. B. Perényi Zsigmond m. k. a felsőház másodelnöke. Almássy Pál m. k. a képviselőház alelnöke. Szacs vay Imre m. k. jegyző.

Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848—49. II. kötet 403—420 lapok.

XXXI.

Debrecen, 1849 május 2. Kossuth Lajos kormányzó bejelenti akormány megalakulását és a felelős kormányzat alapelveit

Kossuth Lajos, a nemzet parancsából Magyarország s minden hozzá tartozó országok, részek és tartományok kormányzóelnöke ezennel adom tudtára minden törvényhatóságoknak, egyházi, világi s katonai hivataloknak, tisztviselőknak és lakosoknak, miként én az álladalom ideiglenes miniszteri kormánya s kormányzati szerkezete iránt a nemzetgyűlésnek következő előterjesztést s illetőleg tudósítást nyújtottam be:

Kötelességemnek tartom a nemzetgyűlésnek jelenteni, miként a nemzetgyűlés által reám ruházott hatóságnál fogva miniszterekül következőket neveztem ki:

Belügyminiszterré, egyszersmind a miniszteri tanács elnökévé Szemere Bertalan képviselőt.

Külügyminiszterré gróf Batthyány Kázmér baranyai főispánt.

Pénzügyminiszterré Duschek Ferenc pénzügyminiszteri status-titkárt.

Közlekedési miniszterré Csányi Lászlót.

Vallás és közoktatási miniszterré Horváth Mihály, vál. csanádi püspököt.

Igazságügyminiszterré Vukovics Sebő képviselőt.

A hadügyminiszter iránt jelentésemet legközelebb megteendém.

A kereskedelmi minisztérium vezetését az illető miniszter kineveztetéséig ideiglenesen gr. Batthyány Kázmér külügyminiszter viendi.

A mi a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a designált minisztérium már itt levő tagjai köz egyetértésével történt megállapításánál két alapelv tartatott szem előtt.

Egyik az, hogy midőn a nemzetgyűlés ápr. 19-én hozott függetlenségi határozatában az ország jövődő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyűlés által történendő megállapításáig azt rendeli, hogy az országot egész egyetemes kiterjedésében a maga(m) mellé veendő miniszterekkel úgy saját magának mint az általam nevezendő minisztereknek személyes felelősségünk s számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapított, az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyűlésre visszaszállott nép felség, természetes corolláriumát s egyszersmind a kormányzat egész működése felett a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fenn. Amiből természetesen következik, hogy a nemzetgyűlés hatóságára, működésére és működési körére, idejére s formájára nézve bármit is határozni, szóval a nemzetgyűlés iránt s felett rendelkezni az ideiglenes kormányzati organsatio köréhez nem tartozhatik, hanem ez mind a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyűlésnek van fentartva.

Következőleg az álladalom ideiglenes kormányának a nemzetgyűlés irányábani viszonya a folytonos felelősségben számadási kötelezettségben s határozatai iránti engedelmisségben határozódván, csak arra van szükség, hogy a kormányzóí miniszterek közti kölcsönös viszony a szükséges egység s összhangzás végett Kivonásaiban kijelöltessék. S erre nézve alapul második vezérelv gyanánt az vétetett fel, hogy ezen viszonyak akként kell meghatározatni, miszerint a nemzetgyűlés folytonos öröködésén kívül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztosítékát ebben is feltalálja.

Ezen elvből indulva, az alkotmányos élet kelléke szerint, a miniszterekkel abban állapotam meg:

1. Hogy a kormányzó bármely rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a miniszterek egyike által is aláíratnak; következőleg
2. hogy a kormányzó csak a miniszterek által kormányozhat.

3. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, úgy hatósága is magasabb, úgy egyházi mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kívül, különösebben az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapítására szorítkozik. Mikre nézve tehát a miniszterek sem összesen, sem egyenként, a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Míg ellenben

4. az egyetértőleg megállapított kormányzati politikát s rendezést szabályozó rendeletek végrehajtása körében a közigazgatás minden ágaira nézve a miniszterek saját hatóságukkal és saját felelősségük mellett intézkednek. A miniszterek választása, következőleg ha felelősség érzetében azt elkerülhetetlennek látná, részben vagy egészben változtatása is ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt a nemzetgyűlés határozata értelmében természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

δ. Oly rendelkezések melyek az álladalom sorsának s jövődjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például: hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyűlés helybenhagyásával nyerhetnek.

Ezek azon állapotások, miket a nemzetgyűlés helybenhagyása alá terjeszteni, valamint kötelességemnek úgy elegendőnek is tartottam. Minden egyebek az alkalmazási részletekhez, s az eljárás formáihoz levén számíthatók.

Annyit mindazonáltal a kormányzati ügyek tárezaszerinti felosztására nézve megejnlíteni nem tartok feleslegesnek, hogy azon minisztérium, mely az 1848. 3. t.-cz. által a király személye mellé volt rendelve, a volt dynastie hitszegése s a nemzet függetlenségi nyilatkozata által magában elenyészvén, helyébe az álladalom külügyeinek igazgatása végett a külügyminiszter lép. Ellenben más egyéb azon megszüntetett minisztérium köréhez számított ügyek, mint nevezetesen a katonai hivatalokrai kinevezések, az illető miniszter ellenjegyzései köréhez tartozandának.

A megkegyelmezési jognak gyakorlatára nézve pedig célszerűnek látszik egy kegyelmi széknek felállítása, mely 4 tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminiszter elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben, de csak bírói ítélet után, határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminiszter ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláírtni és kiadatni.

Ezen elvek alapján vélném úgy a kormányzó által a nemzetgyűlés előtt, mint a miniszterek által a kormányzó előtt leteendő esküformát megállapítandónak, mely a jelen körülmények szerint alig volna többre terjeszthető, mint a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fenntartására s a nemzetgyűlés törvényei és határozatai iránti engedelmességre. Kelt Debreczenben, május 1-én 1849. Az ország kormányzó-elnöke, Kossuth Lajos, m. k.

Mely előterjesztésemet a nemzetgyűlés mai napon tartott vegyes ülésében a miniszteri kinevezésekre kellő tudomásul vévén, többi részeire pedig helyeselvén és helybenhagyván ezenel közhírré teszem, hogy a fennevezett miniszterek mai naptól kezdve kormányzati hivatalos működéseiket megkezdték. Kelt Debreczenben, május 2-án 1849. Kossuth Lajos országos kormányzó.

Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848—49. II. kötet 424. 1.

XXXII.

1920 febr. 26. Thuri Béla nemzetgyűlési képviselő előadói beszédnek a kormányzói tisztségre vonatkozó része.

A törvényjavaslat második része a legelső teendőről intézkedik, ami az alkotmány helyreállítása érdekében szükséges, vagyis az államfői hatalom ideiglenes gyakorlásáról.

Nem akarom most felvetni és vita tárgyává tenni azt a kérdést, hogy miért választunk kormányzót, és hogy nem lehetett volna-e alkotmányunk szellemében más módhoz nyúlni, de, ha nem is bocsátkozom hosszas vitatkozásokba, azt mondom, hogy pl. a nádorság intézményének a felújítása bizonyos értelemben praejudicium lett volna éppen azokban a kérdésekben, melyeket kerülni akarunk. Azután a nádorválasztás soha királyi aktus, jelölés közbenjötté nélkül nem történhetett meg, végül a nádor jogkörét az 1867: VII. t.-c. felfüggesztette, hatályon kívül helyezte, nekünk tehát valami újabb törvényről kellett volna gondoskodnunk és azt a parlamentáris alkotmányba beillesztenünk.

Azt hiszem tehát, hogy egészen helyes, hogy a kormányzóválasztás módját választja a Nemzetgyűlés akkor, amikor az államfői hatalom ideiglenes gyakorlásáról intézkedik.

Mármost csak az a kérdés, van-e erre példa történelmünkben. Azt mondom, hogy igenis van, mert valahányszor a királyi hatalom ellátásáról kellett gondoskodni, ekkor választott a nemzet mindig kormányzót. Az indokok különbözők voltak a történelem folyamán. így pl. II. Géza és IV. László idejében a kiskorúság, II. Endre és Zsigmond idejében a király távolléte, 1446-ban a várnai csata után voltaképpen az volt a kérdés, hogy van-e király, végül 1707-ben és 1849-ben az indok a trónfosztás volt. Abszolúte nem kívánom érinteni, hogy ezeknek az okoknak melyike áll fenn, csak azt akarom hangsúlyozni, hogy éppen a kormányzóválasztás fejezi ki a legpregnansabban azt, hogy itt államfői hatalomnak ideiglenes gyakorlásáról akarunk rendelkezni. Hogy azután ennek *az ideiglenes államfőnek a hatalma, hatásköre, kisebb mint a királyi hatalomé volt, az, azt hiszem, egészen természetes.*

A történelmi példák is erre utalnak. *Magának a nádornak a hatásköre is sokkal kisebb volt.* Csak egyet akarok felolvasni nádori törvényeink közül — ez per analogiam megvilágítja az eljárásunkat. Az 1485: X. t.-c. kivette a nádori hatáskörből a kegyelmezést és a koronára háramlott jogok adományozását, továbbá a 2. §-ban amint mondja: «ezenkívül még egyéb dolgokat, amelyek régi rendtartásnál fogva mindenkor egyenesen a királyi méltóságra tartoztak». Azt hiszem, mondhatjuk, hogy ezen analógia alapján intézkedik a 13. §. úgy, hogy a kormányzó nemességet nem adományozhat, a főkegyúri jogot nem gyakorolhatja és általános kegyelmet csak törvény adhat. Szűkítve van a kormányzónak, az ideiglenes államfőnek hatalma a szentesítési jog terén is. Ez is megfelel alkotmányunk azon szellemének, hogy a szentesítés joga csak a koronázott királyt illeti.

Itt van azután a házfelosztás joga, amire a kormányzónak nem adatik meg az a királyi hatalom, mely a törvényeinkben megvan és amelyet az 1848: IV. és az 1867: X. t.-cikk korlátozzák ugyan, de én szerintem ezek a korlátozások a Nemzetgyűlésnek kétéves időtartamában egyáltalában nem képeznének semmiféle korlátot és azoknak gyakorlati értékük abszolúte nincs. Jogcímet, feltételt a házfelosztásra azonban igenis tartalmaz a törvényjavaslat. Ez a feltétel pedig a Nemzetgyűlésnek munkaképtelensége, olyan feltétel ugyebár, amelynek felvételét mindenki szívesen látja, mert munkaképtelen Nemzetgyűlést együttlátni úgyse akar az ország. Hangsúlyozni kívá-

nom, hogy amikor a törvényjavaslat ezt a feltételt megállapítja, nem áll meg az az aggodalom, vagy legalább is nem egészen áll, mintha ennek a feltételnek a megállapítása olyan volna, hogy ezáltal a Nemzetgyűlés a nemzettől el van egészen szakítva. Ez nem áll, mert munkaképtelenség esetén nincs elszakítva, amikor pedig a Nemzetgyűlés munkára képes és feladatának, amire a nemzet küldte, megfelel, akkor ugyebár, ha a kétszertendei időtartamot vesszük, egyáltalán nem lehet a Nemzetgyűlésre a nemzettől való elszakadásnak bélyegét rásütni.

Azt sem fogadom el, t. Nemzetgyűlés, hogy a felosztatásnak a munkaképtelenséghez való kötése teljesen megsemmisíti a kormányzónak azt a felelősségét, amellyel az esetleges Nemzetgyűlést felosztatja. Én azt látom, hogy nem sikkasztjuk el teljesen ezt a felelősséget. Miért? Mert éppen a minisztérium kinevezése által igen nagy mód van adva a kormányzónak arra, hogy a Nemzetgyűlés munkaképességét a maga részéről is elősegítse. Ha pedig nem sikerül és nem a munkaképtelenség áll elő, hogy a Nemzetgyűlésnek elnöke sem képes a házszabályokban biztosított jogaival itt a rendet és a munkaképességet helyreállítani, feléled akkor az ő felosztatási joga és pedig feléled még ezen fogalmazás mellett is olyan diszkrecionális hatalommal» amely minden felelősséget mégsem oszlat el.

Ha pedig valaki azt mondja, hogy így kontemplálva a felosztatási jogot, nincs meg az egyensúly a főhatalmak eloszlása között, a Nemzetgyűlésnek és a kormányzónak hatalma között, ezt elismerem, de ennek megvan a politikai jelentősége, sőt merem mondani, megvan a politikai oka. Mert igenis a Nemzetgyűlés számára a politikai súlyt fenntartani: ez egyenesen folyik abból, hogy Nemzetgyűlésre jött össze a nemzet.

Már most, tisztelt Nemzetgyűlés, még csak azt akarom megemlíteni, hogy a kormányzó által teendő eskü olyan garancia, amely biztosítja azt, hogy amelyik percben ráléptünk az alkotmányosság helyreállításának talajára, arról lelépni már csak alkotmányosségtelenség lehet. Mivel ez az eskü ezt a garanciát nyújtja, én ebben az alkotmányosságnak egyik újabb biztosítékát **látom**.

(A Nemzetgyűlés Naplója, 1920. febr. .26.)

A GYAKRABBAN ELŐFORDULÓ RÖVIDÍTÉSEK MAGYARÁZATA.

- D. L.* = M. kir. Országos Levéltár diplomatikai osztálya.
N. R. A. = M. kir. Országos Levéltár, neoregistrata acta.
Cone. Exp. — M. kir. Országos Levéltár, kancelláriai osztályának *conceptus expeditionum* című gyűjteménye.
Múz. tö. a. — Magyar Nemzeti Múzeum levéltára, törzsanyag.
Wenzel = Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Monum. Hung. Hist.
Hazai = Codex diplomaticus patrius. Hazai Okmánytár.
Hazai Okit. = Hazai Oklevéltár 1234—1536.
Corpus — Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae. II. Vegyes-házi királyok kora.
Knauz: Mon. = Knauz Nándor: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis.
Arch Rák. = Archivum Rákócianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. Szerkeszti: Thaly Kálmán.
Rákóczi-Tár — Történelmi érdekű naplók stb. Közli: Thaly Kálmán.
Vestigia — Kovachich Márton György: Vestigia comitiorum apud Hungaros.
Suppl. = Kovachich Márton György: Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros.
Sylloge = Kovachich József Miklós: Sylloge Decretorum Comitium inelyti regni Hungariae.
Hajnik Perjog = Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt.
M. Nyt. Szót. — Zolnai: Magyar Nyelvtörténeti Szótár.
Teleki = Gróf Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon.
Óváry = Óváry Lipót: Okmánytár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseihez.
Óváry Okl. — Óváry Lipót: A Magyar Tud. Akad. tört. bizottságának oklevélmásolatai.
Pray Ann. = Pray: Annales regum Hungariae.
Fejér = Fejér György: Codex diplomaticus patrius.
Károlyi — A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára. Szerkeszti: Géresi Kálmán.
Sztáray = A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Szerkeszti: Nagy Gyula.
Héderváry = A Héderváry család oklevéltára. Közli: Dr. Závodszy Levente.
Blagay = A Blagay-család oklevéltára. Szerkesztik: Thallóczy Lajos és Barabás Samu.
Apponyi = A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzött oklevelei.
Zichy — A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára.
Majthényi = Emlékek a majthényi, kesseleőkői és berencsi Majthényi bárók és urak családi levéltárából.
A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött családi letetek:
Kállay = Kállay család levéltára.
Bethlen = Gróf Bethlen család levéltára.
Percnyi = Perényi család levéltára.

TARTALOMMUTATÓ.

I. RÉSZ.		Lap
<i>I. Fejezet.</i> Bevezetés.....	3	
<i>II. Fejezet.</i> A kormányzói méltóság megjelölésére használt ki- fejezések. A kormányzóság az Árpádok korában.....	8	
<i>III. Fejezet.</i> A kormányzóság a vegyesházi királyok korában, Hunyadi János kormányzóságáig	16	
<i>IV. Fejezet.</i> Hunyadi János kormányzósága; az 1446. évi és az 1447. évi törvények	43	
<i>V. Fejezet.</i> Hunyadi János kormányzói működése	57	
<i>VI. Fejezet.</i> Hunyadi János főkapitánysága.....	79	
<i>VII. Fejezet.</i> Szilágyi Mihály kormányzósága	85	
<i>VIII. Fejezet.</i> A nádori cikkek. A kormányzóság a mohácsi vészig.....	94	

II. RÉSZ.

<i>I. Fejezet.</i> A kormányzóság János király alatt. Gritti. György barát.....	106
<i>II. Fejezet.</i> Kormányzók I. Ferdinánd alatt. Mária királyné, Báthory István, Thurzó Elek, Várday Pál helytartók. A helytartóság hivatallá válik.....	112

III. RÉSZ.

<i>I. Fejezet.</i> Kormányzók a helytartótanács állandósulása után. Erő főherceg és Mátyás főherceg kormányzósága.....	122
<i>II. Fejezet.</i> Ampringen János Gáspár kormányzósága	129
<i>III. Fejezet.</i> Eleonóra császárné kormányzósága; Lotharingiai Ferenc társuralkodó.....	131
<i>IV. Fejezet.</i> Helytartók II. József halála után	134
<i>V. Fejezet.</i> István főherceg helytartósága és kormányzósága. Parlamenti vita a nádori tisztségnek alkirályi minősége felett	136
<i>VI. Fejezet.</i> A provisorium kora	148
<i>VII. Fejezet.</i> A szabadságharcok kormányzói: Bocskay István, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos.....	151
<i>VIII. Fejezet.</i> A kormányzóság a külföldi jogban.....	175

IV. RÉSZ.

Lap

<i>I. Fejezet.</i> Az 1920:1. t.-c. bírálata	181
<i>II. Fejezet.</i> A detronizáló törvény	184
<i>III. Fejezet.</i> Az 1920: I. t.-c. reformja. A kormányzói cím; a sérthetlenség; a törvényszentesítés.; a nemesítés joga; a főkegyúri jog; a bírói hatalom; a pénzverés és papírpénzelőállítás körüli felségjog.....	187
BEFEJEZÉS	202
FÜGGELÉK: Oklevelek gyűjteménye.....	205
RÖVIDÍTÉSEK MAGYARÁZATA	253
TARTALOMMUTATÓ.....	254